VITI V-të Nr. 3-4

BULETIN

I INSTITUTIT TË SHKENCAVET

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

BOTIM I INSTITUTIT TË SHKENCAVET

TIRANË 1951

REDAKSIA:

Kryeredaktor : KOL PAPARISTO
Redaktorë : ALEKSANDER XHUVANI, SOTIR ANGJELI,
ALEKS BUDA, ISMAIL TOPÇIU, MAHIR DOMI.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

PRONË LETRARE E INSTITUTIT TË SHKENCAVET

Botohet në tre muaj një herë

N.I.SH. Shtypshkronjave — Stabilimenti «Mihal Duri» — Tiranë

STUDIM STATISTIKOR MBI SËMUNDJEN E EKINOKOKUT NË NJERËZ E NË KAFSHË

nga

Dr. Frederik SHIROKA
Kirurg në Spitalin e Përgjithëshëm Civil

Dr. Masar DERVISHI
Shef i Ambulancës Veterinare të Tiranës

Sëmundja ekinokok ndër njerëz asht nji sëmundje relativisht e shpeshtë dhe e rrezikshme. Sëmundja asht ma pak e rrezikshme për kafshët dhe prek më vendin tonë gati të gjithë gjedhët, buajt, dhemt, derrat dhe ma pak dhitë.

Në njerëz kjo sëmundje asht veçanërisht e përhapun në Islandë. Si mbas auktorëve të ndryshëm, 1/6 — 1/7 e popullsisë ishte e prekun nga kjo sëmundje disa vjet ma parë. Me gjithë që kohnat e fundit sëmundja asht pakësue në këtë ishull, prap se prap kjo diktohet një herë për 43-61 banorë. Simbas *Manjuson,* nga 169 raste me ekinokok të mbledhuna nga ay në Islandë, të gjithë ishin me *echinococcus cysticus* dhe asnji rast me *echinococcus alveolaris*. Nga të gjitha këto raste, 72.8% të të sëmurëve ishin të prekun në mëlçi.

Në mbarim të shekullit të kaluem në Europën Qëndrore ekinokoku asht diktue një herë për çdo 130 kufoma. Simbas eskperiencës mjekësore, në disa raste, sëmundja ekinokok shkakton edhe vdekjen te njeriu. Në kafshët çështja qëndron ndryshe: ato i rezistojnë sëmundjes me gjithë infestimet e randa që pësojnë, probabilisht sepse jeta e kafshës asht e shkurtën. Në kafshë nuk kemi ngordhje nga kjo sëmundje dhe, mund të themi, as dame të dukëshme shëndetsore. Në një kopë rreze vendi rreth 7 vjeçe, e therrun në Thertoren e Tiranës në nanduer të 1947, u gjend mëlçija e prekun aq randë dhe aq shumë sa kishte arrijtë një peshë prej 57 kg., ma tepër se 1/4 e peshës së përgjithëshme të kafshës së gjallë. Kafsha ishte e shëndoshë, e majme dhe, po të mos ishte therrë, ndofta do të rronte edhe mjaft kohë.

Sëmundja ekinokok asht diktue shpesh herë në Svicër, Gjermani, Hollandë, Dalmaci, Greqi, Turqi, Sardenjë dhe ma pak në B.R.S.S. (*Kablukof*). Gjatë shekullit të kaluem në Svicër ishin diktue 65 raste, ndërsa nga viti 1912 deri më 1922 u diktuen dhe 170 raste të tjera. Nga kë-

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARINBARLETI SHKODËR

to të fundit, 70 të sëmurë ishin të prekun nga *echinococcus alveolaris*. Të sëmurit nga *echinococcus cysticus* shërohen kur diagnostikohen dhe operohen me kohë, ndërsa të prekunit me *echinococcus alveolaris* të shumtën e rasteve vdesin *(Ternersesov, Kuprijonow — Leningrad)*.

Studimi mbi përhapjen gjeografike të sëmundjes ekinokok nuk asht vetëm interesant por edhe dobiprues pse vetëm në këtë mënyrë mund të gjurmohet dhe të luftohet sëmundja. Por gjurmimi dhe luftimi i sëmundjes u-banë të mundun vetëm nga mbarimi i shekullit të kaluem, d.m.th. mbasi u-mësue natyra prej kafshe dhe mënyra e infestimit të ekinokokut. Me gjithë këtë, prapë se prapë nuk u muerrën masat e nevojshme për eliminimin e sëmundjes: shumë njerëz dhe kafshë vuejnë akoma nga kjo sëmundje.

* * *

Në vendin t'onë nuk ka asnji studim mbi frekuencën (dëndësinë) e sëmundjes ekinokok në njerëz dhe në kafshë. Për këtë studim asht mbledhë materjal nga Spitali i Përgjithëshëm Civil i Tiranës, nga spitalet e Shkodrës, Korçës, Vlonës, Gjinokastrës dhe nga Thertorja e Kryeqytetit. Në bazë të regjistrave, mjekimet e para në njerëz janë kryc: në Gjinokastër më 1931, në Tiranë më 1935, në Korçë më 1942, në Vlonë më 1945 dhe në Shkodër më 1946. Numuri i të prekunve gjatë vjetëve 1935 — 1949 asht 384 dhe ndahet si vijon: Spitali i Përgjithëshëm i Tiranës, raste 185 = 48.9%; spitali i Shkodrës, raste 19 = 4.8%; spitali i Korçës, raste 19 = 4,8%; spitali i Vlonës, rasta 10 = 2,6% dhe spitali i Gjinokastrës, raste 151 = 39%. (Këto të dhëna janë marrë nga Instituti i Shkencave në bazë të shënimeve të dërgueme nga spitalet e numuruem).

Në të vërtetë, raste të dukjes së sëmundjes ekinokok sigurisht duhet të jenë ma tepër se sa figurojnë në regjistrat e spitaleve; ndofta nji pjesë e materjalit asht çdukë para Çlirimit. *Dr. Mihal Cani* njofton të këtë diagnostikue rastin e parë më 1914 dhe nji rast tjetër më 1916 etj. Populli nuk e njeh sëmundjen. Therrësit (kasapët) dhe barijtë kujtojnë se filuokst me ujë (cistet), që diktohen n'organet e kafshëve, shkaktohen kur kafsha pin ujë mbasi të jetë nxe nga lodhja.

Gjithësejt, siç vumë në dukje, kemi mbledhë për këtë studim 384 raste me sëmundje ekinokok. Ky numër i të sëmurëve asht vetëm ay që ka kalue nga vizita e mjekut dhe që i asht shtrue operacionit, por ka të ngjarë që nji numër i madh njerëzish të sëmurë të mos jenë konsultue me mjekët fare. Kjo duket kjartë dhe nga fakti se sëmundja gjatë vjetit 1935 asht diktue vetëm 14 herë ndërsa më 1949 në spitalet e Republikës janë operue 58 raste d.m.th. rreth 4.5 herë ma tepër. Sëmundja nuk mund të jetë shtue mbrenda kësaj kohe pse dihet se ekinokoku asht nji sëmundje parazitare që merret shpesh herë në fëmini dhe diktohet ma të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

shumtën e herës në moshë 20 – 30 vjeç e mait. Por, para Çlirimit mjeku dhe operacioni ishin gjana luksi dhe u lejoheshin vetëm atyne njerëzve që disponomin mjetet e nevojshme. Mbas Çlirimit mjekësija dhe spitalet u vunë në shërbim të masave të gjana, dhe ja përse sëmundja duket e shtueme.

Koha e shkurtën mbas Çlirimit, numri i vogël i spitaleve dhe i kirurgëve si dhe numuri i vogël i rasteve të mbledhuna prej nesh nuk do të na lejojnë me nxjerrë në dritë nji pasqyrë të saktë mbi dukjen dhe mbi dëndësinë e sëmundjes ekinokok në vendin tonë. Por sidoqoftë ky studim do të na orientojë mbi dukjen e sëmundjes, mbi vështirësitë diagnostike dhe mbi frekuencën (dëndësinë) e saj. Studimi i njikohëshëm statistikuer i sëmundjes ekinokok në kafshë, ku materjali asht mjaft i pasun, do të na vlejë të nxjerrim konkluzione ma të sakta. Fatkeqësisht vendi i ynë i ka të gjitha konditat për të qenë nji vend me ekinokok mjaft të përhapun.

SËMUNDJA EKINOKOK SIMBAS RRETHEVE

Të ndamë simbas rretheve rastet tona mbrenda 15 vjetëve të fundit paraqiten si vijon:

Nr Rend.	Rrethi	Nr. i banorëve në %	Nr. i të sëmurëve në %	Nr. i bagëtive në %		
				dhën	dhi	lopë
1	Berat	5, 41	1, 60	5, 2	5, 4	4, 5
2	Durrës	7, 30	4, 80	6, 5	2, 4	7, 3
3	Elbasan	8, 5	2, 40	6, 3	11, 6	10. 7
4	Kolonjë	1, 80	1, 30	1, 7	3, 0	2, 1
5	Lezhë	1, 80	0, 80	2, 4	1, 4	3, 6
6	Lushnjë	4, 40	2, 10	6, 9	1, 1	1, 3
7	Peshkopi	5, 70	1, 80	4, 7	6, 0	8, 4
8	Përmet	2, 60	0, 54	2, 0	6, 2	2, 2
9	Fier	7. 70	2, 40	9, 1	4, 0	8, 6
10	Gjirokastër	4, 40	85, 50	4, 7	5, 5	3, 6
11	Korçë	11, 40	9, 20	3, 4	5, 6	10, 2
12	Krujë	2, 70	1, 60	1, 4	2, 3	4, 9
13	Pukë	1, 60	0, 27	0, 8	3, 6	1, 8
14	Sarandë	3, 70	21, 40	7, 6	7, 7	3, 8
15	Skrapar	2, 04	0, 80	2, 7	4, 6	2, 4
16	Shkodër	9, 70	10, 60	7, 6	7, 2	11, 1
17	Tepelenë	2, 30	4, 30	4, 9	5, 4	2, 8
18	Tiranë	9, 00	7, 30	4, 3	5, 7	5, 3
19	Vlorë	6, 80	5, 30	9, 3	10, 4	4, 1

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SH K O D E R

14 raste janë të huej: jugosllavë, grekë dhe italianë. Këto 14 raste nuk janë radhitur në vëndin tonë mbasi, siç thamë, zakonisht sëmundja merret në moshën e re dhe këta të huej mund të jenë infektue në vendet e tyne. Nga përhapja gjeografike e sëmundjes mësojmë se vendet ma të prekuna janë rrethi i Gjinokastrës, i Sarandës, i Shkodrës, i Korçës, i Tiranës dhe ay i Vlonës. Por këto vende a janë me të vërtetë ma të prekuna nga ekinokoku se sa krahinat e tjera? Bajmë p.sh. nji krahasim ndërmjet rrethit të Beratit dhe rrethit të Gjinokastrës. Simbas pasqyrës, shikojmë se rrethi i Beratit me nji populisi prej 5,4% dhe me nji pasuri blektorale prej 5,2% dhen, 5,4% dhi dhe 4,5% gjedhe, paraqet mbrenda 15 vjetëve të fundit vetëm 1,6% të rasteve të ekinokokut në njerëz; kurse rrethi i Gjinokastrës me populisi prej 4,4% dhe me nji pasuri blegtorale prej 4.7% dhen, 5,5% dhi e 3,6% gjedh paraqet 26,4% raste të sëmurësh po brenda këtyne 15 vjetëve. Po të krahasojmë shifrat e banorëve dhe të bagëtive të të dy rretheve në kondita të barabarta, rrethi i Beratit duhet të kishte gjatë 15 vjetëve 31,3% raste dhe jo 1,6% siç janë diktue duke krahasue gjithënji këto me 26,4% të rasteve të diktueme në rrethin e Gjinokastrës. Të tilla krahasime mund të bajmë edhe ndërmjet rretheve të tjerë, si p.sh. ndërmjet Elbasanit dhe Sarandës, Tepelenës dhe Vlonës etj .. Këtu del në dukje se n'ato rrethe ku ka pasë spitale dhe shërbim mjekësuer të specializuem janë diktue edhe raste ma të shumta të sëmundjes. Duke u·kthye edhe nji herë në rastin e krahasimit të Gjinokastrës me Beratin, duhet të vemë në dukje se banorët e rrethit të Gjinokastrës janë në pikpamje higjenike ma të ngritun se sa banorët e rrethit të Beratit, prandaj në populisinë e rrethit të Beratit duhet t'u vrejshin edhe ma tepër raste ekinokoku nga ç'asht përqindja 31,3% e nxjerrun prej nesh.

Nga të operuemit, në bazë të shënimeve rezultojnë të janë 205 qytetarë, 165 fshatarë dhe 14 të huej. Numuri ma i vogël i fshatarëve që del i prekur nga ekinokoku probabilisht ka të bajë me gjendjen e keqe të tyre ekonomiko – shoqnore para Çlirimit. Po t'i shikojmë ma imtësisht këto shënime, do të shohim se mbas Çlirimit numuri i fshatarëve të operuem ka ardhë tue u shtue. Fshatari i ynë asht ma tepër në kontakt me materjalin infektues se qytetari. Ay ka bagëti dhe bashkë me të qenin, shok të pa-ndarë; gjithashtu kushtet higjenike në fshatin t'onë janë të tilla që e favorizojnë infektimin.

SËMUNDJA EKINOKOK NDËR KAFSHË

Me qëllim që të konstatohet me saktësi përqindja e kafshëve të sëmueta nga sëmundja ekinokok, për këtë studim, prane Thertores së Kryeqytetit janë kontrolluе 1747 kokë gjedhe, 3863 kokë dhen dhe 2629 kokë dhi.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R Ë

Përfundimi i këtij kontrolli asht si vijon :

Gjedhe të kontrollueme kokë 1747, të prekuna nga ekinokoku 1491, d.m.th. 86%. Organet e prekuna ishin : mëlçija 80,3%, mushkënitë 77.3%, shpnetka 3,4%, veshkat 0,48% dhe muskulat 0,73%.

Dhen të kontrollueme 3863, të prekuna 2476 d.m.th. 64%. Organet e prekuna kanë qenë : mëlçia 61,3%, mushkënitë 49,4%, shpnetka 2,4%, veshkat 0,05%, muskulat 0%.

Dhi të kontrollueme 2629, të prekuna 91, d.m.th. 3,4%. Organet e prekuna ishin : mëlçia 3.4%, mushkënitë 3,4%, shpnetka 0%, veshkat 0%, muskulat 0,08% (shif pasq. Nr. 2).

PËRQINDJA E PËRGJITHËSHME E EKINOKOKUT NDËR NJERËZ E KAFSHË SI DHE PERQINDJA E ORGANEVE TË PREKUNA

Kategori	Përgjith.	Mëlçi	Mushkëni	Shpnetkë	Veshka	Muskla
Njerës	0,0003	62,8	25	3	0,5	4
Gjedh	86	80,3	77,3	3,4	0,48	0,73
Dele	64	61,3	49,4	2,4	0,25	—
Dhi	3,4	3,4	3,4	—	—	0,08

Pasq Nr. 2

Pa ta shikojmë sëmundjen të ndarë simbas seksit do të vemë re se ndër gjedhet, meshkujt sëmuhen ma tepër se femnat dhe pikërisht në proporcjon 86,5% për të parët, 83,2% për të dytat ; ndër dhen sëmundja predominon me numër të madh në femna dhe asht pikërisht 79,1% ndërsa në meshkuj, vetëm 21,1%; ndër dhi femnat preken me 3,3% dhe meshkujt me 1,4%.

Nga këto të dhana mësojmë se kafshët tona janë të infektueme randë me sëmundjen *echinococcus cysticus*. Numuri i vogël i dhive të prekuna, simbas mendimit tonë, shpjegohet me faktin se kjo kafshë në vendin tonë jeton me gjeth në mal. Ky numër gjindet probabilisht n' ato dhi që jetojnë në tufa së bashku me dhen.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

PËRHAPJA E EKINOKOKUT NË BANORËT E VENDIT TONË

Gjatë 15 vjetve të fundit dhe pikërisht prej 1935 — 1949 në spitalet tona i janë shtrue operacionit të ekinokokut 384 persona të ndryshëm. Nga këto 53,3% janë qytetarë. 43% fshatarë dhe 3.6% të huej. Gjatë këtyre 15 vjetve, në bazë të këtyne shënimeve, për çdo 3344 banorë asht paraqitë një i sëmurë nga ekinokoku, d.m.th. 1 për 3344 gjatë 15 vjetëve.

Sigurisht, kjo përqindje e njerëzve të prekur nuk mund të jetë reale për arësye se e dijmë që jo të gjithë njerëzit e sëmuem nga ekinokoku kanë kërkue ndihmën e mjekut, sidomos përpara Çlirimit. Numuri i vogël i rasteve të konstatueme dëshmon se rreziku i kësaj sëmundje ishte mësvieftësue ma parë ose nuk ishte kupëtue fare. Simbas mejtimit tonë ky numur pa frikë mund të dyfishohet ose të trefishohet për t'i u afrue së vërtetës. Teorikisht ne prapë do të pranojmë si përqindje infektimi 1/3344 vetë për 15 vjet.

Në Greqi sëmundja asht diktue në masën 1/1287 banorë për 29 vjet, në Gjermani (Rostok) 1/1370 veta për 34 vjet, në Dalmaci 1/850 për 30 vjet dhe n'Islandë kohnat e fundit 1/1500 banorë: Po t'i logarisim shifrat tona për 30 vjet dhe t'i krahasojmë me këto vende, do të shofim se kemi raportin 1/1672 banorë. Sikundër shifet përqindja e të prekunve në vendin tonë asht ma e ulët se në vendet e siperitregueme, por, duke marrë parasysh se n'ato vende, sidomos para Çlirimit tonë, gjendja ekonomiko-shoqnore, spitalet, mjekët e specializuem etj. ishin në kondita ma të favorëshme për mbrojtjen e shëndetit të njerëzve ne praktikisht duhet të pranojmë se numëri i të sëmurëve nga smundja ekinokok në vendin tonë asht ma i naltë se i atyne vendeve.

Për gjurmimin e sëmundjes, në autopsinat e kryeme në Greqi (*Toole*) kanë rezultue të prekuna nga kjo sëmundje 2,3% të kufomave, në Gjermani (Rostok) 1,98%, në Leningrad 0,25%, në Baku 1,19% (*Ter Nersosov*) dhe në Bullgari 0,75% (*Mollov*). Në vendin tonë nuk janë krye autopsi diagnostike në këtë drejtim.

SËMUNDJA EKINOKOK NË DISA VENDE TË TJERA.

Sëmundja ekinokok asht e pë hapun mjaft edhe në Sardenjë. Në rrethet e Kaljarit gjatë vjetëve 1889 deri në 1925 janë diktue 282 raste dhe në rrethin e Sasarit prej 1893 — 1925 janë konstatue 192 raste (*Putzu*). Sardenja ka 900.000 banorë, pra i bije 14 raste në vjet ose 0,015 për 1000 banorë. Në vendin tonë kemi rreth 25 raste në vjet dhe kemi më tepër banorë se Sardenja. Me këto të dhëna sëmundja ekinokok në Shqipni asht shumë ma e shpeshtë se në Sardenjë.

Një vatër tjetër në Evropë janë disa krahina të Spanjës. Me gjithë se nuk ka të dhëna të sakta, në 5000 operacione të kryeme ishin 2,4% me ekinokok simbas *Lozano*, dhe nga 33.000 të sëmurë të shtruem në repartin e kirurgjisë të spitalit të *Evangjelismos* (Madrid) janë diagnostikue, mbrenda 29 vjetëve, 3,1% me këtë sëmundje.

Australia dhe Argjentina janë vendet ma të pasuna me bagëti por për këto vende nuk kemi gjetë shënime të sakta. Mbrenda 42 vjetve në spitalin *Reajall Princ Alfred* të Sidnes janë mjekue 1492 të sëmurë nga

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODËR

ekinokoku. Kjo gja dëshmon se frekuenca e sëmundjes n'atë vend du het të jetë e madhe.

Në Argjentinë simbas Vega-Kranvell nga 1901 — 1906 u mbiodhën 1696 raste dhe deri më 1909 edhe 414 raste të tjera, d.m.th. sëmundja këtu paraqitet me një frekuencë prej 0,02 për mijë çdo vjet. Simbas disa auktorëve (*Beke, Gio, Reji*) sëmundja në këtë vend ka ardhë duke u-pakësue. Sidoqoftë, nuk jemi në gjendje të japim një pasqyrë shumë të saktë mbi sëmundjen e ekinokokut në Argjentinë mbasi këto të dhana janë edhe shumë të vjetra.

Me gjithë se në Islandë sëmundja asht pakësue, prapë se prapë ky ishull zen vendin e parë me 1 të sëmurë për 1500 banorë (*Matiason*, 1927). Simbas *Manjuson* gjatë një vjeti, e pikërisht gjatë vjetit 1927, në Islandë janë diktue 36 raste me sëmundjen ekinokok. Po të krahasojmë numurin e banorëve t' Islandës me atë të vendit tonë atëhere gjatë një vjeti ne duhej të kishim shumë ma tepër raste, ndërsa ne në vitin e fundit kemi pasë vetëm 58 raste.

Me qenë se Islanda, Australia dhe Argjentina janë vende shumë të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Kurba e sëmundjes ekinokok gjatë vjetëve 1935 — 1949

pasuna me bagëti, justifikohet këtu frekuenca e larië e sëmundjes ekinokok. Vendi i ynë asht ma pak i pasun me bagëti në krahasim me këto vende, por sigurisht te ne, për përhapjen e sëmundjes, lozin nji rol me randësi rrethana të tjera, si mungesa e nji edukate higjenike, kontrolli i çalë sanitar i mishit, mungesa e kontrollit të therrjeve private dhe ma në fund lënia e lirë e qenve dhe mosmjekimi i tyne nga paraziti *tenia ekinokok*.

Sikundër shifet edhe nga grafiku, sëmundja ekinokok asht diagnosti kue ma mirë vjetët e fundit: nga 14 raste që ishin diktue në vjetin 1935 janë diktue 58 raste në vjetin 1949. Ndërkohë numuri i banorëve të vendit tonë nuk ka pësue ndryshime aq të mëdha. Shkaku i shtimit të operacioneve i dedikohet agritjes së spitaleve mbas Çlirimit, përmirësimit të gjëndjes ekonomike të masave dhe faktit se mjekësia asht vu në shërbim të popullit.

Simbas seksit, ne kemi 43% femna dhe 57% meshkuj të sëmurë nga ekinokoku. ndërsa në vende të tjera predominon sëmundja në femna. Në Greqi p. sh. për çdo 1000 femna sëmuhen vetëm 796 meshkuj. Kjo duket se i dedikohet mënyrës së jetesës së gruas nga një anë dhe nga ana tjetër *Frautas* ka konstatue se gjatë gravidencës ekinokoku rritet ma shpejt, sidomos në shpellën e barkut.

TË PREKUNIT SIMBAS MOSHËS

Të ndame simbas moshës dhe të krahasuem me vendet e tjera, rasiet tona paraqitem si vijon:

PARAQITJA E TË SËMURËVE SIMBAS MOSHËS

Mosha vjeç	B.R.S.S.	Brazile	Gjermani	Greqi	Shqipni
1 — 10	1,6	14,2	5,1	2,6	3,5
10 — 20	14	21	12,4	16,7	19,4
20 — 30	30	27	26,3	26,5	20,7
30 — 40	25,4	20	22,6	24	24,6
40 — 50	16,5	11,4	16,7	18,4	21,4
50 — 60	9,1	4,5	10,6	7,4	7,7
60 — 70	0	0,1	1,5	0,3	2,7

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Nga kjo pasqyrë dei se në dhetëvjetorin e parë dhe të dytë diagnostikimi i ekinokokut në vendin tonë asht ma i naltë në përqindje se në Bashkimin Sovjetik dhe se në Greqi, ma i vogël në dhetëvjetorin e tretë dhe gati i njillojtë në dhetëvjetorin e katërt, prap ma i naltë në dhetëvjetorin e pestë dhe të shtatë. I sëmuri ma i ri asht 5 vjeç dhe ma i vjetri 65 vjeç. Në rastin tonë sëmundja ka prekë moshën 20 — 40 vjeç 45% dhe moshën 10 — 50 vjeç 86%. Numuri ma i madh i të prekunave gjindet ndër qytetarë. Ky konstatim asht ba edhe në Greqi (*H. Toole*). Në se kjo asht e drejtë apo asht e lidhun me faktorë të tjerë do ta mësojmë ma vonë.

PËRQINDJA E ORGANEVE TË PREKUNA

Organet e prekuna në vendin tonë të krahasueme me vendet e tjera paraqiten si vijon :

Organ i prekun	B.R.S.S. %	Brazil %	Gjermani %	Greqi %	Shqipni %
Mëlçi	49,7	67,8	71,9	67,4	62,8
Mushkëni	3,9	6,8	8,5	16	25
Muskula	—	—	—	—	4
Sistemi nervoz qendror	1,5	2,4	0,3	0,2	—
Periton	12,8	6,3	8,8	8,5	2,6
Shpnetkë	6,6	3,3	3,3	3,3	3
Veshka	2,6	2,3	2,1	2	0,5
Organe femnore	3,5	3,2	0,9	0,5	0,7
Organe mashkullore	—	—	—	0,05	0,2
Tiroidë	0,6	0,1	0,6	0,1	0,5
Pankreas	—	0,1	—	0,1	0,5

Pasq. Nr. 4

Nga kjo pasqyrë mësojmë se të sëmurit me ekinokok në mëlçi në vendin tonë janë në përqindje ma të ulët se në vendet e tjera; kjo probalisht ka të bajë me vështirësitë diagnostike. Përqindja e të sëmurëve me ekinokok në mushkëni asht shumë e naltë në krahasim me vendet e tjera. Ndër ne nuk ka asnji rast ekinokoku në organet qendrore të sistemit nervoz (?).

E ndamë simbas spitaleve tona, prekja e organeve të ndryshme paraqitet si vijon :

Tiranë : mëlçi, raste 77 = 41,4% mushkëni të, raste 77 = 41,4%, muskula raste 12 = 6,4%, shpnetkë, raste 2 = 1%; pankreas, raste 1 = 0,55%, tiroide, raste 1 = 0,55%; parotis, raste 1 = 0,55%; organe femnore, raste 1 = 0,55%; kocka, raste 1 = 0,55% ; peritoneum, raste 7 = 3,8%.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Vlonë: raste 10 gjithësejt. Nga këto, 7 janë diagnostikue në mëlçi = 70%, 1 në mushkëni = 10%, 1 në abdomen = 10% dhe 1 në epiploon = 10%.

Korçë: gjithësejt raste 18. Nga këto, 16 konstatue në mëlçi = 84,2%, dhe 3 në mushkëni = 15,7%.

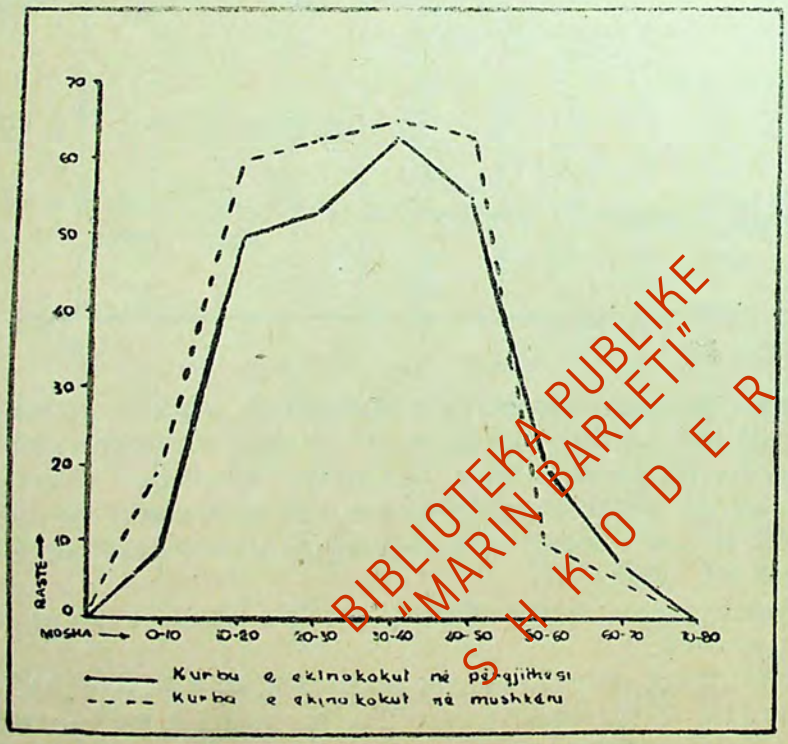
Shkodër: gjithësejt raste 19. Nga këto, 14 janë diktue në mëlçi = 73,6%, 4 në mushkëni = — 20,8% dhe 1 në muskula = 5,2%.

Gjinokastër: gjithsejt raste 151. Në këto mëlçija përfaqësohet me 125 raste = 82,7%, mushkënitë me 9 raste = 6%, shpretka me 9 raste = 6%, muskulat me 2 raste = 1,3%, koeka me 2 raste = 1,3% mezenteriumi me 1 rast = 0,7%, ovari me 2 raste = 1,3%, tiroida me 1 rast = 0,7%.

Nga këto të dhana shohim se vetëm në spitalet e Tiranës e të Gjinokastrës sëmundja, përveç në mëlçi, mushkëni, shpretkë, muskula, asht diktue dhe në veshka, pankreas, tiroidë, parotis, organe femnore etj.

GRAFIKU I EKINOKOKUT SIMBAS MOSHËS

Ekinokoku në vendin tonë asht diktue në numër ma të madh në moshë 30 – 40 vjeç. Po në këtë moshë janë diktue edhe raste ma të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

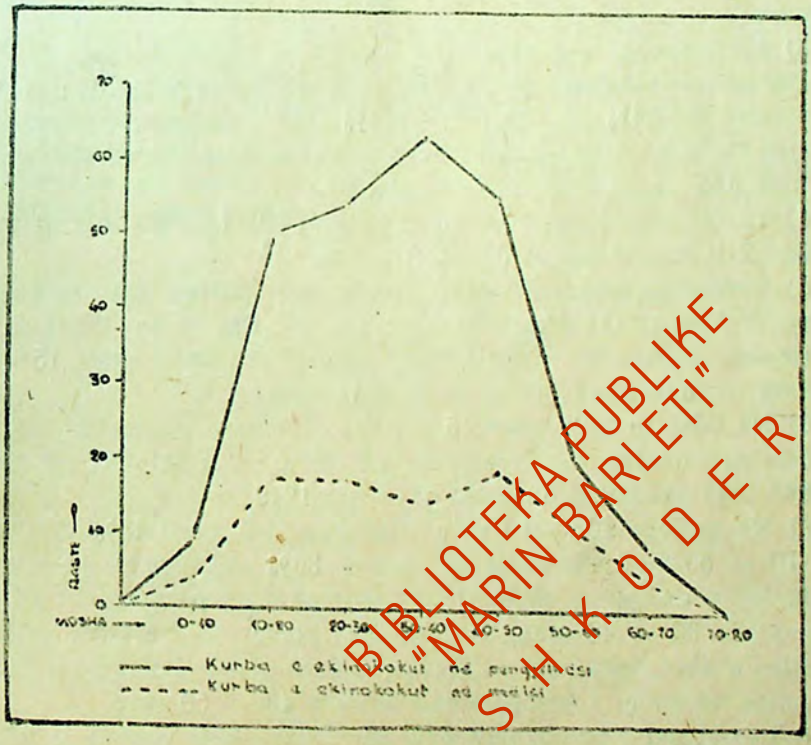
Krahasimi i ekinokokut në përgjithësi me ekinokokun e mushkënive në lidhje me moshën

shpeshta t'ekinokokut në mushkëni. Këte e tregojnë qartë kurbat e maposhtme, pikat kulminante të të cilave i korespondojnë pikërisht moshës 30 — 40 vjeçare (shif pasq. Nr. 4) Kurba bjen ngadalë në moshën 40 — 50 vjeç dhe pastaj rritzohet me mjiherë.

Rastet ma të shumta të ekinokukut në mëlçi janë diagnostikue në moshën 40 — 50 vjeç (shif grafikun), ndërsa në vendet e hueja, në moshën 30 — 40 vjeç.

Në vendet e tjera mosha që preket me tepër nga ekinokoku në përgjithësi asht 25 — 30 vjeç. Po në këtë moshë rezultojnë rastet ma të shumta t'ekinokokut në mushkëni. Përkundrazi në vendin tonë, ekinokoku i mushkënive dhe ai i mëlçisë, siç përmendëm ma nalt, diagnostikohen me rreth 10 vjet vonesë i dyti nga i pari.

Shpnetka asht diktue e prekun gjithësejt 11 herë: në 7 gra dhe në 4 burra. Ndofta diagnostikimi i ekinokokut në shpnetkë bahet edhe ma i vështirë në vendin tonë mbasi, sikundër dihet, në vende malarike, dhe pikërisht njerëzve që vuejnë nga malaria u ajtet shpnetka. Pikërisht këto të ajtuna japin shkas shpesh herë që mjekut të mos i shkojë mendja te ekinokoku.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Krahasim i ekinokokut në përgjithësi me ekinokokun e mëlçisë në lidhje me moshën.

Dy rastet e ekinokokut në veshka janë diktue në një grue 25 vjeç dhe në një burrë 40 vjeç; ato të pankreasit në një grue 30 vjeç dhe në një burrë 37 vjeç. Ekinokoku në tiroide u konstatue në një grue dhe ay në paretis në një burrë 53 vjeç.

Siç shihet ndryshimet kryesore të dukjes së ekinokokut në vendin tonë janë: 1) numuri shumë i madh i të prekunve në mushkëni (25%); 2) numuri i vogël i rasteve në peritoneum dhe në veshka; 3) asnji rast me ekinokok në sistemin nervoz qëndror! Ndofta kjo e fundit ka lidhje me vështirësitë diagnostike.

PËRMBLEDHJE

1) Qysh nga vjeti 1935 deri në vjetin 1949 në vëndin tonë janë diagnostikue dhe operue 384 të sëmurë, të gjithë me *echinococcus cysticus*. Dëndësia e sëmundjes ekinokok në bazë të këtyne të dhanave për 15 vjetët e fundit asht 1 : 3344 banorë. Këtyne duhet pa tjetër me u shtue dhe ata të sëmurë që nuk janë konsultue me mjekun fare.

2) Dëndësija e sëmundjes ekinokok në vendin tonë asht ma e madhe se në Sardenjë, i afrohet asaj së Greqisë dhe asht më e vogël se e Dalmacisë.

3) Në krahasim me popullatën kemi ma shumë bagëti se grekërit dhe ma pak se sardenjasit. Bagëtitë janë të infestueme randë: gjedhi me 86%, delja me 64% dhe dhija me 3,4%. Perveç kësajë, përhapja e sëmundjes ekinokok i dedikohet mungesës së higjenes, kontrollit të mangët të mishit dhe numurit të madh të qenve.

4) Të sëmurët ndahen në 205 qytetarë, 165 fshatarë dhe 14 të huej. Në këta 219 janë meshkuj dhe 165 femna.

5) Sëmundja ekinokok ndër njerëz asht diktue ma tepër në disa rrethe, si n'ato të Gjinokastrës, Sarandës, etj. Por në kohdita të barabarta t'asistuemës mjekësore, rrethi i Beratit duhej të kishte gjatë 15 vjetëve, raste ma të shumta në njerëz se sa Gjinokastra.

6) Në mbarim të këtyne 15 vjetëve të fundit sëmundja asht diagnostikue gati 5 herë ma shumë se në fillim: nga 14 raste të diktueme në 1935 janë konstatue 58 raste në vjetin 1949.

7) Në moshën 20 — 40 vjeç sëmundja ka prekë 45% dhe në moshën 10 — 50 vjeç sëmundja ka prekë 86% të të gjithë rasteve. Pika kulminante e dukjes së sëmundjes ekinokokut në përgjithësi i korespondon moshës 30 — 40 vjeç, dhe kjo pikë koincidon me pikën kulminante të dukjes s'ekinokokut në mushkëni; ndërsa pika kulminante e dukjes së sëmundjes në mëlçi i korespondon moshës 40 — 50 vjeç.

8) Lokalizimi i ekinokokut ndër me kallzon këto veçori: 1) përqindje shumë e naltë e të prekunve në mushkëni; 2) pak raste në peritoneum e veshka: 3) asnji rast në organet qendrore të sistemit nervoz.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

9) Sëmundja ekinokok munt të çduket në rast se ne do të jemi në gjendje t'i ndërpresim parazitit ciklin e zhvillimit të tij, d.m.th. kur ne mos të lejojmë që cistet e ekinokokut të hahen nga qentë. Kjo gja arrihet: 1) me nji kontroll ma të plotë sanitar te mishit; 2) me mjekimin e qenve të tufave nga *tenia ekinokok* dhe 3) me paksimin e qenve të rrugëve e pa zot.

RÉSUMÉ.

Les auteurs de cette étude statistique sur la maladie de l'échinocoque en Albanie, le *Dr. Mazar Dervishi*, Médecin en chef de l'Ambulance Vétérinaire de Tirana, et le *Dr, Frederik Shiroka*, chirurgien à l'Hôpital général civil de Tirana, remarquent qu'ils ont constaté plusieurs cas d'échinococcose dans notre pays. La densité de cette maladie est plus grande qu'en Sardaigne, atteignant presque la densité de la maladie en Gréce, et est plus petite de celle de la Dalmatie. D'autre part notre pays possède plus de bétail que la Grèce et moins que la Sardaigne.

Notre bétail a été atteint gravement, en première ligne le gros bétail et ensuite le menu bétail. Cette diffusion de la maladie est due à l'hygiène insuffisante, au nombre considérable des chiens et surtout, avant la Libération,aux grandes lacunes du contrôle de la viande.

Les atteints par cette maladie sont, par rapport aux paysans, en majeure partie des habitants de ville, appartenant surtout au sexe mâle. Jusqu'à quel point cette constatation peut-elle être vraie, l'avenir seulement pourra le démontrer. Ceci par manque de données statistiques suffisantes, surtout pour la periode avant la Liberation Nationale.

A l'âge de 20-40 ans la maladie a atteint 45% des cas, et á l'âge de 10-15 ans 86%.

Quant à la localisation, la maladie présente ces particularités: un nombre relevé d'atteints aux poumons, peu de cas au peritoine et aux reins et pas un seul cas aux organes centraux du systeme nerveux.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Shënim. — Kurbat janë krye vetëm për 257 të sëmunë, mbasi të dhanat si mosha, seksi, organi i prekun etj. për numurin tjetër të të prekunve mungojnë.

MËNDIME E VEREJTJE RRETH GRAMATIKES SHQIPE

nga
SIMON SHUTERIQI

(vazhdim)

ZGJEDHIT E FOLJEVE

LAKIMI I FOLJEVE NDIFMËTARE

Folja *kam*

Mënyra Dëftore

I Tanishëm

gegënisht	*toskërisht*
Kam,[1]) kamte	*Kam,* kamte
ke	*ke*
ka	*ka*
kemi, kena, kina	*kemi*
keni	*kini*
kanë	*kanë*

I Tanishëm Habituer

Pasëkam, paskam	*Pasëkam,* paskëkam
	pasëke..

I Pakryem

Kishjem, kishem	Kishnjam, ***kishjam,*** kisham, keshe.
kishje, kishe	kishnje, ***kishje***
kishte	***kish***
kishim	***kishnim***
kishit	***kishnit***
kishin	***kishnin***

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

1) Format kursive në tabelat e lakimeve janë trajtat që duhen mbajtur në gjuhën e shkrimit.

I Pakryer Habituor

Pasëkëshe n, paskëshem
pasëkëshe
pasëkej
pasëkeshim
pasëkeshit
pasëkeshin

Pasëkëshka,
pasëkëshe..

I Shkruem i Kaluem

Pata, paçë
pate
pati, pat
patëm, patem, patme
patët, patet
patën, patem, patne

Pata,
pate
pati, pat
patmë
patët
patnë

I Shkuem i Paskanjuem

Kam pasun, pasëm, pasë

Kam pasur, pasurë, patur, paturë

I Shkuem i Paskanjuem i dytë

Kam pasë pasun, kam pasë pasëm, kam pasë pasë.

I Shkuem i Paskanjuem Habituer

Pasëkam pasun, pasëm, pasë

Pasëkam pasur, pasurë, patur paturë

I Tejkryem

Kishjem pasun, pasëm pasë;
kishem pasun, pasëm, pasë.

Kishnjam pasur, *kishjam pasur*,
kisham pasur, keshe pasur

I Tejkryem i dytë

Kishjem pasë pasun, pasë, pasëm, pasë pasëm; kishem pasë pasun, pasëm, pasë.

I Shkuem i Përparëshëm

Pata pasun, pasëm, pasë;
paçë pasun, pasëm, pasë

Pata pasur, pasurë, patur, paturë

BIBLIOTEKA RUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

I Shkuem i Përparëshëm i dytë

Pata pasë pasun, pasëm, pasë

I Ardhëshëm

Do të kem, do kem

Do të kem, do kem
do të keshë, do keshë
do të ketë, do ketë
do të kemi, do kemi
do të kini, do dini
do të kenë, do kenë

I Ardhëshëm sintetik

Kam me pasun, kam për me pasun, kam për të pasun; kam me pasëm, kam për me pasëm, kam për të pasëm; kam me pasë, kam për me pasë, kam për të pasë.

Kam për të pasur, pasurë, patur, paturë.

I Ardhëshëm Habituer

Do të pasëkam, do pasëkam, do të paskam, do paskam.

Do të pasëkam, do të paskërkam

I Ardhëshëm i Përparëshëm

Do të kem pasun, pasëm, pasë; do kem pasun, pasëm, pasë.

Do të kem pasur, pasurë, patur, paturë

I Ardhëshëm i Shkuem

Do të kishjem, do kishjem, do të kishem, do kishem.

Do të kishjam, *do të kishjam*, do të kisham, do të keshe.

I Ardhëshëm i Shkuem sintetik

Kishjem me pasun, kishjem për me pasun, kishjem për të pasun, kishjem me pasëm, kishjem për me pasëm, kishjem për të pasëm; kishjem me pasë, kishjem për me pasë, kishjem për të pasë.

Kishjam për të pasur, *kishjam për të pasur*, kisham për të pasur, keshe për të pasur.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

I Ardhëshëm i Shkuem i Përparëshëm

Do të kishjem pasun, pasëm, pasë; do kishjem pasun, pasëm, pasë.

Do të kishajam pasur, *do të kishjam pasur*, do të kisham pasur, do të keshe pasur.

I Ardhëshëm i Shkuem i Përparëshëm i dytë

Do të kishjem pasë pasun

Mënyra Urdhënore

I Tanishëm

Ki
(le të ketë)
kini
(le të kenë)

Ki
(le të ketë)
kini
(le të kenë)

Mënyra Lidhore

I Tanishëm

Të kem

Të kem.

I Tanishëm Habituer

Të pasëkam, të paskam.

Të pasëkam, të paskërkam.
të pasëke
të pasëka
të pasëkemi
të pasëkeni
të pasëkanë

I Shkuem

Të kem pasun, pasëm, pasë

Të kem pasur, pasurë, patur, paturë.

Mënyra Dëshirore ose Kushtore

I Tanishëm

Patësha, patsha, *paça*.
Paçë
pastë
paçim
paçi
paçin

Patëshe, patsha, *paça*,
patësh, patshë, *paçë*
pastë
patëshim, patshim, *paçim*
patëshi, patshi, *paçi*
patëshin, patshin, *paçin*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

I Shkuem

Paça pasum, pasëm, pasë	Paça pasur, pasurë, patur, paturë.

Pjèserja

Pasun, pusëm, pasë	*Pasur*, pasurë, patur, paturë.

Folja *jam*

Mënyra Dëftore

I Tanishëm

gegënisht	toskënisht
Jam, jamie,	*Jam*, jamte
je	*je*
âsht, âsh, â	*është*, ësh, ë
jemi, jema, jina	*jemi*
jeni	*jini*
janë	*janë*

I Tanishëm Habituer

Qenëkam, qenkam	*Qënëkam*, qënkërkam

I Pakryem

Ishjem, ishem	Ishnjam, *ishjam*, isham, jeshe
Ishje	Ishnje, *ishje*, ishe
Ishte	*ishte*, ish
Ishim	ishim, *ishnim*
Ishit	ishit, *ishnit*
Ishin	ishin, *ishnin*

I Pakryem Habituer

Qenëkëshem, qenkëshem	*Qënëkësha*,
qenëkëshe	*qënëkëshe*
qenëkej	*qënëkej*
qenëkeshim	*qënëkëshim*
qenëkëshit	*qënëkëshit*
qenëkëshin	*qënëkëshin*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

I Shkuem i Skanjuem

Qeshë, kjeshë	*Qeshë*, kleshë, kjeshë, kjevë
qe	*qe*, kle, kje
qe	*qe*, kle, kje
qemë	*qemë*, klemë, kjemë
qetë	*qetë*, kletë, kjetë
qenë	*qenë*, klenë, kjenë

I Shkuem i Paskanjuem

Kam qenë, jam kenë — *Kam qënë*, kam qënur, kam klenë

I Shkuem i Paskanjuem Habituer

Pasëkam qenë, paskam qenë — *Pasëkam qënë*, paskërkam qënë

I Shkuem i Paskanjuem i dytë

Kam pasë qenë

I Tejkryem

Kishjem qenë, kishem qenë — Kishnjam qënë, *kishjam qënë*, kisham qënë

I Tejkryem i dytë

Kishjem pasë qenë, kishem pasë qenë.

I Shkuem i Përparëshëm

Pata qenë, paçë qenë. — *Pata qënë*, qënur, klenë

I Shkuem i Përparëshëm i dytë

Pata pasë qenë

I Ardhëshëm

Do të jem, do jem — *Do të jem*, do jem
do të jesh
do të jetë
do të jemi
do të jini
do të jenë

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S E K O D E R

I Ardhëshëm sintetik

Kam me qenë, kam për me qenë, Kam për të qënë, kam për të qënur *kam për të qenë*

I Ardhëshëm Habituer

Do të qenëkam, do qenëkam *Do të qënëkam*, do të qënakërkam

I Ardhëshëm i Përparshëm

Do të kem qenë, do kem qenë, do të jem kenë, do jem kenë. *Do të kem qënë*, do kem qënë, do të kem qënur, do kem qënur.

I Ardhëshëm i Përparshëm i dytë

Do të kem pasë qenë, do kem pasë qenë. Do të kem qënë a qënur, do kem qënë a qënur.

I Ardhëshëm i Shkuem

Do t'ishjem, do t'ishem Do t'ishnjam, *do t'ishjam*, do t'isham

I Ardhëshëm i Shkuem sintetik

Kishjem me qenë, kishjem për me qenë, kishjem për të qenë; kishem me qenë, kishem për me qenë, kishem për të qenë. Kishnjam për të qënë, a qënur, *kishjam për të qënë* a qënur.

I Ardhëshëm I Shkuem i Përparëshëm

Do të kishjem qenë, do të kishem qenë, do kishjem qenë, do kishem qenë; do t'ishjem kenë. Do të kishnjam qënë, *do të kishjam qënë* a qënur.

I Ardhëshëm i Shkuem i Përparshëm i dytë

Do të kishjem pasë qenë

Mënyra Urdhënore

Ji
(le të jetë)
jini
(le të jenë)

Ji
(le të jetë)
jini
(le të jenë)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Mënyra Lidhore

I Tanishëm

Të jem *Të jem*
të jesh
të jetë, të jete
të jemi
të jeni
të janë

I Tanishëm Habituer

Të qenëkam, të qenkam, të kenëkam *Të qënëkam*, të qënkërkam

I Shkuem

Të kem qenë, të jem kenë *Të kem qënë*, të kem qënur

I Shkuem i dytë

Të kem pasë qenë

Mënyra Dëshirore ase Kushtore

I Tanishëm

Qofsha, kjofsha, kofsha *Qofska*, klofsha, kjofsha
qofsh *Qofsh*, klofshe, kjofsh
qoftë *qoftë*, klofte, kjoftë
qofshim *qofshim*, klofshim, kjofshim
qofshi *qofshi*, klofshi, kjofshi
qofshin *qofshin*, klofshin, kjofshin

I Shkuem

Paça qenë, kofsha kenë *Paça qënë*

Pjesorja

Kanë, klanë, kjanë, qanë, kenë, kenun, kjenë, *qenë*. qenëm, qenun. *Qënë*, qënur, qënurë, klenë, kjenë

VEREJTJE E SHËNIME PËR PUNËN E FOLJEVE NDIFMËTARE *KAM* DHE *JAM*

I Tanishmi Habituer i mënyrës Dëftore, si në gegënishtet e si në toskënishtet, trajtohet nga Pjesorja e shkurtënë e foljevet ndifmëtare

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

kam dhe *jam* me të Tanishmin e mënyrës Dëftore të këtyne foljevë, tue dalë Pjesorja në kryet, si *kam pasë* (pasëm), *pasë kam, pasëkam*; *kam qenë* (qenëm), *qenë kam, qenëkam, kam qënë, qënë-kam. qënëkam.*

I Pakryemi Habituer i mënyrës Dëftore, si në gegënishtet e si në toskënishtet, trajtohet nga Pjesorja e shkurtënë e foljevet *kam* edhe *jam* me të Pakryemin e mënyrës Dëftore të këtyne foljeve, tue dalë Pjesorja në kryet; *keshe pasë, pasë-këshem, pasëkëshem, pasëkësha* (toskënisht), *keshe qenë, qenë këshem, qenëkëshem, qënëkësha* (toskënisht).

I Ardhëshmi sintetik i foljes *kam* në gegënishtet trajtohet nga i Tanishmi *kam* edhe nga lidhëset *me* dhe *për me* me Pjesoren e kësaj foljeje, si: *kam me pasun, kam për me pasun;* ase nga i Tanishmi *kam* me parafjalën *për* e me emën kuptimi, si *kam për të pasun.* Sa për në toskënishtet pastaj, ky mot trajtohet me të Tanishmin *kam* edhe me parafjalën *për* me emën kuptimi si: *kam për të pasur*.

I Ardhëshmi i Shkuem sintetik i foljes *kam* në gegënishtet trajtohet nga i Pakryemi *kishjem* edhe nga lidhëset *me, për me* me Pjesoren e kësaj foljeje, si *kishjem me pasun. kishjem për me pasun*; ase nga i Pakryemi *kishjem* me parafjalën *për* e me emën kuptimi, si *kishjem për të pasun.* Sa për në toskënishtet, ky mot trajtohet nga i Pakryemi *kishjem* me parafjalën *për* edhe me emën kuptimi, në trajtë mbiemëni foljuer, si *kishjem për të pasur.*

Sa për t' Ardhëshmin e t' Ardhëshmin e Shkuem sintetikë të foljes *jam*, këto mote, në t'u-trajtuem, ndjekin po atë rrugë e drejtim, qi ndjekin edhe i Ardhëshmi e i Ardhëshmi i Shkuem sintetikë të foljes *kam*, si: *kam me qenë, kam për me qenë, kam për të qenë* ase *kam për të qënë* (toskënisht,) *kishjem me qenë kishjem për me qenë, kishjem për të qenë* ase *kishjam për të qënë* (toskënisht).

I Tanishmi i mënyrës Dëftore gegënisht e toskënisht, në vetën e parë njejës, ka trajtat dhialektore *kamte* dhe *jamte*, qi i shohim edhe ke shkrimtarat e Vjetërë.

Veta e tretë njejës, gegënisht e toskënisht, përveç trajtavet të rëndomta *âsht* dhe *është*, ka edhe trajtat dhialektike *ësht, â, ësh, ë*.

Shqipnija e Mesme, e sidomos Kavaja, Durrësi e Shijaku, në vend të trajtës së rëndomtë *jemi* të vetës së parë shumës, ka edhe trajtat dhialektike *kena, kina, jina.*

Veta e dytë shumës e të Tanishmit të mënyrës Dëftore toskënisht ka trajtën *kini, jini* edhe në gegënishtet ka *keni, jeni.*

Ke i Pakryemi i mënyrës Dëftore gegënisht karakteristike âsht zanorja *e*, në vend që ke i Pakryemi i toskënishtes karakteristike âsht zanorja *a*, si kishjem, kishem, kishnjam, kishjam.

Trajtat *keshe* dhe *jeske* të të Pakryemit, vetë e parë njejës, janë të qarkut të Gjinokastrës.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Veta e tretë e të Pakryemit teskënisht ka trajtën e shkurtë *kisk* e gegënishtja ka trajtën e plotë *kishte*.

Veta e para njejës e të Shkuemit të Skanjuem gegënisht, përveç trajtës së rëndomtë *pata*, ka edhe trajtën dhialektike *paçë*, qi e ka kryet ke trajta e herëshme *patësh*. Këjo trajtë, me metatezën e *ë*-s, bahet *patsha*; *t*-ja me *sh*-n bashkohen e bahen *ç*, e del kështu trajta dhialektike *paçë*. Po a do të ketë qenë herët trajta *patësh*? Unë jam i mendjes, se, aty ku kemi në fytyrat Pësore të të Shkuemit të Skanjuem trajtat dhialektike, fjala vjen. *u-falësh*, *u kapësh* etj., duhet të kemi pasun edhe trajtat e fytyrës Vepërore *falësh*, *kapësh*, natyrisht pra edhe *patësh*.

Veta e tretë njejës e të Shkuemit të Skanjuem, përveç trajtës së plotë *pati*, ka edhe trajtën e shkurtë *pat*.

Veta e parë edhe veta e tretë shumës e të Shkuemit të Skanjuem, përveç trajtavet të rëndomta gegënisht *patëm*, *patën*, kanë edhe trajtat e Veriut *patem*, *patme*, *paten*, *patne*.

Veta e parë dhe veta e tretë shumës teskënisht ke i Shkuemi i Skanjuemi ban metatezën e *ë* së e kështu dalin trajtat *patmë*, *patnë*, qi në gegënishtet janë *patëm*, *patën*.

I Shkuemi i Paskanjuem, i Tejkryemi, i Shkuemi i Përparëshëm edhe i Ardhëshmi i Shkuem i Përparëshëm, përveç trajtavet të para, kanë në gegënishtet edhe trajta të dyta, qi trajtohen nga i Tanishmi, nga i Pakryemi, nga i Shkuemi i Përparëshëm edhe nga i Ardnëshmi i Thkuem i foljes *kam* me Pjesore të shkurtë, së bashku me Pjesoren e plotë. Këto trajta të dyta kështu, ndër këto mote që përmendëm, kallzojnë nji punë e nji vepërim, qi kryhet ma përpara se puna e vepërimi, qi tregojnë trajtat e para, si *kam pasë pasun*, *kishjem pasë pasun*, *pata pasë pasun*, *do të kishjem pasë pasun*.

Përveç këtyne moteve të mënyrës Dëftore, kemi edhe të Shkuemin e mënyrës Lidhore, qi ka trajtë të dytë, si *të kem pasë pasun*.

Të gjitha rëndom këto trajta të dyta, qi numurojem ma mait, s' âsht nevoja të përdorem në gjuhën e shkrimit, ke ndëgjohen shum rrallë në Gegëni edhe mbarojmë punë fare mirë, në të folun e në të shkruem, vetëm me trajtat e para.

Po vetëm duhet të kemi kujdes, qi, kur flasim për trajta të para e të dyta, të mos na ngatërrohet mendja e të kujtojmë, se kemi të bajmë këtu me dy palë mote, me mote të veçanta. Këtu kemi të bajmë vetëm nji palë mote, qi janë në gjuhët me dy palë trajta, ndër të ciilat ato të dytat kallzojnë nji punë e nji vepërim, qi kryhet ma përpara se puna e vepërimi, qi tregojnë trajtat e para të këtyne moteve.

Veta e parë edhe veta e dytë njejës të mënyrës Dëshirore ase Kushtore, veç trajtash t'jera, kanë edhe trajtat e herëshme t' Arbëreshëvet *klofsha*, *klofshe*.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKODER

Trajta e herëshme *klofsha* e ka shkëmbyem me kohë bashkëtingëllorën *l* me *j* e kështu ka dalë trajta *kjofsha*, qi bahet *qofsha*, si thohet sot, tue u bashkuem *k* ja me *j*-n e tue u-bamë *q*.

Pjesorja e foljes *kam* gegënisht, përveç trajtës së rëndomtë *pasun*, ka edhe trajtën dhialektike t' Elbasanit *pasëm*, qi prej kësaj del trajta e shkurtë *pasë*, me të shuemen e *m*-s, si *pasëm*, *pasë*.

Pjesorja e foljes *kam* toskënisht, përveç trajtës së rëndomtë *pasur*, ka edhe trajtat dhialektore *pasurë*, *patur*, *paturë*.

Pjesorja e foljes *jam* gegënisht, përveç trajtës së rëndomtë *qenë*, ka edhe trajtat dhialektike *qenëm*, *qenun*, *kenë konë* (Kosova), *kenun*, *kjenë*, sikurse trajtat e herëshme *kanë*, *kianë*, *kjanë*, *qanë*.

Pjesorja e foljes *jam* toskënisht, përveç trajtës së rëndomtë *qënë*, ka edhe trajtat dhialektike *qënur* edhe *qënurë*, si edhe trajtën e herëshme *klenë* t' Arbëreshëvet, qi e ka shkëmbyem me kohë *l*-*n* me *j* dhe kështu del trajta *kjenë*, prej së cilës ka dalë trajta e sotëshme *qenë*, *qënë*.

LAKIMI I ZGJEDHIS SË PARË

Folja *gëzoj*

në fytyrë Vepërore.

gegënisht	*toskënisht*

Mënyra Dëftore

I Tanishëm

Gëzoj, gëzojt, (gëzojte)	Gëzonj, *gëzoj*
gëzon	*gëzon*
gëzon	*gëzon*
gëzojmë	gëzonjëm, gëzojëm, *gëzojmë*
gëzoni	*gëzoni*
gëzojnë	gëzonjën, gëzojën, *gëzojnë*,

I Tanishëm Habitues

Gëzojshem, gëzoshem	gëzonjëm, gëzonja, gëzojam, *gëzoja*
gëzojshe, gëzeshe	gëzonje, *gëzoje*
gëzonte, gëzojte, gëzote	*gëzonte*
gëzojshim, gëzoshim	*gëzonim*, gëzonjim, gëzojim
gëzojshit, gëzoshit	*gëzonit*, gëzonjit, gëzojit
gëzojshin, gëzoshin	*gëzonin*, gëzonjin, gëzojin.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "NAIM BARLETI" S H K O D E R

I Pakryem

Gëzuekam, gëzuëkam, gëzuokam, gëzokam	Gëzuakam, *gëzokam*
gëzoke etj.	*gëzoke*
gëzoka	*gëzoka*
gëzokemi	*gëzokemi*
gëzokeni	*pëzokeni*
gëzokanë	*gëzokanë*

I Pakryem Habituer

Gëzuekëshem, gëzuëkëshem gëzuokëshem, *gëzokëshem*	Gëzuakësha, *gëzokësha*
gëzokëshe	*gëzokëshe*
gëzokej	*gëzokej*
gëzoheshin	*gëzokëshim*
gëzokëshit	*gëzokëshit*
gëzokëshin.	*gëzokëshin.*

I Shkuem i Skanjuem

gëzova gëzojta	*Gëzova*, gëzojta
gëzove, gëzojte	*gëzove*, gëzojte
gëzovi, gëzoi, gëzou, gëzojti	*gëzoi* gëzojti
gëzuem, gëzuëm, gëzueme, gëzuëme, gëzuam, gëzojtëm	*gëzuam*, gëzuamë, gëzojtëm
gëzuet, gëzuët, gëzuot, gëzojtët	*gëzuat* gëzuatë, gëzojtët
gëzuen, gëzuën, gëzuene, gëzuëne, gëzuon, gëzojtën.	*gëzuan*, gëzuanë, gëzojtën.

I Shkuem i Paskanjuem

Kam gëzuem, kam gëzue, kam gëzuëm, kam gëzuë, kam gëzuam, kam gëzua, kam gëzuom, kam gëzue, kam gëzuemun, kam gëzuëmun, kam gëzuëmën.	*Kam gëzuar*, kam gëzuarë, kam gëzuër.

I Shkuem i Paskanjuem Habituer

Pasëkam gëzuem, pasëkam gëzue, pasëkam gëzuëm, pasëkam gëzuë etj. *Pasëkam gëzuar*, pasëkam gëzuarë, pasëkam gëzuër.

I Shkuem i Paskanjuem i dytë

Kam pasë gëzuem, kam pasë gëzue etj.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

I Tejkryem

Kishjem gëzuëm, kishjem gëzue, kishjem gëzuëm, kishjem gëzuë, kishem gëzuem, kishe gëzue, kishem gëzuëm, kishem gëzuë etj.

Kishjam gëzuar, kishnjam gëzuar, kishnam gëzuar, kisha gëzuar, keshe gëzuar etj.

I Tejkryem i dytë

Kishjem pasë gëzuem, gëzue etj.

I Shkuem i Përparëshëm

Pata (paçë) *gëzuem*, pata gëzue, pata gëzuëm, pata gëzuë etj.

Pata gëzuar, pata gëzuarë, pata gëzuër,

I Shkuem i Përparshëm i dytë

Pata pasë gëzuem, gëzue, gëzuëm, gëzuë etj.

I Ardhëshëm

Do të gëzoj, do gëzoj

do të gëzojsh, do të gëzosh do gëzesh.
da të gëzojë, do të gëzojë
do të gëzojmë

do të gëzoni
do të gëzojnë

Do të gëzonj, *do të gëzoj*, do gëzonj, do gëzoj
do të gëzosh, do të gëzonç, do të gëzoç do të gëzonjë, *do të gëzojë*, do të gëzonjë, do gëzojë
do të gëzonjëm, do të gëzojëm, do të gëzojmë.
do të *gëzoni*
do të *gëzojnë*, do të gëzonjën, do të gëzojnë

I Ardhëshëm sintetik

Kam me gëzuem, kam me gëzue, kam me gëzuëm, kam me gëzuë; *kam për me gëzuem*, kam për me gëzue, kam për me gëzuëm, kam për me gëzuë: *kam për të gëzuem*, kam për të gëzue, kam për të gëzuëm, kam për të gëzuë.

Kam për të gëzuar, kam për të gëzuarë, kam për të gëzuër, etj.

I Ardhëshëm Habitues

Do të gëzuekam, *do të gëzokam*, do të gëzuëkam, do të gëzuokam.

Do të gëzuakam, *do të gëzokam*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D Ë R

I Ardhëshëm i Përparëshëm

Do të kem gëzuem, do të kem gëzue, gëzuëm, gëzuë.

Do të kem gëzuar, do të kem gëzuarë, gëzuër, etj.

I Ardhëshëm i Përparëshëm sintetik

Kam me pasë gëzuem etj

I Ardhëshëm i Përparëshëm i dytë

Do të kem pasë gëzuem, do të kem pasë gëzue, do të kem pasë gëzuëm, do të kem pasë gëzuë.

I Ardhëshëm i Shkuem

Do të gëzojshem, do të gëzoshem.

Do të gëzonjam, do të gëzojam, do të gëzonja, *do të gëzoja*

I Ardhëshëm i Shkuem sintetik

Kishjem me gëzuem, kishjem për me gëzuem a *për të gëzuem* etj.

Kishnjam, kishja, *kishjam*, kisha për *të gëzuar.*

I Ardhëshëm i Shkuem i Përparëshëm

Do të kishjem gëzuem, do të kishjem gëzue, do të kishjem gëzuëm, do të kishjem gëzuë etj.

Do të kishnjam gëzuar, do të kishnja gëzuar, *do të kishjam gëzuar*, do të kishja gëzuar, etj.

I Ardhëshëm i Shkuem i Përparëshëm sintetik

Kishjem me pasë gëzuem etj

I Ardhëshëm i Shkuem i Përparëshëm i dytë

Do të kishjem pasë gëzuem, do të kishjem pasë gëzue etj.

Mënyra Urdhënore

I Tanishëm

Gëzo
(le të gëzojë, le të gëzoje)
gëzoni
(le të gëzojnë)

Gëzo
(le të gëzonjë, *le të gëzojë*)
gëzoni
(le të gëzonjën, le të gëzojën, *le të gëzojnë*)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

I Shkuem

Ki gëzuem, gëzue, gëzuëm, gëzuë.
(le të ketë gëzuem, gëzue etj.
kini gëzuem, kini gëzue, etj.
(le të kenë gëzuem, gëzue).

Mënyra Lidhore

I Tanishëm

Të gëzoj	Të gëzonj, *të gëzoj*
të gëzosh, të gëzojsh,	*të gëzosh*, të gëzonsh, të gëzonç, të gëzojsh, të gëzoç.
të gëzojë, të gëzoje,	të gëzonjë, *të gëzojë*,
të gëzojmë	të gëzonjëm, të gëzojëm, *të gëzojmë*
të gëzoni	*të gëzoni*
të gëzojnë	të gëzonjën, të gëzojën, *të gëzojnë*.

I Tanishëm Habituer

Të gëzuekam, të gëzuëkam, të gëzuekam, *të gëzokam.* Të gëzuakam, *të gëzokam.*

I Shkuem

Të kem gëzuem, gëzue, gëzuëm, gëzuë etj. *Të kem gëzuar*, gëzuarë, gëzuër.

I Shkuemi i dytë

Të kem pasë gëzuem, gëzue etj.

Mënyra Dëshirore ose Kushtore

I Tanishëm

Gëzofsha, gëzosha,	*Gëzofsha*
gëzofsh, gëzofshe, gëzuesh, gëzuësh	*gëzofsh*, gëzuesh, gëzofshe (Arbëreshët)
gëzoftë, gëzuetë gëzuëtë	*gëzoftë*, gëzuatë, etj
gëzofshim, gëzueshim, gëzuëshim	
gëzofshi, gëzueshi, gëzuëshi	
gëzofshin, gëzueshin, gëzuëshin.	

I Shkuem

Paça gëzuem, gëzue, gëzuëm, gëzuë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

I Shkuem i dytë

Paça pasë gëzuem, gëzue, gëzuëm, gëzuë.

Pjesorja

Gëzuem, gëzue; gëzuëm, gëzuë, gëzuam, gëzua; gëzuem; gëzuo, gëzuemun, gëzuëmun, gëzuemën

Gëzuar, gëzuarë, gëzuër.

Fytyra Pësore

Mënyra Dëftore

I Tanishëm

Gëzohem
gëzohe edhe gëzohesh,
gëzohet
gëzohemi, gëzohena, gëzohna
gëzoheni, gëzohni
gëzohen

Gëzohem, gëzonem, gëzoem
gëzohesh gëzonesh, gëzoesh
gëzohet, gëzonet, gëzoet
gëzohemi, gëzonemi, gëzoemi
gëzohi
gëzohen, gëzonen, gëzoen

I Tanishëm Habituer

U-gëzuekam, u gëzuëkam, u-gëzuokam, *u-gëzokam.*

U-gëzuakam, *u-gëzokam*

u-gëzuake, *u-gëzoke*
u-gëzuaka, *u-gëzoka*
u gëzuakemi, *u-gëzokemi*
u-gëzuaki, *u gëzoki*
u-gëzuakanë, *u gëzokanë.*

I Pakryem

U-gëzoshem, u-gëzoshem
u-gëzoshe
u gëzonte
u-gëzoshim
u gëzoshit
u-gëzoshin

Gëzohesha gëzohësha, gëzoheshaja,
gëzohesha, gëzohëshe, gëzoheshnje
gëzohej, gëzonej, gëzoheshte
gëzoheshim, gëzohëshim gëzoheshnjim
gëzoheshit, gëzohëshit, gëzoheshnjit
gëzoheshin gëzohëshin, gëzoheshnjin.

I Pakryem Habituer

U-gëzuekëshem, u-gëzuëkëshem, u-gëzuokëshem, *u-gëzokëshem.*

U-gëzuakësha, *u-gëzokësha.*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

I Shkuem i Skanjuem

U gëzova, ugëzuesh, u-gëzuësh u-gëzuosh u-gëzojta,
u gëzove, u-gëzojte
u gëzue, u gëzuë
u-gëzuem, u-gëzuëm, u- gëzueme, u gëzuëme, u-gëzuom, u-gëzojtëm,
u gëzuet,, u gëzuët, u-gëzuot, u gëzojtët
u gëzuen, u-gëzuën, u gëzuene, u-gëzuëne, u-gëzuor, u-gëzojtën,

U-gëzova, u-gëzuash, u gëzojta
u-gëzove, u-gëzojte
u gëzua, u-gëzuatë
u gëzuam, u-gëzuamë, u-gëzojtëm
u-gëzuat, u-gëzuatë, u-gëzojtët
u gëzuan, u-gëzuanë, u gëzojtën.

I Shkuem i Paskanjuem

Jam gëzuem, jam gëzue; *u kam gëzuem*, u-kam gëzue etj.

Jam gëzuar, jam gëzuarë, gëzuër; *u kam gëzuar*, gëzuarë, gëzuër etj

I Shkuem i Paskanjuem i dytë

Kam qenë gëzuem, gëzue, gëzuëm, gëzuë; u-kam pasë gëzuem, gëzue, gëzuëm, gëzuë

I Shkuem i Paskanjuem Habi□uer

Qenëkam gëzuem ase u-pasëkam gëzuem, etj.

Qënëkam gëzuar, qënëkam gëzuarë, gëzuër; u-pasëkam gëzuar, u-paskam gëzuarë, gëzuër, etj.

I Tejkryem

Ishnjam gëzuem, gëzue, *u kishjem gëzuem*, gëzue etj.

Ishnjam gëzuar, ishnja gëzuar, ishjam gëzuar, ishja gëzuar, isham gëzuar, isha gëzuar, jeshe gëzuar; *u kishnjam* gëzuar, u-kishja gëzuar, u-kishjam gëzuar, u-kisha gëzuar, etj.

I Tejkryem i dytë

Kishjem qenë gëzuem, kishjem qenë gëzue; u kishjem pasë gëzuem, gëzue etj;

I Shkuem i Përparëshëm

Qeshë gëzuem, gëzue; *u-pata gëzuem*, gëzue etj.

Qeshë gëzuar, *u-pata gëzuar*, etj.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

I Shkuem i Përparëshëm i dytë

Pata qenë gëzuem, gëzue, u pata
pasë gëzuem. gëzue etj.

I Ardhëshëm

Do të gëzohem, do gëzohem.

Do të gëzohem, do të gëzonem, do të gëzoem
do të gëzohesh etj
do të gëzohet
do të gëzohemi
do të gëzohi
do të gëzohen

I Ardhëshëm sintetik

Kam me u gëzuem, kam për me u gëzuem, kam për t'u-gëzuem, kam me u-gëzuëm, kam përme u gëzuem, kam për t'u gëzuem

Kam për t'u-gëzuar, gëzuarë, gëzuar etj.

I Ardhëshëm Habituer

Do t'u-gëzuekam, do t'u-gëzuëkam, Do t'u-gëzuskam, *do t'u-gëzokam.* do t'u-gëzuokam, *do t'u gëzokam.*

I Ardhëshëm i Përparëshëm

Do të jem gëzuem. gëzue, *do t'u-kem gëzuem*, gëzue.

Do të jem gëzuar, gëzuarë, gëzuar; *do tu kem gëzuër*, gëzuarë, gëzuar etj.

I Ardhëshëm i Përparëshëm sintetik

Kam me qenë gëzuam etj

I Ardhëshëm i Përparëshëm i dytë

Do të kem qenë gëzuem, gëzue,
do t'u kem pasë gëzuem, gëzue etj.

I Ardhëshëm i Shkuem

Do tu gëzojshem, do t'u gëzoshem *Do të gëzohesha*, do të gëzohësha, do të gëzoheshnja.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

I Ardhëshëm i Shkuem sintetik

Kishjem me u-gëzuem, kishjem për me u-gëzuem, kishjem për t'u-gëzuem etj'

Kishjam për t'u gëzuar, kishnja për t'u gëzuar. kishnjam për t'u-gëzuar, kishja për t'u-gëzuar, kisham për t'u-gëzuar, kisha për t'u-gëzuar, keshe për t'u gëzuar. etj.

I Ardhëshëm i Shkuem i Përparëshëm

Do t'ishem gëzuem, do t'ishjem gëzu, gëzuëm, gëzuë, ase *do t'u kishjem gëzuem*, gëzue etj.

Do t'ishnjam gëzuar, do t'ishnja gëzuar, *do t'ishjam gëzuar*, do t'ishnja gëzuar, do t'isham gëzuar, do t'isha gëzuar, do të jeshe gëzuar; ase do t'u-kishnjam gëzuar, do t'u-kishnja gëzuar *do t'u kishjam gëzuar*, do t'u-kishja gëzuar, do t'u-kisham gëzuar, do t'u-kisha gëzuar, do t'u-keshe gëzuar etj.

I Ardhëshëm i Shkuem i Përparëshëm sintetik

Kishjem me qenë gëzuem, kishjem për me qenë gëzuem, kishjem për të qenë gëzuem, kishjem me qenë gëzuëm, kishjem për me qenë gëzuëm, kishjem për të qenë gëzuëm etj.

I Ardhëshëm i Shkuem i Përparëshëm i dytë

Do të kishjem qenë gëzuem, gëzue, gëzuëm, gëzuë, ase do t'u kishjem pasë guzuem, gëzue etj.

Mënyra Urdhënore

I Tanishëm

U-gëzo, gëzohu, gëzou *(le të gëzohet)*

u-gëzo, gëzohu, gëzonu, gëzou *(le të gëzohet*, le të gëzonet, le të gëzoet).

u-gëzoni, gëzonju, *gëzohuni (le të gëzohen)*

u gëzoni, gëzohi (le të gëzohen, le të gëzonem, le të gëzoen).

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

I Shkuem

Ji gëzuem, gëzue, gëzuëm, gëzuë.
(Ie të jetë gëzuem, gëzue, gëzuëm, gëzuë).
Jini gëzuem, etj.
(Ie të jenë gëzuem, etj)

Mënyra Lidhore

I Tanishëm

të gëzohem *Të gëzohem*, gëzonem, të gëzoem.
të gëzohesh etj.

I Tanishëm Habituer

T'u gëzukam, t'u-gëzuëkam, t'u-gëzuekam, *t'u gëzokam* T' u gëzuakam. *t'u-gëzokam* etj.

I Shkuem

Të jem gëzuem, gëzue, gëzuëm, gëzuë; *t'u-kem gëzuem*. gëzue, gëzuëm, gëzuë etj. *Të jem gëzuar*, gëzuarë, gëzuë; *t'u-kem gëzuar*, gëzuarë, gëzuër

I Shkuem i dytë

Të kem qenë gëzuem

Mënyra Dëshirore ose Kushtore

I Tanishmi

U-gëzofsha, u gëzosha
u-gëzofsh
u-gëzoftë

U-gëzofsha
u-gëzofsh, u gëzoftshë
u-gëzoftë..

I Shkuemi

Qofsha gëzuem, gëzue etj.
qofsh gëzuem, gëzue
qoftë gëzuem, gëzue etj.

I Shkuem i dytë

Paça qene gëzuem, gëzue, gëzuëm gëzuë; paça pasë gëzuem, gëzue, gëzuëm, gëzuë etj.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Pjesorja

U·gëzuem, u gëzue, u gëzuëm, u gëzuë, u gëzuam, u gëzua, u gëzuam, u gëzuo, gëzuemun, u gëzuëmun, u gëzuëmën.

U·gëzuar, u gëzuarë, u gëzuër.

ZGJEDHI E DYTË

Fojla *fal*
në fytyrën Vepërore

Mënyra Dëftore

I Tanishëm

Fal, falì
fal, falë
fal, falë
falim

falëni falni,
falin

Fal, falej falì
falën, *fal*
falëa, *fal*
falënjëm, falëjëm, falëjmë, falëmë. falëm *falim*.
falëni, *falni*
falënjën, falëjën, falëjnë, falënë, falën, *falin*

I Tanishëm Habituer

Falëkam, *falkam*

Falëkam, *falkam*, falkërkam

I Pakryem

Falëshem, *falshem*

falëshe, falshe
falëte, *falte*
falëshim

falëshit

falëshin

Falenjam, falënja, falujam, falnja, falëjam, *falëja*, faljam, *falja*
falënje, falnje, *falje*
falënte, *falëte*, *falte*
falënim, *falnim*, falënjim, falnjim, falëjim, faljim
falënit, *falnit*, falënjit, falnjit, falëjit, faljit
falënin, *falnin*, falënjim, falnjim, falëjin, faljin.

I Pakryem Habituer

Falëkëshen, *falkëshem*

Falëkësha, falkësha
falëkëshe, falkëshe
falëkej, falkej, etj.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

I Shkuem i Skanjuem

Fala	*Fala*
fale	*fale*
fali	*fali*
falëm, falem, falme	*falmë*
falët	*faltë*
falën, falen, falne	*falnë*

I Shkuem i Paskanjuem

Kam falun, falëm, falë	*Kam falur*

I Shkuem i Paska juem i dytë

Kam pasë falun, falëm, falë

I Shkuem i Paskanjuem Habituer

Pasëkam falun, falëm, falë	*Pasëkam falur*, paskam falur etj.

I Tejkryem

Kishjem falun, falëm, falë	*Kishjam falur*, kishja falur, kishnjam falur, kishnja falur. kisham falur, keshe falur.

I Tejkryem i dytë

Kishjem pasë falun, falëm, falë

I Shkuem i Përparëshëm

Pata falun, falëm, falë	*Pata falur*

I Shkuem i Përparshëm i dytë

Pata pasë falun, falëm, falë

I Ardhëshëm

Do të fal, do të fali	Do të falëj, do të falij, *do të fal*
do të falish	*do të falësh*, *do të falsh*, do të falç
do të fali	*do të faië*
do të falim	do të falëmjëm, do të falëjëm, do të falëjmë, do të falëmë, do të falëm, *do të falim*
do të falëni, do të falni	*do të falëni, do të falni*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

do të falin

do të falënjën, do të falëjën, do të falëjnë, do të falënë, do të falën, *do të falin.*

I Ardhëshëm sintetik

Kam me falun, kam për me falun, kam për të falun, kam me falëm, kam për me falëm etj.

Kam për të falur

I Ardhëshëm Habituer

Do të falëkam, do të falkam

Do të falëkam, do të falkam.

I Ardhëshëm i Përparëshëm

Do të kem falun, falëm, falë

Do të kem falur

I Ardhëshëm i Përparëshëm sintetik

Kam me pasë falun. kam për me pasë falun, kam për të pasë falun, kam me pasë falëm, kam për me pas falëm, kam për të pasë falëm; kam me pasë falë, kam për me pasë falë, kam për të pasë falëm.

I Ardhëshëm i përparëshëm i dytë

Do të kem pasë falun, falëm, falë.

I Ardhëshëm i Shkuem

Do të falëshem. do të falshem

Do të falënjam, do të falnjam, do të falëjam, do të faljam, do të falënja, do të falnja, *do të falëja, do të falja.* do të falënje, do të falnje, *do të falëje, do të falje.*
do të falëate, *do të falëte, do të falte, do të falënim, do të falnim,* do të falënjim, do të falnjim, do të falëjim, do të faljim,
do të falënit, do të falnit, do të falënit, do të falnjit, do të falëjit, do të faljit.
do të falënin, do të falnin, do të falënjin, do të falnjin, do të falënin, do të falnin.

BIBLIOTEKA PUBLIKE MAMIN BARJETI S I K O D E R

I Ardhëshmi i Shkuem sintetik

Kishjem me falun, kishjem për me falun, kishjem për të falun; kishjem me falëm, kishjem për me falëm, kishjem për të falëm.

Kishnjam për të falur, kishnja për të falur, kishjam për të falur, *kishja për të falur*, kisham për të falur, kisha për të falur, keshe për të falur.

I Ardhëshm i Shkuem i Përparshëm

Do të kishjem falun, falëm, falë.

Do të kishnjam falur, do të kishnja falur, *do të kishjam falur*, do të kishja falur, do të kisham falur, do të kisha falur, do të keshe falur.

I Ardhëshëm i Shkuem i Përparshëm i dytë

Do të kishjem pasë falun,
falëm, falë.

Mënyra Urdhënore

I Tanishëm

Falë, *fal*
(*le të fali*, le të fale)
falëni, *falni*
(*le të falin*)

Falë, *fal*
(*le të falë*)
falëni, *falni*
(le të falënjën, le të falëjën, le të falëjnë, le të falënë, le të falën, *le të falin*).

I Shkuem

Ki falun, falëm, falë
(le të ketë falun, falëm, falë)
Kini falun, falëm, falë
(le të kenë falun, falëm, falë)

Mënyra Lidhore

I Tanishëm

Të fal, *të* fali
të falish
të fali, të fale, etj.

Të falëj, të falij, *të fal*
të falësh, *të falsh*, të falç
të falë etj.

I Tanishëm Nëbituer

Të falëkam, të falkam

Të falëkam

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

I Shkuem

Të kem falun, falëm, falë — *Të kem falur*

I Shkuem i dytë

Të kem pasë falun, falën, falë

Mënyra Dëshirore ase Kushtore

I Tanishëm

Falësha, falsha, falça — *Falësha, falsha, falça*
falësh, falsh — *falësh, falsh, falç*
falëtë, faltë, — *falëtë, faltë*
falëshin, falshim — *falëshim, falshim, falçim*
falëshi, falshi — *falëshi, falshi, falçi*
falëshin, falshin — *falëshin, falshin, falçin*

I Shkuem

Paça falun, falëm, falë

I Shkuem i dytë

Paça pasë falun, falëm, falë

Pjesorja

Falun, falëm, falë — *Falur*, falurë, falur

Fëtyra Pësore

Mënyra Dëftore

I Tanishëm

Falem — *Falem*
falesh, *fale* — *falesh*, fale
falet — *falet*
falemi, falena, faina — *falemi*
faleni — faleni, *fali*
falen — *falen*

I Tanishëm Habituer

U-falëkam, u falkam — *U falëkam, u falkam*, u falkërkam

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

I Pakryem

U falëshem, u falshem	*Falesha*, falësha, faleshnja
u falëshe, u falshe	*faleshe*, falëshe, faleshnje
u-falëte, u-falte	*falej*, falesh, falësh, faleshte
u-falëshim	faleshim, *falëshim*, faleshnjim
u falëshit	*faleshit*, falëshit, faleshnjit
u-falëshin	*faleshin*, falëshin, faleshnjin

I Pakryem Habituer

U falëkëshem, u-falkëshem	*U falëkësha, u-falkësha*

I Shkuem i Skanjuem

U-fala, u-falësh, u falshë	*U-fala*, u falshë, u falçë
u-falçë	
u-fale	*u-fale*
u-fal	*u fal*
u-falëm, u falem, u falme	*u falmë*
u-falët	*u faltë.*
u-falën, u falen, u falne	*u falnë*

I Shkuem i Paskanjuem

Jam falun, fëlëm, falë;	*Jam falur* ase *u kam falur*
u-kam fulun, falëm, falë	

I Shkuem i Paskanjuem i dytë

Kam qenë falun, falëm, falë;
u kam pasë falun, falëm, falë,

I Skuem i Paskanjuem Habituer

Qenëkam falun, falëm, falë;	*Qënëkam falur*, qënkam falur, qënkërkam falur, u-pasëkam falur.
u pasëkam falun, falëm, falë.	

I Tejkryem

Ishem falun, falëm, falë; *u kishjem* falun, falëm, falë.	ishnjam falur, ishnja falur, *ishjam falur*, ishja falur, isham falur, isha falur, jesha falur; u-kishnjam falur, u-kishnja falur, *u-kishjam falur*, u-kishja falur, u kisham falur, u kisha falur, u keshe falur.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

I Tejkryem i dytë

Kishjem qenë falun. falëm, falë;
u-kishjem pasë falun, falëm, falë.

I Shkuem i Përparëshëm

Qeshë falun, falëm, falë; *Qeshë falur,* kleshë falur, *u pata falur*
u-pata falun, falëm, falë

I Shkuem i Përparshëm i dytë

Pata qenë falun, falëm, falë;
u-pata pasë falun, falëm, falë

I Ardhëshëm

Do të falem *Do të falem,*
do të falesh
do të falet
do të falemi, do të falena, do
të falna
do të faleni
do të falen

I Ardhëshëm sintetik

Kam me u-falun, kam për me *Kam për t'u-falur*
u- falun, kam për t'u-falun, kam
me u-falëm, kam për me u-falëm,
kam për t'u-falëm; kam me u falë.
kam për me u falë,
kam për t'u-falë

I Ardhëshëm Habitues

Do t'u falëkam, do tu falkam *Do t'u-falëkam, do t'u-falkam,*
do t'u-falkërkam

I Ardhëshëm i Përparëshëm

Do të jem falun, falëm, falë; *Do të jem falur, do t'u-kem falur.*
do t'u-kem falun, falëm, falë etj.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

I Ardhëshëm i Parparëshëm sintetik

Kam me qenë falun, kam për me qenë falun, kam për të qenë falun, kam me qenë falëm, kam për me qenë falëm, kam për të qenë falëm, kam me qenë falë, kam për me qenë falë, kam për të qenë falë

I Ardhëshëm i Përparëshëm i dytë

Do të kem qenë falun, falëm, falë;
do t'u kem pasë falun, falëm, falë.

I Ardhëshëm i Shkuem

Do t'u falëshem, do t'u falshem

Do t'u-falesha, do të falesha. do të faleshnja.

I Ardhëshëm i Shkuem sintetik

Kishjem me u falun, kishjem për me u falun, kishjem për t'u-falun; kishjem me u falëm, kishjem për me u-falëm, kishjem për t'u-falëm, kishjem me u-falë, kishjem për me u-falë, kishjem për t'u-falë

Kishnjam për t'u falur, kishnja për t'u-falur, *kishjam për t'u falur*, kishja për t'u falur, kisham për t'u-falur, kisha për t'u-falur, keshe për t'u falur

I Ardhëshëm i Shkuem i Përparëshëm

Do t'ishjem falun, falëm, falë; *do t'u kishjem falun*, falëm, falë, etj.

Do t'ishnjam falur, po t'ishnja falur, *do t'ishjam falur*, do t'ishja falur, do t'isham falur, do t'isha falur do të jeshe falur. ase do t'u-kishnjam falur, do t'u-kishnja falur, do t'u-kishjam falur, do t'u-kishja falur, do t'u-kisham falur, do t'u-kisha falur, do t'u keshe falur

I Ardhëshëm i Shkuem i Përparëshëm sintetik

Kishjem me qenë falun falëm, falë;
kishjem për me qenë falun, falëm, falë; kishjem për të qenë falun, falëm, falë

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

I Ardhëshëm i Shkuem i Përparëshëm i dytë

Do të kishjem qenë falun, falëm,
falë, ase do t'u-kishjem pasë falun,
falëm falë

Mënyra Urdhënore

I Tanishëm

U-fal, falu — U falë, *u-fal, falu*
(le të falet) — *(le të falet)*
u falëni, u-falni, falniu, *faluni* — *u-falëni*, u falni, *fali*,
(le të falen) — *(le të falen)*

I Shkuem

Ji falun, falëm, falë
(le të jetë falun, falëm, falë)
jini falun, falëm, falë
(le të jenë, falun, falëm falë)

Mënyra Lidhore

I Tanishëm

Të falem — *Të falem*,

I Tanishëm Habituer

T'u falëkam, t'u-falkam — *T'u-falëkam*, t'u-falkam.

I Shkuem

Së jem falun, falëm, falë; — *Të jem falur, t'u-kem falur*
t'u-kem falun, falëm, falë

I Shkuem i dytë

Të kem qenë falun, falëm, falë;
t'u-kem pasë falun, falëm, falë

Mënyra Dëshirore ase Kushtore

I Tanishëm

U-falësha, u-falsha, u falça — *U-falësha, u-falsha, u falça*
u-falësh, u-falsh, u-falçë — *u falësh, u-jaish*, - *u falç*
u falëtë, u faltë, etj. — *u falëtë, u-faltë*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

I Shkuem

Qofsha falun, falëm, falë
qofsh falun, falëm, falë;
qoftë falun, falëm, falë.

I Shkuem i dytë

Paça qenë falun, falëm, falë;
u-paça pasë falun, falëm, etj:

Pjesorja

U falun, u falëm, u falë. *U falur* etj.

VREJTJE E SHËNIME PËR PUNËN E SGJEDHIVE

a) Për trajtat që duhen mbajtur në gjuhën e shkrimit

Duhet të kemi kujdes, vetën e parë edhe vetën e tretë shumës të të Tanishmit të mënyrës Dëftore t'i shkruejmë me *ë* në fund, si *gëzojmë*, *gëzojnë* e jo si i shkruejnë nji palë gabimisht, pa *ë*; se këto 2 trajta e kanë kryet ke trajtat e herëshme *gëzojëm*, *gëzojën*, të cilat, me metatezën e *ë*-s, na japin trajtat e sotëme *gëzojmë gëzojnë*.

I Tanishmi Habituer i mënyrës Dëftore trajtohet nga i Shkuemi i Paskanjuem i kësaj mënyre tue dalë Pjesorja e shkurtënë pa *m* në kryet, si *kam gëzuu*, *gëzue-kam*, *gëzuekam*, qi do me thanë gëzoj e s'e prita të gëzoj.

I Pakryemi Habituer trajtohet nga i Tejkryemi i mënyrës Dëftore tue dalë Pjesorja e shkurtënë pa *m* në kryet, si *kesha* (i Pakryem dhialektik i Gjirokastrës) *gëzue*, *gëzue-këshem*, *gëzuekëshem*, *gëzokëshem*, qi do me thanë gëzojshem e s'e prita të gëzojshem.

I Shkuemi i Skanjuem në vetën e parë, në të dytën e në të tretën e njejësit, përveç temës *gëzue*, *gëzo* edhe mbaresavet *a*, *e* edhe *i*, merr edhe nji *v* eufonike mejdis temës e mbaresës. Kjo *v* eufonike kështu në vetën e tretë shduket, si *mbaro* ~ *i*, mbarovi, mbaroi. Asht gabim i math pra ta shkruejmë me *j* këtë trajtë foljore, sikurse shkruejnë, përgjithësisht të thuesh, shkrimtarët tosk, në vend qi ta shkruejmë me *i*.

I Shkuemi i Paskanjuem Habituer trajtohet nga i Shkuemi i Paskanjuem i foljes ndifmëtare *kam* edhe nga Pjesorja e foljes, qi lakohet. Pjesorja e foljes ndifmëtare do të jetë e sh urtënë e pa *m* e do të dalë në kryet; si *kam pasë gëzuem*, *pasë kam gëzuem*, *posëkan gëzuem*, qi do me thanë kam gëzuem e s'e prita të kem gëzuem.

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODER

I Ardhëshmi i mënyrës Dëftore trajtohet nga folja ndihmëtare e pa-lakueshme *do* edhe nga i Tanishmi i mënyrës Lidhore; *do të gëzoj.*

I Ardhëshmi Habituer trajtohet nga folja ndihmëtare e palakueshme *do* edhe nga i Tanishmi Habituer i mënyrës Lidhore, si *do të gëzokam*, qi do me thanë se do të gëzoj e s'e prita qi do të gëzoj.

I Tanishmi i mënyrës *Urdhërore* ka vetëm 2 trajta të posaçme, qi qëndrojnë vetë e s'kanë nevojë të mbështeten kundi; ka vetëm e dytë të njëjësit e të shumësit: *gëzo, gëzoni.* Sa për vetëm e tretë njejës e shumës, këto janë marrë hua nga mënyra lidhore, si *le të gëzojë, le të gëzojnë.* E, ta ngasish drejtë, nuk munden të hyjnë në radhën e trajtavet të posaçme, e trajtavet të vërteta të mënyrës Urdhërore. Për këte shkak i kemi vumë në kllapa, që dëftejnë se janë kollovare e mundet edhe t'i lamë e të mos i përdorim.

I Tanishmi Habituer i mënyrës Lidhore trajtohet nga lidhësja *të*, edhe nga i Tanishmi Habituer i mënyrës Dëftore, si: *të gëzokam* qi do me thanë të gëzoj e të mos e pres të gëzoj.

Si e pamë ma nalt, gjuha e jonë të Tanishmin, të Pakryemin, të Shkuemin e Paskanjuem dhe t' Ardhëshmin e mënyrës Dëftore i përdor edhe me *kuptim habije.* Po, me gjithë këtë, këto mote kështu me kuptim habije nuk numurohen si mote të posaçme të gjuhës s'onë; këto janë prapë se prapë i Tanishmi, i Pakryemi, i Shkuemi i Paskanjuem edhe i Ardhëshmi i mënyrës Dëftore, po me këtë, që kanë në vetet edhe kuptimin e habis. Po, përveç këtyne katër moteve të mënyrës Dëftore, me kuptim habije, kemi, si e kemi pamë edhe ma përpara, edhe të Tanishmin e Mënyrës Lidhore.

I Shkuemi i mënyrës Lidhore trajtohet nga i Tanishmi i mënyrës Lidhore të foljes ndihmëtare *kam* me Pjesoren e foljes, qi lakohet si: *të kem gëzuem.*

Mënyra Lidhore, përveç të Tanishmit e të të Shkuemit, qi i kanë trajtat të vetat e të posaçme, merr hua nga mënyra Dëftore të Pakryemin edhe të Tejkryemin, e ve përpara lidhësen *të* edhe trajton të Pakryem e të Tejkryem *të vetët*; si: *të gëzojshem, të kishjem gëzuem.* Mirëpo këto 2 mote, ke merren hua e nuk janë trajta të posaçme të mënyrës Lidhore, nuk mund të hyjnë, ta ngasish dunën drejtë, në radhën e motevet të kësaj natyre. Nga ky shkak edhe i kemi lanë.

I Tanishmi Habituer i mënyrës Dëftore në fytyrë Pësore trajtohet nga i Tanishmi Habituer i mënyrës Dëftore në fytyrë vepërore me parashtimin *u* ngjitun me vizë; si *gëzokam, u-gëzokam*, qi do me thanë gëzohem e s'e prita të gëzohem.

I Pakryem Habituer i fytyrës Pësore trajtohet nga i Pakryemi Habituer i fytyrës Vepërore me parashtimin *u* ngjitun me vizë: *gëzokëshem, u-gëzokëshem*, qi do me thanë u-gëzojshem e s'e prita t'u gëzojshem.

I Shkuemi i Skanjuem i fytyrës Pësore trajtohet nga i Shkuemi

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Skanjuem i fytyrë Vepërore me parashtimin *u* ngjitun me vizë; *gëzova. u gëzova.*

Veta e parë edhe veta e dytë njejës e të Shkuemit të Skanjuem në fytyrë Pësore trajtohet rregullisht si veta e parë edhe si veta e dytë e fytyrës Vepërore, tue marrë edhe parashtimin *u*, si *gëzova, u-gëzova, gëzove, u-gëzove*; mirëpo veta e tretë e fytyrës Pësore të këtij moti trajtohet vetëm nga tema, me parashtimin *u* ngjitun me vizë, si *u-gëzue.*

I Shkuemi i Paskanjuem i fytyrës Pësore trajtohet nga i Tanishmi i foljes ndihmëtare *jam* me Pjesoren e foljes, qi lakohet, ose drejtë për së drejti nga trajta e fytyrës Vepërore, me parashtimin *u* ngjitun me vizë mbas foljes *kam*, si *jam gëzuem* edhe *u-kam gëzuem.*

I Tejkryemi i fytyrës Pësore trajtohet me të Pakryemin e foljes ndihmëtare *jam* e me Pjesoren e foljes, qi lakohet; ase drejtë për së drejti nga trajta Vepërore e të Tejkryemit, me parashtimin *u* ngjitun me vizë mbas foljes *kam*, si *ishjem gëzuem* ase *u-kishjem gëzuem.*

I Shkuemi i Përparëshëm i fytyrës Pësore trajtohet nga i Shkuemi i Skanjuem i foljes ndihmëtare *jam* edhe nga Pjesorja, qi lakohet, ase drejtë për së drejti nga trajta e fytyrës Vepërore, me parashtimin *u* ngjitun me vizë mbas foljes *kam*, si *qeshë gëzuem* ase *u-pata gëzuem.*

I Ardhëshmi i fytyrës Pësore trajtohet nga folja ndihmëtare e palakueshme *do* edhe nga i Tanishmi i mënyrës Lidhore, si *do të gëzohem.*

I Ardhëshmi Habituer trajtohet nga folja ndihmëtare *do* edhe nga i Tanishmi Habituer i mënyrës Lidhore, si *do t' u gëzokam.*

I Ardhëshmi i fytyrës Vepërore dhe i fytyrës Pësore, përveç trajtavet analitike, ka në gjuhët t'onë edhe trajta sintetike, qi trajtohen, në gegënishtet, me të Tanishmin e foljes ndihmëtare *kam* edhe lidhëset *me* edhe *për me*, bashkë me Pjesoren e foljes, qi lakohet; ase me parafjalën *për* edhe me emën kuptimi në trajtë mbiemëni foljuer, si *do të gëzoj* edhe *kam me gëzuem, kam për me gëzuem* edhe *kam për të gëzuem*; *kam me u gëzuem, kam për me u-gëzuem*, edhe *kam për t'u gëzuem*

I Tanishmi i mënyrës Urdhërore në fytyrë Pësore trajtohet nga trajta Vepërore me parashtimin *u* përpara foljes ase mbas foljes; si *gëzo, u-gëzo* edhe *gëzohu*, me një *h* eufonike mejdis temës edhe parashtimit (mbasshtimit) *u.* Në vetën e dytë të shumësit parashtimi vihet prapë para foljes ase mbas foljes, mejdis temës e mbaresës *ni* me një *h* eufonike, si *gëzoni, u gëzoni, gëzohuni.*

Pjesorja e fytyrës Pësore trajtohet nga fytyra Vepërore me parashtimin *u* si *gëzuem, u-gëzuem.*

I Ardhëshmi i mënyrës Dëftore në fytyrë Vepërore, përveç trajtës analitike, ka edhe trajtën sintetike, qi trajtohet nga i tanishmi i mënyrës Dëftore të foljes *kam* me parafjalën *për* edhe me emën kuptimin në trajtë mbiemëni foljuer, si *do të gëzoj* edhe *kam për të gëzuar.*

I Ardhëshmi i shkuem, përveç trajtës analike, ka edhe trajtën sinte-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

tike, qi trajtohet nga i Pakryemi i mënyrës Dëftore të foljes kam dhe nga parafjala *për* me emën kuptimi, në trajtë mbiemëni foljuer, si *do të gëzoja* edhe *kishjam për të gëzuar.*

I Ardhëshmi i mënyrës Dëftore në fytyrë Pësore, përveç trajtës analitike, ka edhe trajtën sintetike, qi trajtohet nga i Tanishmi i mënyrës Dëftore të foljes *kam* edhe nga parafjala *për* me emën kuptimi, gjinije asjatërore, në trajtë mbiemëni foljuer, si *do të gëzohem* edhe *kam për t'u gëzuar,*

I Ardhëshmi i shkuem i mënyrës Diftore, në mënyrë Pësore, përveç trajtës analitike, ka edhe trajtën sintetike, qi trajtohet nga i Pakryemi i mënyrës Dëftore të folje *kam* edhe nga parafjala *për* me emën kuptimi, gjinie asjatërore, në trajtë mbiemni foluer, si *do të gëzohesha* edhe *kishjam për t'u gëzuar.*

Pjesorja e fytyrës Pësore trajtohet nga pjesorja e fytyrës Veprore, me parashtimin *u,* si *gëzuar, u-gëzuar.*

b) Për trajtat dhialektike

Sikurse kemi thanë edhe ma përpara, fojet ndifmëtare *kam* edhe *jam,* përveç trajtavet të rëndomta, kenë edhe trajtaj dhialektore të qarkut të Vlonës *kamte* edhe *jamte.* Po këte gja shofim edhe ke Bogdani, qi përdor rrallë d.m.th. të Tanishmin e mënyrës Dëftore me mbaresën *t,* si *besojt* për *besoj.* Po qi të ketë Bogdani trajtën *besojt,* duhet të ketë pasun ma përpara edhe *besojte,* qi këte nuk më ka qëlluem ta shof kundi nëpër shkrimet e tij.

Veta e tretë njejës e të Pakryemit të mënyrës Dëftore të fytyrës Vepërore, përveç trajtës së rëndomtë, fjala vjen, *gëzonte,* ka edhe trajtat dhialektike *gëzojte* edhe *gëzote.*

I Pakryemi i mënyrës Dëftore gegënisht si në njejës e si në shumës, ka përgjithësisht dy palë trajta, njanën me *j* dhe tjetrën pa *j*; si *gëzojshem* edhe *gëzoshem.*

I Shkuemi i Skajnuemi në vëntën e parë të njejsit, përveç trajtës së rëndomtë *gëzova,* fjala vjen, ka edhe trajtën dhialektike të toskënishtes *gëzojta.* Këtë trajtë kështu e ka përgjithësisht si në njejës si në shumës si *gëzojta, gëzojte, gëzojti, gëzojtëm, gëzojtët, gëzojtën.*

I Shkuemi i Skanjuem në vetën e tretë të njejsit, përveç trajtës së gjuhës së shkrimit *gëzoi,* ka edhe trajtat dhialektore *gëzovi gëzou.*

I Shkuemi i Skanjuem, në vetën e parë shumës, përveç trajtës së rëndomtë, fjala vjen, *gëzuem,* ka edhe trajtat dhialektike të Veriut *gëzuemë, gëzuëme, gëzuom* (Buzuku) edhe trajtën e Shqipnisë së Mesme, *gëzuëm,* me të kontraktuem. Në vetën e dytë të shumësit, përmbi trajtën e gjuhës së shkrimit, fjala vjen, *gëzuet* ka edhe trajtën e Shqipnis së

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI"

Mesme *gëzuët* edhe atë të Buzukut *gëzuot*. Në vetën e tretë të shumësit ma në fund, përmbi trajtën e rëndomtë, fjala vjen, *gëzuen*, ka edhe trajtat dhialektike të Veriut *gëzuene*, *gëzuëne*, *gëzuon* edhe trajtën e Shqipënis së Mesme *gëzuën*.

Kështu edhe toskënishtja, përveç trajtavet të rëndomta *gëzuam*, *gëzuat*, *gëzuan*, të vetës së parë, të vetës së dytë dhe të vetës së tretë shumës, ka edhe trajtat dhialektore *gëzuamë*, *gëzuatë*, *gëzuanë* *gëzojtëm* *gëzojtët*, *gëzojtën*.

I Ardhëshmi i mënyrës Dëftore, në vetën e tretë njejës, përmbi trajtën e rëndomtë do të *gëzojë*, fjala vjen, ka edhe trajtën dhialektike të Veriut do *të gëzoje* me *e* në fund.

I Tanishmi Habituer i mënyrës Lidhore, si puna e të Tanishmit Habituer të mënyrës Dëftore, përmbi trajtën e rëndomtë *të gëzokam*, ka edhe trajtat dhialektore të Veriut dhe të Shqipënis së Mesëme, me *o të* zbërthyeme, si *të gëzuekam* *gëzuëkam*, e bashkë me këto, edhe trajtën e pakontraktueme të Buzukut *të gëzuokam*.

I Tanishmi i mënyrës Dëshirore ase Kushtore, në vetën e parë njejës, përveç trajtës së rëndomtë *gëzofsha*, fjala vjen, ka edhe trajtën dhialektike *gëzosha* të Veriut, pa *f* eufonike. Në vetën e dytë pastaj, përveç trajtës së rëndomtë *gëzofsh*, kemi edhe trajtën e Arbëreshëvet *gëzofshe*, me *e* në fund, edhe trajtat *gëzuesh*, *gëzuësh*, qi e kanë kryet ke trajta e pakontraktueme *gëzosh*, pa *f* eufonike, ku zanorja tematike *o*, për eufoni, zbërthehet e bahet *ue* edhe *uë* e gjatë.

Pjesorja ka e para nji herë 2 trajtat e pakontraktueme të gjuhës së shkrimit *gëzuem*, *gëzue*, pastaj ka 2 trajta të kontraktueme të Shqipënisë së Mesëme *gëzuêm*, *gëzuë*, 2 të katundit Polis, në qarkun e Elbasanit, dhe t' Arbëreshëvet *gëzuam*, *gëzua*, 2 të Buzukut, *gëzuom*, *gëzuo*, 2 të Veriut me mbaresën *un* të zgjedhis së dytë, *gëzuemun*, *gëzuëmun*, edhe 1 ma në fund t'Elbasanit të kontraktueme, me mbaresën karakteristike *ën*, në vënd të mbaresës *un*.

I Tanishmi i mënyrës Dëftore të fytyrës Pësore, në vetën e dytë të njejësit, ka trajtat *gëzohe*, fjala vjen, edhe *gëzohesh* me *sh*. Në vetën e parë shumës pastaj, përveç trajtës së rëndomtë *gëzohemi*, fjala vjen, ka edhe trajtat dhialektike të veriut *gëzohena*, *gëzohna*. Në vetën e dytë shumës ka trajtën dhialektike të Veriut *gëzohni*.

I Pakryemi Habituer, përveç trajtës së rëndomtë, me zanore tematike *o*, ka edhe trajtat e zbërthyeme *u-gëzuekëshem*, *u-gëzuëkëshem*, *a-gëzuokëshem*.

I Shkuemi i Skanjuem, në vetën e parë njejës, përmbi trajtën e rëndomtë *u gëzova*, ka edhe trajtat dhialektike *u-gëzuesh*, *u-gëzuësh*, *u-gëzuosh*.

Veta e tretë e njejësit trajtohet drejtë për së drejti nga tema *u-gëzo*, me zbërthimin e zanores tematike *o*; si *u gëzue*, *u gëzuë*.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Veta e dytë njejës e të Tanishmit të mënyrës Urdhërore, në fytyrë Pësore, trajtohet drejtë për së drejti nga trajta Vepërore e kësaj mënyre, me parashtimin *u* përpara e prapa me *h* ase pa *h* eufonike: *u·gëzo, gëzohu, gëzou.*

Veta e dytë e shumësit trajtohet nga trajta Vepërore, me parashtimiu *u* përpara e prapa edhe mejdis zanores tematike *o* dhe mbaresës *ni* me *h* eufonike, si u·*gëzoni, gëzoniu, gëzohuni.*

Veta e parë njejës e të Tanishmit të mënyrës Dëftore të foljes *fal* gegënisht, në fytyrë Vepërore, përmbi trajtën e rëndomtë *fal*, ka edhe trajtën e Veriut *fali*,

Veta e dytë edhe e tretë njejës; përveç trajtës së gjuhës së shkrimit, ka edhe trajtën dhialektike *falë* të Veriut.

I Shkuemi i Skanjuem ka në Veri, në vetën e parë edhe në vetën e tretë shumës, përveç trajtavet të rëndomta *falëm, falën*, edhe trajtat dhialektike *falem, falme, falen, falne*

Veta e tretë njejës e të Tanishmit të mënyrës Lidhore, përveç trajtës së rëndomtë *të fali*, ka edhe trajtën e herëshme të Veriut *të fale.*

Pjesorja Vepërore, përveç trajtës së rëndomtë *falun* ka edhe trajtat dhialektike *falëm* edhe *falë*, nga të cilat trajta *falëm* ndëgjohet vetëm n' Elbasan, kujtoj.

I Tanishmi i mënyrës Dëftore shumës, në fytyrë Pësore, ka trajtat dhialektike të Veriut *falena* edhe *falna.*

Veta e parë e të Shkuemit të Skanjuem njejës, përmbi trajtën e rëndomtë *u fala*, ka edhe trajtat dhialektore *u falësh, u falshë, u falçë.*

Veta e parë njejës e të Tanishmit të mënyrës Dëftore toskënisht në fytyrë Vepërore, përmbi trajtën e rëndomtë, fjala vjen, *gëzoj*, ka edhe trajtën dhialektike *gëzonj*, me mbaresën *nj*,

Veta e parë edhe veta e tretë shumës e të Tanishmit të mënyrës Dëftore toskënisht, përveç trajtavet të rëndomta *gëzojmë, gëzojnë*, kanë edhe trajtat dhialektike *gëzonjëm, gëzojëm, gëzonjën, gëzojën.*

Veta e parë edhe veta e dytë njejës e të Pakryemit të mënyrës Dëftore toskënisht, përmbi trajtat e gjuhës së shkrimit me *j*, kanë edhe trajtat dhialektike me *nj*, si *gëzonjam*, gëzojam, *gëzonja*, gëzoja, *gëzo nje*, gëzoje. Kështu edhe në shumës të trija vetat; përveç trajtavet të gjuhës së shkrimit *gëzonim, gëzonit, gëzonin*, kanë edhe trajtat dhialektike me *nj* edhe me *j*, si *gëzonjim*, gëzojim, *gëzonjit, gëzojit, gëzonjin, gëzojin.*

Veta e parë, e dytë edhe e tretë shumës e të Shkuemit të Skanjuem toskënisht, përmbi trajtat e gjuhës së shkrimit *gëzuam, gëzuat*, edhe *gëzuan*, kanë edhe trajtat dhialektike *gëzuamë, gëzuatë, gëzuanë, gëzojtëm, gëzojtët* dhe *gëzojtën.*

Veta e dytë e Tanishmit të mënyrës Lidhore toskënisht, përveç trajtës së përgjithëshme të *gëzosh*, ka edhe trajtat dhialektike të *gëzoish, të gëzonç, të gëzoç, të gëzojsh.*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Veta e dytë e të Tanishmit të mënyrës Dëshërore ka tjajtën dhialektike *gëzuash*, qi vjen nga trajta *gëzosh*, pa *f* eufonike, me sbërthimin e *o*-s tematike; si gëzosh, *gëzuash*.

Pjesorja ka nji herë trajtën e gjuhës së shkrimit *gëzuar* e pastaj ka trajtat dhialektike *gëzuarë*, me *ë* në fund, edhe *gëzuër*, qi ndëgjohet shpesh herë në Sulovë, krahinë e Elbasanit përtej Shkumbinit, në Tosk'ni. Këtu Sulovarët, me ndikesën e gegënishtes, kontraktojnë zanoret *u-a* edhe i bajnë *uë* të gjatë, sikurse ndoth në gegënishtet me zanoret *u-e*, qi kontraktohen e bahen *uë* e gjatë. Kështu pra kam ndëgjuem Sulovarë se sa herë të thojnë *kam ndëgjuër*, *kam kërkuër*, *kam dërguër*, gjymësë toskënisht e gjysëmë gegënisht, në vend që të thojnë *kam ndëgjuar*, *kam kërkuar*, *kam dërguar*, si Toskë qi janë.

Fytyra Pësore në toskënishtet, përveç *he*-s, ka si bashkëtingullore eufonike mejdis dy zanoresh, edhe *n*-n, *nj*-n, *j*-n edhe *r*-n, si *gëzonem*, *gëzonem*, *ngjajem*, *viret*, *për vihet*. Bashkëtingëllorja *n*, përveç toskënishtes, përdoret edhe në gegënishtet, si *bahem* edhe *banem*, si puna e toskënishtes *bëhem* dhe *bënem*. Në Dardhë të Korçës kam ndëgjuem se sa harë të përdorin trajta folljore të fytyrës Pësore pa bashkëtingëllore eufonike, si *dërgoem*, *gëzohem*, *rrëfeem*, et.

I Pakryemi i fytyrës Pësore, si në njejës e si në shumës, përveç trajtavet të gjuhës së shkrimit *gëzohesha*, etj, ka edhe trajtat dhialektike *gëzohesna*, *gëzoheshnja*, etj.

Veta e tretë e të Shkuemit të Skamjuem, përveç trajtës së rëndomtë *u-gëzua*, fjala vjen, ka edhe trajtën dhialektike të Myzeqes, me mbaresën *ti*, *u gëzuati*, *u-liruati*, *u-dërguati*.

Veta e parë e të Tanishmit të mënyrës Dëftore toskënisht, në zgjedhin e dytë, përveç trajtës së rëndomtë *fal*, fjala vjen, ka edhe trajtat dhialektike *falëj* edhe *falij*.

Veta e dytë dhe e tretë njejës, përmbi trajtën e rëndomtë *fal*, ka edhe trajtën e Arbëreshëvet *falën*.

Veta e parë dhe e tretë shumës, përmbi trajtat e rëndomta, falim, falin, fjala vjen, kanë edhe trajtat e herëshme *falënjëm*, *falëjëm*, *falëjmë*, *falëmë*, *falëmë*, *falëm*, *falënjën*, *falëjën*, *falëjnë*, *falënë*, *falën*.

Ke i Pakryemi i zgjedhis së dytë toskënisht, si në njejës e si në shumës, përmbi trajtat e gjuhës së shkrimit, kemi po ato trajta dhialektike, qi ka edhe i Pakryemi i zgjedhis së parë toskënisht; si *falënjam*, *falënja*, *falëjam*, *falëja*, *falja*, *falënim*, *falënjim*, *falëjim*, *faljim*, etj.

Pjesorja ka një herë trajtën e rëndomtë *falur*, fjala vjen, e pastaj trajtat dhialektike *falurë*, me *ë* në fund, dhe *faltur*, qi e ka kryet ke Pjesorja dhialektike toskënishte e zgjedhis së parë me mbaresën *tur*, si *dërgojtur*, *kërkojtur*, *vrapojtur*, etj. Kështu shkon puna pra edhe në Pjesoren e zgjedhis së dytë toskënisht e kemi trajtat *faltur*, *thertur*, *vartur*, etj.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MIRIMBARETI" SHKODËR

Ke i Pakryemi i fytyrës Pësore të sgjedhis së dytë përsëri kemi po ato trajta dhialektike, qi kemi ke i Pakryemi i fytyrës Pësose të zgjedhis së parë si falesha, *falësha, faleshnja* etj., si puna e trajtavet të zgjedhis së parë *gëzohesha, gëzohësha gëzoheshnja* etj.

Veta e parë njejës e të Shkuemit të Skanjuem, përmbi trajtën e përgjithëshme *u fala*, fjala vjen, ka edhe trajtat dhialektike *u-folshë, u-falçë*. Veta e tretë njejës ka edi e këjo, si në sgjedhi të parë, trajtën dhialektike të Myzeqes *u-falti*, fjala vjen, me mbaresën *-ti*.

Pjesorja e fytyrës Pësore trajtohet drejt për së drejti nga Pjesorja e fytyrës Vepërrore me parashtimin *u*; si *falur, u-falur, falurë, u falurë, u faltur*.

Përtej Shkumbinit, në Toskëni, harova të thom ma nalt, në për vende pranë Elbasanit. si në Domre e në Sulovë, përveç trajtavet të sgjedhis së parë *gëzuër, kërkuër, dërguër*, etj. ndëgjohen a y këtu, edhe trajta të tjera toskënishte, me karakteristika të gegënishtes, mbasi këtu Gegënia prej Toskënis s'e dan t'jetërë gja veç lumit; si *lamur, qamur, pamur, bamur, ndamur, thanur.* etj., futur në toskënishtet prej trajtavet gegënishte *lamun, qamun, pamun, bamun, ndamun, thanun*, etj. Këto trajta kështu, gjymësë gegënishte e gjymësë toskënishte, si të thom, i kam ndëgjuem vetë, me veshët e mi, e s'i kam me të thanëme e me të dëftyeme.

Për formimin e moteve të përngjituna e të trajtave foljore sintetike

Që të hyjë njeriu edhe ma mirë në kuptimin e në mekanizmin, si të thom, të foljes e të ketë kështu një dije të saktë e me themel në këtë drejtim, asht mirë, kujtoj, të bajmë një përmbledhje, për punën e të trajtuemit të motevet të përngjituna prej motevet të thjeshtë, për punën e të trajtuemit të trajtavet foljore sintetike e të trajtavet të dyta të motevet, qi ka gegënishtja. Punën po e fillojmë nga zgjedhija e parë, tue vumë krahas, me trajtat e fytyrës vepërrore, trajtat e fytyrës Pësore qi të mbahen mend ma mirë.

Kështu pra së pari i Tanishmi Habituer i mënyrës Dëftore të fytyrës Vepërrore trajtohet nga i Shkuemi i Paskanjtem i foljes, me Pjesore të shkurtënë, tue dalë Pjesorja në kryet; edhe një i fytyrës Pësore trajtohet drejtë për së drejti nga trajta e fytyrës Vepërrore, me parashtimin *u* ngjitur me vizë, si *kam gëzue, gëzue-kam, gëzuekam, gëzokam, kam gëzue, gëzua-kam, gëzuakam, gëzokam*, fytyra vepërrore gegënisht e toskënisht; edhe *u-gëzuekam, u-gëzuakam, u gëzokam*, fytyra Pësore gegënisht e toskënisht.

I Pakryemi Habituer i fytyrës Vepërrore trajtohet nga i Tejkryemi i foljes, me Pjesore të shkurtënë, tue dalë Pjesorja në kryet; edhe një i fytyrës Pësore trajtohet drejtë për së drejti nga trajta e fytyrës Vepërrore

BIBLIOTEKA PUBLIKE UNIVERSITARE "S. FRASHËRI" O D E R

me parashtimin *u* ngjitun mê vizê, si *keshê gëzue, gëzue këshem, gëzuekëshem, gëzokëshem; keshe gëzua. gëzua-këshe, gezuakësha, gëzokësha,* fytyra Vepërore gegënisht e toskënisht; *u gëzue këshem, u-gëzokëshem, u gëzuakësha, u gëzokësha* fytyra Pësore gegënisht e toskënisht.

I Shkuemi i Paskanjuem i fytyrës Vepërore trajtohet nga i Tanishmi mënyrës Dëftore *kam* edhe nga Pjesorja e foljes, qi lakohet; edhe aji i fytyrës Pësore trajtohet nga i Tanishmi i mënyrës Dëftore të foljes *jam* edhe nga Pjesorja e foljes qi lakohet, ase drejtë për së drejti nga trajta Vepërore me parashtimin *u* ngjitun me vizë: *kam gëzuem, kam gësuar,* fytyra Vëpërore gegënisht e toskënisht; edhe *jam gëzuem, jam gëzuar,* ase *u-kam gëzuem, u-kam gëzuar,* fytyra Pësore gegënisht e toskënisht.

I Shkuemi i Paskanjuem Habituer i fytyrës Vepërore trajtohet nga i Tanishmi Habituer i foljes *kam,* me Pjesoren e foljes qi lakohet; edhe aji i fytyrës Pësore trajtohet nga i Tanishmi Habituer i foljes *jam,* me Pjesoren e foljes qi lakohet, ase drejtë për së drejti nga trajta Vepërore, me parashtimin *u* ngjitun me vizë, si *pasëkam gëzuem,* fytyra Vepërore gegënishte e toskënishte, *qenëkam gëzuem, qënëkam gëzuar* ase *u pasëkam gëzuem, qënëzam gëzuar,* fytyra Pësore gegënisht e toskënisht.

I Shkuemi i Paskanjuem i dytë i fytyrës Vepërore trajtohet nga i Shkuemi Paskanjuem i foljes *kam,* me Pjesore të shkurtë, dhe nga Pjesorja e foljes qi lakohet; edhe aji i fytyrës Pësore trajtohet nga i Shkuemi i Paskanjuem i foljes *jam,* me Pjesoren e foljes qi lakohet, ase drejtë për së drejti nga trajta Vepërore, me parashtimin *u* ngjitun me vizë, si *kam pasë gëzuem, kam qenë gëzuem, u-kam pasë gëzuem.*

I tejkryemi i mënyrës Dëftore të fytyrës Vepërore trajtohet nga i pakryemi i foljes *kam,* me Pjesoren e foljes qi lakohet; edhe aji i fytyrës Pësore trajtohet nga i Pakryemi i foljes *jam,* me Pjesoren e foljes qi lakohet; ase nga trajta e fytyrës Vepërore, me parashtimin *u* ngjitun me vizë; si kishjem gëzuem, kishjam gëzuar, fytyra Vepërore gegënisht e toskpnisht; *ishjem gëzuem, ishjan gëzuar* ose *u-kishjem gëzuem, u-kishjam gëzuar,* fytyra Pasore gegënisht e toskërisht.

Trajta e dytë e të Tejkryemit të fytyrës Vepërore trajtohet nga i tejkryemi i foljes *kam,* me pjesoren e foljes qi lakohet; edhe aji i fytyrës Pësore trajtohet nga i Tejkryemi i foljes *jam,* ose drejtë për së drejti nga trajta Vepërore, me parashtimin *u* ngjitun me vizë, si *kishjem pasë gëzuem, kishjem qenë gëzuem,* ose *u-kishjem pasë gëzuem.*

I Shkuemi i Përparëshëm i mënyrës Dëftore të fytyrës Vepërore trajtohet nga i Shkuemi i Skanjuem i foljes *kam,* me Pjesoren e foljes qi lakohet; edhe aji i fytyrës Pësore trajtohet nga i Shkuemi i Skanjuem i foljes *jam,* me Pjesoren e foljes qi lakohet, ase nga trajta vepërore, me parashtimin *u* ngjitun me vizë; *si pata gëzuem, pata gëzuar* fytyre Ve-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLEJTI" SHKODËR

pêrore gegênisht e toskêrisht; *qeshë gëzuem, qeshë gëzuar* ose *u-pata gëzuem, u-pata gëzuar,* fytyra Pêsore gegênisht e toskêrisht.

I Shkuemi i pêrparhêm i dytë i mênyrës Dêftore të fytyrës vepêrore trajtohet nga i Shkuemi i Pêrparshêm i foljes *kam,* me Pjesoren e foljes qi lakohet; edhe aji i fytyrës Pêsore trajtohet nga i Shkuemi i Pêrpareshêm i foljes *jam,* me Pjesoren e foljes qi lakohet; ase drejtë pêr sê drejti nga trajta Vepêrore, me parashtimin *u* ngjitun me vizë, si *pata pasë gëzuem, pata qenë gëzuem* ose *u pata pasë gëzuem.*

I Ardhêshmi i mênyrës Dêftore të fytyrës Vepêrore trajtohet nga folja ndifmêtare *do* edhe nga i Tanishmi i mênyrës Lidhore; edhe aji i fytyrës Pâsore trajtohet po kështu nga folja ndifmêtare e palakueshme *do* me të Tanishmin e mênyrës Lidhore; si *do të gëzoj,* fytyrë Vepêrore gegênisht e toskênisht, *do të gëzohem,* fytyrë Pâsore gegênisht e toskênisht.

I Ardhêshmi siatetik i fytyrës Vepêrore gegênisht trajtohet nga i tanishmi i mênyrës Dêftore të foljes *kam,* me lidhêset *me* edhe *për me,* e nga Pjesorja e foljes qi lakohet, e me parafjalën *për* e me emën kuptimi; nê toskênishtet pastaj trajtohet me të Tanishmin *kam,* me parafjalën *për* edhe me emën kuptimi; i ardhêshmi siatetik i fytyrës Pâsore ma nê fund gegênisht trajtohet nga i Tanishmi *kam,* me lidhêset *me* edhe *për me* edhe me Pjesoren e foljes qi lakohet me parashtimin *u* ase me të Tanishmin *kam,* me parafjalën *për* edhe me amën kupitmi; nê toskênishtet trajtohet me të Tanishmin *kam,* me parafjalën *për* edhe me emën kuptimi; si *kam me gëzuem, kam për me gëzuem, kam për të gëzuem,* fytyra Vepêrore gegênisht; *kam për të gëzuar,* fytyra Veprore toskênisht; *kam me u-gëzuem, kam për me u-gëzuem, kam për t'u gëzuem,* fytyra Pâsore gegênisht; *kam për t'u gëzuar,* fytyra Pâsore toskênisht.

I Ardhêshmi Habituer i fytyrës Vepêrore e Pâsore, si nê gegênishtet, si nê toskênishtet, trajtohet nga folja ndifmêtare e palakueshme *do* edhe nga i Tanishmi Habituer i mênyrës Lidhore të fytyrës Vepêrore e Pâsore; si *do të gëzuekam, do të gëzokam,* fytyra Vepêrore gegênisht; *do të gëzuakam, do të gëzokam,* fytyra Vepêrore toskênisht; *do t'u-gëzuakam, do t'u gëzokam,* fytyra Pâsore gegênisht; *do t'u-gëzuakam, do t'u-gëzokam,* fêtyra pâsore toskênisht

I Ardhêshmi i Pârparêshêm i fytyrës Veprore gegênisht e toskênisht trajtohet nga i ardhêshmi i foljes *kam,* me pjesoren e foljes qi lakohet; edhe aji i fytyrës Pâsore trajtohet nga i Ardhêshmi i foljes *jam,* me Pjesoren e foljes qi lakohet; ase drejtë pêr sê drejti nga trajta Vepêrore me parashtimin *u* ngjitun me vizë; si *do të kem gëzuem, do të kem gëzuar,* fytyra Vepêrore gegênisht e toskênisht; *do të jem gëzuem, do të jem gëzuar* ase *do t'u-kem gëzuem, do t'u-kem gëzuar, do të kem gëzuar,* fytyra Vepêrore gegênisht e toskêrisht; *do të jem gëzuem, do të jem gëzuar,* ase *do t'u-kem gëzuem, do t'u kem gëzuar,* fytyra Pâsore gegênisht e toskêrisht.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

I Ardhëshmi i Përparshëm sintetik i fytyrës Vepërore gegënisht trajtohet nga i Ardhëshmi i Përparshëm sintetik i foljes *kam* me Pjesoren e foljes që lakohet; edhe aji i fytyrës Pësore pastaj trajtohet nga i Ardhshmi i përparëshëm sintetik i foljes *jam* me Pjesoren e foljes që lakohet; si *kam me pasë gëzuem, kam për me pasë gëzuem, kam për të pasë gëzuem; kam për të qenë gëzuem, kam për me qenë gëzuem.*

I Ardhëshmi i Përparëshëm i dytë i fytyrës Vepro·re gegënisht trajtohet nga i Ardhëshmi i Përparëshëm i foljes *kam,* me pjesoren e foljes që lakohet, si *do të kem pasë gëzuem.*

I Ardhëshmi i Shkuem i fytyrës Vepërore trajtohet nga folja ndihmëtare *do,* me të Pakryemin e mënyrës Lidhore të foljes që lakohet; edhe aji i fytyrës Pësore trajtohet nga folja *do* përsëri, me të Pakryemin e mënyrës Lidhore në fytyrë Pësore; si *do të gëzojshem, do të gëzoja,* fytyra Vepërore gegënisht e toskërisht; *do t'u gëzojshem, do të gëzohesha,* fytyra Pësore gegënisht e toskënisht.

I Ardhëshmi i shkuem sintetik i fytyrës Vepërore gegënisht trajtohet nga i Pakryemi i foljes *kam,* me lidhëset *me* edhe për *me* e me Pjesoren e foles që lakohet, edhe me parafjalën *për* me emën kuptimi; në toskënishtet trajtohet me të Pakryemin e foljes *kam,* me parafjalën *për* e me emën kuptimi; aji i fytyrës Pësore pastaj në gegënisht trajtohet nga i Pakryemi i foljes *kam,* me lidhëset *me, për me* e ihe me Pjesoren Pësore të foljes që lakohet, si edhe me parafjalën *për* me emën kuptimi; në toskënishtet ma në fund trajtohet me të Pakryemin e foljes *kam,* me parafjalën *për* e me emën kuptimi në trajtë Pësore; *si kishjem me gëzuem, kishjem për me gëzuem, kishjem për të gëzuem, kishjam për të gëzuar,* fytyra Vepërore gegënisht e toskënisht; *kishjem me u gëzuem, kishjem për me u-gëzuem, kishjem për t'u-gëzuem, kishjam për t'u-gëzuar,* fytyra Pësore gegënisht e toskënisht.

I Ardhëshëm i Shkuem i Përparëshëm i fytyrës Vepërore gegënisht e toskënisht trajtohet nga folja *do* dhe nga i Pakryemi i mënyrës Lidhore të foljes *kam,* me Pjesoren e foljes që lakohet; edhe aji i fytyrës Pësore trajtohet nga folja *do* dhe nga i Pakryemi i Mënyrës Lidhore të foljes *jam,* me Pjesoren e foljes që lakohet; ase dre të për së dreiti nga trajta Vepërore me parashtimin *u* ngjitun me vizë, si *do të kishjem gëzuem, do të kishjam gëzuar,* fytyra Vepërore gegënisht e toskënisht; *do t'ishjem gëzuem, do t'ishjam gëzuar* ase *do t'u kishjem gëzuem, do t'ukishjam gëzuar,* fytyra Pësore gegënisht e toskënisht.

I Ardhëshëm i Shkuem i Përparëshëm sintetik i fytyrës Vepërore gegënisht trajtohet nga i Ardhëshmi i shkuem sintetik i foljes *kam,* me Pjesoren e foljes që lakohet; edhe aji i fytyrës Pësore trajtohet nga i Ardhëshmi i Shkuem i foljes *jam,* me Pjesoren e foljes që lakohet; si *kishjem me pasë gëzuem, kishjem për me pasë gëzuem, kishjem për*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI"

të pasë gëzuem; kishjem me qenë gëzuem, kishjem për me qenë gëzuem, kishjem për të qenë gëzuem.

I Ardhëshmi i Shkuem i Pârparëshëm i dytë i fytyrës Vepërore ge gënisht trajtohet nga i Ardhëshmi i Shkuem i Përparëshëm i foljes *kam*, me Pjesoren e foljes qi lakohet; edhe aji i fytyrës Pësore trajtohet nga i Ardhëshmi i Shkuem i Përparëshëm i foljes *jam*, me Pjesoren e foljes qi lakohet, ase drejtë për së drejti nga trajta Vepërore me parashtimin *u* ngjitur me vizë, si *do të kishjem pasë gëzuem, do të kishjen qenë gëzuem*, ase *do t'u kishjem pasë gëzuem*, fytyra vepërore e Pësore gegënisht.

Veta e dytë njëjës e të Tanishmit të mënyrës Urdhërore të fytyrës Vepërore në sgjedhin e parë, trajtohet unjis nga tema edhe në sgjedhin e dytë nga tema ase nga rranja, si *gëzo, kërko, fërgo*, zgjedhia e parë, *falë* ase *fal, kapë* ase *kap, grisë* ase *gris, prishë* ase *prish*, sgjedhia e dytë.

Vetën e tretë njejës edhe shumës e të Tanishmit të kësaj mënyre i marrim hua nga i Tanishmi i mënyrës hidhore e u vemë përpara foljen ndihmëtare e të palakueshme *le* (le, lën); si *le të gëzojë, le të gëzoje, le të gëzojnë, le të fali, le të fale, le të falin.*

Veta e dytë njejës e të Tanishmit të fytyrës Pësore, në mënyrët qi thamë, si në sgjedhin e parë, si në sgjedhin e dytë, trajtohet nga fytyra Vepërore me parashtimin *u* përpara ngjitun me vizë e prapa, me këte qi, në sgjedhin e parë, kur shkon *u*-ja prapa, mejdis temës e këtij parashtimi, hyn ma të shumtën, edhe aji *h* eufonike; si *u gëzo, gëzou* edhe *gëzohu*, zgjedhia e parë; *u fal, falu*, zgjedhija e dytë.

Veta e dytë shumës trajtohet përsëri nga fytyra Vepërore, me parashtimin *u* përpara e prapa, me këtë qi ky parashtim, në zgjedhia e parë, hyn edhe mejdis temës e mbaresës *ni* me *h* eufonike; si *u-gëzoni, gëzoniu* edhe *gëzohuni*. Toskënishtja në këtë mes *u*-n edhe *n*-n e trajtës gegënishte *gëzohuni* e shuen e kështu na del trajta teskënishte. *gëzohi*.

Vetën e tretë njejës edhe shumës e të Tanishmit të kësaj mënyre i marrim hua nga mënyra Lidhore edhe u vemë përpara foljen ndihmëtare të palakueshme *le* (lë, lën), si *le të gëzohen, le të falen*.

I Shkuemi i fytyrës Vepërore të kësaj mënyre trajtohet nga i Tanishmi i mënyrës Urdhënore të foljes *kam*, me Pjesoren e foljes qi lakohet; edhe ai i fytyrës Pësore trajtohet me të Tanishmin e mënyrës Urdhënore të foljes *jam*, me Pjesoren e foljes qi lakohet; si *ki gëzuem, ki falun*, fytyra Vepërore; *ji gëzuem, ji falun*, fytyra Pësore. I Shkuemi i kësaj mënyre përdoret rrallë fort dhe vetëm në gegënishtet.

I Tanishmi i mënyrës Dëshirore ase Kushtore të fytyrës Vepërore, si në njejës, si në shumës, trajtohet përgjithësisht, në të dyja zgjedhit, nga tema me mbaresat-*sha, sh* ase *she* (Arbëreshët), *të, -shim, -shi, -shin*: me këtë qi sgjedhija e parë ka edhe aji *f* eufonike mejdis temës e mba-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

resës, qi s'e ka ma nâ Veri, si *gëzo f-sha, gëzofsha, gëzo f-sh, gëzofsh, gëzo f she, gëzofshe, gëzo-f-të, gëzoftë, gëzo-f shim, gëzofshim, gëzo-f-shi gëzofshi, gëzo-f-shin, gëzofshin; gëzo-sha, gëzosha* (Veriu), *gëzo-sh, gëzue sh, gëzuë-sh, gëzuesh, gëzuësh,* me sbërthimin e *o*-s për eufoni; *gëzo-të, gëzue të, gëzuë të, gëzuetë, gëzuëtë,* me zbërthimin e *o*-s përsëri; *gëzo-shim, gëzueshim, gëzuë-shim, gëzueshim, gëzuëshim, gëzo-shi, gëzue-shi, gëzu-ëshi, gëzueshi, gëzuëshi, gëzo shin, gëzue-shin, gëzuë-shin, gëzueshin, gëzuëshin,* me zbërthimin e *o*-s si në njejës e si më shumës. Këto për sgjedhin e parë e, sa për zgjedhin e dytë, puna vete kështu: *falë-sha, falësha, falë sh, falish, falë të, falëtë, falë-shim, falëshim, falë-shi, falëshi, falë-shin, falëshin.* Në këtë sgjedhi *e* ja tematike shuhet përgjithësisht e kështu kemi trajtat *falsha* edhe *falça,* me shkëmbimin e *sh*-s më *ç, falsh* edhe *falç, falië, falshim* edhe *falçim, falshi* edhe *falçi, falshin* edhe *falçin.*

I Shkuemi i fytyrës Vepërore të kësaj mënyre trajtohet nga i Tanishmi i mënyrës Dëshirore të foljes *kam,* me pjesoren e foljes qi lakohet, edhe aji i fytyrës pësore trajtohet nga i Tanishmi i mënyrës Dëshirore të foljes *jam,* me Pjesoren e foljes qi lakohet, si *paça gëzuem,* fytyra Vepërore: *qofsha gëzuem,* fytyra Pësore. I Shkuemi i kësaj mënyre ndëgjohet rrallë vetëm në gegënishtet.

Pjesorja e fytyrës Pësore, në të dyja sgjedhit, traj ohet përgjithësisht nga Pjesorja e fytyrës Vepërore me pa ashtimin *u* ngjitun me vizë: gëzuem, gëzue, *u-gëzuem, u-gëzue;* gëzuëm, gëzuë, *u gëzuëm, u gëzuë,* gëzuam, gëzua, *u-gëzuam, u-gëzua;* gëzuem, gëzuë, *u-gëzuom, u gëuo;* gëzuemun, *u-gëzuemun;* gëzuëmun, *u gëzuëmun,* gëzuëmën, *u-gëzuëmën;* gëzuar, *u gëzuar;* gëzuarë, *u gëzuarë;* gëzuër, *u-gëzuër,* sgjedhia e parë, fytyra Vepërore e Pësore gegënishte e toskënisht: falun, *u falun,* falëm, *u-falëm,* falë, *u falë;* falur, *u-falur,* falurë, *u-falurë,* faltur *u-faltur,* sgjedhia e dytë, fytyra Vepërore e Pësore gegënisht e toskënisht.

Trajtat e dyta të motevet të përngjitura tregojnë një punë e një vepërim, qi k yet ma përpara se ç'kryhet një punë e një vepërim, qi kalizojnë trajtat e para të këtyre moteve; si *unë kam qenë njoftun me Bardhulin, kur je njoftun ti,* d.m.th. unë jam njoftun me Bardhulin ma përpara se ç'je njoftun ti; *kur ke arrë ti në Korçë un kam pasë ardhun aty,* d.m.th. unë kam ardhun përpara teje në Korçë; *me ç'më kujtohet mirë, Agroni ka pasë lemë, kur ke lemë ti,* d.m.th. Agroni ka lemë përpara teje.

E kam thënë edhe ma përpara e po e thom edhe një herë, qi trajtat e dyta të motevet të përngjitura i ka vetëm gegënishtja e toskënishtja s'ka të b'jë fare me këto. E, mbassi, në të folun e në të shkruem, mbarojmë punë mirë vetëm me trajtat e para të këtyne moteve qi thamë, këto fara trajtash të dyta s'janë për t'u përdorun në gjuhën e shkrimit e mbeten vetëm si karakteristikë e gegënishtes në gjuhët t'onë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

NDAJFOLJET

Disa shënime e hollësi karakteristike për punë të ndajfoljes.

Ndajfolja quhet pjesa e lakueshme, ase e palakueshme, e ligjeratës, që plotëson kuptimin e emënit, të mbiemënit, foljes edhe ndajfoljes vetë: Kam *shum* mësime nesër. Kanë ardhun *pak* nxanës në shkollë. Ime shoqe asht *fort* punëtore. Im vëlla asht *mjaft* i shkathët. Ime motër asht *tepër* e shpejtë në punët. Bardhuli sillet *mirë* me shokët. Mos fol *keq* për t'jetërin. Unë flas frangjisht *bukuri* (ndajfolje pjesë e lakueshme e ligjëratës). E the mësimin *mrekulli*. Mësova *fort* pak sot. Këtu fjalët *shum* edhe *pak* janë ndajfolje, se plotësojnë kuptimin e emënavet *mësime* edhe *nxanës*; fjalët *fort, mjaft* edhe *tepër* janë ndajfolje,, se plotësojnë kuptimin e mbiemënavet *punëtore, e shkathët, e shpejtë*; fjalët *mirë, keq, bukuri* edhe *mrekulli* janë ndajfolje, se plotësojnë kuptimin e foljevet *sillet, fol, flas*, edhe *the*; fjala *fort* asht ndajfolje, se plotëson kuptimin e vetëvetes, d.m.th. të ndajfoljes.

Ndajfoljet, me pjesë të palakueshme të ligjeratës, ma të shumtën e herës, janë fjalë të vetëme, në vënd që ndajfoljet me pjesë të lakueshme, ma të shumtën e herës, janë të folëme e lokucione; si flas *mirë*, shkruej *keq*, punoj *shumë*, ndajfolje, pjesë të palakueshme, si fjalë të vetëme; ubana *copë e grimë* tue punuem; jemi banë *shkretinë e ledhinë* me vdekjen e prindit, ndajfolje me pjesë të lakueshme, si të folëme e lokucione.

Ndajfoljet në shqipet janë:

1) *Emëna* në rasë emënore, dhanore, kallzore, vendore të herëshme edhe rrjedhore: Petriti e tha mësimin *bukuri*. Gjençi sillet në shkollë *mrekulli*. *Të djelave* njeriu merr deri diku fuqin, që ka humbun gjithë javës. *Vjeshtës* qi vjen mbarojnë provimet e nisemi për shtëpi. Baj udhë *natën* e shplodhem *ditën*. Do të filloj më nga puna të *Mërkurën* ase të *Premten*. Përse qenëke ngritun *herët* sot? Mos luej *vendit*. Dola *lis* (dola prej lis, u habita). Më doli *hundëshit* (rrëdhore e çqueme e shumësit e herëshmë). *Syshit* m'u çkëputnë lotë. Këtu emënat *bukuri, mrekulli*, në rasë emënore, emënat së *Djelave, Vjeshtës*, në rasë dhanore, emënat *natën, ditën, të Mërkurën të Premten*, në rasë kallzore, emëni *herët*, në rasë vendore të herëshme, edhe emënat *vendit, lis, hundëshit, syshit*, janë ndajfolje se plotësojnë si e shofim, kuptimin e foljeve, që kanë pass vetiu.

2) *Mbiemëna*: Bardhuli qëndron *i fortë* në luftën e jetës. Agroni më duket *i matun* e *i peshuem* në fjalët. Djali më rri *i gjallë* në punët. Petriti më gjan *i drejtë* e *i ndërgjegjëshëm* në detyrët. In ai asht i *math* me shpirt e me zëmërë. Këtu mbiemënat *i fortë, i matun i peshum i drejtë, i ndërgjegjëshëm, i math*, kryejnë punën e ndajfoljes, se plotësojnë kuptimin e foljevet *qëndron, duket, rri, gjan, asht*; edhe,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

sikur të mos jenë këta mbiemëra nëpër këto fjali, foljet të gjitha mbeten pezull, si të thom, e s'kanë farë kuptimi as këto vetë, as fjalit, nëpër të cilat ndodhen. Me këtë kështu pra, qi plotësojnë kuptimin e foljes, me gjithë qi kanë lidhje edhe me kryefjalën e dëftojnë cilësin e saj, si plotës kryefjalësorë, me gjithë këtë thom këtu janë në vend të ndajfoljes.

3) *Përemëno:* Ta dini se ne nuk jemi *kësish* (qi kujtoni ju, fjala vjen). Unë e kam kuptuem *mirë*, se ata nuk janë *asish* (qi kujtoni ju, fjala vjen) Unë nuk jam *i këtillë*, o babë (si kujtoni ti, fjala vjen). Aji s'asht *i tillë*, mendoj unë. Petriti, ta dish, nuk asht *sikushdo*. Agroni s'asht gjithë kushi. Përemënat Dëftorë *kësish, asish, i këtillë, i tillë* edhe përemënat e Pakufishëm *sikushdo* e ihe *gjithëkushi* plotësojnë foljet *jemi, janë, jam, asht, asht, asht* edhe janë kështu si punë ndajfoljesh, me gjithë qi kanë lidhje edhe me kryefjalët e këtyne fjalive e i çquejnë këto si mbiemëna çjues.

4) *Folje*: Fol shtruem, Lirak, e jo *përpjekun*. Rri *shtrimë* e mos rgrehu. Rri *çkujdesur* e mos ki hall. Këtë punë do ta mbarosh *gjallë vdekë*. Nuk e dij se ç'ka Bardhuil, qi ka ardhun *hunduem, hunduem* në shtëpi. Mos më rri *ngrefosun*, se nuk mund të të shoi me sy. Ç'po ke, qi rri *drithtuem* e s'më flet me gojë? Këtu foljet *shtruem, përpjekun, shtrimë, çkujdesur, vdekë, hunduem* (idhënuem fo:) *ngrefosun, drithtuem* plotësojnë kuptimin e foljevet *fol, rri, rri, do ta mbarosh, ka ardhun, rri* e janë kështu si punë ndajfoljesn.

Ndajfolet janë 4 farësh:

1) *Ndajfolje kohe*, qi i gjejmë tue vumë përpara foljes pyetjen *kur*, si: *nesër, pasnesër, përmbi pasnesër, dje, parëdje, përmbi parëdje, vjet, parvjet, përmbi parëvjet.*

2) *Ndajfolje vëndi*, qi e gjejmë tue vumë përpara foljes pyetjen *ku*, si: *këtu, aty, lark, afër, nalt, poshtë, sipër, përsipër, përpjetë, tetposhtë.*

3) *Ndajfolje mënyre*, qi i gjejmë tue vumë përpara foljes pyetjen *si, qysh*, si: *mirë, keq, bukur, shëmtuem, urtë, butë, shpejt, drejtë, bukuri, mrekulli, shqip, frangjisht, përgjithësisht, unglis, rëndom.*

4) *Ndajfolje sasije*, qi i gjejmë tue vumë përpara foljes pyetjen *sa, për sa:* Sot ka punuem *pak*. Nesër do të këndoj e të mësoj *shum*. Jemi bamë gati në mësim *fort pak*. Ma lën love zëmëra *shum*. Fola *mjaft* e s'kam *ma* fuqi të zgjatem. I u vuna *tepër* këtaj pune, po s'e qita mbi krye. Me automobil shkojmë *për* 2 *orë* në Tiranë. Punova *6 orë rrieshtë* e u lodha.

Ndajfoljet e kohës janë:

1) *Emëna* në rasë emënore, dhanore, kallzore e vendore të herëshme. Do të shkoj *nga e Hana* në Tiranë. *Nga Marsi* i mbaroj provimet. *Vjeshtave* ka ranë shi shumë. *Së Djelave* kemi rregullisht konferenca. *T' Eften* do të niseni për Bullgari. *Ditën* duhet flejtun pak. *Natën* ka ranë shi gjerbë qiellesh. U ngrita *me ditë*. U ngrita *me natë*. U ngrita *me diell shullë* Jam ngritun *me t'aguem*. Ata kanë ardhun *me të gë-*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

dhimë. Mezi mbërrimë në shtëpi *me t'u ngrysur*. Këtu lokucionet *nga e Hëna* dhe *nga Marsi*, në rasë emënore, janë ndajfolje se plotësojnë kuptimin e foljevet *shkoj* edhe *mbroj*. E nënat *V'eshtës* edhe *së Djelave* janë ndajfolje kohe, se plotësojnë kuptimin e foljevet *ka ranë* edhe *kemi*. Emënat *t' Ejten, ditën, natën* edhe lokucionet *me natë, me* ditë, *me diell, shullë, me të gëdhimë, me t'u-ngrysun, më t'aguem*, në rasë kallzore, janë ndajfolje, se plotësojnë kuptimin e foljevet *do të nisem, duhet flejtun, ka ranë, u-ngrita, jam ngritun, kam ardhun mbërrimë*. Emëni *herët* së fundi, në rasë vendore të herëshme, asht ndajfolje kohe, plotëson kuptimin e foljes *u-ngrita*.

Ndajfoljet e vendit janë:

1) *Emëna* në rasë emënore, dhanore, kallzore e rrjedhore: I n at erdhi *nga Tirana* sot. Nuk kanë ardhun shum miq *nga Korça*. U drejtova *anës e anës* (lumit, fjala vjen) U-enda për bukuri *buzës e buzës* (liqenit, fjala vjen). Tirana *me Durrsin* mba 2 orë. Elbasani *me Peqinin* asht afër. Mos luej *vendit*. Dola *lis* me punën qi bane ti. *Syshit* m'u çkëputnë lotë (rriedhore e çqueme e shumësit Gjinokastrës). O ujthit e bekuar, *qiejshit* ke buruar (rriedhore e çqueme e shumësit, ke «lulet e Verës» të Naimit). Më doli *hundëshit* (rrjedhorja e Gjinokastrës). E kapi *për shkapërlarësh, për shini për zverku, për krahësh, për krei, për fjokësh*. I ndejta për *ijash*. Këtu lokucionet *nga Tirana, nga Korça, anës e anës buzës e buzës me Durrsin, me Peqindin*, fjalët *vendit, lis, syshit, qiejshit, hundëshit* edhe lokucionet *për shkapëlarësh, për shini, për zverku, për krahësh, për krei, për flokësh, për vijash*, në rasë rriedhore, janë ndajfolje, se plotësojnë kuptimin e foljevet *erdhi, kanë ardhun, u-drejtova, u-enda, mban, asht, luej, dola, u çkëputnë, ke buruar, doli, kapi, ndejta*.

Ndajfoljet e mënyrës janë:

1)*Emëna* në rasë emënore, kallzore edhe rrjedhore. Flet Shqip *bukuri*, flet frenglisht *mrekulli*. U bana *copë e ngrimë* nga puna. Jemi bamë *shkretinë e ledhinë* e kemi mbetun pa plang e shtëpi. Barbuli u ba *dërrmi* i shkreti nga pusa e randë. I shtypa *ullijt* e i bana *palë fiku*. Jam *në lit* vetëm. Jam *në këmishët* vetëm. Jam *në brekët* vetëm. Jam *në fanellët*. Ia dha britmës *për lemeri* u ngrit në kambë gjithë shtëpija. Luej *arrash, kukullash, kalash*. Këtu emënat *bukuri, mrekulli, dërrmi*, lokucionet e të folëmet *copë e grimë, shkretinë, e ledhinë, e dërrmi*, në rasë emënore, lokucionet *palë fiku, në lit, në këmishët, në brekët, në famellët. për lemeri*, në rasë kallzore, edhe rriedhorët ma në fund *arrash, kukullash, kalash* janë të gjitha ndajfolje, se plotësojnë kuptimin e foljevet *flet, u-bana, jemi bamë, u-ba, bana, jam, dha, luej* edhe dëftejnë mënyrë.

Ndajfoljet e sasis janë:

1) *Emëna* në rasë emënore, kallzore edhe rriedhore: Të prita 2 *orë*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARINBARLETI" SHKODËR

në shkollë. Udhëtova *6 orë* e u këputa gjallë. Ka ardhun mizëri ushtarësh. Kemi *një qiell e një dhe* punë për të ndërtuem jetën e re, për të ndërtuem socializmin. Na kanë ranë *pesëmijë e pesëqind* halle përmbi krye. Bleva *5 kutë* pëlhurë. Shita *6 metra* stof. Bleva një *pesë lirash* Turku. Bleva *një pesë dupjesh*. Bleva një *pesë ruspash*. Këtu lokucionet e të folëmet 2 *ore, 6 orë, mizëri (ushtarësh) një qiell e një punë, pesëmijë e pesëqind halle*, në rasë emënore, lokucionet *5 kutë, e 6 metra*, në rasë kallzore, *(një) pesë lirash, (një) pesë* dupjesh, *(një) pesë ruspash*, në rasë rriedhore, janë si punë ndajfoljesh, se plotësojnë kuptimin e foljevet *prita, udhëtova, ka ardhun, kemi, kanë, ranë, bleva shita, bleva* edhe dëftejnë sasi.

Ndajfoljet janë trifarësh: *të thjeshta*, kur janë një fjalë e veteme, të *përngjituna* kur janë dy fjalë bashkë, edhe *lokucione e të folëme*, kur janë tri, katër fjalë v.ç e veç: *Sot, nesër, këtu, aty, bukur, mirë*, (ndajfolje të thjeshta; *pasnesër parëdje, parëdje, parëvjet, përpara, përsipër* ndajfolje të përgjituna); *përmbi pasnesër, përmbi parëdje, përmbi parëvjet, ani së prapëmi, ma në fund, ma së fundi, fundi i fundit, tek e vona, tek e mbramja, për së voni, për së shpejti* (lokucione e të folëme ndajfoljore).

Shqipes i vjenë shumë për hosh lukucionet ndajfoljore e i përdor këto me hepé në të folun e ligjeruem. E veshi, qi di t'i zgjedhi e t'i fusi në punë, s'ka se si e sbuzuron dhe hijeshon ma mirë të folëmen e të shkruemen.

Këtu duhet folun ma në fund edhe për fjalën *po* qi përdoret përpara të Tanishmit e të Pakryemit të mënyrës Dëftore: për këtë fjalë, nji palë prej gramatikanësh s'anë, deri më sot, kanë thanë se asht brum e humbur, se asht një pjesë e padame e foljes, qi ka pas vetiu. Mirëpo a hyn ndonji herë llogjikisht këjo gja, qi të jetë pjesë e pandame e foljes, kurse flitet e shkruhet veç? Unë mendoj, se, flitet e shkruhet veç, duhet të hyjë me doemos, duhet të hyjë sine qua non në një pjesë të ligjeratës. Asht ndajfolje kohe pra, si mendoj unë e do me thanë: *ndoshti*; si: Po shkoj në shtëpi, qi do me thanë: shkoj *ndoshti* në shtëpi. Po nisesha për në Tiranë, qi do me thanë n'atë grimë kohere nisesha për Tiranë.

Në këtë mes ç'ka se thomi dy fjalë edhe për fjalën *tue* ase *duke*, toskënisht, edhe *me*, qi kanë pjesore pas vetiu. Një palë mesh, deri mbë sot, kanë qenë e janë të mendjes, se këto fjalë, sikurse edhe fjala po, janë pjesë të pandame të foljevet qi kanë mbas vetiut. Mirëpo kjo asht fare jashtë mendjes, të mendosh, se këto fjalë janë pjesë të pandame të foljevet, qi kanë mbas vetiut, ke filtem e shkruhem veç. Këto duhet të hyjnë sine qua non, sikurse edhe fjala *po*, në një pjesë ligjerate. Edhe unë, me t'emet, jam i mëndjes, qi janë sigurisht *lidhëse*, ke lidhin dy fjalë mejdis tyne; si: Nxanësit po dalin nga shkolla *tue* kënduem. Ushtarët po shkojnë për luftë *duke* brohoritur. Përpiqem *me* mësuem sa ma

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" KOLEKSIONI I PËRGJITHSHËM

shumë. Këtu fjalët *tue, duke,* edhe *me* lidhin, sikundër e shofim, dy fjali mejdis tyne. Janë lidhëse pra.

Këtu asht për t'u thanë edhe nji tjetërë gja: ndoth ndonji here, qi vjen mbas ndajfoljes emën, qi këjo këte e lith llogjikisht me folje dhe e ban kështu të ketë kuptim të plotë në fjalit, ku ndodhet; atëhere kjo s'asht ma ndajfolje, po asht *parafjalë*, se kryen punën e kësaj pjese të ligjeratës; si: Ushtëria qëndroi *përpara* Komitetit Ekzekutif. Librat i vendosa *përsipër* truezës. Mos të hyftë ky njeri *përmbrënda* shtëpis, se të shemb e të përmbys, me ç'ke e ku ke; me atë shpirt qi kal Këtu fjalët *përpara, përsipër* edhe *përmbrenda* nuk janë ndajfolje ma, po janë parafjalë, se punën e kësaj pjese të ligjeratës kryejnë; lidhin d.m.th. llogjikisht emënat Komitetit Ekzekutif *truezës* edhe *shtëpis* me foljet *qëndroi, vuna* edhe *hyftë* të fjalivet qi thanë, edhe i bajnë kështu si emënat, si foljet të kenë nji kuptim të plotë e jo të qëndrojnë, si të thom, arësvarë (pezull) nëpër fjalit, qi ndodhen.

PARAFJALA

Parafjalë quhet pjesa e palakueshme ase e lakueshme e ligjeratës, qi lidh llogjikisht dy fjalë, nga të cilat njena asht folje, e i ban këto të kenë kuptim e të trajtojnë së bashku nji mendim të plotë e nji fjali, si: Ulu *në* selit. Shko *në* punë. Ruhu *prej* të ftohtit. Shko *buzë* lumit. Endu *anës* liqenit. Udhëtova *bregut* malit. Këtu fjalët e palakueshme *në, për* edhe *prej* edhe fjalët e lakueshme *buzës, anës* edhe *bregut*, janë parafjalë, se lidhin, si u-se shofim, mejdis tyne llogjikisht fjalët *ulu-selit, shko-punë, ruhu-të ftohtit, shko-lumit, endu-liqenit* e i bajnë këto të kenë kuptim të trajtojnë mendime të plota e fjali e jo të mbeten pezull e arësvarë e pa kuptim në periudhët.

Parafjalët, kur janë pjesë të lakueshme të ligjëratës, janë emëna në rasë emënore e dhanore si: Shkoj *mes* vromit. Mos qëndro *mejdis* zjarrit. Shkoj *qafës* malit. Endem *anës* lumit. Udhëtoj *buzës* liqenit. Këtu emënat *mes* edhe *mejdis* janë në rasë emënore e përdoren si parafjalë. Emënat së fundi *qafës, anës, buzës* janë në rasë dhanore e kryejnë gjithashtu po punën e parafjalës.

Këto parafjalë kështu, qi janë emëna në rasë emënore e dhanore, mund të kthehen e të bahen emëna përsëri tue e vumë përpara nji parafjalë t'jetërë, qi asht pjesë e palakueshme e ligjëratës, si: Shkoj nëpër *qafë* të malit. Endem nëpër *anët* e lumit. Udhëtoj nëpër *buzë* të liqenit. Shkoj nëpër mes vromit. Kaloj nëpër *mejdis* të zjarrit. Këtu emënat *qafë, anët, buzë, mes* edhe *mejdis* nuk janë parafjalë ma, se vendin e parafjalës e ka zanë ndashti parafjala *nëpër*.

Ke parafjalët, pjesë të lakueshme të ligjëratës, qi janë emëna në rasë

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

emënore e dhanore si e pamë ma malt, duhet pasun kujdes, të mos e bajmë atë gabim të math, qi bajnë nji palë, me gjithë qi janë edhe të rrymë në gjuhët, e të vemë nyje të përparëshme mbas këtyneve. Duhet thanë, fjala vjen, *shkoj buzës lumit, baj rrugë bregut malit*, pa nyje të përparëshme mbas parafjalëvet emëna *buzës, bregut,* e jo shkoj buzës *së* lumit, bâj rrugë bregut *të* malit me nyjet e përparëme *së* edhe *të*; sepse nyjet e përparëme, si kemi thanë, lidhin emëna vetëm mejdis tyne e jo parafjalë dhe emën, si ndoth ke shëmbëllat shkoj buzës lumit, baj rrugë bregut malit.

Po kur gabohen liksht nji palë e kujtojnë, se, parafjalë të përngjituna prej parafjale dhe emëni, si *ndërmjet, përmes,* janë emëna edhe vemë mbas këtyne parafjalëve kështu nyje të përparëme, për t'i lidhun me emëna, qi vijnë prapa?! Kam pamë, fjala vjen, njerës të rrymë në gjuhët të shkruejnë *ndërmjet Peqindit e të Kavajës, përmes së fushës e përmes së pyllit*, aty ku duhesh të shkruejshin *ndërmjet Peqindit e Kavajës, përmes fushës e përmes pyllit*, pa nyje të përparëme; se fjalët *ndërmfet* e *përmes* janë parafjalë e nuk mund të kenë mbas vetiu nyje të përparëme. E the shkaku, qi bien në këtë gabim të math, asht se rrëmbehen, kujtoj nga emënat *mjet* edhe *mes* qi janë ngjitun mbas parafjalëvet *ndërmjet* edhe *përmes*, edhe kujtojnë se, këto parafjalë, *janë emëna* e jo *parafjalë* sikundër qi janë me të vërtet .

Parafjalët janë tri farësh:

1) *Parafjalë të thjeshta,* qi janë fjalë të vetëme, si *nëpër, nga, kah, te, ke, mbi, mbë, prej.*

2) *Parafjalë të përngjituna,* qi janë dy fjalë bashkë, si *nëpër, përmbi, përpara, përmbrapa, përmbrënda, përjashta.*

3) *Lokucione ose të folëme parafjalore*, qi janë dy, tri fjalë veç e veç; si: Kemi ardhun n' Elbasan *qysh nga Marsi.* Kemi ardhun në Tiranë *qysh mbë* 4 (këtu mbiemëni numëror *4* zë vëndin e emënit orë) Ç' prej Korçe deri n' Elbasan kemi udhëtuem për bukuri. Këtu fjalët dy nga dy *qysh-nga, qysh mbë* edhe *ç'prej* janë lokucione; emënat *Marsi*, katër (zë vëndin e emënit *orë*, si thamë ma malt) edhe *Korcë* me foljet *kemi ardhun* edhe *kemi udhëtuem.*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

RÉSUMÉ

Suit l'étude sur la grammaire albanaise, dont nous avons publié une partie au dernier numéro. L'auteur Simon Shuteriqi, professeur de langue albanaise pendant de longues années, y donne ses opinions sur les conjugaisons des verbes en albanais, sur les adverbes et les prépositions. Sur plus d'un point il ne partage pas la manière de voir adoptée par les autres grammairiens, et donne l'argumentations à l'appui de ses thèses. Dans les tableaux des conjugaisons sont données non seulement les formes à employer dans la langue littéraire, mais encore une grande quantité de formes dialectales pour les deux dialectes de l'albanais L'étude est illustrée par un assez grand nombre d'exemples et phrases recuillies de la langue parlée.

DORËSHKRIMI I ANONIMIT T'ELBASANIT

TRANSLITERIM, TRANSKRIPTIM DHE KOMENT

nga
INJAC ZAMPUTI

Përsa u përket shënimeve deskriptive të Dorëshkrimit, të shikohet artikulli «Anonimi i Elbasanit etj.» i Dh. S. Shuteriqit (Buletini i Institutit të Shkencavet, vj. III. Nr. 1, 1949 fq. 33-54) Gjithashtu, për alfabetin e D. të shifem: «Disa shënime rreth Alfabetit të Dorëshkrimit Elbasanas» (shkrue prej meje po më atë Nr. të Buletinit, fq. 55/57). Po riprodhojmë edhe një herë pasqyrën e alfabetit, të plotësueme me tri shkroja (*j,sh,th*) që i mungojshin së parës. Po riprodhojmë edhe disa fac-simile të D. ashtuqë studjuesi të mund të lexojë vetë direkt n'origjinal.

Përveç shënimeve historike që ka bamë D.S. Shuteriqi n'artikullin e thanun, dhe përveç atyne 'vrejtjeve të përgjithëta mbi termat e D. që unë, mbas një'j leximi të parë, ja dhashë artikullshkruesit (e padashtas e kam qitë në ndonjë gabim, si psh: për fjalën *letërorë* tue ja dhanë për *levitë*, kurse me të vërtetë asht *skribë*, ose grafinë e fjalës *prej krygjet*, kurse me të vërtetë asht *prej kryqjet* etj.), këtu unë do të shtroj një përfundim kryesor ku kam arrijtë mbas kaqë pune që kam bamë mbi këtë Dorëshkrim.

Menjëherë na e quejtëm Elbasanas Anonimin tonë. Dhe them se nuk u gabuem shum. Me të vërtetë, disa forma tipike të dialektit elbasanas — të vume aqë mirë n'evidencë n'artikullin e Dh. S. Shuteriqit — nuk të lanë dyshim se shkruesi, edhe po s'qe Elbasanas, ka punue e ka shkrue n' Elbasan e për Elbasanas. Unë, për vehte, ve në dyshim se A. vetë të ketë qenë Elbasanas. Dhe për kaloj të gjitha arësyet tjera (të cilat rradhë mbas rradhe jam munduë t'i qes në pah në komen') e do të përmbledhi atë që unë e quej kryesore: Ka një shtresë toske që e mvesh të gjithë veprën, shtresë së cilës A. nuk ka mujtë me i hikë pse, themi ne, nuk i ka bamë dora: asht vehtja e tretë njejës e presentit të foljes me qenë. Në D. kjo kohë e foljes del me tri grafi: *ë, ësht, është*, të gjitha t'idjomës toske, e asnjëherë nuk del në trajta gege *asht* ose *ashtë*. Mbas

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKODËR
MARIN BARLETI

mendes seme, kjo asht një punë e madhe që vërteton se shkruesi, megjithë përpjekjet e tija, nuk ja ka dalë me e hjekë atë shtresë kryesore të djalektit toskë që, prandej, munt të ketë qenë gjuha e zakonshme e tija E kur përmendet ky element bazë, nuk ka nevojë, mendoj unë, të përmendem rasa tjera spo adike që vijnë me e pështetë thezën teme. E këso rasësh ka në D. mjaft, dhe studjuesi, si thamë, do t'i veshtrojë herë-pas-here në komentin tonë

* * *

Përsa i përket mbrendisë, D. ndahet në dy pjesë: pjesa e parë (fq 3 16) asht një prozë, duket predikim kishtar, në të cilën kallëxohen në mënyrë dramatike mundimet e Krishtit. Kësaj pjese, që në një farë mënyre asht ma e randësishmja, sepse ma duket të jetë prozë origjinale e jo përkthim, i mungon një copë e madhe tue qenë se mbas fq. 16 duket se janë shkoqë si um fletë. Pjesa e dytë fillon në fq. 17 dhe asht e gjithë me copa ungjijsh të ndryshëm. Këto copa të përkthyeme, shifet se janë aqë «perikope» (sequentia) për festat e ndryshme kishtare. Prandej, pa tjetër, Dorëshkrimin tonë mund ta kishim quejtë edhe «Meshar».

* * *

Numrimi që u kemi bamë faqevet të D. asht konvencjonal dhe i bamë me rasën e nxjerrjes së fotokopjevet. Me qenë se, si thamë, aty këtu mungojnë disa fletë, kalimi nga një faqe në tjetrën (psh 16-17, 40-41 etj. si do të shifet në koment) ndonjëherë nuk asht veçse për qellim praktik. Dhe, me qenë se një fletë e shkoqun e D. u ngjet mbasi ishin nxjerrë fotokopjet, na u desht me i numërue dy faqet e saja: 28-bis e 28 ter, kur ja gjetëm vendin si pas mbrendisë.

* * *

Lexuesi ynë do të vejë re në komentin e parë që po i bahet këtij D. se unë shpesh ngul kambë në paralele të frazevet t'ë. me ato të Gjirokastritit dhe të Kristoforidhit e, për disa fletë, edhe me të Buzukut. Këtë e baj sepse m'u duk ma i miri koment që tash për tash mund t'i bahej Dorëshkrimit. Dhe caktimi i ungjillatarëvet, i kaptinavet dhe i versetevet, bashkë me gjetjen e ripredhimin e kopavet paralele të përkthyesëvet tjerë, më duket se asht puna ma e mira që kam bamë; kurse disa gjykime e vrejtje të mija personale (të cilavet nuk dijta t'u shpëtoj mbasi më pat marrë vala e punës) lexuesi e studjuesi le t'i marrë për aqë sa vlejnë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

Përsa u përket paralelevet që kam bamë më mes A. dhe tjerëvet, do të shtoj edhe se nuk e pata aspak menden të baj një kritikë të njemit a të tjetrit përkthim. T e bamë këto paralele kujtoj se jam mundue të baj me e çmue edhe ma tepër përpjekjen e A. tonë i cili sigurisht ka ndeshë në shum pengesa dhe asht përpjekë (hetohet mirë se asht përpjekë) t'i kapërcejë sa ma mirë që mundet. Nga ndonjëherë ja del, herë të tjera edhe jo, kjo s'do të thotë gja për atë që (si e thonë gjithë të Moçmit tjerë që s'kanë njoftë njeni tjetrin) pa kurrnjë traditë rrihte rrugë të parrahuna.

Këto janë disa vrejtje të mija të përgjithëshme. Sa për hollësina, studjuesi le të ketë duresë me i gjetë në komentin tem.

* * *

Kudo që përmendi Buzukun edhe citatet e tija, le të kuptohet se landën e nxjerri nga libri i A. Justin Rrotës: «Monumenti mâ i vjetër i Gjuhës Shqype — D. Gjon Buzuku (1555)» — botim i aytë, Shkodër 1928. — Citatevet nuk u vuna faqe, për të mes e randue aqë të randuemin koment; n'anë tjetër studjuesi mund t'i gjejë lehtë. Tjetër landë të Buzukut që të piqet me atë t' A. nuk pata për doresh.

Për landën e nxjerrun nga Grigor Gjirokastriti (që shkurtimisht e shkruej Gjir.) pata parasyshë edicjonin e 1827 ës. dhe për atë të Kristoforidhit (shkurtimisht: Krist.) botimin gegnisht të Dhiatës së Re, vj. 1872. —

Kurdo që nipër kato fjetë të ndeshet shkurtimi A., të kuptohet: Anonimi i Elbasanit; kurse për shkurtimin D., të kuptohet: Dorëshkrimi i këtij Anonimi.

* * *

Tashti dy fjalë mbi kriteret që kam ndjekë në bolim të këtij A.

Si do të shifet, kam bamë tri punë:

a) *Transliterim* — E quejta kështu kalimin nga alfabeti i A. në alfabatin tonë. Megjithëse desha të ndjek një transliterim rigoroz, prap se prap diçka m'u desh ta zbus atë rigorozitet. Dhe ja sepse: Alfabeti i D. asht me shkronja që nuk lidhen njena me tjetren dhe largësia në mes tyne nuk ka kurrkund një sistemë që të mund të merret si element për ndamjen e fjalëvet. S'i pashë rrugë tjetër punës por me pranue ndamjet që u bajmë na sot fjalëvet. Për çka mbetet, dam mundue të baj një transliterim integral, tue ruejtun edhe sasinë e rradhëvet të secilës faqe dhe sasinë e dispozitën e shkrojavet e të fjalëvet ndër rradhë. Ka vende-vende ku D. asht i damtuem, sidomos në fundin e faqevet, e shkrimi nuk lexohet. Unë vendosa një varg pikash n'ato vende. Por ka

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

disa rasë që një shkrojë a një fjalë e zhdukun mund të ploisohet prej konteksiit a prej mbetuninavet të disa shkrojave, dhe atëherë fjalën e ploisova tue vumë në kllapa pjesën që nuk asht e qartë. Shumë theksa përdor A. por as për k'to nuk ka një kriter të caktuem. Zakonisht i vem theksat tonike, por ka rasë edhe që i lem fare. Ka psh disa faqe me nga 20-30 fjalë të theksueme, e ka të tjera me nga 2-3. Unë u mundova me i lanë theksat aty ku ishin por nuk pata mundësi me e ndjekë me rigorozitet edhe drejtimin e shum anëshëm të këtyne theksave. Përveç theksës tonike (nga ndonjë herë ka edhe dy theksa tonike mbi dy rrokje të ndryshme të fjalës) shpesh shkruesi shtie në punë edhe aspiratën përmbi zanoren tonike. U mundova me e ruejtë edhe aspiratën, tue vendosë dy theksa mbi atë zanore tonike. Si e kam theksue edhe n'artikullin tem që citova në krye, s'asht fjala në D. fonë për shkroja të mëdha e të vogëla. Unë i lashë të gjitha të vogëla, në këtë transliterim, përveç aty ku janë inicjalet që unë po i shkruej me shkrojë të madhe. Një gja i mungon D : përveç një pike që nga ndonjëherë e vem në gjysëm-naltësije, s'ka tjera shenje piksimi. Këtë pikë u mundova ta la aty ku e gjeta. Shpesh herë në D. bahet ndonjë pështjellim në mes shkrojave *u·y* etj., ka ndonjë gabim ose ometim evident... unë u mundova *mos me i ndreqë* as këto gabime.

Këto janë, në përgjithësi, kriteret që kam ndjekë në transliterim. A do të kem mujtë me u ndejë gjithkund besnik (sepse në këso punësh s'mjaftom vullneti, por duhet të mos shkasë dora) studjuesi ka për ta pamë.

b) *Transkriptim* — Quejta kështu riprodhimin e gjithë landës së D. që po i ve përbri transliterimit.

M'u duk e nevojshme që disa rigoroziteteve të mbajtuna në transliterim, t'u largoheshem në këtë punim të dytë. Dua pikë së pari: vuna re se fraza, në disa vende, vetëm me shenjet e piksimit mund të bahet e kuptueshme; prashtu, shtina në punë shenjet që përdorim na sot dhe e hoqa atë pikë arkaike. Bashkë me shenjet e piksimit, vuna edhe apostrofin. Hoqa theksat tonike edhe aspiratën, që të lehtësohej teksti mbassi ato theksa janë vumë në transliterim aty përbri. Vuna dorën edhe mbi disa gabime të dukshme dhe i korrigjova. Shihet, prej pasqyrës alfabetike, se bashkëtingëlloret dyfishohen me një pikë përsipri. (osh. r rr, l-ll etj.) Ani pra, në traskriptim mora guximin me i dyfishue aty ku m' u duk se ishte harrue pika, por jo për shkrojën *r*. Nuk pata guxim, n'anën tjetër, të korrigjoj *u·y* e anasjelltas ose ndonjë shkrojë tjetër, sepse e quejta një çashtje dore së parë tingullin e disa fjalëve. Si do të shifet edhe në koment, ka fjalë që A. i shkruen me grafi të ndryshme (psh: atune atyne etj.) Të hish e të bash statistikën sa herë e shkruen në një grafi e sa heresh në tjetrën, e të pranojsh trajtën ma të shpeshtë, s' m' u duk kriter i mirë. Mirë m' u duk me i lanë zanoret e bashkëtingëlloret në përgjithësi ashtu si i ka

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

teksti, tue mendue se në disa momente A. ka mujtë me e pasë në vesh të njëjtën fjalë me tinguj të ndryshëm; kjo ngjet edhe sot ndër disa dialekte tona ku nuk asht i sigurt shqiptimi i ndonjëj zanorje o bashkëtingëllorje, psh.: qumur, qymur, qimur etj., ose: mbyllë, mbydhë etj., ose qafë, çafë etj. Ato shtesa që në transliterim i vuna ndër kllapa, këtu i pranova pa tjetër. Kur vuna shenjet e piksimit, natyrisht, m'u desht të shtij në punë edhe shkrojat e mëdha. Kam vumë disa fjalë a shkroje ndër kllapa edhe në traskriptim. Kur janë kllapat kuadrate [ ] të kuptohet se janë vumë për skjarim të tekstit; kur janë të rrumbullakta ( ) atëherë janë vumë për efekt të shenjevet të piksimit e frazet e tyne janë të D.

Këto janë kriteret e këtij punimi të dytë, e sa do t'u jem mbajtë besnik apor sa janë të drejta, asht punë tjetër.

c) *Koment* — Për kriteret që kam ndjekë në koment, fola ma nalt. Këtu vetëm due të kërkoj ndjesë për ndonjë gjykim a interpretim të pasigurt që kam mujtë me bamë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

fq. 1 — Asht e pashkrueme

fq. 2 — Ka një inicjale, si I, edhe disa fjalë, më si duket emëna (apor një emën i vetëm shkrue shum heresh). ndoshta nga dora e vetë shkruesit, por ma fort nga një dorë tjetër, me shkroja që nuk janë të tekstit.

SHËNIM: Për esigjenca teknike, në transliterim nuk mund të vendosen theksat që ka dorëshkrimi. Kështuqë, aty ku D ka zanoren me dy theksa, na po vendosim zanoren dyfishe korsive, ku ka vetëm një theks, po vendosim zenoren e thjeshtë korsive.

— 3 —

1 Të shenjtënuashimenë të prem
ten e madhe · o të bekuam të kër
shtenë· thiri krishti zoti ynë
apostojtë· e ju dëftoi atë ditë
5 qi donte të të kryqzohej· e ju tha·
o bijt e mi të dashun· ta dini se pas
dy diç· bahetë pascha· e atëhere
dua të eepem të më kryqzonjënë·
atëhere u mbëlodhnë upeshkë
10 pinjtë e letërorëtë ndë sarajet
të kaijaafësë upeshkëpit· e ruvën
duanë shoq me shoq· qi ta zanë
çefun jisunë ta vrasënë· e thoshin
mos e zamëte njëme· më ditë të krem
15 tesë se ishte e shëtynë se mos ba
hetë i(ë) (për)ziem ndë gjin q e duan
e na m(bo) dhisnjënë· se aaqë prej cë
. . . . . perëndisë· deshnë

Të shënjtënuashimenë të premten e madhe, o të bekuam të kërshtenë, thiri Krishti Zoti ynë Apostojtë e ju dëftoi atë ditë qi donte të të kryqzohej, e ju tha: O bijt e mi të dashun, ta dini se pas dy diç bahetë Pascha, e atëhere dua të epem të më kryqzonjënë. Atëherë u mbëlodhnë upeshkëpinjtë e letërorëtë ndë sarajet të Kaijafësë upëshkëpit, e kuvënduanë shoq me shoq qi ta sanë çefun Jisunë ta vrasënë; e thoshin: mos e zamëte njëme më ditë të krentesë se ishte e shëtynë, se mos bahetë të përziem ndë gjin q' e duan e na mbodhisnjënë se aqë prej cë.. .. Perëndisë. Deshnë

— *Tëshenjtënuashimenë*... Fillon dorëshkrimi.

2-3 — *të kërshtenë* — të krishtenë. Sot, në veri mohet *kështenë*.

5 — *të të kryqzohej* — Kështu e ka D, me dy të.

7 *pascha* — Në këtë fjalë, këtu në këtë veng, A. ka përdorë atë shkrojen që na e kemi paraqitë me grupin *ch* e i përgjegjet X greke.

10 — *letërorëtë* — Fjalë që përdor edhe Budi për me vështrimin *letrar, intelektual* Këtu përkundra ka kuptimin e fjalës biblike *skribë*.

10-11 — *ndë sarajet të* .. Shpesh A. ruen të-n në shumës aty ku na sot përdorim *e*.

13 — *çefun* = mshefun fshehurazi.

14 *mos e zamëte* — Mos ta zamë. A. i ka shpesh këto trajta të shumësit, qofshin n'urdhënore ose jo. Buzuku ka edhe ai: *vemte* = të vemi (Rrota, 34)

15 — *shëtynë* — shëtunë, shtunde. Shenji i shkrojës *u* në D. tanë asht aqë i afërt me shenjin e shkrojes *y* (në të vërtetë edhe shqiptimi) saqë shpesh mundet edhe që i rrëshqet dora A. Por na i lamë ashtu si janë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI KODER

16 — *gjin* — gjind. Këtë fjalë zakonisht e shkruen me *n* të thjeshtë. Ka një rasë që e shkruen me grupin *nd* në fq. 13 rradha 15.
17 — *na mbodhisnjënë* — na mbodhisin (gr.), na vonojnë.
17 — *prej cë* — prej së. Ablativ me *c* si tek të Moçëmt tjerë. Edhe sot në Shqipninë e Mesme ndëgjohet shpesh një *c* në vend të *s* (ca, këco, cipër etj.)

— 4 —

1 ta zanë chrishnë ditën e paskëvet
që donjinë të hanjinë qegjnë· që
të ju dëvienjë se zoti chrisht· ëë
sht qegji i vërtetë· që donjënë
5 të thernjënë çiutëte më kryq·.
atëhereza juu(dh)a një JB apostoj
shë që ishte kusar ergjandashua
ngëgjoi se bujaarëtë ishinë ndë
sarajet të xxxxx kaijaafë
10 së mbëledhun vu ndër men të ve
një të ju aapë chrishtnë· e vote
ndë ta ju fal e ju tha· qoftë i lav
duruam perëndia o bujarë·
që më driti sot· e e gjofta se
15 jam rrenë më dhidhaskalit të
krishtit· e (p)rand....i i psu
a i mirë që jam i moisiut· e i
profitëvet· e i n. . . . . .

ta zanë Chrishnë ditën e Paskëvet që donjinë të hanjinë qegjnë, që të ju dëvienjë se Zoti Chrisht është qegji i vërtetë që donjënë të thernjënë çiutëtë më kryqt. Atëhereza Judha një JB apostojshë që ishte kusar ergjandashun, nëgjoi se bujarëtë ishinë ndë sarajet të Kaijafësë mbëledhun, vu ndër men të venjë të ju apë Chrishtnë; e vote ndë ta, ju fal e ju tha: Qoftë i lavduruam Perëndia, o bujarë, që më driti sot e e gjofta se jam rrenë më dhidhaskalit të Krishtit, e prandaj... (si) i psua i mirë që jam i Moisiut e i profitëvet e i n. ..

1 *chrishnë* — Krishtin. Këtë fjalë herë e shkruen me *ch* e herë me *k* (fq. 14, rr. 17, fq. 4 rr. 16 etj.)
— *paskëvet* — pashkëvet.
2 — *donjinë të hanjinë* — donin të hanin. Të vrehet krokja *nji* në këto dy trajta, kurse ma poshtë (rr. 4-5) shkruen *donjënë të thernjënë* — donin të thernin.
3 — *të ju dëvienjë* — të ju dëftejnë, diftojnë. Shpesh A. shkruen *v* në vend të *f* (*vjalë* për *fjalë*, fq. 9 rr. 4 etj.)
5 *çiutët* — A. ka edhe fjalën *Jezhinuet* (fq. 21, rr. 2)
6 *atëhereza* — A. lëkundet ndërmjet kësaj trajte dhe tjetrës: *atëhere*. Në të dyja rasët mban rrokjen *re* me *e* të plotë.
— *ju (dh)a* — Judha. Shkroja *dh* nuk asht e qartë tue qenë se në fillim asht shkrue *th* e mbrapa ka një farë korrigjimi. Shenji JB, që na s'dijtëm ta shpërthejmë (Iskarjot ?), shkrojen e dytë e ka taman si një *B* t'alfabetit tonë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

7 — *ergjandashun* - lakmues paresh (neologjizëm ?)
8-10 — *ishinë ndë...* — Ndërto: ishinë mbëledhun ndë sarajet të Kaijafësë.
9 — xxxxx — A. ka shkrue fjalën *pilatit* dhe e ka prishë.
10 — *men* — mend
11 — *vote* — vajti, shkoi.
12 — *ndë ta* — tek ata.
12 13 — *i lavduruam* — Edhe sot në shqipninë e Mesme përdoret folja *lavdëroj*.
14 — *më driti* — më ndriti, më zdriti, më ndriçoi.
— *gjofta* — njofta, njohta.
14-15 — *se jam rrenë* — se jam në rrenë, se kam mbetë i gnjyem.
15 — *më dhidhaskalit* — në mësimin. — Theksa tonike duhet t'ishte mbi rrokjen e fundit, por Ð e ka mbi rrokjen *dha*.
16-17 — *i psua* — i psuam, i mësuem, nxanës; e me veshtrimin biblik: *dishepull*. Trajtën *i psuam* e përdorin edhe shkrimtarët arbreshë, si Matranga etj.
18 — *profitëvet* — Ma vonë, dhe dendun, ka për të përdorë neologjizmën *fjalëparë* (fq. 7 rr. 11 etj)

— 5 —

1 i nomit perëndisë· erdha set
përpara juuve· qi të shtëpoj gji
thë gjinnë prej rrenësiet të kë
tij njeriu· e e di se ju të perë
5 disë linë e me nder ruani nemnë
e doni ta vritni e s kini si· er
dha ke ju të ju a përjap· po· unë
jam njeri i vorfën· ëështë kabil
për këtë gazulim e të mirë·
10 qi baj me ju· e më gjint të më pa
guxni· e prandaj qish doni të
më ni(p)si qi të ju *aap* ndë dorë
tuaj· nëgjonjënë këto fjalë upesh
këpinjtë· e bujaarëtë· u gazulua
15 në me gazulim ta math xxxxxxxx
xxxxxxxxxxxxxxxxx kërkonjë
në koho(q)i të ju a ja(p)ë· e ju tha·se
nesër dua të vinj mbë ju· kur të jetë
. . . . . ju qi ta zinitë·

i nomit Perëndisë, erdha sot
përpara juve qi të shtëpoj
gjithë gjinnë prej rrenësiet të
këtij njeriu; e e di se ju të
Perëndisë inë e me nder ruani
nomnë e doni ta vritni e s' kini
si; erdha ke ju të ju a përjap.
Po unë jam njeri i vorfën;
është kabil për këtë gazulim
e të mirë qi baj me ju e më
gjint, të më nguxani. E pra-
ndaj, qish doni të më nipni
qi të ju aap ndë dorë tuaj?
Nëgjonjënë këto fjalë upësh
këpinjtë e bujarëtë; u gazu-
luanë me gazulim të math.
Kërkonjënë koho qi të ju a
jap; e ju tha se nesër dua të
vinj mbë ju, kur të jetë.....
ju qi ta zinitë.

2 — *përpara juve* — Asht për t'u çuditë për këtë trajtë të përemënit vetuer, kurse edhe sot, e sidomos në përemënat vetorë, janë ruejtun trajtat e ablativit: *përpara teje, juaj* etj. Edhe Buzuku ka në një vend: *përpara ty* (Rrota, fq. 23)
— *shtëpoj* — shpëtoj. Ndëgjohet edhe sot kjo metatezë e trajtës ma në

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

përgjithët *shpëtoj*. Me një metatezë tjetër e ndëgjojmë këtë fjalë edhe në trajtën *pshtoj* (Shkodër)

3 *gjinnë* — gjinden.

— *prej rrenësiet* — prej gnjeshtrës. Ablativ njejës me *t* finale, si ndëgjohet në Shkodër Këtë trajtë A. e përdorë dendun.

4-5 *perëdisë* — perëndisë. Shpesh në D do të kemi rasë me ndeshë në *d* në vend të grupit *nd*. Kur dora e shkruesit asaj *d* i ven një pikë sipri (si ban me shkrojat tjera për t'i dyfishue: (l, r:) atëhere e lexojmë *nd*.

5 — *inë*, — ini, jeni

— *nomnë* — nomin, ligjën

7 — *ju a përjap*—ju a shtij në dorë. Duket fjalë e bame nga greqishtja *paradhidho*.

8 — *kabil* (turq.) — duhet, asht e nevojshme.

9 — *gazulim* —. Dendun, si emën e si folje (gazulua) e si mbiemën (e gazuluashime) e përdorë këtë trajtë; nga ndonjë herë edhe gazullim, gazullohen etj. — Veshtrimi asht i qartë: gaz, gëzim, gazmend, gëzohem etj. Thohet edhe *ngazulloj* si e përmend edhe Krist. në Fjalor të tij. Edhe A e përdor këtë trajtë (fq 18 rr. 11, fq. 26 rr. 10).

11-12 — *qish doni të më nipni* — çka doni të më jepni.

13 — *nëgjonjënë* — ndëgjonin, ndëgjojshin. A. dendun e përdorë këtë trajtë për imperfektin, sikurse tjerët të Moçëm, kurse për foljen me thanë e ka gjithënjë: *thoshin* ose *thoshinë* (fq 3 rr. 13, fq. 6 rr. 5 etj) kështu *dergjeshin* (fq. 44 rr. 7) etj.

15-16 — xxxxx — Janë prishë fjalët: *e i dhanë* I *rgjande e atëhereza*,

17 *koho* — kohë. E ka dendur D. këtë trajtë. Edhe sot ndëgjohet aty-këtu: nëpër popull.

19 — *ta zinite* — ta zeni, ta kapni. (sh. *zamëte*. fq. 2 rr. 14)

— 6 —

1. atë ditë· darkoi zoti krisht ndë
vithanit me apostojt më shtëpi të
marisë e marthës me t amënë· e desh
të venjë tjetërënë ditë ndë Ierо
5 solimt të kryqzohetë· i thoshinë
apostojtë· dhidhaskale ku do të
bajmë gati për pashkë· e krishti
ju tha. eeëni ndë Ierosolimt
e kini me gjetun një njeri ke bar
10 një shtambë me *uu*jë· atini ju gjit
ni· e i tho ti *zot* shtëpisë· ku ëështë
vend· qi kam për të bam pashkë
të me të psuamitë mi· e ai ju
ka për të ju dëftyam vend të math
15 e atje bani gati· e tye votë
këta të dy apostoj· e (ba) në si
i porositi ohrishti· pra pësëri
u kthyenë ndë vithanit. . . .

Atë ditë darkoi Zoti Krisht ndë Vithanit me Apostojt më shtëpi të Marisë e Marthës me t' amënë. E desh të venjë tjetërënë ditë ndë Jerosolimt të kryqzohetë. I thoshinë Apostojtë: Dhidhaskale, ku do të bajmë gati për Pashkët E Krishti ju tha: Eçëni ndë Jerosolimt e kini me gjetun një njeri ke bar një shtambë më ujë. Atini ju gjitni e i tho: ti zot shtëpisë ku është vend qi kam për të bam Pashkët me të psuamitë mi? E ai ju ka për të ju dëftyam vend të math e atje bani gati. E tye votë këta të dy Apostoj e banë si i porositi

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

1 — *darkoi* — hangri bukë, darkë. Ma vonë (fq 8 rr. 10) ka për të thanë *darkem*. Kështu këtë folje e përdorë në trajtën arkaike *me u darkë* si edhe në trajtën ma të re *me darkue*.

6 — *dhidhaskale* (gr.) — mësues

7 12 *pashkë* — të vrehen varjantet grafike të kësaj fjale: *pascha* (fq. 3 rr. 7), *paskévet* (fq 4 rr. 1)

10 — *atini* — atijna, atij.

10 11 *ju gjitni* — ngjitnju, afronju,

11 — *e i tho* — thoni, këtu duhet ta ketë harrue rrokjen *ni* — *ëështë* — shpesh, por jo gjithënji, *ë*-së tonike i ven dy theksa përsipër. Këtë kohë të foljes D. e ka shpesh në trajtën e shkurtueme *ë* = â.

14 — *dëftyam* — dëftuam. Në mos qoftë shkrue *y* për *u* (sh. vrejtjen fq. 3 rr 15) këtu do të na dilte një grup tjetër zanoresh në sistemin: uo, ua, ue, ya, ye

15 — *tye votë* — tue votë. Këtu, n'anë tjetër na del kjo trajtë e parafjalës së gjerundit që edhe sot ndëgjohet në djalektin e Elbasanit. Kështu plotsohet edhe këtu sistemi: *duke (tuke)* = *tue*; *duke (tyke)* = *tye*

17 — *Chrishti* — Kurse pak ma nalt, (rr. 7) shkroi *Krishti*.

— 7 —

1 e shkoi atë natë me të mëdha të lutuna· e e gjofti zti chrisht
se erth koha· të (d)ahetë prej të
eo gjinvet të venjë ke i aati
5 e donte të vinte ndë Ierosolim
të marë me të dashunitë tij mort.
thirri t amën e tij e i thotë· o e am
blë mama ime të lutem të jeç
me durim të math· e ta diç bukur·
10 se është· e duhetë të mbarohenë
gjithë të thanët e fjalëparëvet·
qi kanë shkruam për mu· e duhetë
të vdes· për shëndet të farësë njeriut
e njëme eerth koha e mortsë sime e ti
15 ke o mama ime të helmohesh· tepër
mbi gji(thë) g·a të jetësë· qi të mba
rohetë fjala e shenjti plakut
(Sim)eon (qi) (k)a për të shkuam shpatë

E shkoi atë natë me të mëdha të lutuna, e e gjofti Zti Chrisht se erth koha të dahetë prej këco gjinvet të venjë ke i Ati. E donte të vinte ndë Ierosolim të marë me të dashunitë tij mort. Thirri t' amën e tij e i thotë : O e amblë mama ime, të lutem të jeç me durim të math, e ta diç bukur se është e duhetë të mbarohenë gjithë të thanët e fjalëparëvet qi kanë shkruam për mu, e duhetë të vdes për shëndet të farësë njeriut ; e njëme erth koha e mortsë sime, e ti ke, o mama ime, të helmohesh tepër mbi gjithë gra të jetësë, qi të mbarohetë fjala e Shenjti Plakut Simeon: qi ka për të shkuam shpatë

BIBLIOTEKA PUBLIKE
MARIN BARLETI
CENTRI KOMBËTAR

3-4 — *prej këco gjinvet* — prej kësi gjindsh. — Të vrehet si fjalën *gjin* shumës e ka përdorë në gjuhinë femëuore tue i pasë vumë mbiemënin *këco*; të vrehet edhe një trajtë që do t'ishte e pashqueme: *gjinvet*

4 — *i ati* A. nuk e ka kurr fjalën *babë* sikurse as fjalën *nanë* (për të cilën ka: *amë, mama*). Kur krishti flet për atin e vet, i ven në gojë fjalën *prind* (fq. 28 ter rr. 10, fq. 33 rr. 14 etj.)

8 — *të jeç* — të jetsh, të mbetsh. Në të vërtetë thohet në popull: *unë jes, ti jet* etj. për: *unë mbes*; etj

10 — *se është e duhet të mbarohenë* — Kupto: se është thanë e duhet të kryhen

11 — *fialëparëvet* — profitëvet, parafolësavet, atyne që thonë fjalën para ngjarjevet. Në këtë pikë nis përdorimi i këtij neologjizmi për të zevendsue fjalën profit (f. 4 rr. 8) që prap ka për ta qitë kryet (fq. 48 rr. 19)

15 — *ti ke.. të helmohesh* — ti ke me u helmue, ke për t'u helmue Intere sant ky futur me konjuktiv.

16 — *të jetësë* — të shekullit, të botës.

— 8 —

1 ndê mjedis të zemërësë sate
e mama ilme të dhimtunit qi ke
për të marë për mort eme ëështë
ajo shpatë qi do të shkonjë ndë ze
5 mër të shp(i)rtit yt me gjithë këtë
të dhimtunit ëështë i math ashtu
duhetë të kesh nde durim të math
se duhetë të mbarohetë të da
shunit të prindit tim o mama
10 ilme sot dua të darkem me a
postojt e mi të cë prapëme dar
kë e ta dish se duanë të parë
te çifutëvet të më kryqzonjë
në e u shiçë për i rgjonde ma
15 kij këtë parigori se kam për
tu gritun të tretënë (i)ditë e a
tëhereza duhetë të më shofç
të lavdshim mbret (të) pa (vd)e
kun ku rinë Gjoi. . . . . .

ndë mjedis të zemërësë sate
O mama ime, të dhimtunit qi
ke për të marë për mort eme
është ajo shpatë qi do të
shkonjë ndë zemër të shpirtit
yt. Me gjithë këtë të dhimtunit
është i math, ashtu duhetë të
kesh nde durim të math, se du-
hetë të mbarohetë të dashunit
të prindit tim. O mama ime
sot dua të darkem me Apostojt
e mi të cë prapëme darkë; e ta
dish se duan të parët e çifu-
tëvet të më kryqzonjënë, e u
shiçë për i rgjonde. Ma kij
këtë parigori, se kam për t'u
gritun të tretënë ditë, e atë-
hereza duhetë të më shofç të
lavdshim mbret të pavdekun,
ku rinë Gjoi .....

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

3 *mort eme* — mort teme. Ndeshja e dy bashkëtingilloreve të barabarta ka bamë të bijë njena sosh.

5 — *shpirtit yt* — shpirtit tyt, po e njëjta gja si sipri

7 — *nde* — edhe E përdorë dendun.
8 — *të mbarohetë* — të përmbushet, të kryhet.
8-9 *të dashunit të prindit tim* — vullneti i prindit tim. — Të vrehet përdorimi i drejt i neutrit i cili, në nominativin e shquem ndiqet nga nyja *të*, në vend t' *e*-se si do të bajshim ma të shumtën sot. (Shif. sa u tha edhe në fq. 3 rr. 10-11 për shumësin). Të vrehet edhe se dora e shkruesit këtu e ka shkrue dy heresh shkrojën *t* aty ku u ndeshte njena me tjetrën, e jo si bani pak ma nalt tue e eliminue njënën. Këto janë pasigurítë grafike të D.
10 — *të darkem* — të ha darkë. Pra, si thamë (fq. 6 rr. 1) këtu përdor foljen pa vokalen tematike *ue* si asht procesi ma i ri i këtyne rasëve.
11 — *të cë prapëme darkë* — Sot do të thojshim, pak a shum: *në darkën e mbrame, në dakën e prapsme*, ose në dashtë me u ruejtë ablativi, *darke së mbrame.*
14 — *u shlçë për T...* u shita për tridhjetë pare.
— *ma* — por. Dendun e ka Buzuku (sh. botimin e Rrotës), e ka edhe Gjir. Kjo fjalë, por me hundake të gjatë, (mâ) ndëgjohet sot në djalektin e Shkodrës. Edhe në djalektet tjera mund të ndeshet në fjalën: *a-mâ.* Tipik asht proverbi i «Blanchus-it»: *fjalët janë grá mâ të bametë burra*
15 — *parigori* (gr.)-ngushllim.
16 — *gritun* — ngritun, ngjallun.
18 — *të lavdshim mbret* — mbret të lavdishëm, të lum.
19 — *rinë* — rrijnë.

— 9 —

1 *P*rdsha. denj më g*u*një· e ra për
mys· e zu fill e i thotë chrishtit·
o biri *i*im i ambli· zani yt· e
vjalët e tua ma tuna zemë
5 rënë· e më vjene se shpirti *i*im
*i*ku prej meje· o i pafajçim
i bi·i perëndisë· qish bane
qi do të marr(ç) të vdeç këtë mort
të shëmtuam· pafaj mbë kryqt
10 pirgjegjetë chrishti· e i tha·
o e dashuna mama *i*me· këjo *ë*ë
shtë të dashunit e prindit im·
të vdes u· e ti të jeç· e ta dish
ende ti të chekunit tem· e të më
15 lenohetë ende mu zemëra· nëgjo
qi ç kam për të chekun· shej njëme
kryetë tem qi nu(k) u gjit hekur
të vihetë· nesër ke për ta pam
. . . . . unorë prej drize

Prdsha denj më gjunjë e ra përmys, e zu fill e i thotë Chrishtit: O biri im i ambli, zani yt e vjalët e tua ma tunn zemërënë, e më vjene se shpirti im iku prej meje. O i pafajçim i biri Perëndisë, qish bane qi do të marr të vdeç këtë mort të shëmtuam, pafaj mbë kryqt? Përgjegjetë Chrishti e i tha: O e dashuna mama ime, këjo është të dashunit e prindit im, të vdes u e ti të jeç e ta dish ende ti të chekunit tem, e të më lenohetë ende mu zemëra: Nëgjo qi ç'kam për të chekun: shej njëme kryetë tem qi nuk u gjit hekur të vihetë? nesër ke për ta pam..... kunorë prej drize.

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

1 — *prdsha* — perëndesha, Zoja Mëri.
— *denj* — ndenj, ndej. Shpesh herë shkruesi përdorë dezinencën *nj* (ose *j*, fq. 19 rr 13: *ndej*) në të tretën vehtje t'aoristit aty ku na sot përdorim *i* tue ja ruejtun *nj* dhe *j* vehtjes së parë të prezentit.

4 — *ma tunn* — ma tundën, ma tronditën.

5 — *më vjene* — më duket, më bahet. Kjo fjalë — edhe me veshtrimin e parë të vetin: vjen (nga f. me ardhë) — përdoret vazhdimisht në D me atë e finale. sikurse edhe sot ndëgjohet në gjuhën e folun t' Elbasanit.

7 — *qish bane* — çka bane.

8-9 *qi do të marr të vdeç këtë mort të shëmtuam* — Ndërto: ashtuqë do të të marrin të vdisish me këtë mort të shëmtuam — Të vrehet fjala *mort* e përdorun në gjuhnë mashkullore, kurse ma parë tha *mort teme* (fq. 8 rr. 3).

11 12 — *këjo është të dashunit e prindit im* — ky është vullneti i prindit tim. Në veri neutri (të dashunit) do t'u shoqnonte me diftorin këtâ. E ka edhe D. në fq. 28 rr. 8 Por këtu ndoshta A. donte me kuptue: *kjo punë është* etj. sikurse dendun e përdorë me këtë veshtrim (fq. 30 rr. 1 etj.)

13 — *u* — unë. A. lëkundet në mes trajtës *unë* dhe *u*, e një herë ka edhe û (fq. 18 rr 17). Trajta e shkurtueme (apor me të vërtetë trajta primitive, tue qenë e zgjatueme trajta *unë*; u — unë, ti — tine, tina, ai — ajna) ndëgjohet edhe sot në Malësitë e Veriut, në Kurvelesh etj.

14 — *të chekunit* — të hjekunit, vuejtjet.

16 — *qi ç' kam* — çka kam

17 — *nuku u gjit* — nuk u gjet (?)

19 — *kunorë prej drize* — Thohet edhe: kunorë feirash.

— 10 —

1 hyn mbrenda· ndë eeshtëna të kre
it tim· e kur të më shofç ashtu· kij
durim· si kam për të pasun u·
shef njëme syt e mi çelë nësër
5 ke për ti pam mbuluam· e të më
luanjënë të pabesët· kur të shof
ç këto kij durim· shef njëme·
faqenjë teme të ndrçime·
nesër ke për ta pam mbushun
10 me këlbazë· kur të shofç këto
kij durim· shef njëme gonjënë
teme· plot amblë· nesër ke
për ta pam të më konjënë të
pabesëtë· me një sugjer mbu
15 shun uthul e pshtumë si të shofç
këto kij durim· shef njëme pë
lambënë teme pa plagë· nesër

hym mbrenda ndë eshtëna të kreit tim. E kur të më shofç ashtu, kij durim, si kam për të pasun u. Shef njëme syte mi çelë? nesër ke për ti pam mbuluam e të më luanjënë të pabesët. Kur të shofç këto, kij durim. Shef njëme faqenjë teme të ndrçime? nesër ke për ta pam mbushun me këlbazë. Kur të shofç këto, kij durim. Shef njëme gonjënë teme plot amblë? nesër ke për ta pam të më konjënë të pabesëtë me një sugjer mbushun uthul e pshtumë. Si të shofç këto, kij durim. Shef njëme pëlam-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

ke për ta pam mi. . . . . *bënë teme pa plagë? nesër ke për ta pam mi..... .....*

5 — *mbuluam* — mbulue, mbylluu, vorrosë. Sh. edhe ne fq. 28 bis rr. 9

5-6 — *të më luanjënë* — të më tallin, të më shpotisin. Kemi sot frazet: mos luej me mue, po losin me ty etj. Të vrehet veç se D. e përdorë foljen në trajtën aktive transitive — Sa për trajtën e këtij presenti me desinencën *njënë*, që i përgjegjet së sotshmes *jnë*, D e përdorë ma të shumtën për imperfektin *njënë* — *nin*, por ka edhe rasë tjera q'e ven në presenti

7 — *këto* — këto punë (sh fq. 9 rr. 11|12 e fq. 28 rr. 8)

8 — *faqenjë* — faqen.
— *të ndrçime* — të ndritshme, të shkelxyeshme.

10 — *këlbazë* — Ma poshtë (rr. 15) ka fjalën pshtumë (pshtymë),

11-12 — *gonjënë teme plot amblë* — gojën teme plot-amël. Grupi *plot amël* mund të jetë përdorë si mbiemën. Me të vërtetë na themi: *plot-ambëla gojë*, ose anasjelltas: *gojë ambël-plote*. E fjala *embël* e marrun veçmas ban funksjonin e emënit, e vjen si me thanë: *gojën teme plot sheqer gojin teme plot mjaltë, plot ambëlsi etj*

13 — *të më konjënë* — të më kojnë.

14 — *të pabesët* — jo me vështrim të sotshëm si sinonim me *trathtar*, por i *pa-fè, njeri që s'beson*, e kundërta e fjalës tjetër që përdor A. *besë* — fe, besim (fq. 20 rr. 1-2, *fq* 52 rr. 16)
— *sugjer* — shpuzë. Këtë fjalë e ka edhe në këto trajta: *sungjerrë* (fq. 43 rr. 1) *e syggjer* (fq. 51 rr. 4-5)

15 — *uthul e pshtumë* — ufull e pshtymë. Me të vërtetë teksti ungjillor ka vetëm fjalën uthull. Por A. nuk përkthen në këtë vend e don me i bamë skenat edhe ma dramatike

16-17 — *pëlambënë* — pëllamën, shuplakën, dorën.

— 11 —

1 shofç këto· kij durim· shef një
me gjithë shtatnë tem shëndoshë·
nesër ke për ta pam përgjakun
e rrafun gjithë· si të shofç këto
5 kij durim· shëko njëme si më për
qarkenë të psuamit e mi· ne
sër kanë për të likun të gjithë· e
një acish ka për të më dhanë· si
të shofç këto kij durim· o mama
10 ime· njëme më kuvendon· ma ne
sër ma s munç të më gjoftsh· njëme
më shef shëndoshë· ma nesër ke për
të më pam vdekun· si të shofç
këto gjithë ende tepër kij du

shofç këto, kij durim. Shef njëme gjithë shtatnë tem shëndoshë? nesër ke për ta pam përgjakun e rrafun gjithë. Si të shofç këto, kij durim. Shëko njëme si më përqarkenë të psuamit e mi? nesër kanë për të likun të gjithë e një acish ka për të më dhanë. Si të shofç këto, kij durim. O mama ime, njëme më kuvendon, ma nesër ma s'munç të më gjoftsh. Njëme më shef shëndoshë, ma nesër ke për të më pam vde-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

rim· e rrini koha o mama ilme
të të laa· këjo ëështë të dashuni
të tem e të prindit· qi të vdes
. . . . . (je)pmë ende ti ur

kun· Si të shofç këto gjithë,
ende tepër kij durim. E rrini
koha, o mama ime, të të laa;
këjo është të dashunitë tem e
të prindit, qi të vdes.....jepmë
ende ti ur

5 6 *më përqarkenë* — më rrethojnë.

8 — *ka për të më dhanë* — ka për të më shitë.

9 10 — *o mama ime* — A. përdor kudo fjalën *amë*. Kurse në vokativ përdor fjalën *mamë*. Të vrehet se nuk e ka kurikund fjalën *nanë*.

10-11 — *ma nesër ma* — por nesër ma (Sh. shënimin fq. 8 rr. 14)

11 — *të më gjoftsh* — të më njofsh.

14 — *ende tepër* — edhe ma shumë.

15 — *rrini* — arrini, mërrini mbërrijti

16 *laa* — lâ. Asht rasti i rrallë bashkë me *uu* (fq 18 rr. 17) ku D. ka zanoren dyfishe.

— 12 —

dhën e uratënë tande të vdes·
tye thanë këto fjalë zt chrsht
s amësë ju err e vot e ndajtë·
e tye qam thoshte· o biri im i pa
fajçimi· qish fjalë ëështë këjo·
qi më flet· të të *aap* urdhë të ve
tesh të kryqzohesh· cia *aamë*
i ka dhanë urdhën të birt të vri
tet· qi të t ap ende u tyj·
si ta nëgjonjënë këto fjalë
amatë tjera mu më truajnë
po i *aambii* biri *iim*· këjo *ëësh*
të të dashunit e të qielsë
prindit tyt· e yti· t ap nde
nu urdhëninë tem biri im të
kryqzohesh· t ap uratënë te
me· e të prindit tyt qoftë
gjithë me tyj· ati. . .

dhën e uratënë tande të vdes.
Tye thanë këto fjalë Zt Chrsht,
s'amësë ju err e vot e ndajtë,
e tye qam thoshte: O biri im
i pafajçimi, qish fjalë është
këjo qi më flet, të të ap urdhë
të vetesh të kryqzohesh! Cia
amë i ka dhanë urdhën të birt
të vritet qi të t'ap ende u
tyj? Si ta nëgjonjënë këto
fjalë amatë tjera, mu më tru-
ajnë. Po, i ambii biri im këjo
është të dashunit e të qielsë
prindit tyt, e yti; t'ap nde u
urdhëninë tem, biri im, të kry-
qzohesh; t'ap uratënë teme e
të prindit tyt. Qoftë gjithë me
tyj. Ati.....

2 — *zt chrsht* — zoti Krisht.

3 — *ju err* — i u moren mendt.

— *vot e ndajtë* — vojt e ndejti, shkoi e u ul ndejun

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

5 — *qish fjalë* — ç'fjalë

6 — *urdhë* — urdhën

7 — *cia* — cila (Sh. edhe *cinë* fq. 47 rr. 1)

11 — *amatë* — nanat. (sh. fq. 11 rr 9-10 fjalën *mama)*
— *më truajnë* — më mallkojnë, nga t. *me true.*

12-13 — *këjo është të dashunit e të qielsë prindit tyt* — Ndërto: Këjo (ose këtâ) asht të dashunit (vullneti) e prindit tyt të qiellës.

15 — *nu*(?) — u, unë. Metatezë e fjalës unë (?) Me të vërtetë shkruesi ja ka vumë në një kohë tjetër atë *n* përpara, sepse ajo gjindet jashtë shtyllës qi zakonisht asht e ruejtun drejtë me shum kujdes. Shenji i shkrojes *n* asht ai që zakonisht ja ven grupit nd 1). A mos asht ndu — nde u, tue pasë harrue se e ka shkrue një herë *nde*?

— 13 —

shtiu duartâ ndê qafë· e e pu
thi ndê qafë e i tha· o krye
i shenjtënuashim· mbushun me
urtësit të perëndisâ qielsâ
si do të durojsh kunorë prej dri
ze· o e bekuameja faqe· qi sho
fënë engjit e gazulohenë
si do të març· cipër kaqë shë
plakë· e të pëgame këlbazë·
o sy të bekuam· qi shifni perëdi
si doni të shifni kaqë qen të
tërbuam përpara· e kaqë shta
së t egra përqark· o duar
fuqimëdha· qi mbani gjithë
gjindnë· si doni të duroni e të
ngozhdoehi mbë kryqt· o pëlamba
e gazuluashime· qi ke gjithë gja
(në) .. ... (ndë) dorë· si do të shkonjë
..... o biri im i be

shtiu duartë ndë qafë e e puthi ndë qafë e i tha: O krye i shenjtënuashim, mbushun me urtësit të Perëndisë qielsë, si do të durojsh kunorë prej drize? O e bekuameja faqe, qi shofënë engjit e gazulohenë, si do të març cipër kaqë shëplakë e të pëgame këlbazë? O sy të bekuam, qi shifni Perëndi, si doni të shifni kaqë qen të tërbuam përpara e kaqë shtasë t' egra përqark? O duar fuqimëdha, qi mbani gjithë gjindnë, si doni të duroni e të ngozhdoehi mbë kryqt? O pëlamba e gazuluashime, qi ke gjithë gjanë.....ndë dorë, si do të shkonjë... O biri im i be

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

7 — *gazulohen* — gëzohen (sh. fq. 5 rr. 9)

9 — *të pëgame këlbazë* — këlbazë të filigta, të ndyta,

10 — *perëdi* — perëndi

— 14 —

1 kuami· njême mê dahetê shpirti
e zemêra prej meje· o helm i
math· o lot tê panumura qi
ishinê atêhere m atê shtêpi· mê
5 nj anê perêdesh me marinê e mar
thênê· mê tjetêr aanê apostoit·
po ludha· zemêrhekuri· nuku
ju dhimti chiç tê helmuamesê aa
mên e jisusit· qante magdhalî
10 nia· tepêr mbê tê gjitha e thosh
te· o dhaskali im i urti· ku ikên
ku ve· ku ti nêgjojmê fjalêt e
tua tê qiellsê· tê psuamitê
tand· tê parigorismitê tan
15 d· atêhere u nis chs tê ecinjê tê
venjê ndê ierosolimt· e perê
desha e la krishnê· e kuvêndon
te me apostojtê e (ju thoshte)
bijt e mi· e tê....

kuami, nj'me mê dahetê shpirti e zemêra prej meje. O helm i math, o lot tê panumura qi ishinê atêhere m'atê shtêpi! Mê nj'anê Perêndesha me Marinê e Marthênê, mê tjetêr anê Apostoit. Po ludha zemêrhekuri nuku ju dhimti chiç tê helmuamesê amên e Jisusit. Qante Magdhalinia tepêr mbê tê gjitha e thoshte: O Dhaskali im i urti, ku ikên? ku ve? ku t'i nêgjojmê fjalêt e tua tê qiellsê? tê psuamitê tand? tê parigorismitê tand? Atêhere u nis chs tê ecinjê tê venjê ndê Ierosolimt, e Pêrêndesha e la Krishnê, e kuvêndonte me Apostojtê e ju thoshte: Bijt e mi e tê.....

1 — *mê dahetê* — mê shkoqet, mê shkêputet.
2 — *helm* — idhënim
5 — *perêdesh* — perêndesha, Zoja Mêri (sh. fq. 9 rr 1)
6 — *apostoit* — jashtzakonisht këtu kjo fjalë ka theksën tonike mbi *o*-në e parë
7.9 — *nuku ju dhimti* etj. — E gjithë kjo fjali na duket se duhet ndërtue kështu: nuk pat dhimbë hiç për të helmuemen amën e Jisusit.
14 — *tê parigorismitê* (gr.) — të ngushlluemit, ngushllimin.
17 — *kuvendonte* — Të vehet re kjo mjatjë e imperfektit e të krahasohet me tjetrën *thoshte* të rradhës 10-11 e 18.

— 15 —

1 tim· lutni dhidhaskalê tuaj
o e dhimpsun aam'e Isusit· ndê
tê kuja duar eep birnê tand·
ludha e shiti e ti i thua atij ta
5 ruanjê· dashnê ep ndê dorê ukut
ta ruanjê· ku ëështê bam kêjo kështu

tim, lutni Dhidhaskalê tuaj. O e dhimpsun am'e Isusit, ndê tê kuja duar ep birnê tand! Judha e shitì, e ti i thua atij ta ruanjê! Dashnê ep ndê dorê ukut ta ruanjê. Ku ështê bam

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

qi miku t apē ndē dorē tē dushma
nēvet mikn e tij· eerruodi e le o
hanē zê mē kētē punē tē frikshime
pasandaj huni $\overline{z}t$ $\overline{chr}t$· ndē
kishē tē faletē· e mbramanet
ndenj mē tryesē me apostojt
e hagērrē darkē· e ju tha· o bijt e
mi mjen njēme ha bukē me ju· tē
(e)ē prapēmenē darkē sade s jaam
(m)unduam· pasandaj ncuar
..... lidh(i) njē futē pēr
mje

kējo kēshtu qi miku t' apē ndē dorē tē dushmanēvet mikn e tij? Erruodi e le Ohanē zê mē kētē punē tē frikshime. Pasandaj huni $\overline{z}ti$ $\overline{Chr}t$ ndē kishē tē faletē. E mbramanet ndenj mē tryesē me Apostojt e hagērrē darkē, e ju tha: O bijt e mi, mjen njēme ha bukē me ju tē cē orapēmenē darkē sade s' jam munduam Pasandaj ncuar...lidhi njē futē pēr mje-

1 — *dhidhaskalē* — dhidhaskalin (gr), mēsuesin
7-8 — *dushmanēvet* (turq.) — anmiqvet
8-9 — *erruodi e le ohanē zê..* — Na duket se fjalija duhet lexue kēshtu: *Erruodi e len Johanin nē zê mē kētē punē tē frikshime*, ku fraza *e len nē zê* mund tē ketē qenē, ose A. e ka sendergjue, me veshtrim: *e ban tē jamshēm*. Nē fjalēn *zê* ë-ja ka njē pikē tē forrē pērsipri që na e morem pēr shenjin e hundores. — Krahasimi me trathtinē e Judēs mund t'arēsyetohet tue pasē parasysh se Eruodi e çmonte Gjonin dhe ja njifte urtinē, si tregon ungjillitari Marku VI-14-29
10 — *huni* — hyni
13 — *kagërrë* — hangri,
14 — *mjen* — gjer, deri
14-15 — *tē cē prapëmenë darkë* — Na do tē thojshim: nē darkēn e mbrame.
15 — *sade* (turq.) — sa ende, sa po
16 — *ncuar* — nxuar. Kudo që ndeshemi nē kētē fjalē, shifet përpjekja e shkruesit me ja gjetē shenjin shkrojes *x*, deri sa ma nē fund (fq 48, rr. 8) e zgjidh nē njē mēnyrē tē logjikshme: aj e ven re se asht njē tingull i afērt me atē tē *e*-sē, pra ç'ban? Merr e e sjell shenjin e *e*-sē pēr sē mbrapshti.

— 16 —

dis e vu *uujē* ndē lent· e zu fil
tē ju lanjē kambēt e apostojvet
e i pshinte me futēt qi kishte
gjeshun· e kētē e (b)ani qi ta dēf
tenjē vet henē me t ugjun· e zu
fil mbē luudhenē si i lau kambē
t e luudhesē vote ke petri ti
lanjē kambēt e tij· ai shēkon
kētē mrekuli tē frikshime tē

dis, e vu ujē ndē lent, e zu fill tē ju lanjē kambēt e Apostojvet, e i pshinte me futēt qi kishte gjeshun; e kētē e bani qi ta dēftenjē vet-henē me t'ugjun. E zu fill mbē ludhēnē. Si i lau kambēt e ludhēsē, vote ke Petri t' i lanjē kambēt e tij. Ai shēkon kētē mrekulli

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

madhe· qi të vinjë mbreti qi
e(ll)së ti lanjë kambëtë bal
tësë të gatuamit tij· thiri
e tha· $\overline{zt}$ o mjeri ù qish e keqe
më gjet· ti të më lajsh kambë
t e mia mo(s) dalë zjar prej
duarshi që t(u) të më djegë· ti j(e)
qi më ke krijuam...
ti je dhaskal...

të frikshime të madhe, qi të vinjë mbreti qiellsë t'i lanjë kambët baltësë të gatuamit tij. Thiri e tha: $\overline{zt}$, o mjeri ù! qish e keqe më gjet! Ti të më lajsh kambët e mia!? Mos dalë zjar prej duarshi që tu të më djegë! Ti je qi më ke krijuam...ti je Dhaskal.....

[Ndërmjet fq. 16 e 17 D i kanë humbë disa fletë]

1 — *ndë lent* — në legen. N' Elbasan thohet *len*-i
— *zu fil* — zu fill.
3 — *pshinte* — fshinte
— *me futët* — me futën.
4 — *gjeshun* — ngjeshun, veshun. Thohet: me ngjeshë brezin, armët etj.
5 — *vet-henë.* — Na zsht dashtë ta shkruejmë kështu, me atë vizë, që D. s'e ka, sepse n' alfabetin e sotshëm do të përbante tingullin e *th*-së, çka s'ngjet n'alfabetin e D.
— *me t'ugjun* — tue u ulën, tue u përvum?: Fjala *me* në D mund të jetë edhe *më* pse janë shkrue të dyja zanoret njena mbi tjetrën e s'dinet cila asht e fundit.
7 — *vote* — vajti, shkoi.
9-10 — *të frikshime të madhe* — në mos qoftë harrue një e e me u lexue: *të frikshime e të madhe*, mund të kuptohet edhe: *të frikshime shumë.*
11-12 — *baltësë të gatuamit tij* — Me këtë fraze Pjetri donte me thanë: Kuj të ja lajë Kambët Krishtit kreatyrës së vet që ai kishte gatue prej balte!
13 — $\overline{zt}$ *o mjeri* ù — Zot, o i mjeri unë. Asht interesant me vrejtë edhe këtu si tek fjala zë (fq. 15 rr. 9) si e ka ndie nevojën shkrues me i vumë atë pikë zanores që kurrkund gjetiu kësaj fjale nuk ja ven. Me të vërtetë, në frazën *mjeri* ù mue më bahet si me ndëgjue atë shprehjen tipike të gjamëvet, dhe ja sepse përemëni ù në këtë vend merr një vlerë tjetër edhe në veshin e A. Dhe analogjija asht edhe ma e logjikëshme kur të mendohet se edhe në tekstin tanë po flitet për vdekje.
15-16 — *prej duarshi* — prej duersh. Ablativ arkaik.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

mariaami me të· tre muaj
e u kthe në shtëpi të saj =

Mariami me të tre muaj e u kthe më shtëpi të saj. ———

Mattheu·

Mat·theu

Nesëret qi ishte pas që

Nesëret qi ishte pas që premte-

pren tejet' umbëlodhë upesh
këpinjtë e farisei ke pilla
ti e i thotë' z̄t pë(r)endi ky rr(e)
nës kur... qe gjal pas të t:(e)
tët dit më gjini e urdhëno të
mbullnjëmë vorrë mjen më tre
tët dit më gjeni e urdhëno
(t)i gjofnjëmë vorë' mjen
më të tretët dit' mos vinjën
psu..a(mi)t te tij natën e vjedhë
atë e thonë gjinja se u gre p:(e)
j vorrit' e jet që prapën turp
tepër pëpara' ju tha atune
pilati' merri kustodhit' eci

jet, u mbëlodhën upeshkëpinjt e farisei ke Pilati e i thotë: z̄t Perëndi, ky rrenës kur qe gjall pas të tretët dit më gjini, e urdhëno të mbullnjëmë vorrë mjen më tretët dit më gjeni e urdhëno t' i gjofnjëmë vorrë mjen më të tretën dit, mos vi njën psuamit te tij natën e vjedhë atë e thonë gjinja se u gre prej vorrit, e jet cë prapën turp tepër pëpara. Ju tha atune Pilati: merri kustodhit, eci

[*SHËNIM*: Dy rradhët e para të kësaj faqe nuk lidhen me ato të fundit të faqes 16 sepse ndërmjet tyne D. sa psue humbje fletësh].

1 — *mariami* — Maria, Nana e Jezusit (sh. edhe fq. 37 rr. 1-2)
— *e u kthe* — e u kthye.

[*SHËNIM*: — Në rradhën 4 të kësaj faqe fillon pjesa e dytë e D., dmth copat e përkthyeme nga Ungjilji].

4 — *Nèsëret* — Fillon me këtë fjalë, dhe me N inicjale, copa e ungjillit nga Mat-theu, XXVII|62-66.
— *qi ishte* — rigorozisht duhej *është* sepse në prezent e ka Ungjilli. Por këso pasigurish D. ka vazhdimisht, dhe na do të ndalemi vetëm tek ato që na duken ma në shenj.

5 — *u mbëlodhë* — u mbëlodhën. A. përdorë shpesh këto trajta të shkurtueme të aoristit shumës.

5 6 — *upeshkëpinjtë* — ipeshkvijt.— As njeni as tjetri ndër dy auktorët tjerë (Gjir e Krist.) nuk e ka këtë fjalë, por e sjellin në përfrazë: *të parët e priftëret* (Gjir.) *krye-priftënit* (Kr.)

7 — *e i thotë* — Për konkordim duhej t'ishte *thonë*, por rigorozisht duhej t'ishte n'aorist: *thanë*.
z̄t përendi — Zot Perëndi. Mbas Ungjillit mjaftonte vetëm fjala e parë, Këtu A. len Jashtë foljen: *u kujtuam*. Edhe këso ometimesh ka dendun përkthimi i A e edhe këto do t'i vemë në dukje vetëm kur na duken ma të randësishme.

7-8 — *ky rrenës kur qe gjal* — ky rrenës kur qe gjall. — Gjir. e Krist., me grafina të ndryshme, kanë: *ai gënjeshtari tha kur qe gjallë*. — Fjala *rrenës*, nxjerrë nga emëni *rrenë*, ndëgjohet sot në Veri e në Shqip. e Mesme.

8-9 — *pas të tretët dit — pas tri ditet* (Gjir.); *mbas tri ditsh* (Krist.)

9 — *më gjini — më gjeni* Ma tutje. rr 11, thotë *gjeni*

10 — *të mbullnjëmë* — të mbyllim. Ja një prezent tjetër me dezinencën *njëmë* Për veshtrimin e kësaj fjale do të themi se ma tutje (rr. 12) thotë *gjofnjëmë* e në fq. 18 rr. 1, *gjilfni*.

11-13 — *më gjeni... të tretën dit* — E gjithë kjo pjesë asht përsëritje e rradhëvet 9-11: *më gjini.., tretët dit*. Kemi përshtypjen se shkruesi ynë e ban

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" K.D.E.R

përkthimin direkt e në të pastër. Përveç provave tjera (si: harresa, pasiguri etj.) ja këtu edhe kjo pjesë që përsëritet. Po t'ishte se shkruesi kopjon nga një shkrim tjetër i përparëshëm (kopje e parë ose tjetër) përsëritja që mund të bahesh do t'ishte me të njëjtat fjalë, kurse në këtë këtu përsëritet copa por ndryshojnë disa fjalë e trajta: *gjini-gjeni, mbullnjëmë-gjofnjëmë, vorrë-vorë.*

14 — *të psuamit* — dishepujt. Gjir thotë *mathitejt*, Krist. *dishepujt*, dhe Buzuku *dishipuj*. A. ynë, në përpjekjen e tij, që del në shesh kudo, për t'u hikë fjalëvet të hueja, ka gjetë këtë emën të nyjshëm. Por, në D. bjen në sy një send: tue u nisë prej kësaj faqe e për disa tjera, kudo që gjindet kjo fjalë në trajtat e ndryshme të vetat, ka korrigjime. Jemi mundue shumë për t'i dhanë një zgjidhje, dhe ja përfundimi që kemi nxjerrë: Për një kohë të gjatë në këto fletë të copavet të përkthyeme, A ka shkrue, në rasa të ndryshme fjalën *psotarë*, në vend të emënit të nyjshëm *të psuam*. Por mbasandej ka kthye dalë dhe i ka korrigjue të gjitha ato trajta. Po bijmë një shëmbull për të gjithë: në fq. 30-7-8- ka qenë shkrue fraza: *të njëmbëdhjetë psotarët*. E ka korrigjue por nuk ka pasë vend ku ta shënojë nyjen *të*, si ban në rasë tjera, dhe ka harrue ta ndryshojë ë-në n'i ashtu si ban në korrigjimet tjera. Kështu ka dalë trajta: *të njëmbëdhjetë psuamët*

14 — *e vjedhë* — e vjedhin

15 — *e thonë gjinja* – Ungjilli ka: *e i thonë popullit*. A këtu shkëmben objektin në subjekt.

15-16 — *u gre prej vorrit* —. Kuptimi asht i qartë por rigorozisht, mbas Ungjillit, duhej t'ishte: *u ngjall prej së vdekuni* (Krist.)

16-17 — *e jet cë prapën turp tepër pëpara* — Fraza duhet të plotsohet: *e jet (mbetet) cë prapën turp ma tepër se pëpara*. Por përkthimi nuk asht rigoroz: jo *turp* por *gnjeshtër*, e fraza duhej t'ishte pak a shumë: *e do të bënetë gënjeshtra e pashtaijme, më e ligë se e para* (Gjir) ose: *edhe ka me qen' e mbrapmeja gënjeshtrë ma e keqe se e para* (Krist.)

18 — *merri Kustodhit* — merrni rojet. Edhe Gjir e përdorë këtë greqicizëm, por e shef të nevojshme me e spjegue ndër kllapa, kështu: (*trimatë që rruajnë*). Fraza ungjillore nuk asht si e përkthen A. por: *keni roje*, e A. duhet ta ketë përkthye *ad sensum* (sikurse në shum vende tjera) e jo fort larg kuptimit.

— *ici* — *hajdeni* (Gjir), *shkoni* (Krist.)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

— 18 —

1 e mbulli e shëkoni e gjitni vo rrë me kustodhit. ——

e mbulli e shëkoni e gjifni vorrë me kustodhit. ——

Joan

U grys nata nd ato dit të një
5 shëtunë e dera mbuln ke ishin
të psuamit mbulun për frikët
të judheivet erth jisusi e ndenj
dë mjedis e ju tha atune

Joan

U grys nata nd' ato dit të një shëtunë e dera mbulln ke ishin të psuamit mbullun për frikët të Judheivet, erth Jisusi e ndenj ndë mjedis e ju tha atune:

pushim mbë ju· e këtë tha ju dëvle
i atune duartë e b.injën e tij
u ngazulluanë të psuamit se
panë zînë ju tha atune ji
suei pësëri push(im) (m)bë ju· si
më çoi mu shrimdi nde u ju çoj ju·
e këtë tha· e i la· e ju tha atune
merri frumënë shenjt· kuja të
ju a li(u)i fajet ja kam val uu
kuja të ju a mbani ja kam mbaj

pushim mbë ju. E këtë tha, ju dëvtei atune duartë e brinjën e tij. U ngazulluanë të psuamit se panë Zînë. Ju tha atune Jisusi pësëri: pushim mbë ju: si më çoi mu prindi nde u ju çoj ju. E këtë tha, e i la, e ju tha atune: merri Frumënë Shenjt: kuja të ju a lini fajet, ja kam val uu, kuja të ju a mbani, ja kam mbaj-

1-2 — *e mbulli e shëkoni e gjitni vorrë me kustodhit.* — Me këto fjalë e ka krye shpejt-e-shpejt përkthimin e kësaj cope ungjillore që nga gjysa e v. 65 dhe krejt v. 66: *siguronju si të dini Dhe ata shkuen me e sigurue vorrin tue vulosë gurin, dhe tue vumë aty rojet* (Shif fq. 20 rr 6-8)

3 — *Joan* — Ungjill nga Shën Gjoni, XX/19-31

4 — *U grys nata* — Copa ungjillore fillon kështu: *Pra në mbramje t'asaj dite.* A frazën adverbjale *në mbramje* e ban folje: *u grys.* Edhe Gjir. po atë punë ban: *E si u err*, kurse Krist. asht ma ekzakt: *Nd' atë ditë pra ndë mbramiet.*

4-5 — *të një të shëtunë.* Me të vërtetë ungjilli ka: *e para ditë e javës.* A ka preferue me e përkthye me *të shëtunë* (e cila ishte e fundit) tue pasë parasysh ndoshta zakonin e vjetër të nomadëve që me e fillue ditën e re në mbramjen e ditës që soset

5 — *mbuln* — mbyllun

6 — *mbullun* — Këtu duket se shkruesit i ka rrëshqitë dora. Duhej participi *mbledhun.*

— *për frikët — nga frika* (Gjir.); *prej frikësë* (Krist.)

9 — *pushim mbë ju — paiq mbë jiuvet* (Gjir.); *paqtim mbë ju* (Kr.)

— *e këtë tha* — Mund të mendojshim se fraza do t'ishte: *e këtë thanë* (e mbasi pat thanë këtë); por na del prap edhe gjetiu në këtë trajtë E atëherë do të mendojmë se ka zgjedhë ate formë perfekti për të përkthye frazën ungjillore që zakonisht e rigorozisht mbahet me participp. Edhe dy aktorëvet tjerë u duhet me kërkue zgjidhje tjera që t'i pelqejnë shqipes: *e si tha këtë* (Gjir.). *Edhe si tha këtë* (Kr.)

— *ju dëvtei* — ju dëftei, dëftoi.

11 — *u ngazulluan* — u gëzuan. Shif fq. 5 rr. 9.

11-12 — *se panë* — Ma korrekt. mbas tekstit ungjillor, e kanë dy tjerët: *si panë* (Gjir.), *kur panë* (Krist.)

12 *zînë* — *Zotnë* (Gjir.) *Zotinë* (Krist.)

— *tha.* — e ka korrekt. Kështu e ka ungjilli, kështu edhe Krist, kusrse Gjir. e ka *thotë.*

14 — *më çoi — më dërgoi* (Gjir. e Krist.)

— *shrindi* — prindi. Vre shënimin në fq. 7 rr. 4 — Gjir. ka fjalën *babai* kurse Krist. *ati*, Buzuku («Rrota» fq. 31) përdor adhe ai fjalën *prind* në këtë rasë.

16 — *frumënë shenjt* — frymën shenjte, Shpirtin Shenjt, Frymën e shenjtëruarë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
MARIN BARLETI
SHKODËR

— *kuja* — kuj. Gjir. ka *kuijt* e Krist. *kuive*

17 — *lini* — Gjir. ka: *ntëjeni* (ndëjeni = ndieni) e Krist: *falni*
— *val* — fal
— *uu* — unë.

18 — *ja kam mbajtun un* – Nuk asht kështu teksti ungjillor por: *i janë mpaijturë* (Gjir). ose: *u kanë mbajtun' atyne* (Krist) Por A. në përkthimin e tij ka preferue një fraze ma të kuptueshme edhe pse nuk i rrin besnike tekstit.

— 19 —

1 tun u' thomai pre një tumbëdhje
tësh qi i thonë binjak nuku qe
me të kur erth jisusi' thoshinë
t(j)erë t(i) të psuamë pamë z̄tnë
5 e tha aji mjen ke të mos shof
duart e tij brimën e gozhdëz
e të ve gishtnë tem mbë brimët
të gozhdëz e të ve dorënë teme
më brimët të ti(j) s mbesonj' e
10 pas tetë diç ishi(in) (të) psuamët
bashkë nde thomai me ta' vjene
jisusi e dera ishte mbullun
e ndej ndë mjedist e tha (pu)...
shu(..)mbë ju' pra i thotë thomait
15 bjerë gishnë tand këtu' e shë
ko duart e mia e ve dorënë
tande' e vene më brinjë(t)

tun u. Thomai pre një dumbëdhjetësh qi i thonë Binjak, nuku qe me të kur erth Jisusi. Thoshinë tjerët të psuamë: Pamë z̄tnë. E tha aji: Mjen ke të mos shof [në] duart e tij brimën e gozhdëz e të ve gishtnë tem mbë brimët të gozhdëz e të ve dorënë teme më brinjët të tij, s' mbesoj. E pas tetë diç ishin të psuamët, bashkë nde Thomai me ta: Vjene Jisusi, e dera ishte mbullun, e ndej ndë mjedist e tha: Pushim mbë ju. Pra i thotë Thomait: Bjerë gishnë tand këtu, e shëko duart e mia e ve dorënë tande, e vene më brinjët

1-2 *pre një tumbëdhjetësh* — një prej dymbëdhjetësh.

2 — *qi i thonë binjak* — Ma drejtë do të kishte qenë: *i thanun* (ose *i quejtun*) *binjak*. — Gjir e ka: *që kiuhaeij diaimo*, kurse Krist: *qi thohei Binjok*

3 — *me të* — Duhej: *me ta* (me të dymbëdhjetët), kështu edhe Gjir.: *me ata bashkë*, kurse Krist, kush e din se si, e ka njejës edhe ai si A. ynë: *bashkë me atë*.

5 — *e tha aji* – Duhej t' ishte: *por ai u tha atyne*, sikurse e kanë Gjir. e Krist., me të vetmin ndryshim se Gjir., në vend të *por* ka atë *ma* që na e kemi ndeshë edhe n' A. (sh. fq. 8 rr. 14)

6 — *brimën e gozhdëz* — Ungjilli nuk thotë *brimën* por *shenjin*; kështu përkthen edhe Krist: *shenjin' e gozhdevet*, kurse Gjir.: *pliágën e peronavet*. A. fjalën *gozhdë* e len njejës sikurse edhe ma tutje te rr. 7-8.

9 – *më brimët* — Duhet t'i ketë rrëshqitë dora e shkrue *m* në vend të *nj'* ose e ka ngatrrue fjalën. Këtu pra lypej: *brinjët*.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

— s' *mbesonj* — nuk besoj — Në prezent e ka edhe Gjir kurse teksti edhe Krist. e kanë në futur

10-11 — *ishin të psuamët bashkë nde thomai me ta* — Ka lanë jashtë disa fjalë e disa tjerave u ka ndërrue vend: *ishin prap të psuamët e tij ndë shtëpi nde thomai ishte bashkë me ta.*

12 — *e dera ishte mbullun* — Me këtë shprehje, na duket se A. e ka sjellë mirë veshtrimin e frazës ungjillore: *me dyer të mbylluna* kurse Gjir e Krist. kërkojnë me e bamë të qartë me disa shtesa: *ndonëse qenë dierët mpi turë* (Gjir.) *ndonëse dyert' ishinë mbyllun.*

15 — *gishnë* — gishtin.

11 — *e ve dorënë* — Duhej: *e bjere dorënë*

— 20 —

1 teme' e mos u ban i pabesë
po me besë' u përgjeq tho
mai' e tha' e *zt* iim e perëndi
a iim' tha atij jisusi si më
5 pe mbëbesite' lum kush
s më shef e mbëbeson' shumë
këto ende tjera' të gjoftu
na bani jisusi përpara
(të) psuamitvet tij' qi s janë
10 shkruam ndë këtë letër' po
këto shkruajmë të mbesoni
se jisusi ëështë chrishti i bi
ri perëndisë' e ata qi mbe
sonjnë jetën e gjatë kanë mbë
15 *eemënit* të tij: ——

teme, e mos u ban i pabesë, po me besë. U përgjeq Thomai e tha: O zt im e Perëndia im. Tha atij Jisusi: Si më pe mbëbesite; lum kush s'mëshef e mbëbeson. Shumë këto ende tjera të gjoftuna bani Jisusi përpara të psuamitvet tij, qi s'janë shkruam ndë këtë letër, po këto shkruajmë të mbesoni se Jisusi është Chrishti i biri Perëndisë. E ata qi mbesonjnë, jetën e gjatë kanë mbë emënit të tij. ——

2 *me besë* — e kundërta e fjalës *pabesë*. Gjir. e përkthen me folje: *beso*, e Krist. me adj. *besnik*

4-5 — *si më pe mbëbesite* — mbasi më pe besove — Ungjilli greqisht ka vokativin *Thoma*, sikurse e kanë edhe Gjir e Krist. Por ka ungjij edicjonesh tjera ku mungon ajo thirrtore, taman si në A. tanë.

5-6 — *lum kush s'më shef e mbëbeson* Të vrehet fraita *mbëbesite* e rr. 5 dhe *mbëbeson* e kësaj fraze. Ma tutje (fq. 21 rr. 4) ka *mbesit*. Pra këtë folje e ka me vokalen tematike si edhe pa të, ashtu si *darkem* e *darkoj* etj.

6-8 — *shumë këto ende tjera të gjoftuna* — Frazë duhet ndërtue: *këto ende shumë tjera të gjoftuna* Sa për fjalën *të gjoftuna* së cilës i ep këtu kuptimin e fjalës *mrekulli*, na duket se e nxjerrë prej finalitetit të vetë mrekullivet ungjillore që ishin dishmi me të cilat bahet e *ngjoftun* (vuloset) hyjnija e mësimevet të Krishtit. Prandej përdor foljen *gjifni* në vend të *vuloni* fq. 18 rr. 1-2

10 — *në këtë letër* — Krist. përdorë fjalën *libër* kurse Gjir. *kartë*

13-14 — *e ata qi mbesojnë jetën e gjatë kanë mbë emënit të tij* — Duhej t'ishte:

BIBLIOTEKA „MARIN BARLETI" SHKODËR

e ashtuqë, tue besue, të keni jetë n'emënit të tij. Kështu e ka Krist. veçse fillon: *si të besoni* , por s'na duket të ja ketë ngjamë Gjit: *e që si të besoni nd'ëmër të tij, të kini jetë të pasosurë*

— 21 —

Joaan.	*Joan*
1 Tha $\overline{zt}$ atune qi vinjinë pas	*Tha $\overline{zt}$ atune qi vinjinë pas ci,*
ci judhinvet amin amin	*Judhinvet: Amin, amin si them*
si them u se ai qi nëgjon fjalë	*u, se ai qi nëgjon fjalenë teme*
në teme e mbesit ti çuamit	*e mbesit të çuamit tim, ka jetën*
5 tim ka jetën e pasosun e	*e pasosun, e më gjuq nuku*
më gjuq nuku vjene po vete	*vjene, po vete pas cë vdekun*
pas cë vdekun mbë jetën a	*mbë jetën. Amin, amin si them*
min amin si them u se vjene	*u, se vjene koha, qi është një-*
koha qi ëështë njëme se të vde	*me, se të vdekunit kur të në*
10 kunit kur të nëgjojnë zanë	*gjojnë zane të bir të Perëndise,*
të bir të perëndisë po qi ta	*po qi ta nëgjojnë, gjallen. Se,*
nëgjojnë gjallen se si ka pri	*si ka prindi jetë mbë ta, ash-*
ndi jetë mbë ta xxxxxxxxx..,	*tu i dha ende të birt, e ka*
ashtu i dha ende t birt e ka mbë	*mbë vete; e urdhën i dha nde*
15 vete e urdhën i dha nde atij	*atij e gjuq ban se i biri nje-*
e gjuq ban se i biri njeriut	*riut ë. Mos mërechi më këtë,*
ë mos mërechi më këtë se vjene	*se vjene koha së të gjithë ndë*
koha se të xxxxxxxxxx	*vorret*
gjithë ndë vorret	

Joan Ungjill prej Gjonit V 24-30

1-2 — *Tha $\overline{zt}$ atune qi vinjinë pas ci judhinvet* — Fjalija duhet ndërtue kështu: *U tha Zoti atyne judhinve qi vinjinë pas ci.*

4-5 — *ti çuamit tim* — të çuamit tim. Me të vërtetë u donte thanë: *atij qi më ka çuam,* kurse në trajtën e D vjen si me thanë: *ai qi mbesit misjonin tim*

7 — *pas cë vdekun* — pas të vdekunit, pas vdekjes.

10-11 — *zanë të bir* — zanin e të birit.

11-12 — *po qi ta nëgjojnë gjallen* — porsa ta ndëgjojnë ngjallen. Nis në këtë pikë e vijon për të gjithë faqen, dhe kalon ndër faqe tjera, përkthimi shum i ngatrruem i A. Mjafton të tregosh me e krahasue me tekstin ungjillor, për të pamë sa larg i hikën e se si del me veshtrime të kundërta. Çka ngjet n' A? A ose përkthen pa e pasë parasysh tekstin dhe bazohet në kujtesë (gja shum e guximshme por e mundshme); ose nuk e njeh mirë greqishten (prej kah na duket se përkthen). Apor ndien nevojën me bamë ma fort një përmbledhje se sa përkthim? Fakti asht se jo vetëm fjalët nuk pajtohen me tekstin ungjillor, por, si thamë, dalin veshtrime krejt të kundërta. Do t'ishte

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SYRI I HAPUR

një mundim i kotë po të kërkojshim me i ndërtue fjalitë e tija në bazë të teksti, prandej na po i marrim ashtu si janë tue u kënaqë me kuptimin letrar të tyne. E kjo na interesson. Sidoqoftë, kur kemi mundësinë do të vijojmë me bamë krahasimet me përkthyesat tjerë të ktyne copave

12-13 — *si ka prindi jetë mbë ta* — Duhej: *si ka Ati jatë mbë vetëvehte* Vijon një copë e prishun e fjalëvet *ashtu i dha.*

15 — *urdhën* — Kështu e ka edhe Gjin kurse Krist përkthen *pushtet.*

16 — *e gjuq ban* — «I dha urdhën (ose pushtet) edhe atij e prandej ai ban gjyq» kështu duket se e ka kuptue A ynë. Por në të vërtetë duhej: *i dha pushtet me bamë gjyq.*

17 — *mos mërechi* — mos u mrekullioni, mos u çuditni. Asht folja *mërehem*, çuditem.

18-19 — *gjithë ndë vorret* — Këto fjalë janë shkrue ma poshtë nën copën e prishun. *vdekunit po qi.*

— 22 —

xxxxxxxx
1 xxx g.ihcat· të mirëtë të (b)am
më te *gri*unit të jetësë·
e fajbamit· më të gritmit
të gjuq't· s mun u të baj· ndë
5 punën e tij· asnjë· si nëgjoj
gju·oj· e gjuqja *ilm*e e dre
jtë *ëë*shtë· se u nuku kërkoj të
tashmitë tem po të dashmit e
çuamit prindit *ilm* : ——

grihenë: të mirëtë të-bam më të gritunit të jetësë, e fajbamit më të gritmit të gjuqit. S' mun u të baj ndë punën e tij asnjë; si nëgjoj, gjukoj e gjuqja ime e drejtë është, se u nuku kërkoj të dashmitë tem po të dashmit e çuamit prindit im. ——

10 Joani·

Nd atë koho· pa ji·usi se
të gjithë dhanë janë prej
prindit ndë dorë se prej
perëndiet dual· e ke pe
15 rëndia vete· u gre prej
darket· e ngjeshi rrobe
në·e vu ujë ndë len·

Joani

Nd' atë koho pa Jisusi se të gjithë dhanë janë prej Prindit ndë dorë se prej Perëndiet dual, e ke Perëndia vete. U gre prej darket, e ngjeshi rrobenë e vu ujë ndë len

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

— XXXX — Ka shkrue në krye: *të nëgjoinë* dhe e ka prishë. Gjithashtu rradha 1 filion me një shkrojë si *th* të prishun

1 — *të mirëtë të bam* — ata që kanë bamë mirë. Asht e kundërta e fjalës *fajbamit* — ata që kanë bamë faj (rr. 3)

2 — *të gritunit* — të ngjallunit. Ka edhe fjalën tjetër *të gritmit* — (fq. 27, rr 16-17 dhe fq. 28 rr. 1) dhe *të ngritmit* (këtu ma poshtë rr. 3)

4 — *s mun u të baj ndë punën e tij asnjë* — Duhej t' ishte: unë s' mund të baj

vetiu asgja. Ajo «ndë punën e tij» asht futë arbitrarisht. Me fjalën *asnjë* kuptohet: *asnjë send, asnjë punë*. Në këtë vend fjala *ndë* asht e shkrueme pa *d* por me shenjin e *n*-s që gjindet vetëm në grupin e dytë të *nd* e kurr veçmas, e për këtë arësye e lexuem *ndë* sikurse A. e ka rendom.

5 9 — *si nëgjoj gjukoj, e gjuqja ime etj.* . . — Herë-herë i godit frazet me fuqi dhe arrin t' u japi konciz̈jonin e tekstit ungjillor.

8 — *të tashmitë... të dashmit* — Në të parën gabimisht e ka me *t*. Zakonisht këtë fjalë, që e përdor për *vullnet* e ka në trajtën tjetër: *të dashunit* Vrej tem edhe ma nait për *të gritunit* e *të gritmit*.

10 — *Joani* — Ungjilli i Gjonit, XIII|3-11

11 — *pa* — Me të vërtetë Jezusi nuk *pa* asgja. Fraza duhej: *tue e dijtun se të gjithë* etj.

12 — *të gjithë dhanë janë* — të gjithë (i) janë dhanë. — Fjala *të gjithë* ka vlerën e së sotshmes *gjithëçka*. Krist. thotë *të gjitha*, kurse Gjir. *gjithë punëtë*. Fraza e A. deri te rr. 15, dmth. i gjithë versetit i Ungjillit, asht e goditun shum mirë e me fuqi, por për të qenë edhe ma e qartë duhej të kishte pasë përemënin e shkurtuem *i* që na vumë ndër kllapa në spjegim.

15 — *u gre* — u ngreh, u çue.

16 — *e ngjeshi rrobenë* — edhe kësaj pjesë i bjen për së shkurti. Fraza ishte *zveshi rrobet e veta dhe, marrë një rizë (ose futë) e pshtuall vetëhenë.*

— 23 —

1 e u nis të lanjë kambët e të
psuamëvet· e pshtual
rrobenë qi kishte ngjeshun·
e vjene ke simon petri·
5 e i thotë ai atij· $\bar{zt}$ ti
mu të më lajsh kambëtë
përgjegjetë jisusi e i thotë
unë baj ti nuku shef njëme
nuku ngjef më këto· i tho
10 të petri· mos mi lavsh
kambëtë ti mu kurrë· për
gjegjet jisusi· në mos i
lafsh mos maç pjesë me mu·
i thotë simon petri· $\bar{zt}$ jo po
15 kambët· po nde duart ende
kryet· i thotë jisusi· të laf
nuku duhetë po kambëtë

e u nis të lanjë kambët e të psuamëvet, e pshtuall rrobenë qi kishte ngjeshun, e vjene ke Simon Petri; e i thotë ai atij: $\bar{zt}$, ti mu të më lajsh kambëtë! Përgjegjetë Jisusi e i thotë: Unë baj ti nuku shef njëme, nuku ngjef më këto. I thotë Petri: Mos m' i lavsh kambëtë ti mu kurrë. Përgjegjet Jisusi: Në mos t' lafsh, mos maç pjesë me mu. I thotë Simon Petri: $\bar{zt}$, jo po kambët po nde duart ende kryet. I thotë Jisusi: Të laf nuku duhetë po kambëtë

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

1 — *e u nis* — e nisi

2 — *e pshtual* — e pshtuall Dei në këtë vend folja që duhej të ishte ma parë në pjesën e ometueme (fq, 22 rr. 16). Këtu lypej tjetër: *pshimë* ose *fshimë* që, tue e lidhë në fraze do të vinte këtshtu: *nisi të lanjë kambët e të psuamëvet e t' u a pshinjë me rrobenë* etj.

8-9 — *unë baj ti nuku shef njëme nuku ngjef më këto* — Tue e ndreqë pak përjudhën, na duket se A ka dashtë me thanë: *çka unë baj njëme, ti nuku shef as nuku ngjef* (as s' din gja në këtë punë). Por teksti ungjillor asht pak a shum kështu: *çka unë baj ti nuk e din njëme, por do ta ngjofsh pastaj*

10-11 — *mos m' i lavsh kambët ti mu kurrë* — Shum e bukur si fraze dhe me fuqi. Gjlr. përkthen: *do të mos liatç këmpët' e mia ndë je'ë ;* e Krist.: *s'ke me lamë kambët e mia për gjithë jetënë*

12-13 — *në mos i lafsh mos maç pjesë me mu* — Vijon bukurija e frazes edhe pse i largohet disi tekstit: *ndë mos t' i lafsha s'do të marrsh (maç) pjesë me mue* Fjala *maç* mund t' u lexonte edhe *paç*, por s' asht e sigurtë e na e lamë si ma fort i afrohet termës ungjillore.

14-16 — *jo po kambët* etj — Të krahasohet me copën e Gjlr.: *jo vetëmë këmpëtë po edhe dùarrtë edhe kókënë*, e me atë të Krist.: *jo kambët' e mia vetëmë, por edhe duertë, edhe kryetë.* Na duket se të gjithë bukurinë ja ka dhanë frazes A. me atë *jo po* të venduem në fillim.

16-17 — *të laf* etj. — Tashti A. e kap halli, nuk ja gjen kuptimin tekstit, ose nuk ja gjen rrugën me e sjellë në shqipet. Të përdorshim fjalët e tija (e tue kalue edhe në fq. 24) përkthimi i drejtë mund të kishte qenë ky: *kush është gjithë pastrë nuku duhet të laf (lajë) po (vetëm) kambëtë sepse është gjithë pastrë, ju pastrë ini por jo të gjithë*

— 4 —

	i se *iini* pastrë gjithë· ju pas trë ini jo gjithë· shëkoi të tanëmë e këtë tha· jo gji thë pastrë *iini* :——	*se ini pastrë gjithë; ju pastrë ini jo gjithë. Shëkoni të tanënë; e këtë tha: jo gjithë pastrë ini.*——
5	Ioaan·	*Ioan*
	Ndatë koho qe sëmunë Ilaza ri prej vithaniet prej njij mariet e marthet të motra t e tij qi marie fërkoi ka	*Nd' atë koho që sëmunë Llazari prej Vithaniet prej njij Mariet e Marthet të motrat e tij, qi Maria fërkoi kambët e*
10	mbat e $\bar{z}it$· me krezmë· e i fër koi kambët e tij me urdhën të tij· i vël'ai lazari u së mu· vonëte të motrat e tij ke ai e i thonë· $\bar{z}t$· miku yt	$\bar{Z}it$ *me krezmë e i fërkoi kambët e tij me urdhën të tij; i vëllai Lazari u sëmu. Vonëte të motrat e tij ke ai e i thonë:* $\bar{z}t$. *miku yt u sëmu. E*
15	u sëmu· e nëgjoi Isusi e tha ai të sëmunë s ë për mort· po për lav të perëndisë qi	*nëgjoi Isusi e tha: Ai të sëmunë s'ë për mort, po për lavd të Perëndisë qi*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

2-3 — *shëkoni të tanën* — Me këto dy fjalë duket se mbaron punë për të gjithë këtë frazë ungjillore: *sepse e dinte kush ishte ai që do ta trathtonte* A

mos ka dashtë me thanë me ato dy fjalë: *shëkonte gjithëshkafen (lanën)?*

3-4 — *e këtë tha* etj. Pra fraza do t'ishte: *shëkonte lanënë e për këtë tha* etj

5 — *Ioán* — Ungjilli i Gjonit, XI|1-46 — Të ngjalluarit e Lazarit. Për këtë kapitull kemi parasyshë edhe botimin që i ka bamë J. Riota Buzukut.

6-7 — *qe sëmunë Llazari* etj. — A. e kap direkt protagonistin e këtij epizodi, kurse Ungjilli, pak a shum, thotë: *ishte pra një i smutë, një farë Llazari prej Betanie* etj. Shikojmë si e kanë përkthye tre tjerët: Buzuku: *Na' ato ditë ish sëmunë një qi e kuonjin Lazar në Betanjet* etj. Gjir.: *Qe sëmurë një Llazar nga Vithania*, e Krist: *Edhe ishte një njeri smunë, Lazari, prei Bethanie.*

7 — *prej njij* — Mungon fjala; duhej t' ishte: *prej njij katundi* ose *fshati* (Krist.) ose *krije katundi* (Gjir.) ose edhe *kështjelli* (Buzuku). — Të vrehet se A. shkruen kudo *një* e vetëm këtu del kjo trajtë *njij*

8-9 — *mariet e marthet të motrat e tij* — Dy ablativa. Donte me thanë: *prej njij katundi të Marisë e të Marthës të motravet të tija* Ça vç se Ungjilli thotë: *të Marisë dhe të Marthës të motrës së saj*, dmth: motrës së Marisë, që asht ma e njoftuna e ma në shenj ndër të dyja. Mire po A. s'e shikon hollë dhe e kuptoa ma thjeshtë: Marija e Martha janë motrat e Llazarit direkt, e mbaro punë. — Buzuku e len jashtë fare Marthen, për ç' arësye? — Gjir e Krist. e kanë ekzakt.

9-12 — *qi Marja* etj. — Këtu për A fillojnë prap vishtirsitë e përkthimit, jo aqë në fraze e në sintaks sa drejt për drejt në fjalor. Mirë se e lidhë me relativin *qi* aty ku fraza duhesh vumë ndër kallapa ose së paku t'ishte e ndame nga e përparëshmja, por kah del: *Maria fërkoj kambët*, kurse me të vërtetë i *lieu?* Shum shum folja *fërkoi* asht me vend në rr. 10-11 aty ku Buz. ka *teri* e Gjir. e Krist. *fshini*. Por mbasandej si ja ka bamë me i fërkue me *urdhën* të tij, këtë s'e dij Me të vërtetë ajo *i teri kembët e tij me krip të saj* (Buz.) ose me *leshërat* (Gjir.) ose me *flokët* (Krist.) por jo *për urdhën të Krishtit* ashtu si duket se e ka kuptue A.

10 — *krezmë* — vaj me erë të kandshme. — *unguent* (Buz.) *myro* (Gjir.) *vojeret* (Krst.)

13 — *vonëte* — shkuene, vajten. Edhe këtu ja ndryshon kuptimin tekstit S'asht se shkuene ato por *dërguen njerës me i thanë.*

14 — *miku yt* — ai *qi do mirë* (Buz.) *ai që do ti* (Gjir. e Krist.)

16 — *ai të sëmunë s ë për mort* — ajo smundje, ata të sëmunë (neutër.)

17 — *po për lav (d) të perëndisë* — Asht thanë taman e më konçizjon ungjillor Edhe Gjir. e Krist. po kështu e kanë, me pak ndryshime, kurse Buzuku e tjerrë ma gjatë e pa nevojë: *ma asht me u deftuem lavdi i tinë Zot*

— 25 —

1 të lavdurohetë i biri pe
rëndisë· mbë të· i donte jisu
si· marthën e motrën e tij
e llazarinënë· po qi nëgjo
5 i se sëmunë· atëhereza
mbet mb' atë vem du dit· pra
pasadaj i thotë të psuamëvet

të lavdurohetë i biri Perëndisë
mbë të. I donte Jisusi Marthën
e motrën e tij e Llazarininë.
Po qi nëgjoi se sëmunë, atë-
hereza mbet mb' atë ven du
dit; pra pasandaj i thotë të
Psuamëvet: Vemi ndë dhet të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

vemi ndë dhet të jiudhelvet·
i thonë atij të psuamitë
ravi· njëme deshna· iudhei
tyj me gu ë të të vrasën·
e pësëri ve atje përgjegje
të jisusi· jo dumbëdhjetë sa
hat të ditësë· kush shëndrit di
tën· nuku humb· së dritën e
gjinvet ku shef· kush shëdrit
natën· hum se mbë dritë nu

Jiudhelvet. I thonë atij të psuamitë: Ravi, njëme deshnë ludhei tyj me gurë të të vrasën e pësëri ve atje? Përgjegjetë Jisusi: jo dumbëdhjetë sahat të ditës? Kush shëndrit ditën, nuku humb, se dritën e gjinvet ku [ty] shef; kush shëndrit natën, humb se mbë dritë nu[ku] ——

1 2 — *të lavdurohetë* etj — Që nga rr 16 e fq 24 e deri në gjysë të rr. 2 të kësaj faqe, na duket se A. e ka goditë shumë bukur me atë konicizjon që i pëlqen tekstit dhe që i shkon mirë gjuhes sonë. Ja si e kthen Buzuku këtë copë: *Këjo sëmunde s'ë për mort: ma âsht me u dëftuom laudi i tinë Zot: e të mujtunitë e tij me klenë përlauduom i biri i tinë Zot aso sëmundje*, në të cilën na duket se frazja dej e ngatrruome me atë *mujtunitë e tij* në vend të një relativi *që* ose *ashtuqë*.

3 — *motrën e tij* — Duhej: motrën e saj, dmth të Marthës

4 — *po qi*, — sa po, porsa. — Ja edhe një lokucjon për bukuri, që matet me atë *jo po* të fq 23 rr 14

5 — *se sëmunë* — se ishte sëmunë

6 — *mb'atë ven* — mb'atë vend ku ishte.

6 7 — *pra pasandaj* — Asht korrekt mbas tekstit. Buzuku kryen punë me: *e mbasandaj*, Gjir. me: *e pasandaj*, kurse ma mir Krist.: *mbasandej mbas kësaj*

8 — *vemi* — duhej: *të vemi prap, të kthejmë*. Buzuku ka: *vemte edhe*

— *ndë dhe te jiudheivet* — Tre përkthyesat tjerë kanë: *ndë Judèt*.

9 — *ravi* — Rabbi, Mjeshtër, Dhaskal.

12 — *pësëri ve atje* — prap po shkon atje

13 14 — *jo dumbëdhjetë sahat të ditësë* — *a s'janë dymbëdhetë orë ndë ditet?* (Buzuku)

16 — *ku* — ky

14-17 — *Kush shëndrit* etj. deri ne rr. 1 të fq. — A përkthen *dritën e gjinvet* aty ku Buzuku ka: *dritën e këtij shekulli*. Asht e natyrshme të shkëmbehet veshtrimi i këtyne dy fjalëve. Të vlejë si shëmbull fraza: *gjithë bota tha*... Sa për fjalën *shëdrit* (shëndrit) që e ka për *ecën* do të merret me vështrim të *shetit* që Krist, thotë se ngëgjohet në Krujë dhe Elbasan (Krist Fjalori, fq 387)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

1 është· këtë tha· e pasandaj
i thonë atij atij lazari
miku yt fjet· po të vemi
të (zq)ojmë· i thonë të psuamit
5 atij *zt* ndë fjeti shtëpuam

është. Këtë tha; e pasandaj i thonë atij: Lazari miku yt fjet, po të vemi ta zqojmë. I thonë të psuamit atij: zt, nuë fjeti shtëpuam quhet. Tha Jisusi për

quhet· tha jisusi· për të fje
tunit të tij ata mëlavdnë
se prej së fjetunit të gjumit
tha· atëhereza ju tha atune
pritni· lazari vdiq· e nga
zullohem për ju qi të mbeso
ni se s qesh atjje po ve mbë të
i thotë thomai mathitiu (ipsuami) ve
mi nde na të vdesimë me të·
erth jisusi e gjet· katër (d)it
qi ishte ndë vorrt· ishi'e vitha
nia aafër prej : ierusalimit

të fjetunit të tij, ata mëlavdnë
se prej cë fjetunit të gjumit
tha. Atëhereza ju tha atune:
Pritni, Lazari vdiq, e ngazu-
llohem për ju qi të mbesoni
se s' qesh atje po ve mbë të. I
thotë Thomai i psuami (ma-
thitiu): Vemi nde na të vde-
simë me të. Erth Jisusi e gjet
katër dit qi ishte ndë vorrt.
Ishte Vithania afër prej Ieru-
salimit

2-3 — *i thonë atij...* Edhe këtu ka bamë një pshtjellim që nuk i gjëndet fija. U donte: *u tha atyne: miku ynë Lazari fjeti.*

3-4 — *po të vemi ta zqojmë* (?) — Duhej ma mirë: *po do të vete unë ta zgjoj* — Sa për fjalën *zqojmë* do të themi se shkruesi e ka shkrue një herë *zoj* pastaj mbi *z* ka shkrue shenjin e *q*-së, por një *q* pak ndryshej prej së zakonshmevet.

5-6 — *ndë fjeti shtëpuam quhet* — në se fjeti don me thanë se asht i shpëtuem. Mirë e ka ujdisë përkthimin. Ta shofim këtë frazë në përkthyesat e tjerë: Buzuku: *ai në flë, s'ka gjâ të keq* — Bukur, por pjesa e dytë s'e përkthen drejt Ungjillin. Gjir.: *ndë fle, do t'i jetë për shëndet*, e vjen si me thanë: gjumi ka me i u bamë shëndet — Shum mirë e bukur, por s'asht njësh me tekstin. Krist. *ndë pastë fjetun, ka me shpëtuem.* — Pjesa e parë s'asht gjithaqë e drejtë, sepse ven si dyshim; kurse aoristi i A. Asht me fuqi afermative n'atë fraze hipotetike.

7 — *mëlavdnë* — kujtuen, pandehen (?). — Nuk e ndamë dysh këtë fjalë (më lavdnë) tue dashtë me gjetun një folje (me mëlavdun (?)) që t'i përgjigjet kuptimit të foljes *me kujtue* ose *me pandehë* sikurse u lypte në këtë pikë t' Ungjillit Por a mund të ja apim këtë kuptim kësaj fjale? apor ta numërojmë edhe këtë ndër gabimet tjera leksikore ose orthografike t' A. ? Sido, fraza, nga rr. 6 e në rr. 9 të kuptohet: *tha jisusi për mort të tij, ata mëlavdnë (kujtuen, pandehen) se prej cë fjetunit të gjumit tha.*

10-12 — *e ngazullohem për ju* etj. — Pa i shtue asgja, por tue vumë një kllapë ku duhet, fraza asht e qartë dhe e përkthyeme ma së miri: *e ngazullohem për ju (qi të mbesoni) se s'qesh atje.* dmth: *pëzohem për ju se s'qesh atje, ashtuqi ju (tue pamë mrekullinë që po baj) të besoni.* Prej tjera përkthimeve që kemi parasysh, vetëm Gjir. e ka goditë kaqë bukur si A. ynë: *E kam gëzim për juvet (që të besoni) që unë s'jeshë atje.* Buzuku thotë: e ù *gëzonem ende për ju* (ose *nderën ju*, si lexon Rrota), *përse ju të besoni se atje u nukë kleshë* — Thue se dishepujt do të besojshin se Krishti s'ka qenë atje, kurse kuptimi i ungjillit asht që ata të besojnë në mrekullin që po pregatitet pse e *dijnë* (e s'kanë nevojë me besue) se Krishti *nuk ishte atje*, pranë Lazarit Tue ja rregullue shenjet e pikzimit edhe teksti i Buzukut bahet i drejtë.

12 — *po të mbë të* — po të vemi tek ai (?). — Preferuem me e lexue kështu. Por mund t'ishte edhe: *vembëtë = vemëte = të vemi.*

BIBLIOTEKA E SHKENCAVE

13 — *Thomai mathitiu (i psuami)* — Shkruesi duket se në krye ka shkrue *mathitiu* dhe pastaj i ka ramë sipri tue e ndreqë e tue e shkrue *i psuami*.

15 — *e gjet* etj. — Të kuptohet: *e gjet Lazarin qi ishte ndë vorr tash katër dit.*

— 27 —

1 stadhion pesëmbëdhjetë
e shumë prej jiudheit qenë
votë ke martha e maria
qi ti (d)ëftenjënë për të vë
5 lla të tij· martha si e në
gjoi se se jisusi vjene
i dual përpara· maria
rriste më shtëpi i thotë
martha jisusit· ēt të qen
10 kshe këtu vëllai im· s ki
shte vdekun· po njëme pashë
se sa të lupsh ti më peredit
t ep tuj perëndia· i thotë asa
j jisusi· ngrihetë vëllai yt
15 i thotë atij martha· shof se ngr(i)
hetë më të gritmitë më të ee pra
pëmet ditë i thotë jisusi· u jam

stadhion pesëmbëdhjetë; e shumë prej Jiudheit qenë votë ke Martha e Maria qi t'i dëftenjënë për të vëlla të tij. Martha, si e nëgjoi se Jisusi vjene, i dual përpara; Maria rrinte më shtëpi. I thotë Martha Jisusit: ēt, të qenkshe këtu, vëllai im s'kishte vdekun; po njëme pashë se sa të lupsh ti më Perëndit, t'ep tuj Perëndia ; thotë asaj Jisusi: Ngrihetë vëllai yt. I thotë atij Martha: Shof se ngrihetë më të gritmitë më të cë prapëmet ditë. I thotë Jisusi: U jam

1 — *stadhion* — Masë gjatësije afro 3 km. Këtë fjalë e tuejnë përkthimet, edhe në gjuhë tjera (psh. italisht: stadi). Buzuku nuk e ka dhe e zevendson me fjalën *mili* (Rrota lexon: *mijë*) që ndoshta don me thanë *mil.*

2 — *prej jiudheit* — prej judhejvet

2-3 — *qenë votë.* — Buzuku: *ishnë ardhunë;* Krist.: *kishin' ardhunë.* Vetëm Gjir. bashkohet në termë me A ; *vanë*

4 — *t'i dëftenjënë* — Me të vërtetë s'kishin votë t'u *dëftenjënë* por t'i *ngushllojnë* Gjir. ka: *t'i parigorisnë,* fjalë që edhe A e përdorë për *ngushllim* (fq 14 rr. 14)

4-5 — *për të vëlla të tij* — Duhej: për vëlla të tyne.

6 — *se se* — Mjafton njena.

— *vjene* — Vjen (sh. fq. 9 rr. 5)

8 — *rrinte* — kështu n'imperfekt e ka Buzuku, kurse Gjir. e Krist e kanë n'aorist.

9-10 — *të qenkshe* — S'ka si bahet ma bukur. Urë për vehte, para kësaj shprehje s'vendosi as atë të Buzukut: *ne ishnje klenë,* as atë të Krist.: *ndë kishje qenunë* as edhe atë të Gjir., që pra asht edhe ajo shum e bukur dhe shum ma e mirë se dy të sipërmet: *të jeshe.* (Shif ma tutje vrejtjen tanë, fq. 28 *bis* rr. 4-5

12 — *se sa të lupsh* — se sa të lypsh. Shum e bukur dhe e drejtë shprehja.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Buzuku ka dashtë ta sqarojë tue shtue fjalë: *e di se qish do hir ti të lypnjë*. Krist: *se sa të lypish*; Gjir.: *se sa që t'i kërkosh*

— *më perëndit* — te perëndija

13 — *tuj* — tyl, ty

14 — *ngrihetë* — ngjallet, ka për t'u ngjallë — Ky djalog në mes Krishtit e Marthës, që se fillol e deri sa të kryhet (fq. 28 rr. 8) asht shum i bukur për sa i përket frazës e ndërtimit. Nuk e kupton mirë origjinalin e përkthen *ad sensum* edhe kundra veshtirnit . s'prish punë për ne që shikojmë gjuhën e tij dhe përpjekjen e tij.

15 — *shof* — xen vendin e foljes *e dij*, sikurse ma nalt tha *pashë* po për *e dij* (rr 11)

16 — *të ngritmitë* — të ngritunit, të ngjallunit.

16-17 — *më të cë prapëmet ditë* — në ditën e prapëme Edhe ma parë (fq. 15 rr. 14 15) tha: *të cë prapëmenë darkë* e na e interpretuem me lokativ.

— 28 —

1 të gritmit e jetësë· kush
mbesit mbë mu· kurrë zvdes
po rron· e kush rron e mbesit
mbë mu të vdekun s ka ku
5 rë· mbesoni këtë· thotë ati
ashtu $\overline{zi}$· u mbesova· se ti je
$\overline{chs}$ i biri perëndisë· qi ndë
gjin erdhe· e këta tha e u
nis e thiri marinë motrë
10 n e tij· këtë i tha psoisi ço
i e na thëret si e nëgjoi u
gre shpejt e vote ke ai
ke vote jisusi atje mbë ve
nd· nde ( )iudhi i ishinë bash
15 kë mbë të vend· shofënë ma
rinë se rendë u nis e vje
ne vote atynë e ju thotë·

të gritmit e jetësë; kush mbesit mbë mu kurrë zvdes po rron; e kush rron e mbesit mbë mu, të vdekun s'ka kurrë. Mbesoni këtë? Thotë atij: Ashtu $\overline{zi}$, u mbesova se ti je $\overline{chs}$ i biri Perëndisë qi nde gjin erdhe. E këtë tha e u nis, e thiri Marinë, motrën e tij, këtë i tha: Psoisi çoi e na thëret. Si e nëgjoi, u ngre shpejt e vote ke ai. Ke vote Jisusi atje mbë vend, nde Jiudhi i ishinë ba shkë mbë të vend. Shofënë Marinë se rendë u nis e vjene vote atynë e ju thotë:

1 — *të ngritmit e jetësë* — Në tekst: të ngritmit e jeta

2 — *zvdes* — s'vdes Sikurse *zdi* etj — Shpjehjen ungjillore: *edhe në qoftë se vdes ka me rrojtë* e përkthen *kurrë zvdes po rron*. E kështu si e thotë A. a s'asht e bukur dhe e logjikshme?

4 — *të vdekun s'ka kurrë* — Fraza verbale *me pasë të vdekun* asht shum e bukur dhe e natyrës së gjuhës. A nuk themi na sot për një stofë të mirë, psh., kjo *s'ka mort*? Kështu: *s'ka të sosun s'ka mbarim* etj Si e përkthej në tjerët? Ja Buzuku: *s'ka me vdekun për jetë të jetës*; Krist.: *s'ka me vdekunë për gjithë jetënë*; Gjir. *nukë vdes ndë jetë të pasosurë*.

5 — *mbesoni këtë* — Ka dashtë me thanë: beson ti këtë?

6 — *ashtu* $\overline{zi}$ — po, o Zot

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

7-8 — *qi ndë gjin erdhe* — që erdhe në këtë botë. Edhe ma parë (fq. 25 rr. 16) përdori fjalë *gjin* për *botë*, dhe bamë vrejtjen e rastit. Na duket se, në katër përkthimet, Buzuku e ka ma të drejtë mbas tekstit kohën e foljes: *qi pat me ardhunë*. Gjr. ka: *që qe ardhurë*, e Krist.: *qi ke ardhunë*.

8 — *e këta tha* — Gjithënjë A. qëndron në këtë shprehje (shif shënimin tanë fq. 18 rr. 9) kurse Gjr. e Krist. kanë: *e (dhe) si tha këto*. Në këtë pikë na del edhe shprehja e Buzukut për të tilla situata: *E si këto kajshë foli*.

9 — *thivi Marinë* — Muogon ndajfolja: *pshefas* (Krist.) *fshekura* (Gjr). Buzuku përkthen: *grishi Mërin... ndë kshill*.

9-10 — *motrën e tij* — Asht gabim. Martha thrret *motrën e vet* pra: *motrën e saj*.

10-11 — *psoisi çoi e na thëret* — Fraza nuk asht si e ka kuptue A. por: *psoisi është këtu e të thëret*. — Të vrehet fjala *psoisi* (mësojsi, mësuesi) që këtu del në vend të fjalës së përdorun ma parë: dhidhaskal. Edhe ishte e natyrëshme që të dilte vetiu kjo fjalë mbas kaqë heresh që ka përdorë tjetrën: *i psua, të psuamit* etj.

13-17 — dhe tue kalue në fq. tjetër — *ke vote jisusi etj.* — E gjithë kjo pjesë asht bamë paçariz, pse duket se A. nuk e ka kuptue tekstin, apor tue u orvatë të bajë përmbledhje e ka shtrembënue. Pak a shum teksti asht ky: *Jezusi ende s'kishte hymë në fshat, por gjithënjë gjëndej në vendin ku e kishte pjekë Martha. Pra, kur Judhejt që ishin me të në shtëpi dhe po e ngushllojshin, panë se Maria ishte çue me të shpejtë dhe kishte dalë, i u vunë mbrapa tue mendue se po dirgjej kah vorri për të qamë.* — E Prumë të gjithë këtë copë ashtuqë lexuesi vetë të ketë një ide dhe të mund të hetojë sa janë fjalët e shprehjet e pa-lidhje të copës relative t' A. tonë, që mund të shkojnë për gjurmë të tekstit ungjillor. Na, prej ane sonë, të gjithë këtë pjesë nuk dijtem ta ndërtojmë.

— 28 bis —

se vetë më vor· të qaj atje
e maria si erth ke *i*shte ji
susi e pa atë e i ra ndë
kambë e ji thoshte· *z̄t* të qen
kshe këtu s kishte vdekun
im vëlla· jisusi si e pa
se qan· pshanëtini i pue
ti e ju tha· ku e ki*a*i mbu
luam· thanë ata· *z̄t*. *ee*ja
e shëko lotoji jisusi· tho
shinë jiudheit· shëkoni si
e dashka atë· një acish tha
nuky mun ku të çelnjë sut
te vdekunit të banjë nde kë
të të mos vdesë· jisusi pësëri
vote më vort· jishte një spell
gë· e rrasë *i*shte mbi të thotë ji

se vetë më vor, të qaj atje. E Maria, si erth ke ishte Jisusi, e pa atë e i ra ndë kambë e ji thoshte: z̄t, të qenkshe këtu s' kishte vdekun im vëlla. Jisusi, si e pa se qan, pshanëtini. I pueti e ju tha: Ku e kini mbuluam? Thonë ata: z̄t, eja e shëko. Lotoji Jisusi. Thoshinë Jiudheit: Shëkoni si e dashka atë. Një acish tha: Nuky mun ku [ky] të çelnjë sut te vdekunit, të banjë nde këtë të mos vdesë? Jisusi pësëri vote më vort. Jishte një spellgë, e rrasë ishte mbi të. Thotë Ji-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

2 — *ke ishte* — Buzuku: *tuk ishte*, Gjir.: *tek qe*, Krist.: *ku ishte*. Të katër trajtat të drejta megjithëse me paraqitje të ndryshme.

3-4 — *i ra ndë kambë* — Sot do të thoshim ma mirë: *i ra ndër kambë* si e ka edhe Krist. — Buz. ka: *u qit përpara kambëvet tij*, kurse Gjir.: *ra përmbis ndër këmbë të tij*: Shif fq. 29 rr. 3

4 — *e ji* — e i.

4-5 — *të qenkshe* — Asht e njëjta gja si tek fq. 27 rr. 9-10 Kësaj rradhe edhe Buzuku ka ramë në këtë trajtë. Ai pra shkruen: *ti ne klenëkishnje* e jo si rradhën e parë: *ne ishnje klenë*. Edhe Krist. e ndryshon. por nuk bie në këtë kohë të foljes; ai thotë: *ndë ishnje këtu* në vend se: *ndë kishje qenun* si tha herën e parë. Koerent me vetvedi asht A. ashtu edhe Gjir.: *të jeshe*.

6-8 — *Jisusi si e pa se qan pshanëtini i pueli e ju tha* — Shpejt e shpejt, me këto fjalë, mbaron punë për të gjithë v. 33 t'Ungjillit, tue lanë jashtë: *xhu llijt, që edhe ata kishin ardhë me qamë me të* edhe ndonjë fjalë tjetër. N' anë tjetër, sa me mbushë punë, shton fjalën *pyeti* sepse e ka pamë edhe ai se ishin pak fjalë për gjithë atë copë.

— *pshanëtini* — ishani Krist.: *shamëtini ndë shpirt*; Buz.: *i dhimti ndë zemërë*; e Gjir.: *i shëmpoi mbë zemërë*.

8-9 — *ku e kini mbuluan* — duhej: *mbuluam*, — ku e keni varrosë, (mbulue me dhe).

10 — *lotoji* — derdhi lot (Buz. e Krist.) — Interesant trajta e Gjir,: *e Jisunë e muarrë ljotë*

12 — *e dashka* — Ma mirë Krist.: *sa e paska dashunë* Edhe Gjir këtë shprehje ka.

— *një acish* — Me të vërtetë duhej shumës: *do nsish* (Buzuku)

13 15 — *nuky mun ku të çelnjë* etj. — Tue e korrigjue, përjudha duhej t' ishte kjo: *nuku munte ky që çeli sytë e të vërbëtit të bante nde këtë mos vdiste*? — Asht edhe kjo një ndër copat të cilavet s'ka dijtë me u dhamë maje. Përkthen *vdekunit* në vend të *vërbëtit* e kohët e foljëvet s'i përgjigjen frazës. Por, si të lexohet copa kështu si e korrigjuem na, në gjurmët e frazës t' A., atëhere del e bukur Edhe Buzuku duket se asht gjetë ngusht në këtë pikë: *A s' të muftëke ky qi sytë e t'verbënit lenë nçilen, me bam ky qi mos vdis*.

16 — *jishte* — ishte

16-17 — *spellgë* — shpellë. — Të vehet re trajta e kësaj fjale që na duket në fazën e mesme t'evolucjonit të saj. Duket se kjo trajtë ndërgjohet edhe sot në Kelmend.

17 — *rrasë* — Asnjeni prej përkthyesave tjerë nuk e ka në këtë vend këtë fjalë që aqë mirë tregon *gurin e vorrit*. Që të tre kanë thjesht fjalën *gur* që edhe A. e përdor fill pas (fq. 28 — ter rr. 1) ku pastaj Buzuku del edhe ai me fjalën *rrasë*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

— 28 ter —

1 susi· hiqni gurrë· i thotë
e motra e të vdekunit·
martha· zi mos se qelbe
të· katër diç ëështë· thotë
5 jisusi nuku thatë qi të

susi· Hiqni gurrë. I thotë e motra e të vdekunit, Martha: zi, mos se qelbetë katër diç është. Thotë Jisusi: Nuku thatë qi të mbesoni më gjithë laf-

mbesoni· më gjithë laftë
perëndisë· e grilinë gu
rrë ke flinte i vdekuni
jisusi griti sulë nalt
e tha : prindë të lutem tuj
tyj të më nëgjojsh· se u shoi
se më gjithë më nëgjon· nde
për këtë qi dërgjetë këtu
qi të mbesojnë se ti më ke çu
am· e atë tha· me za të math
thiri· llazar· del jashtë

të Perëndisë? E gritnë gurrë ke flinte i vdekuni. Jisusi griti sutë nalt e tha: Prindë, të lutem tyj të më nëgjojsh, se u shof se më gjithë më nëgjon, nde për këtë qi dërgjetë këtu, qi të mbesojnë se ti më ke çuam. E atë tha, me za të math thirri: Llazar, del jashtë.

[Ndërmjet fq. 28-ter e 29 kanë humbë fletë].

1 — *gurrë* — guriu.

3-4 — *mos se qelbet* — Fjalëu *mos* nuk e ka Ungjilli. As Gjir. as Krist. nuk e shtijnë në përkthim por Buzuku po. Koha e foljes asht tamam në presenl, kurse Buzuku e ka në futur.

4 — *katër diç është* — asht katër ditësh. — Shprehje që gjëndet edhe te Gjir. e Krist. Buzuku e zgjat frazën tue i shtuem disa fialë për ta bamë ma të kuptueshme: *përse qysh katërë dit asht ndë vorr.*

5 — *nuku thatë* — Kështu e lexuem mbas nji korrigjimi që ka bamë A. Po mbas tekstit duhet të jetë: *thashë* ose *thaçë.*

6-7 — *më gjithë laftë perëndisë* — Edhe këto fjalë i kanë dalë të pakuptim. Simbas tekstit ungjillor duhej: *ti ke për të pamë lavdin e perëndisë.*

9 — *sutë nalt* — sytë nalt. — Buzuku thotë: *termal,* Gjir *: ljart* dhe Krist. *përpjetë.*

10-11 — *prindë të lutem tyj të më nëgjojsh* — Asht interesant me ja studjue psikologjinë A. n'ata *passus* që nuk kuplon dhe i përkthen *ad sensum*: N'atë situatë diçka duhet të ketë thanë Krishti, A. s'e kuplon mirë e nuk i duket e logjikshme që fraza të jetë sikurse asht: *prind të falënderoj se më ke ndëgjuem,* sepse ende Lazari nuk asht ngjallë e pra s'ka si me qenë puna e kryeme. Mbasi Krishti i siellet Atit fill para se të vepojë mrekullinë, a s'asht ma e natyrëshme *t'i lutet me e ndëgjuem*?

SHENIM — Në këtë pikë t'ungjillit (Johan, 11-42) këputet vazhdimi i kësaj cope, sepse, D. i janë shkoqë disa fletë. Me të vërtetë këto dy faqet e fundit (28-bis e 28-ter) janë t'asaj flete që u gjet ma vonë ndër faqe të njëj Kondiku. Pra, fq. 29 e D. nuk asht vazhdimi i fq. 28-ter por kapet në Ungjillin e Matheut XXVIII-9.
Jemi të shtërnguem të lamë edhe Buzukun, mbasi nuk e kemi përdorësh landën. Për këtë na vjen keq pse teksti i Buzukt na qe shum i vlefshëm në fletët që kaluen.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

— 29 —

1 e jisusi u poq me ta e ju tha
gazullochi· ato vonë e

E Jisusi u poq me ta e ju tha: Gazullochi. Ato vonë e i ranë

i ranë ndë kambë· e ju falnë	*ndë kambë e ju falnë atij. Ju*
atij· ju thotë atyne Jisusi	*thotë atyne Jisusi: Mos frikoi,*
mos frikoi ecëni i porositi	*ecëni i porositni vëllazënet*
ni vëllazënet mi të vinjënë	*mi të vinjënë ndë Galilet të*
ndë galilet të piqenë me	*piqenë me mu. Tue votë ato,*
mu· tye votë ato ca kustodhi	*ca kustodhi, tye votë ndë qy-*
tye votë ndë qytet ju dëf	*tet, ju dëftei upeshkëpinjve*
tei upeshkëpinjve gjithë	*gjithë ato qi u banë. E u mbë-*
ato qi u banë· e u mbëloth	*loth me priftënet, kuvëndnanë,*
me priftënet· e kuvëndu	*rgjande shumë ju dhanë tri-*
anë rgjande shumë ju dhanë	*mave të thonë se të psuamit*
trimavet të thonë se (të) psua	*e tij natënë erdhnë e vodhnë*
m(it e tij) natënë er(dh)në e vodh	*tye fjetun na. Në qoftë*
në tye fjetun na· në qoftë	

1 — *u poq me ta* — Duhej: *me to* (me dy Mëritë). Me të vërtetë duhej: *u dual përpara* (Gjir). — Krist. ka: *hasi me ato.*

2 — *gazullochi* — Teksti Ungjillor ka «Falemi» si e përkthen edhe Krist.; por edhe Gjir. ka *gëzoni.*

— *ato vonë* — shkuen. — Me të vërtetë: *i u afruen.*

3 — *i ranë ndë kambë.* — A. ynë ka pëlqye frazën popullore tonë në vend se të përkthente tekstin: *e i kapnë kambët* (Krist.) ose: *e i zunë kambët* (Gjir.) — Me të vërtetë me i *kapë* ose me i *zanë* kambët ndokuj, ishte, në zakonet e vjetra të shoqnisë së sklavënisë e të feudalizmit mënyra me i u lutë të fuqishmëvet për ndonjë nderë.

5 — *mos frikoi* — mos frikohi, mos u frigoni.

5-6 — *ecëni (e) i porositni.* — Shkoni e i porositni. — Në vend të foljes *porositni*, që aqë me vend asht në këtë frazë, teksti Ungjillor ka *lajmoni* që Krist përkthen: *nepni za* e Gjir.: *rëfeni*

6 — *vëllazënet* — vëllazënvet. Dativ se folja *me porositë* përfitohet me dativ edhe me akuzativ: *i porosis (atij)* dhe *e porosis (atë)* etj.

7-8 — *të piqen me mu.* — Mbas tekstit duhej: *atje kanë me më pamë.*

9 — *qytet.* — shkruesi ka prishë fjalën sheher (turq.) dhe ka shkrue mbi të *qytet.* — Unë hetoj në këtë, moventin kryesor që e shtyni A të shkruej, atë movent që edhe të Moçmit tjerë i nzitë të kapin penden: *që të mos vdarej gjuha shqipe.*

12 — *me priftënet* — me priftnit.

12-13 — *e kuvëndnan rgjande shumë* etj — Fjala *kuvëndnen* s'ka të bajë me *rgjande*; mos të kujtohet se ka vlerën e frazës së soishmes: *me i folë pare ndo kuj.* Duhet lexue: ... *e kuvëndnan, e rgjande shumë ju dhanë trimavet* ..

14 — *të thonë se* . — Krejt natyrisht hecën fraza, por teksti ungjillor ka bisedën e drejtë.

16 — *tye fjetun na.* — Harron se e ka nisë me bisedë të shdrejtë, dhe këtu e përkthen si asht në tekst. Nuk asht i rrallë në gjuhën e folun ky lloj kalimi.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

qi të nëgjohet këjo prej i gemonit na kemi turp po ta bajmë kështu e muarrë rgj andet· e banë si e psuanë e u shpall këjo fjalë përpa ra jiudhejivet mjen këtë ditë· të (nj€)nbëdhjetë psu amët· vonë ndë galilet ndë malt qi i (ç)oi jisusi e e panë ata e ju falë ju ap ju gjithë urdhën· më qiellt e mbë dhet të vini të psoni gjithë gjuhut· të pakëzoni premënit t atit e të biri e shpirtit shenjti të psoni ndë ta gjithë sa ju urdhënova ju· se u me ju jam më të gjitha dit mjen të fun të jetës· amin : ——

qi të nëgjohet këjo prej igemonit, na kemi turp po ta bajmë kështu. E muarrë rgjandet e banë si e psuanë, e u shpall këjo fjalë përpara Jiudhejivet mjen këtë ditë.· Të njëmbëdhjetë [të] psuamët vonë ndë Galilet, ndë malt qi i çoi Jisusi, e e panë ata e ju falë. «Ju ap ju gjithë urdhën më qiellt e mbë dhet, të vini të psoni gjithë gjuhut, të pakëzoni premënit t' Atit e të Biri e Shpirtit Shenjti, të psoni ndë ta gjithë sa ju urdhënova ju, se u me ju jam më të gjitha dit mjen të fun të jetës. Amin.»

1-2 — *prej igemonit* — prej qeveritarit, *guvernatorit* (Krist.)
Në këtë vënd A., për shkrojën *g* përdor shenjin që në pasqyrë e kemi vumë tek *g* I), shenj ky që Gjirokastriti e përdor dendun po për këtë tingull.

2-3 — *na kemi turp po ta bajmë kështu* — Se si A. e ka kupiue tekstin ungjillor, Zoti e dini Ja teksti: *na kemi me ja mbushun mendjen e kemi me bamë të mos kini ndonjë të keq.*

4 — *si e psuanë* — si e mësuenë (punën, fjalën, mësiminj. Për mund t'ishte edhe në formën që i jep Gjirokastriti: sikundr' i mpsuanë (sikundrë ipeshkvijt i mësuen rojet). — Krist. e ka në pasiv *sikurse it mësuen*

6-7 — *mjen këtë di'ë* : deri në ditë të sotshme.

8 — *vonë* — vojten, shkuene.

9 — *qi i çoi* — ku i porositi me shkue

10 — *ju falë* — ju falen, e adhëruenë. (Pjesën e dytë të versetit 17 dhe të parën e të 18-it e kapërcen).

11-13 — *ju ap ju etj.* — Nuk asht kështu teksti ungjillor por: *çdo pushtet m'asht dhanë në qiellë e në tokë. Shkoni pra të mësoni të gjitha kombet, etj.*

14-15 — *premënit t' atit e të biri e shpirtit shenjti* — Kjo ashi formula e Pagëzimit. Të krahasohet me Formulën e Pagëzimit që e kemi si të parin dokument gjuhësor, dhe do të shikohet se i rrin shum afër.

18 — *mjen të fun të jetës amin* — deri në fund të jetës. — Gjit. : ka: *gjera ndë të sosurë të jetësë*, e Krist.: *deri mbë të mbaruemen' e jetësë.*

BIBLIOTEKA PUBLIKE
BINDER BARLETI
S E R V I S

— 31 —

Mattheu	*Mat-theu*
1 Tha $\overline{zi}$ gjithë ata qi më shpallnjën	*Tha* $\overline{zi}$: *Gjithë ata qi më shpall-*
përpara gjinvet· e shpall	*njën përpara gjinvet, e shpall*
nde u përpara prindit im	*nde u përpara Prindit im qi*
5 qi *ëë* më qiel· e ata qi më sha	*ë më qiell; e ata qi më sha-*
njënë mu përpara gjinvet e	*njënë mu përpara gjinvet, e*
shanj nde u përpara prindit	*shanj nde u përpara prindit*
tem qi ë më qiel· kush do at	*tem qi ë më qiell. Kush do at*
e *aam*ë për mu nuku është i dretë	*e amë për mu nuku është i*
10 kush do bir e bij për mu nuku	*dretë; kush do bir e bij për*
*ëë*shtë i drejtë· kush nuku mer	*mu nuku është i drejtë; kush*
kryqnë të vinjë pas meje s ë	*nuku mer kryqnë të vinjë pas*
për mu i dretë· atëhereza	*meje, s'ë për mu i dretë.—*
u përgjeq petri i tha· nje u	*Atëhereza u përgjeq Petri i*
15 qi i lashë gjithë e u gjiçë me	*tha: Nje u qi i lashë gjithë e*
tyj qish na gjet ne $\overline{js}$	*u gjiçë me tyj, qish na gjet ne?*
ju th(a) (a)tune· amin si them	$\overline{Js}$ *ju tha atune: Amin si them,*

18 — *Mattheu*. — Se nuk e ka mendjen, ose mundësinë, A. ynë të bajë një përkthim rigoroz, e kemi vumë në dukje. Se grumbullon tri copa të ndryshme në një të vetme, këtë veç tani po e dijmë. A mos asht ndonjë zakon kishtar për copat e ungjillit (perikopetë) që këndohen ndër meshë ? Na hoqem mundim të madh me u a gjetë fijen e me u kapë ndër verseta e kapituj të ndryshëm. Ja pra kah janë marrë copat e faqes 31 e të fq. 32: fq. 31 rr 2-8 — Matheu X-32-33; fq. 31 rr 8-13 — id. X-37-38; fq 31 rr. 13-17 e fq. 32 — id. XIX-27-30.

2 — *që më shpallnjën* — Gjlr. përdor fjalën greqisht tue e shqiptarizue: *mollojisnjë*; Krist. ka: *rrëfejë*. Mirë e ka A.

5 — *që ë* — që është.

5-6 — *shanjënë* — Nuk shkonte këtu kjo folje. Mirë e ka Krist. që përdor foljen *me mohue*. Gjlr. dhe këtu del me një greqicizëm: *arnisetë*.

7-8 — *prindit tem* — E kemi pamë se nuk ka siguri ndë trajtat e pronësavet. Pak ma nalt (rr. 4) tha: *prindit im* (ose tim) dashtë: *tem*.

9 — *për mu nuku është i dretë* — Të kishte qenë fjala *i denjë* (ose tjetër afër soje) në vend të fjalës *i dretë* (*i drejtë*) fraza do të kishte qenë s'ka ma me vend. — Por nuk len dyshim se me fjalën *dretë*, që e përsëritë tri heresh , edhe me grafinë *i dretë*, i jep tjetër kuptim filosofik frazës ungjillore, sa të vjen me dyshue edhe për pregatitjen theologjike t' A. Ja si duhej t'ishte kjo frazë: *kush do at e amë* (*mo tepër se mue*) *për mue nuk asht* (*i denjë*) (shif edhe rr 10-11 e rr. 13). —
Gjlr. ka: *nuk' është' i zoti për mua*, e Krist.: *nuk asht i vëjefshëm për mue*

14 — *nje u* — ja unë. — Me të vërtetë duhej shumës: *ja navet* (Gjlr.), *qe na* (Krist.), e prandej edhe foljet *lashë e gjiçë* (rr 15—16), duheshin në shumës.

16 — *u gjiçë* — u ngjitshë, u gjita, u ngjita, u bashkova, t'erdha pas.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

16 — *qish na gjet* — Aorist për futur: *qish po na gjen, qish do të na gjejë.*
— *amin si them*: — Për të vërtetë po u them.

— 32 —

se ju e(r)htë e shkuatë e pësëri bachi · kur të rrinjë · i biri njeriut më shkam të lavdë tij rrini nde ju më dymbädhjetë; shqembe · gjukonj më të dymë dhjetë gjuhuvet të jisra ilit · e gjithë kush ka la në shtëpinë · vëllan e motrë at'e *aamë* ndo grua fëmijë farë e fis · premënit tem njëqin pjesë tepër mer· e jetën e shëkuame gëzon shumë bahen e të parëtë që prapën e të që prapë mitë të parë: ——

se ju erthtë e shkuatë e pësëri bachi, kur të rrinjë i Biri Njeriut më shkam të lavdë tij, rrini nde ju më dymbëdhjetë shqembe, gjukonj më të dymbëdhjetë gjuhuvet të Jisrailit. E gjithë kush ka lanë shtëpinë, vëllan e motrë, at e amë ndo grua, fëmijë, farë e fis premënit tem, njëqind pjesë tepër merr e jetën e shëkuame gëzon. Shumë bahen e të parëtë që prapën e të që prapëmitë të parë. ——

1-2 — *erthtë e shkuatë e pësëri bachi* — S'ka dyshim për kuptimin e kësaj shprehje: *ju lindtë e vdistë e përsëri ngjalleni.* Mirëpo Ungjilli ka kuptim tjetër: *ju që erthtë pas meje, ndë jetë të re...* etj (Gjir.)
3 — *më shkam* — në shkamb, fron.
4 — *rrini* — U donte: *keni me ndejun*
5 — *gjukonj* — U donte gjerundi: *tue gjykue*
6 — *gjuhuvet* — farë, fis (?). — Krist. ka: *fiset e Izraelit*
10 — *premënit tem* — Gjithënjë ajo trajtë që pamë në formulën e pagëzimit. (fq. 30 rr. 14-15)
11 — *njëqin pjesë tepër merr* — Krist.: *ka me marrë njëqind për një*
12 — *jetën e shëkuame gëzon.* — Duhej *jetën e pasoun t'ashigon.* — Në fjalën *shëkuame* A. ka bamë disa korrigjime mbi fjalën e parë: *gëzuame*, dhe na s'dijtem ta lexojmë ndryshej.
13-14 — *shumë bahen* etj — Kupto: *shumë të parë bahen të mbramë e të mbramit të parë.*

— 33 —

1 i shëpetritit matiheu

Ndatë kohe erth jisusi mbë *aanë* të qesarisë të filipit· pyet të

I Shë Petritit-Mat·theu

Nd'atë koho erth Jisusi mbë anë të Qesarisë të Filipit, py-

BIBLIOTEKA MARIN BARLETI SHKODËR

psuamit te tij thotë · kë më tho
5 në mu njerëzit · thonë për Jioan
pakëzimnë · tjerë të thonë ili
në · tjerë të thonë jeremiu · ndo
një fjalëparëshit · ju thotë aty
ne · ju kë më thonë · përgjegjetë
10 simon petri thotë · ti je $\overline{chs}$ · i
biri perëndisë gjallit · për
gjegjetë jisusi i thotë · lumthi
ti simon varlona · se shtat
e gjak · s ë mbë tyj po prindi im
15 i qiellsë · po unë të them · se ti je
petre · e mbi këtë gur të më
ndërtojsh mu kishënë · e duer

et të psuamit te tij, thotë: Kë më thonë mu njerëzit? — Thonë për Jioan Pakzimnë, tjerë të thonë Ilinë, tjerë të thonë Jeremiu, ndonjë fjalëparëshit. Ju thotë atyne: Ju kë më thoni? Përgjegjetë Simon Petri, thotë: Ti je $\overline{Chs}$, i biri i Perëndisë gjallit. Përgjegjet Jisusi, i thotë: Lumthi ti, Simon Variona, se shtat e gjak s' ë mbë tyj po Prindi im i Qiellsë. Po unë të them se ti je Petre, e mbi këtë gur të më ndërtojsh mu kishënë, e duer·

1 — *i shë petritit* — Duhet të jetë: *i Shën Petrit.* Nisë copa prej Ungjillit të Matheut XVI-13-19

3-4 — *të psuamit te tij* — S'ka dyshim për grafinë e nyjes *te.* Kemi vumë re (fq. 3 rr. 10-11 etj) se A. rueu nyjen *të* aty ku gjuha tashma ka pranue *e*-n. Por edhe në fq. 38 rr. 4 A. thotë: *të psuamt e tij.* Kur shkruen *te tij* mund të merret si një formë hiperkorrekte tue e pasë ndëgjue A. *e*-n e plotë, por s'i ka punue dora ta shkëpusë nga bashkëtingëllorja *t*

4 — *ku më thonë mu njerëzit* — Frazë e gndituu mirë, sidomos me atë akuzativ në krye. Por A. ka lanë jashtë disa fjalë të tekstit ungjillor: *Kush thonë njerëzit se asht i biri njeriut?*

6 — *pakëzimnë* — Joan Pakëzuesin. — Asht në natyrë të gjuhës sonë të krijohet llagapi i njerëzvet tue i vumë emënit një emën tjetër pas, në trajtë të shqueme: Besim Agimi, Lirak Drini etj. Kështu edhe A. në vend të krijonte mbiemënin *Pagëzues*, ose *Pagëzori* (si ban Krist.) thotë ma mirë: *Jioan Pakëzimi*

— *tjerë të thonë* etj — Kemi pëlqye këtë grafi në vend se të lexojshim *tjerët thonë* etj., pse kështu i afrohet ma mirë tekstit.

7 — *jeremiu* — Mbasi përdori ma nalt akuzativin (*pakëzimnë, ilinë*) edhe këtu duhej: *jereminë*

7-8 — *ndonjë fjalëparëshit* — ndonjë prej fjalëparëvet. — Asht ablativi shumës me *shit*

9 — *ju kë më thonë* — Ndërmjet shkronjës *j* dhe *ë* ka pak rumyshim n'alfabetin e A dhe duhet t'i ketë rrëshqitë dora: *ju kë më thoni*, dmth.: kush thoni ju se jam unë?

11 — *i perëndisë gjallit* — *i perëndisë së gjallë.* — Të vrehet edhe këtu përdorimi i rasavet të vijueme, si e kanë edhe shkrimtarët e vjetër.

13 — *Simon Variona* — Simon i biri Joanit

13 14 — *se shtat e gjak s ë mbë tyj* — se mish e gjak nuk asht mbë ty. Në tekst: *se shtat e gjak nuk ta sbuluan këtë ty.*

16-17 — *të më ndërtojsh* — Duhej në futur të vehtjes së parë: *kam me ndërtue* (Krist.) ose: *do të ve binan* (Gjir.)

17 — *duer (t)* — dyert

BIBLIOTEKA PUBLIKE "NAIM BARLETI" SHKODËR

— 34 —

t e adhit të moss i lëshojsh ti · e
t ap çelësitë të mbretënisë
qiellsë qish të lith mbë dhet ësh
të lidhun më qiell · qish të zgith
ç mbë dhet ë zgidhun më qiell:——

t e Adhit të mos i lëshojsh ti.
E t' ap çelësitë të mbretënisë
Qiellsë: qish të lith[ç] mbë
dhet është lidhun më Qiell,
qish të zgjithç mbë dhet ë
zgidhun më Qiell.

luka

Luka

Ndato dit · dual urdhën prej
qesarit avgustit · të shkru
hetë gjithë dheu · ai të shkruam
përpara uba · mbë urdhën të si
risë qiriniu · e vonë gjitnë
e shkruanë · mjen m atë dhe ·
hupi ende iosifi prej ga
lilejet · ndë qutet naza
ret · ndë ludhet ndë qute
t të dhavidhit · qi e quajnë
vithleem · se ajo ëështë shtëpi e

Vd' ato dit dual urdhën prej
Qesarit Avgustit të shkruhetë
gjithë dheu. Ai të shkruam
përpara u ba mbë urdhën të
Sirisë Qiriniu. E vonë gjithë
e shkruanë mjen m' atë dhe.
Hupi ende Josifi prej Galile-
jet, ndë qutet Nazaret ndë
ludhet në qutet të Dhavidhit
qi e quajnë Vithleem, se ajo
është shtëpi e

1 — *adhit* — Ades, ferrit, xhehnemit.
— *të moss i lëshojsh ti* — Nuk ja ka dalë ta pëkthejë frazën ungjillore: *dyert e Ades-it s'kanë me ja dalë*
3 — *qish të lith*: qish të lithç, sikurse ka ma poshtë (rr. 4-5): *qish të zgjithç*, dmth: *çka do të lithsh e çkado që të zgjithsh*
6 — *luka* — Ungjilli prej Lukës II-1 — 20
8 — *qesarit avgustit* — Rasa të vijueme t'emënit
9 — *dheu* — bota (Gjir) e (Krist)
10 — *mbë urdhën* — në sundim
12 — *m atë dhe* — tamam në dheun (vendin) e vet
13-17 — *hupi ende Josifi* etj. — Duhet kuptue kështu: *Ende Josifi prej Galilejet (nga qyteti Nazaret në Judhe) hypi në qytet të Dhavidhit qi e quajnë Vithleem*
17 — *se ajo* etj. — Nga kjo fjalë e gjer tek fq. 35 rr. 1 (prindit dhavidit) teksti ungjillor, zakonisht, e shtije copën nder kllapa. Dhe kuptohet kështu: *se ai (Josifi) ishte prej shtëpisë edhe i atësisë Davidit (Krist.)* — Mirëpo, shkoqun nga teksti ungjillor, veçanërisht literal i përkthimit t' A del ndryshej: se ajo asht shtëpi e prindit Dhavidit, dmth *shtëpia e prindit Dhavid asht ajo* (në Vithlem). Tue e bamë mashkullor përëmënin vetor, fraza e A. mund të lexohet: *se ai është shtëpie prindit dhavidhit.*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "NAIM BERATI" SHKODËR

— 35 —

1 prindit dhavidhit · ushkrua	*Prindit Dhavidhit. U shkrua*
memnë qi kishte për të marrë	*m' emnë qi kishte për të marrë gruan e tij se e kishte pa-*
gruan e tij se e kishte psë	*lëshuam. U ba mjen ke vo[në]*
shuam · u ba mjen ke vo atje	*atje, u mbushnë ditë[t] të pje-*
5 u mbushnë ditë të pjellë atë	*llë atë; e puall të birn e saj*
e puall të birn e saj · të pa	*të parënë pjellë, e e shpërga-*
rënë të pjellë · e e shpërga	*nisi atë, e e mbuloi atë ndë*
nisi atë · e e mbuloi atë	*kashtë se nuku ishtë vendë prej*
ndë kashtë · se nuku iishte	*pyllit. Se kullotësitë ëshinë nd'*
10 vendë prej pylit · se kulo	*atë katundë kërkonjënë e ru-*
tësitë ëëshinë ndatë katu	*anjënë për frikë të natësë të*
ndë kërkonjënë e ruanjënë për	*kullosnjënë. Engjëlli i ẓtit*
frikë të natësë të kulosnjë	*ndriti më ta, e u frikshuamë*
në eengjëlli i ẓtit ndriti më	*me frikë të madhe. E na u*
15 ta · e u frikshuamë me frikë të	*gazuluämë me gazulim të math*
madhe · e na u gazuluamë me	*qi është mbë*
gazulim të math qi ëështë mbë	

1 — prindit dhavidit — prindit David.

1-4 — *u shkrua n emën* etj. etj. — Edhe në këtë vend A nuk na e jep drejt tekstin ungjillor i cili e ka kështu: *për t'u shkrue bashkë me Marinë, gruen e tij, që ishte me barrë.* Tashti, ashtu si e ka A. na nuk mund të ja nxjerrim këtë kuptim. Do të ndalemi pak tek fjala *palëshuam* që A. e ven aty ku Gjir. e Krist. kanë: *me barrë* (me shtat zanë). Na e shkruemë njësh e jo *pa lëshuam*, tue mendue a mund t'ishte fjala *e palëshueme* një sinonim me fjalët: me barrë, me shtat zanë. Një arësye pse na ban të mendojmë kështu asht edhe theksa tonike që A. ka vumë mbi *u*, gja që trallë e ban për grupin *ua*. — Por ka edhe dicka tjetër. Në qoftë se ndodh n' A tonë ajo që na e dyshuem diku, dmth, se muudet që ai t'i shkruej këto copa gjysën tue e përkthye e gjysën tue e marrë me mend, atëherë na mund të mendojmë se këtu ka bamë nji pshtjellim situacjonesh. Më të vërtetë, thohet se Josifi, kur muer vesht se Marija ishte me barrë, deshti *ta lëshojë* gruen që kishte zanë por me të cilën s'kishte bashkëjetue ende, por Engjulli i Perëndisë i tha ta mbante. A. mendon, ndoshta, se *Josifi shkonte me gruen e vet të cilën nuk e kishte lëshuem*. Sado tërheqës të jetë ky su pozim, unë anoj kah interpretimi i parë.

4 — *u ba* — ngjau, ndodhi.

— *mjen ke vo atje* — gjer sa shkuen atje, kur shkuen atje.

6-7 — *të parënë te pjellë* —pjellën e parë (*lat. primogenito*).

8 — *e e shpërganisi* — Folje e nxjerrun nga substantivi *shpërgâ*. Krist. thotë: *e mpështuell me shpërgaj*

10 — *prej pylit* — prej pyllit (?) — se ku hyn kjo fjalë se dij. A mos donte me shprehë shumicën e madhe të gjindvet që kishin ardhë n'atë vend? Me të vërtetë mund t'arësyetohet sepse na, kur duem me shprehë një gja të pshtjellueme në një shumicë themi: *asht bamë pyllë*. Ungjilli e kishte ma thjesht: *nuk kishte vend për ta në bujtinë.*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MISIN BARILETI" SHKODËR

10-11 — *se kulotësitë* etj. — me këtë copë që A e lidhë me copën e parë, fillon pjesa tjetër e Barijvet të Betlemit... e ja nis një pyll tjetër prej kah s'po dijmë si do të dalim.

— *kulotësitë* — bariji Substantiv i nxjerrun nga folja *me kullotë*. Gjir. *dëlmerë*.

11 — *ëshinë* — ishinë.

12 — *kërkonjënë* — hetojshin (?) sielleshin (?)

13-14 — *të kulosnjënë* — e kullosnja-grigja. Gjir.: *kopet' e dhendet*.

14 — *engjëlli i zit* — (dhe) engjulli i Zotit. Në këtë vend len jashtë disa fjalë tue u gënjye, më si duket, me fjalën *Zit* që Ungjilli e ka dy heresh në frazë: *engjulli i Zotit erth tek ata, dhe lumturia e Zotit ndriti më ta*. Kështu, kur e shkruen herën e parë fjalën Zit, habitshëm vijon tue u kapë tek e dyta, dhe len jashtë një copë.

15-17 — *e u frikshuamë* etj etj. — ja copa si duhej t'ishte: *Dhe engjulli u tha atyne: mos u frigoni sepse, ja, po ju bij lajmin e mirë të njëj gazullimi të madh*

17 — *që është* — Duhej: *qi ka me qenun (Krisi)*

— 36 —

1 gjithë laust · se leu mbë ne
soi shtëpochisi qi ëështë crishti
zti · mbë qytet të dhavidit ·
e këjo mbë ne të qoftun është
5 gjindetë foshnjë ndë shpërgane
flinte ndë kashtë · të përzi
ei u ba me egjit · e shumë udhë
tarë më qiel · lushnjënë pe
rëndinë e thoshinë · lavdi
10 i naltit perëndi · e më
dhet pushim njerëzevet ju
dëftoi · e u ba si votnë ata
më qiell engjitë · e njerëzit
e kullotësit thoshinë shoq me
15 shoq · vemi mjen ndë vithleem
e shofëmë këto fjalë të bame
qi zoti na dëftei ne e vo

gjithë laust: se leu mbë ne sot shtëpochisi qi është Chrishti zti mbë qytet të Dhavidit. E këjo mbë ne të qoftun është: Gjindetë foshnjë ndë shpërganë [q'] flinte në kashtë. Të përziem u ba me egjit, e shumë udhëtarë më qiell lushnjënë Perëndinë e thoshinë: Lavdi i Naltit Perëndi, e më dhet pushim njerëzevet ju dëftoi. E u ba, si votnë ata në qiell engjitë, e njerëzit e kullotësit thoshnë shoq me shoq: Vemi mjen në Vithleem e shojmë këto fjalë të bame qi Zoti na dëftei ne · E vo-

1 — (*më*) *gjithë laust* — në të gjithë popujt.

2 — *shtëpochisi* — shtëpojsi, shpëtojsi, shpëtuesi, pështuesi.

4 — *e këjo mbë ne të qoftun është* — Ndërto: *e këjo të qoftun (ngjoftun) është mbë ne*, me të cilën frazë A ka dashtë të përkthejë: *e kjo ka për të ju vleftë si të ngjoftun* (shenj)

5-6 — *gjindetë foshnjë ndë shpërganë flinte ndë kashtë* — Ja si duhet t' ishin t'ujdisuna këto fjalë sipas tekstit ungjillor: *keni me gjetunë një foshnje mpështjellë me shpërgaj, ndenjunë ndë grazht* (Krisi).

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

6-9 — *të përziel u ba me egjit e shumë udhëtarë më qiel lushnjënë perëndinë.* — As këtë pjesë s'dijmë si ta ndërtojmë me fjalët e A, por po e shkruejmë copën tue e nxjerrë nga Krist.: *Edhe bashkë me engjullin u duk befas nji shumicë ushtërie qiellore, tue lavduem Perëndinë, e tue thanë* — Tashti tue dashtë me ja afrue fjalët e A. këtij teksti, do të themi se fjala *të përziel* (të përziem) rrin në vend të fjalës *bashkë* (arbëreshët thonë: me përzie = me bashkue, përzitë-a = bashkim-i) *me egjit* (engjujt) në vend të *me engjullin; shumë udhëtarë më qiel*, në vend të: *shumicë ushtrie qiellore*, dhe *lushnjënë* (lutëshin) në vend të *tue lavduem* . . .

11 12 — *njerëzevet ju dëftoi* — S'ka veshtirim. Duhej: *njerëzëvet që ai (Zoti) pelqen.* Në këtë pikë Krist. ka: *pelqim ndë njerëzit*, kurse Gjir.: *ndë njerëzit që kanë zemërë të mirë.*

12 — *E u ba* — e ngjau, e ndodhi.

12-13 — *Si votnë ata më qiell engjitë* — Si votnë (nga) ata... dmth: si shkuen engjujt prej atyne e më qiell.

16 — *këto fjalë të bame* — këto punë që u thanë (?) — Gjir ka: *këtë punë që u bë*, kurse Krist: *këtë punë qi ashtë bamë.*

— 37 —

1 **në e ju falë · e gjetnë · ma**
riamnë me jiosifnë · e fosh
nja flinte ndë kashtë · e panë
e dëftuenë për këto fjalë
5 **të fola për djalë - e gjithë sa**
e nëgjuanë u mëryenë pra
to fjalë kulotësit mbë të
e mariaami gjithë i pa këto
punë e i vu ndë zemërë të
10 **saj e u kthuenë kullotësit**
tye lavdyryem e tue lu
tun perëndinë · e gjithë sa
e nëgjuenë e panë · si ju tha
atyne: ——

në e ju falë, e gjetnë Mariamnë me Jiosifnë e Foshnja flinte ndë kashtë. E panë e dëftuenë për këto fjalë të fola për djalë. E gjithë sa nëgjuanë u mëryenë pr'ato fjalë kullotësit mbë të. E Mariami gjithë i pa këto punë e i vu ndë zemërë të saj E u kthuenë kullotësit tye lavdyryem e tye lutun Perëndinë e gjithë sa e nëgjuenë e panë, si ju tha atyne. ——

1 — *vonë e ju falë* — Duhej: *vonë (shkuen) me vrap*

1-2 — *Mariamnë* — Mariamën, Marijen = Zojën Mëri.

2-3 — *e foshnja flinte* — duhej n'akuzativ: *e foshnjen që flinte.* Me të vërtetë s'duhej as folja *flinte* por: *që ishte e shtrime*

3 — *ndë kashtë* — ndë grazhd

6 — *u mëryen* — u mrekullue, u habitë.

— *prato* — pr'ato, për ato.

7 — *kullotësit më të* — Duhej: *për ato fjalë që u folën atyne kullotësit*

8-10 — *e Mariami gjithë i pa . etj* — Copën e ka të kjartë A por i largohet pak tekstit: *Edhe Maria ruente me vetëhe gjithë këto fjalë. tue i vumë mbrenda ndë zemërët të vet (Krist.)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI S H K O D E R

11-12 — *tue lavdyryem e tue lutun* — Në vend të foljes *lutun* Krist. ka *nderuem* e Gjir.: *mpurturë* .

12-14 — *e gjithë sa e nëgjuenë* etj. — Duhej t'ishte: *për gjithë sa nëgjuenë e panë, si u ishte qenë thanë atyne* — Në këtë faqen 37 kemi ndeshë në grupin *ue* që asht shum i rallë në A. tonë. Ky grup, në fjalët *dëftuenë* (rr 4.) dhe *kthuenë* (rr. 10) mund t'ishte edhe *ye*, si asht kudo në këto raste, por në fjalën *nëgjuenë* duhej t'ishte *ua* si e ka në rr. 6 etj.

— 38 —

1 mattheu · ungjill	*Mat·theu, Ungjill*
shën argjiret ·	*Shën Argjiret*
Ndatë kocho · çoi jisusi të dy	*Nd'atë kocho çoi Jisusi të dy*
mbādhjetēt të psuamt e tij ju	*mbēdhjetēt të psuamit e tij, ju*
5 dha atyne urdhën mbë frumët	*dha atyne urdhën mbë frumët*
të paqēruame · qi ti ncerënë	*të pa qēruame, qi t' i ncerënë*
kēta e ti ngjallnjënë prej gji	*kēta e t'i ngjallnjënë prej gji*
thë të patēdashunat e prej gji	*thë të patēdashunat e prej gji*
thë të sēmunë · kēta i çoi jisusi	*thë të sēmunë. Kēta i çoi Jisusi,*
10 i porositi atyne ju tha · mbë uu	*i porositi atyne, ju tha: Mbë udhë*
dhë të huaj mos vini · e ndë qu	*të huaj mos vini, e ndë qutet*
tet samarin mos huni · e të vi	*Samarin mos huni [hyni]; e të vini*
ni ju ndë dhen të humbun · mbë	*ju ndë dhen të humbun mbë*
shtëpi të jisrailit · tye votë	*shtëpi të Jisrailit. Tye votë*
15 ju tëvteni e thoni · se u a	*ju dëvoteni e thoni se u afrua*
frua mbretënì e qiellsë ·	*mbretënì e qiellsë. Të smunë*
të sēmunë gjallnite · të fēlli	*gjallnite, të fēlli —*

1 — *Mattheu* — Ungjilli prej Matheut kaptina e X-të v. 1 etj.
— *shën argjiret* — Kremtja e shën Kozma e Damjanit.
3 — çoi — Duhet t'ishte: *thirri*.
5 — *mbë frumët* — përmbi shpirtënt.
6 — *të paqëruame* — të pa-pastërta. Edhe Krist. thotë *pa-qeruem*, kurse Gjir; *kundër të pa·udhëvet*
— *të ncerënë* — t'i nxjerrin. Fillojnë përpiekjet e A. për të nxjerrë shenjin e shkrojës *x*.
7 — *ti ngjallnjënë* — t'i shërojnë, t'i shëndoshin.
8 9 — ... *të patëdashunat* ... *të sëmunë* — Asht gjetë ngusht A. me gjetun dy fjalë që vijshin si sinonima. E me të vërtetë, nuk e dij si mund t'i japim fjalës *të pa-të·dashunat* veshtirimin e fjalës *smundje*, veçse me një analogji pak të guximshme: Na themi: *jam i pa mundun* kur s'ndihemi mirë. (shif fq. 44 rr. 16 ku përdor fjalën të pafuqishit për fjalën smundje). Si trajtë mund të nxirrej: *të pa·mundunat* por si kalohet në *të pa-të·dashunat*?

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" C U K O D E R

Krist e Gjit. kan fjalën *smundje*, dhe në vendin e fjalës të *sëmunë* kanë *çdo të lige* (Gjit. dhe: *çdo lingate* (Krist.)

SHENIM: Në këtë pikë D. len jashtë versetet 2-3-4 të kësaj kaptine t'Ungjillit, aty ku rrjeshtohen emënat e dymbëdhjet apostujve, dhe e kapë në versetin 5

10 11 — *mbë udhë të huaj* — Një tekst që kam parasysh thotë: *Mos shkoni në mes Gjentilve.* Gjit. përkthen: *ndë udhë të Ethnikovet*, e Krist.: *mbë-udhë të kombevet.*

11-12 — *ndë qutet samarin* — ka pëlqye me e bamë mbiemën në vend të gjenitivit *të samaritvet* (Krist.)

13 — *dhen të humbun* — *Dhent e hupuna* (Krist.)

15 — *tëvteni* — dëvteni, dëftoni.

17 — *të sëmunë gjallnite* — shëroni të sëmundët

— 39 —

1 qun i qëronite. djemënitë	*qun i qëronite, djemënitë ncir-*
e ncirnite · dhunëti muartë	*nite: dhunëti muartë, dhunëti*
(dh)unëti *ee*pnite : ——	*epnite.*
shënëdreut · Ioan·	*Shënëndreut. Joan*
5 Ndatë kocho · mbet ioaani · ede	*Nd' atë kocho mbet Joani ende*
të psuamt e tij du · e shofënë	*të psuamit e tij du [dy]. E sho-*
jisunë ke *ee*cënte · thotë · shëko	*fënë Jisunë ke ecënte, thotë:
ni qenjn e perëndisë · e nëgju	*shikoni Qenjn [qegjn] e Perën-*
anë të dy të psuamit ke thoshte	*disë! E nëgjuan të dy të psu-*
10 u ngjitnë me jisunë · u kihu	*amit ke thoshte, u ngjitnë me*
e jisusi e shëkon ata qi u	*Jisunë. U kthue [kthye] Jisusi e*
ngjit me ta · i thotë atyne	*shëkon ata qi u gjit me ta, i*
kë kërkoni · i thonë ata ·	*thotë atyne: kë kërkoni? I tho-*
ravi · qi do të thotë dëfte	*në ata. Rovi (qi do të thotë*
15 is · ku jet: thotë atune · e	*dëftejs) ku jet? Thotë atune:
ni shifai e vonë e panë	*Eni shifai. E vonë e panë*

1 — *(të filiqun) i qeronite* — qëroni, pastroni të fëliqunit. Gjit ka: *të qëroni të leprosuritë*, e Krist:: *qironi të krmosunë.* — Në këtë vend A. ka lanë jashtë edhe një tjetër imperativ: *ngjalini të vdekun.*

1-2 — *djemëni të e ncirnite* — nxirni djemënit. Ajo e përpara imperativit duhet të jetë gabim; aty mund të shkonte vetëm i si në rasët e ma sipërme.

3 — *epnite* — epni.

4 — *shënëdreut. Joan.* — Ungjilli që lexohet për Shën Andre (?) nga Joani 1-35 passim.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

5 — *mbet* — tek po rrinte
— *cdo* — ende, edhe.
6 — *të psuamt e tij du* — dy të psuamt (dishepujt) e tij.
8 — *qenjn* — qegjin, qëngjin, kingjin.
9 — *ke thoshte* — ke po fliste.
10 — *u ngjitnë* — *votnë mbrapa* (Krist.), *vanë pas* (Gjir.)
10-11 — *u kthue* — u kthye
11-12 — *qi u ngjit me ta* — që u ngjitnë me të, që i shkuen pas
12 — *i thotë* — u thotë.
15 — *ku jet* — Ku rrin? *Ku e ke të ndenjunitë* (Krist.) A Edhe në rr 5 përdori foljen *me'mbetë* (si tashti) për foljen *me ndejë*. Në gjuhë t'Arbreshvet folja *jes* (me jetë, me mbetë) ka kuptimin e it. *abitare*.

— 40 —

1 ke *iipte* · e pasandaj mbe
tnë atë ditë · si më dhjetë
sahat · qe andhreu · i vë
llai simon petrit · një cë
5 dy qi nëgjuanë prej jioa
nit e u ngjitnë me të · gjet
atë të (p)arënë vëllan e tij
s(i)monë · e i thotë atij · gjet
më mesinë qi e quanë chs
10 e vote ke jisusi · e pa atë
jisusi e tha · ti je simoni
i biri jionait · tyj të qu
ajshinë qifa · qi do të the
të petre + nesëret vote ji
15 susi · e huai ndë galilet

ke ipte, e pasandaj mbetnë atë ditë, si më dhjetë sahat. Qe Andhreu i vëllai Simon Petrit një cë dy qi nëgjuanë prej Jio anit e u ngjitnë me të. Gjet atë të parënë vëllan e tij Simonë e i thotë atij: gjetmë Mesinë qi e quanë chs. E vote ke Jisusi. E pa atë Jisusi e tha: Ti je Simoni i biri Jionait, tyj të quajshinë Qifa, qi do të thetë Petre. Nesëret vote Jisusi e huni ndë Galilet

të dielën e parë të kresh(meve)et thohet

Të dielën e parë të kreshmevet thohet.

1 — *ke iipte* — Kjo fjalë e ka i-në tonike edhe me aspiratë; a mos duhet lexue: *ke hipte, ke hypte?* Teksti ungjillor e ka kështu: *ku e kishte të ndenjunitë* (Krist) — Në këtë fjalë shkronja *p* nuk asht e sigurtë sepse dora e shkruesit ka bamë nji korrigjim mbë të. Përdorimin e fjalës hupi (hypi) shife në fq 34 rr 13 fq 41 rr 2 etj.
1-2 — *mbetnë atë ditë* — Duhej shtue: *me të*
2-3 — *si më dhjet sahat qe* - mbasi ishte afër ora dhjetë
4-5 — *një cë dy* - njeni prej dyvet.
6-7 — *gjet atë të parën* - Ai gjet ma i pari. Kështu duhet lexue mbas tekstit.
8 — *simonë* — Simonin.
9 — *qi e quanë chs* — qi e quajnë Chrisht.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

12-13 — *të quajshinë* — do të të quajnë.
13-14 — *do të thotë* — do të thotë, don me thanë.
16 — *të dielën e parë etj.* — Ndërmjet rradhëvet 15 e 16 D ka një vizë sa merr gjanësija e faqes. Asht e kjartë se rradha 16 nuk ban pjesë në tekst, por asht një shënim i shkrojsit.

— 41 —

1 am · ende peshk shtruam ende
bukë · ju thotë atyne jisusi
bini aci peshku qi është një
me · u nis simon petri e ncuu
5 ar rrjetënë mbë dhet plot pishq
të mëdhenj · njëqinepesëdhjete
tri · e tjerë të shumë · qi nuku
i ncinte rjeta ju thotë a
tyne jisusi ecëni i mbëlidh
10 në · një të psuashimishit vote
e pa kush ë · e e pa se $\overline{zt}$ është
vote jisusi e muar bukë e ju
dha atyne ende peshk ashtu
këjo është e treta qi u dëf
15 tue jisusi. të psuamevet
tij · si u gre së vdekuni: ——

am ende peshk shtruam ende bukë, Ju thotë atyne Jisusi: Bini aci peshku qi është njëme. U nis Simon Petri e ncuar rrjetënë mbë dhet plot pishq të mëdhenj, njëqinepesëdhjetetri, e tjerë të shumë qi nuku i ncinte rjeta. Ju thotë atyne Jisusi: Ecëni e mbëlidhnë. Një të psuamishit vote e pa kush ë, e e pa se $\overline{zt}$ është. Vote Jisusi e muar bukë e ju dha atyne ende peshk ashtu. Këjo është e treta qi u dëftue Jisusi të psuamevet tij si u gre së vdekuni. ——

SHËNIM: Ndërmjet faqevet 40 e 41 duket se mungojnë disa fletë, mbasi teksti ungjillior nuk vijon por kapet tek Ungjilli i Johanit, XXI-9.

3-4 — *aci peshku qi është njëme* — Duhej: aci peshku qi zutë njëme.
4 — *ncuar* — nxuar
8 — *i ncinte* — i nxinte, i zente. — A. ja nisë prap atij pështjellimi që e ka zakon, sa mos me u njoftë teksti ungjillior. Në vend të: *e tjerë të shumë qi nuku i ncinte rrjeta* (rr. 7-8) u donte: *edhe ndonëse ishinë kaqi, nuk u shkye rrjeta* (Krist.)
9 — *ecëni i mbëlidhnë* — Teksti: *ecëni (ejani) e hani.*
10-11 — *një të psuashimishit (sic) e pa kush ë e e pa se $\overline{zt}$ është* — Leximi e kuptimi i kësaj cope asht i kjartë. Mirëpo s'ja ngjet kurrkund tekstit i cili thotë: *Asnji prej dishepujvet nukë kuxonte me e pyetunë: cili je ti? sepse e dijshinë se ashtë Zoti* (Krist.)
14 — *e treta* — e treta herë.
15 — *të psuamevet* — Kështu e ka, jashtzakonisht, me e të plotë në rrokjen *me*.
16 — *u gre së vdekuni* — u ngreh së vdekuni, u ngjall.

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHTETËRORE

— 42 —

i të shëtune të mish t	*Të shtune të mishit*
marku	*Marku*
Ndatë koho · trimatë muaarrë	*Nd' atë koho trimatë muarrë*
jisunë · e e shpunë ta kryq	*Jisunë e e shpunë ta kryqzo-*
zonjënë e e shpunë atë mbë	*njënë. E e shpunë atë mbë ven*
ven të golgothasë qi do	*[d] të Golgothasë qi do të thetë*
të thetë vendi kranio · qe gja	*vendi kranio. Qe gjashtë sa-*
shtë sahat e e kryqzuanë	*hat e e kryqzuanë atë Tye u*
atë tye u bam sahati i gjash	*bam sahati gjashtë, errët u ba*
të errët u ba mbë gjithë dhet ·	*mbë gjithë dhet mjen më sahat*
mjen më sahat të nëndë e mbë	*të nëndë. E më sahat të nan-*
sahat të nandë thirri jisusi	*dë thirri Jisusi me za të math*
me za të math e tha eloi eloi	*e tha: Eloi, Eloi, limasavach-*
limasavachthani qi është me	*thani, qi është me thanë: «Pe-*
thanë · perëndia im perëndia	*rëndia im, Perëndia im, përse*
im përse më harrove e ca qi rri	*më harrove?» E ca qi rrinjënë*
njënë gjat nëgjaanë e thanë	*gjat nëgjuanë e thanë se ilinë*
se ilinë thërret · vote një	*thërret. Vote një*

1 — *të shëtune të mishit* — Asht shënim i A. që don me thanë se ajo «sequentia» lexohet të shtunë që bie një javë para të Lidhunavet të Mëdha.

2 — *Marku* — Ungjilli prej Markut XV-20. pass.

3-5 — *trimatë muarrë* etj. — Asht shkurtim i tekstit; niset nga pjesa e fundit e v. 20, kapërcen krejt v. 21 e kapet në v. 22.

7 — *vendi kranio — vend i kresë* (Krist) *vënt i krerëvet* (Gjir.) Na kishim me thanë: *vend i rrashtës*.

SHËNIM: nga kjo pikë prap në D kapërcehen vv. 23-24.

7-8 — *qe gjashtë sahat* — ishte ora gjashtë. Në tekst. ora vi.

9 — *tye u bam sahati gjashtë* — Me këto fjalë kapet në v. 33 të kësaj kapitine tue kapërcye vv. 26 — 32

11-12 — *nëndë... nandë.* — E kemi vumë në dukje se disa heresh A. lëkundet në mes trajtash toskënishte dhe gegënishte.

13-14 — *eloi, eloi limasavachthani* — Në fq. 50 tue dalë në 55 ka: *ili ili lamasavachthani*, për brilimën e Kishtit mbë Kryqt.

14-15 — *qi është me thanë* — që don me thanë

16 — *përse më harrove* — Gjir. thotë: *pse më le*, e Krist.: *përse hoqe dorë prej meje.*

16-17 — *qi rrinjënë gjat* — që rrijshin ngjat (afër, pranë)

17 — *nëgjaanë* — Duhet të jetë gabim dore: nëgjuanë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

— 43 —

e mbushi sungjerrë me uthul e e vu më kalamt e ja dhe të pi një atë·e thoshte linie të sho fëmë vjene ilia ta zbre
së atë·e jisusi lëshoi za të math e u përfrum·e poshtë të shkelunat e të kishës u da më du pre naiti mjem poshtë e pa qinpari qi rrinte
dajtë se ky thiri e u përfrym tha·vërtet ky jeri i biri i perëndisë është ishinë nde gra që largu shëkonjënë e i shite maria makdhalina·e
maria e jakovit vogël e iosia e *aam* e [salomit·] qi nde kur qe ndë galilet e u ngjinë me të·e i shërbyenë atij·ende tje ra ... (h)upnë me ta·ndë ieruail

e mbushi sungjerrë me uthull e e vu më kalamt e ja dha të pinjë atë e thoshte: Linie të shofëmë vjene Ilia ta zbresë atë. E Jisusi lëshoi za të math e u përfrum. E poshtë të shkelunat e të kishës u do[në] më du pre[j] nalti mjen poshtë. E pa qinpari qi rrinte dajtë [ndajtë] se ky njeri i biri i Perëndisë është. Ishinë nde gra që largu shëkonjënë, e ishte Maria Makdhalina, e Maria e Jakovit vogël e Josia e am'e Salomit, (qi nde kur qe ndë Galilet e u gjitnë me të e i shërbyenë atij) ende tjera... hupnë [hypnë] me·ta ndë Ieru·[s]alim.

1 — *sungjerrë* — *shpuzë* (Krist.) *sfogar* (Gjir)
4 — *vjene* — a vjen.
6 — *u përfrum* — u përfrym. Kështu edhe ma tutje në rr. 10, dmth: dha shpirt.
7 — *të shkelunat* — Krist.: *kurtina*, Gjir.: *perdeja*. — Si mund t'u afrohet këtyne dy fjalëve fjala *të shkelunat*, nuk e dij. T'epet me kujtue se kjo fjalë ma fort i afrohet fjalës *shkallë*.
8 — *pre nalti* — prej së nalti.
9 — *qinpari* — centurjoni. — Krist. *qindori*, e Gjir.: *Qenturion*.
10 — *dajtë* — ndajtë, ndenjun.
11 — *jeri* — njeri.
15-16 — ... *e jakovit vogël e iosia e am e salomit* — Na duket tipike kjo copë për t'arësyetue dyshimin tanë se A. gjëndet rgjeht me kuptimin e origjinalit. Me të vërtetë, nuk asht *Iosia* (i cili asht mashkull) por Maria, e ama e Jakovit të vogël dhe e Joseut. Salomi asht një grue tjetër. Copat pra, duhet t'ishte: *Maria e ama e Jakovit të vogël dhe e Joseut, edhe Salomi* (ose Saloma). Sh. edhe fq. 53 rr. 8-10.
19 — ... *upne me ta* — hypnë me të. Sh. fq. 40 rr. 1, fq. 34 rr. 13 etj.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

— 44 —

1	jioan	*Jioan*
	) hapi jisusi	*Nd' atë koho hupi [hypi] Jisusi*

ndatë koho) ndë ierosolimtë
qi ë ndë ierualimt mbë hurdhë
të deshvet · qi e quajnë e
vreisht vithesdha · pesë të
çeluna kishte mb atë der
gjeshinë shumë të sëmunë
te verbë te çalë të thatë
qi mernjënë aci uji aangje
lli i perëndisë për vjetë
zbrite mbë hurdhët e përzien
te ujëtë · e e para qi bahej
pa cë përziemit të ujit ·
të shëdoshë bachishinë prej
gjithë të pafuqishit si kurth
s kishinë qenë · qe një njeri

ndë Ierosolimtë. Qi ë ndë Ieru-[s]alimt mbë hurdhë të deshvet, qi e quajnë evreisht Vithesdha, pesë të çeluna kishte. Mb' atë dergjeshinë shumë të sëmunë të verbë, të çalë, të thatë qi mernjënë aci uji. Angjelli i Perëndisë për vjetë zbrite mbë hurdhët e përzi ente ujëtë, e e para qi bahej pa[s] cë përziemit të ujit, të shëndoshë bachishinë prej gjithë të pafuqishit si kurth s' kishin qenë. Qe një njeri

1 — *Jioan* — Ungjilli i Johanit. V-1 pass.
2 — *hupi jisusi* — hypi Jisusi. Kjo copë duhet vendue mbas fjalëvet *nd'atë koho* të rr. 3.
3 — *qi ë* — qi është. Me të vërtetë duhej thanë: *edhe është* (Krist.)
4-5 — *mbë hurdhë të deshvet* — Me të vërtetë n'Ungjilli, nuk asht *hurdha e deshvet*, por, si e ka Krist.: *ngjat derës së dhenvet asht një banjë*
7 — *të çeluna* — qemerë, portikë. Gjir. thotë: *kubera* e Krist.: *kamare.*
9 — *të thatë* — paralitikë, si me thanë që u kishin *tha*, ngti gjymtyrët e trupit Gjir. përdorë fjalën: *të mbaijturë.*
10 — *qi mernjënë* — Me të vërtetë: qi pritshin kohën për të marrë.
10-11 — *angjelli* — Zakonisht e ka *ëngjëlli*
12 — *zbrite* — zbritëte, zbriste,
13 — *e e para qi bahej* — Ndoshta ka dashtë të thonte: *e i pari qi lahej*, pse kështu i shkon afër tekstit: *i pari qi të zbriste mbrenda*, por mund të kuptohet edhe: *e para banjë (?) që bahej.*
14 — *pa* — pas
15 — *të shëdoshë bachishinë* — Duhej njëjës: *i shëndoshtë bahej*
16 — *të pafuqishit* — smundje; sot ndëgjohet: *i ëm i pafuqi, i pamundun.* (Shif shënimin e fq. 38 rr. 8-9)
— *kurth* — kurr
17 — *qe një njeri* — Fillon këtu epizodi i Paralitikut të Vithesdha-s, por ndërmjet faqeve 44 e 45 duket se kanë humbë fletë, e prandaj nuk vijon.

— 45 —

1 (n)datë koho të mbëledhunë banë
gjithë upekëpinjtë e pleqtë të gjin
së qi ta vrasënë e e lithnë atë
e e shpunë e ja dhanë pondiut pi

Nd' atë koho të mbledhunë banë gjithë upe[sh]këpinjtë e pleqtë të gjinsë qi ta vrasënë e e lithnë atë e e shpunë e ja

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

5 latit igemonit · atëhere
pa jiudha qi e dha atë se e gjuku
anë atë i kthei tridhjetë rgjan
detë të upeshkëpinjvet e të pleq
vet · u fijyeshë · e i thanë qish të
10 gjet qi u frike e shtive rgjandetë
ndë kishë iku e vote e u vaar e upesh
këpinjtë muarrë rgjandetë e thanë
së e drejtë ti vemë ndë korvanat
se është pahaj e gjakut e u mbëlodh
15 në xxxxxx e vonë e bienë arë
në e tjegulavet për të voruam
të huajtë e e quajnë atë arë njëme

dhanë Pondiut Pilatit Igemonit. Atëhere pa Jiudha, qi e dha atë, se e gjukuanë atë, i kthei tridhjetë rgjandetë të upeshëpinjvet e të pleqvet. U fijyeshë. E i thanë: Qish të gjet qi u frike e shtive rgjandetë ndë kishë? Iku e vote e u vuar. E upeshkëpinjtë muarrë rgjandetë thanë: S'ë e drejtë t' i vemë ndë korvanat se është pahaj'e gjakut. È u mbëlodhnë e vonë e bienë arënë e tjegulavet për të voruam të huajtë e e quajnë atë arë njëme

1 — *të mbëledhunë banë* — bane të mbledhun. A. përkthen kështu atë që Krist, tue i ndejun besnik Ungjillit, e shpreh me frazën: *dhan' e muerne këshillë*, kurse Gjir.: *mbëljuadhë... e kuvenduanë*. — N'A. tonë asht lanë jashtë copa: *kundrë Jesuit* (Krist.) — Nisë kaptina e XXVII e ungjillit të Matheut.

2-3 — *pleqtë të gjinrë* — pleqt e gjindes. Krist. thotë: *pleqt' e popullit*, e Gjir. — *pleqësia e llaoit*.

5 — *igemonit* — qeveritarit. *Igemonit* e ka edhe Gjir; e Krist.: *guvernatorit*.

— *atëhere pa* — Do të kishte qenë ma mirë: *kur pa*. .

7 — *i kthei* — Përpara u donte folja *u pendue*, që e kanë edhe Krist. e Gjir.

7-8 — *rgjandet të upeshkëpinjvet e të pleqvet*. — Nuk ishte rasa për gjenitiva U donte *rgjandetë tek upeshkëpinjtë e tek pleqtë*. Apor mos kemi punë me dy dativa *të* nyjshëm që i kanë dalë A si do të dilshin në lakimin e një fjale së nyjshme, psh: i mirditas — të mirditasve etj ?

9 — *u fijyeshë* — Vetëm me këtë fjalë (që don me thanë: rashë në faj, u fajosa, e jo me vështtimin e sotshëm: *u feva*) mbaron punë për frazën ungjillore që po e riprodhojmë sipas Krist: *tue thanë: Fajeva qi dhashë ndër duer gjak të pa-faj*.

9-10 — *qish të gjet qi u frike* — Fraza asht shumë e bukur e me vend, por teksti e ka ndryshej: *ç'dert kemi na, ndë qafë tënde* (Gjir.) ose: *ç'gaqe kena na? ti ke për ta pamë* (Krist)

10-11 — *e shtive* etj — Në trauskriptim na pëlqeu me e ndalë frazën pyetëse mbas fjalës *kishë*, por Duhej kështu fraza: *e, shtim rgjandetë në kishë iku e vote etj.*

13 — *korvanat* — kurbanat, flijet.

14 — *pahaj* — çmimi

— *e u mbëlodhnë* — e banë këshill.

15 — *vonë*-vojtnë, si vajtnë-vanë.

— xxxxx — fjalë të prishuna: *e vonë*

16 — *voruam* — vorruam.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

— 46 —

1 *aar e gjakut mjen sot·atëhere u mbush*
fjala e jeremiut profitit qi tha
e muarrë · T rgjandet pahanë t asaj
paha për pahat të bir të jisraili
5 *lit · e i dhanë ata më aaretë të tej*
gulaçivet si porositi zoti ·
e jisusi ndenj përpara igemonit ·
e e pueti atë igemoni i thoshte ·
ti je mbreti iudheivet · e isusi tha
10 *si thua · e nëgjuamë prej upeshkë*
pinjvet e pleqvet · nuku u për
gjeq · atëhere i thotë ai pilati
nuku nëgjon sa mbë tyj shpallnjë
në e nuku u përgjeq mb ata asnjë
15 *vjalë · u mëryе igemoni fort*
mbë gjithë ç të kremt ju linte ige
moni ju shtëponte nga një rop kë do
njënë kishinë atëhereza një të
lidhunë qi e quanjënë varavan
20 *e ishinë mbëledhu(n.....*

ar' e gjakut mjen sot. Atëhere u mbush fjala e Jeremiut profitit qi tha: E muarrë T rgjandet pahanë t' asaj paha për pahat të birit të Jisrailit, e i dhanë ata më arëtë të tejgulaçivet, si porositi Zoti. E Jisusi ndenj përpara Igemonit, e e pueti atë Igemoni, i thoshte: Ti je mbreti i Iudheivet? E Isusi tha: Si thua. E nëgjuamë prej upeshkëpinjvet e pleqvet, nuku u përgjeq. Atëhere i thotë ai Pilati: Nuku nëgjon sa mbë tyj shpallnjënë? E nuku u përgjeq mb' ata asnjë fjalë; u mëryе Igemoni fort. Mbë të gjithë ç'të kremt ju linte Igemoni ju shtëponte nga një rop kë donjënë. Kishin atëhereza një të lidhunë qi e quajnë Varavan. E ishinë mbëledhu[në ata e]

1 — *mjen sot — deri mbë ditë të sots'ime* (Krist). *gjera sot* (Gjir.)

2 — *profitit* — Kthen rishtas kjo fjalë mbas kaqë herësh që ka përdorë neologjizmën *fjalëpar.*

3 — T — 30

3-4 — *pahanë t'asaj paha për pahat* etj. — Duket i vështirë kuptimi i kësaj cope ungjillore. Nga një tekst që kemi për doresh nxjerrim: *çvimi i atij që ishte vumë në çmim, prej bijvet t'Izraelit* (Dmth. çmimi i atij që ishte qitë me u shitë prej bijvet t' Izraelit.) — Krist.: *ndenja e të përnderuemit, të ciln' e përnderuenë prei të bijsh Isrgelit.* E Gjir.: *të shpërbleriti e atij që blenë me pazar nga të bijt' e Israelit.*

5-6 — *tejgulaçivet* — Ka bamë një metatezë: *tje — tej*

7 — *ndenj* — Edhe Krist. e ka këtë folje: *ndejti*, kurse ma mirë Gjir.: *u·pru* (dmth.: *qe prumë*). Ndoshta do të ish ma mirë *u duk.*

8 — *pueti* — pyeti

10 — *si thua — Ti po thue* (Krist), *Ti e thua* (Gjir.) — Ndër këto të trija, ajo e A. na duket ma e drejta pse nënkuptohet: *si thua ti, ashtu asht*

10-11 — *e nëgjuamë* — Asht një participp. Por u donte një tjetër participp: *e paditë* ose ndonjë tjetër, e fraza lexohej kështu: ... *e, paditë prej upeshkëpinjvet*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

e pleqvet, nuku u përgjeq. As Krist. as Gjir. nuk e kanë si duhet: *kur përflitej* (Krist)., *e kur e kalëzojnë* (Gjir.)

13-14 — *Sa mbë tyj shpallnjënë* — sa dishmojnë kundra teje. Gjir ka: *sa thonë këta kontrë tij* (tyj — teje), e Krist,: *sa bajnë deshmi kundrë teje.*

14 — *mb ata* — n'atë pikë, n'ato fjalë etj... Shprehje e bukur që të ban me kujtue Malësinë e Veriut (mb'atâ)... por që Ungjilli s'e ka.

15 — *vjalë* — fjalë

— *u mërye* — u mrekullue

16 — *mbë gjithë ç'të kremt* — Në çdo të kremte

16-17 — *ju linte... ju shtëponte* — Mjaftonte njena folje.

17 — *rop* — rob.

— 47 —

1 ju thotë a'yne pilati cinë do
ni të ju lëshoj ju varavanë a jisu
më qi e gjuajnë xxxxxxx *chs*.
i thoshinë gjithë atij kruqzoje · i
5 gemoni ju tha qish të keq ka bam
e të tepërmitë thërrisnjin thoshin
kryqzoje · pa pilati se s ka faj
po prej tjerëshit u ba · muar ujë
e lau duartë përpara gjinvet
10 e tha · dam të jem prej gjakut të
këti të drejmi ju merie · e u për
gjeq gjithë gjinja · thanë · gjaku i
atij mbë ne e më fëmi tona · atë
hereza e shtëpuanë · varavanë
15 e isunë ta mundojnë · e e muarrë
ta kruqzonë · atëhereza tri
mat e igemonit e muarë jisunë më
gjuq · e u mbëlodhë më të gjith tri
matë e i veshnë atij rrobe chlami
20 dhë (të kuqe) · e i vunë kunorë prej

ju thotë atyne Pilati: cinë doni të ju lëshoj ju, Varavanë a Jisunë qi e quajnë chs? I thoshinë gjithë atij: Kruqzoje. Igemoni ju tha: Qish të keq ka bam? E të tepërmitë thërrisnjin, thoshin: Kryqzoje. Pa Pilati se s' ka faj po prej tjerëshit u ba, muar ujë e lau duartë përpara gjinvet e tha: Dam të jem prej gjakut të këti të drejmi; ju mer[ë]ie. E u përgjeq gjithë gjinja, thanë: Gjaku i atij mbë ne e më fëmi tona. Atëhereza e shtëpuanë Varavanë e Isunë ta mundojnë, e e muarrë ta kruqzonë. Atëhereza trimatë e Igemonit e muarë Jisunë më gjuq, e u mbëlodhnë të gjithë trimatë e i veshnë atij rrobe chlamidhë të kuqe e i vunë kunorë prej

1 — *cinë* — cilin. (Shif edhe *cia* fq. 12 rr. 7)

3 — *qi e gjuajnë* — qi e quajnë. Këto fjalë D. ka të shkrueme dy heresh, herën e dytë me grafinë korekte: *quajnë*, por të prishun me vizë orizontalisht.

SHENIM: Në këtë pikë A. ynë kapërcen versetet 18, 19, 20 21 e 22 të këtij kapitulli të XXVII dhe kapet fill tek v 23. Asht për t'u vumë re (n'arësyetimin e këtij kapërcimi) se si edhe v. 22 mbaron me fjalët: *qi e quajnë Krisht.*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" H K O B E R

6 — *e të tepërmitë thërrisnjin* — e bërtitshin edhe ma tepër.

7-8 — *pa Pilati se s'ka faj po prej tjerèshit u ba* — Një tjetër «passus» i interpretuem në qejf të vet nga A. — Ai nuk i mbahet tekstit por arësyeton vedi-me-vedi: Çka pau Pilati? Pau se s'ka faj Krishti e se këtë faj e banë tjerët ose ja ngarkuene atij tjerët. Me të vërtetë Pilati *pau se s'qiloi mbë krye aspak, por ma tepër të përziem bahetë* (Krist.) ose: *si pa Pilatua që nukë munt të bëjë gjë, po më shumë kallamballek bënetë* (Gjir.)

10 — *dam të jem* — S'ka dyshim për grafinë e kësaj fraze, megjithëse ndoshta do të pëlqente t'ishte *lam* (i lamun). Sidoqoftë periudha asht e drejtë: të jem unë i dam (i ndamë) prej gjakut etj.

11 — *të drejmi* — të drejti

— *ju m ria* — Të kuptohet: merrnje ju barrë mbi vehte. Krist. e ka interpretue ndryshej: *ju keni për ta pamë*; kurse Gjir.: *ju e poçi mbë qafë*

13 — *më fëmi tona* — në familje tona (?) — S'ka dyshim për ndërtimin *fëmi tona*, por na i vumë pikëpytje sepse mbas tekstit ungjillor na duket se do të ishte *fëmijë* (bij). Por n'anë tjetër dihet se A. s'e ka gjithë atë siguri për përkthimin e termavet.

14 — *e shrëpuanë* — e shpëtuanë. — Me të vërtetë ata e shpëtuen Varavanë, tamam si e mendon A. por Ungjilli ka: *u a liroi atyne Varavanë* etj.

15 — *e isunë ta mundojnë e e muarrë ta kruqzonë* — Edhe këtu largohet nga teksti. — Duhej: *e mbasi rrafi me tërfurk Jesunë, e dha ndër duer për me u kryqëzuem* (Krist.) ose: *e Jisunë, si e rrahu me kamçi, e dha ta mbërthejnë ndë kruiq* (Gjir.)

18 — *u mbëlodhëmë* — Duhej: u mbëlodhnë.

19 — *chlamidhë* — Këtë fjalë përdor edhe Gjir. kurse Krist. ka: *xhybe*

20 — *të kuqe* — Karta asht e grisun tek kjo fjalë, por mund të hetohen shenjet e shkrojavet; pra, s'ka dyshim.

— *e i vunë* — Me të vërtetë duhej folje tjetër, si: thurën ose *gërsheluen* (që e ka Krist.) sepse ma lvonë vjen veprimi i të vumit të kunorës, ashtu si asht edhe në D. në fq. 45 rr. 1.

— 48 —

1 drize e ja vunë më krye të tij ·
e kalamnë ndë dorë të tij të djathët.
e binjënë mbë gjunjë përpara tij
e e qeshnjinë e i thoshinë gazuio
5 u o mbreti iudheivet · e e pshtu
njënë · e e muarrë kalamnë e i ra
në kresë atij e kur e luajtinë
ja xveshnë chlamidhenë e i veshnë
robet e tij e e shpunë qi ta kru
10 qzonjënë · e tye vote gjetnë një
ri qirineon emënitë simon
atë zunë qi të shpjerë kryqnë
e erdhë mbë ven qi i thonë golgotha
qi e quajnë vendi kraniu i dha

drizë, e ja vunë më krye të tij,
e kalamnë ndë dorë të tij të
djathët; e binjënë mbë gjunjë
përpara tij e e qeshnjinë e i
thoshinë: Gazulou, o mbreti Iu-
dheivet! E e pshtunjënë, e e
muarrë kalamnë e i ranë kresë
atij. E kur e luajtinë, ja xve-
shnë chlamidhënë e i veshnë
robet e tij, e e shpunë qi ta
kryqzonjënë. E tye votë gjet-
në njeri Qirineon emënitë Si-
mon: atë zunë qi të shpjerë
kryqnë. E erdhë mbë ven[dj

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

15 në atij të pinjë *uuthui* me tyme
nuku desh ta pinjë · tye kryqzu
am i danë rrobet e tij vunë kli
ron · qi të mbushetë fjal e profitit
i danë rrobet e tij.....

qi i thonë Golgotha, qi e qnaj
në vendi kraniu, i dhanë atij
të pinjë uthul me tyme: nuku
desh ta pinjë. Tye kryqzuam
i danë rrobet e tij, vunë kli-
ron, qi të mbushet fjal'e pro-
fitit «I danë rrobet e tij.....

2 — *e kalamnë* etj. — kallamin etj. — Nënkupto: *ja vunë ndë dorë*. .
4-5 — *gazulou* — Me të vërtetë duhej: *falemi*, sikurse e ka Krist. kurse Gjir. edhe ai ka: *gëzo*.
8 — *xveshnë* — Në këtë fjalë del për herën e parë shenji i shkronjes *x* dhe qëndron më vehte.
11 — *qirineon* — *Kyreneas* (Krist.); *Nga Kyrini* (Gjir.)
13 — *e erdhë* — e erdhën (?) — Mbas tekstit do t'ishte particip. Krist. përkthen *kur erdhnë*, e Gjir. në njenjës: *[si erdhi*
14 — *vendi kraniu* — Në raste analoge (sh. fq. 42 rr 7) Krist. e Gjir. përdorin fjalën *krye*, kurse A. e ka lanë greqishi (dhe ka bamë ma mirë). E thamë se na soi do të thoshim: *vendi i rrashtës*
15 — *uthul me tyme* — *Uthullë trazuarë me vërer* (Gjir.) — *Uthëllë përziem me t'amëlth* (Krist.)
16 — *nuku desh* — Përpara kësaj asht lanë jashtë kjo copë: *por ai si e vunë ndë buzë...* (Krist.)
17 — *vunë kliron* — shtinë short, qiten short.
19 — *rrobet e tij* — Simbas Ungjillit duhej: *rrobet e mija* ashtu si asht fill në fq. 49 rr. 1.

— 49 —

1 mbë rroba të mia vunë kliron
tye ndjenjun e ruajtyn atë atje
e i vunë mbi krye të tij këtë të
shkruame ky ëështë mbreti iu
5 dhelvet. atëhereza kryq
zuanë me atë dy kysarë · një
më të djathtë e një më të magjëtë
e i vjerri përmys nimti atë · tha ·
ndë je ti $\overline{chs}$ · shtëpo vet · henë e ne
10 u përgleq tjetëri e vdoi atë
i tha · s ke frikë perëndinë ·
se u mkate e na jemi të drejtë ·
të drejtinë e fijyemë e muarmë
ky asnjë faj s ka bam e i tha ·
15 jisusit ndiejmë $\overline{zi}$ kur të veç
më mbretënit tande · e i tha a

mbë rrobe të mia vunë k'iron.
Tye ndenjun e ruajtyn [ruaj-
tën] atë atje. E i vunë mbi
krye të tij këtë të shkrueme:
ky është mbreti Iudhelvet. Atë-
hereza kryq-zuanë me atë dy
kysarë: një më të djathtë e
një më të magjëtë. E i vjerri
përmys nimti atë. Tha: ndë je
ti $\overline{chs}$ shtëpo vetet henë e ne. U
përgleq tjetëri e vdoi atë, i
tha: S'ke frikë Perëndinë se
u mkate? E na jemi të drejtë,
të drejtinë e fijyemë e muar-
më. Ky asnjë f.j s' ka bam. E
i tha Jisusit: Ndiejmë $\overline{zi}$ kur

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

tij amin si të them sot me mu të	*të veç mbë mbretnit tande. E*
të jesh ndë parrist · e ata qi sh	*i tha atij: Amin si të them: sot me mu të jesh ndë Parrist. E ata qi sh-*

2 — *e ruaj'yn* — e ruajtën. Zakonisht A. aoristat i shkruen me dezinencën *në* kurse tani që don e me sjellë ndryshej e *ndien* edhe ndryshej. I ndodhë, si ma merr mendja mue, ajo çka i ngjan ndonjëj djalekti tonë: për — pyr, hatër — hatyr. etj.

8-4 — *këtë të shkruame* — Shum bukur mbassi fjalët që ishin shkrue vijnë fill pas. Por, sipas Ungjillit, duhej t'ishte pak a shumë kështu: e i vunë mbi krye *fajn' e tij shkruarë* (Gjir.) ose: *punën' e ati shkruem* (Krist.)

6 — *me atë* — bashkë me atë

7 — *të magjëtë* — të majtë. Krist.: *prej së rrëmaktet.*

SHËNIM: Nga kjo fjalë e deri në fjalën *parrist* të rr. 18 teksti ungjillor asht i marrun nga ungjilli i Lukës XXIII-39-43 e pastaj e kap fillin ku kishte mbetë.

8 — *e i vjerri përmys* — e i varuni përmbys (?) — Me këto fjalë mbaron punë për të gjithë frazën: *edhe nji prej asi keqbamësish që ishin varun* (Krist.) — *nimti* — *nemte* (Krist.), mallkonte.

9 — *vet-henë* — Natyrisht, D. nuk e ka atë vizëz që na u shtërguem ta vemë të mos na dilte grupi *th*

10 — *e vdoi* — e qortoi (?)

12-13 — *se u mkate* — S'asht kështu teksti ungjillor por: *se je në një mundim me atë* (Krist.) Natyrisht, nuk e qet mirë as kuptimin e frazavet që vijnë *pas*: *për ne asht me udhë (qi të vuejmë) sepse marrim mundim si lypet për të bamet tona*, të cilat duhet të përfshiheshin ndër radhët 12-13, ku s'ka veçse pështjellim.

15 — *ndiejmë* — më fal. — Krist. e Gjir. kanë: *kujto-më.*

— 50 —

1 konjënë e shanjënë i kërrusnjënjë krye	*konjënë e shanjënë i kërrus-*
të e i thoshinë·ti qi prish kishënë e për	*njënë kryetë e i thoshinë: Ti*
tri dit e ndërton shtëpo vet-henë ndë	*qi prish kishënë e për tri dit*
je i biri perëndisë zbrit prej	*e ndërton, shtëpo vet henë,*
5 kryqjet·ashtu nde upeshkëpinj	*ndë je i Biri Perëndisë. zbrit*
të e luanjinë me letërorët·e pleq	*prej kryqjet. Ashtu nde upesh-*
t e farisetë thoshinë·tjerë i shtë	*këpinjtë e luanjinë me letëro-*
pove e vet-henë s munç ta shtëpoj	*rët e pleqt e farisetë, thoshinë:*
sh·ti o mbreti israilit qi je zbrit	*Tjerë i shtëpove e vet henë s'*
10 t prej kryqjet e të mbesonjëmë·	*munç ta shtëpojsh. Ti o mbreti*
shpre më perëndinë të të shtëponjë	*Israilit qi je, zbrit prej kry-*
njëme ai ndë do ai·qi thua se i bi	*qjet e të mbesonjëmë. Shpre*
ri perëndisë jam·jo po ata nde	*më Perëndinë të të shtëponjë*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

po nde kusarētē qi ishinē kryqzy
am me tē e nimnjinē atē · prej gja
shtē sahaç eerrētē u ba mē gjithē mē
gjithē dhet mjen mē sahat t(ē) na
ndē · mē sahat tē nandē thiri jisu
si me za tē math e tha · (ili ili la)

njëme ai, ndë do ai, qi thua se i Biri Perëndisë jam. Jo po ata nde po nie kusarēt qi ishinë kryqzyzm me të e nimnjinë atë. Prej gjashtë sahaç errētē u ba më gjithë dhet mjen më sahat të nandë. Më sahat të nandë thirri Jisusi me za të math e tha: Ili Ili la.

1 — *shkonjënë* — ata që kalojshin pranë,
— *e shanisnë* — e shajshin.
2 — *kishënë* — Kështu e ka edhe Gjlr. kurse Krist: *tempullin.*
3-4 — *ndë je* — në qoftë se je.
5 — *prej kryqjet* — Ablativ njejës me *et.* — Në Shkodër, ku dendun përdoret ky ablativ, kjo frazë sot thohet: *krygjet*
9 — *ti o mbreti israilit qi je* etj. — ti qi je mbret'i Israilit... A. gjithë këtë copë që nga fjala «i shtëpove» (rr. 7-8) e gjer tek fjala «jam» (rr. 13) e ven në vehtje të parë kurse Ungjilli e ka në vehtje të tretë, e natyrisht, gjithë periudha merr një shijellim tjetër
13-14 — *jo po ata nde po nds...* — Jo veç ata, por edhe...
16 — *më gjithë më gjithë* — E përsëritë, por nuk e shlyen njenën si ban shpesh herë.
19 — *ili ili la...* — Këto fjalë janë të prishuna nga damtimi që ka psue D. por me tepricat e shkrojavet e me ndihmën e tekstit dhe me vijimin e fjalës në fq. 51, mujten t'i lexojmë.

— 51 —

1 masavachthani · qi ē · përëndi
(p)ārdi pëse më le' ca aty qi rri
njën nëgjonjënë e thoshinë se ilinë
thërret ky · e vote një acish · e muar
5 sygjer e mbushnë nd uthul e e vu
në mbë kalam e i dhanë të pinjë
e tjerëtë thoshinë · lini të shofë
më vjene ilia ta shtëponjë · isu
si thiri pësëri me za të math · e la
10 f·ymënë · e të shkelunat e kishës
u çanë mbë du · prej nalt mjen po
shtë · e dheu u tund · gurëtë plas
në vorrezetë u çelnë · e shumë
shtatëna të fjetuna shenjash
15 u gritnë · e dual prej vorrit pas
së gritmit të tij · e hynë ndë shenj

masavachtani, qi ē. Perëndi, Pārdi, pëse më le? Ca aty qi rrinjën nëgjonjënë e thoshinë se ilinë thërret ky. E vote një acish e muar sygjer, e mbushnë nd' uthul é e vu në mbë kalam e i dhanë të pinjë. E tjerët thoshinë: Lini të shofëmë vjene Ilia ta shtëponjë. Isusi thiri pësëri me za të math, e la f·ymënë. E të shkelunat e Kishës u çanë mbë du prej nalt mjen poshtë; e dheu u tund, gurëtë plasnë. Vorrezetë u çelnë, e shumë shtatëna të fjetuna shenjtash u gritnë e dual

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

t qytet·e u dëftyenë shymë·
e qinpari e tjerët shëkonjën isu
në (kur panë) tërmetnë qi u ba,

prej vorrit, pas cë gritmit të tij e hynë në shenjt qytet, e u dëftyenë shymë [shumë]. E qinpari e tjerët shëkonjënë Isunë, kur panë tërmëtnë qi u ba,

2 — *prâi* — perëndi.
— *pësse* — përse, pse.
2-3 — *ca aty qi rrinjën* — Ndërto: ca qi rrinjën aty.
5 — *e mbushnë* — Kalon nga njejësi (vote një acish, rr. 4) në shumës, dhe ashtu e vijon frazën.
9-10 — *e la frymënë — e dha shpirtinë* (Gjir. e Krist.)
10 — *të shkelunat* — (Shif sa u tha në fq. 43 rr. 7)
14 — *shatëna të fjetuna shenjtash* — Gjir: *kurme të shënjtorëvet që flijnë.* Krist.: *korpëna prei asi shenjtënash qi kishin vdekun'.*
15 — *e dual* — dualnë, dolen.
15-16 — *pas cë gritmit të tij* — pas të ngjallunit të tij.
16-17 — *në shenjt qytet* — në shenjtin qytet, ose: në qytetin shenjt.
17 — *u dëftyen shumë — u duknë mbë shumë vetë* (Krist) *e u duknë ndë shumë* (Gjir.)
18 — *qinpari* — centurjoni. A. po këtë fjalë e ka edhe në fq. 43 rr. 7, kurse Krist. ma parë tha: *qindori* e tani thotë; *urdhën-qindësi* e Gjir. tha: *qenturioni* e tani thotë: *qindësi*. Neologjizmi i A. na duket ma i mirë.
18-19 — *e tjerët shëkonjën isunë — edhe ata që ishinë bashkë me atë fue ruejtunë Jesunë* (Krist.) — Prandaj n'A. do të plotësohet kështu: *e tjerët qi shëkonjën . . .*
19 — *(kur panë)* — Këto fjalë nuk lexohen, pse asht prishun fleta. — *tërmetnë qi u ba* — Duhet të plotsohet: *kur panë tërmetnë e qish u ba,* dmth.: *kur panë tërmetn' edhe atë qka ndodhi* (Krist.)

— 52 —

1 e u frinë fort·thanë vërtet pe-
rëndisë bir ë ky e iudheit mo(s)
jesë më kryqt shtati të shëtynë
se qe e premte·se iishte dite
5 e madhe ajo e shëtunë·pyetnë
pilatnë ti thyejnë gjunjëtë
e u nisnë·erdhë trimatë e të (p)a
rit i thyenë gjunjët ende tjetë
rit të kryqzuam me të·e mbë Je-
10 sunë erdhë·si e panë se iishte
vdekun nuku ja thy(e)në atij
gjunjët·po një trimashit me
shtijë i ra ndë brinjë e du
al (gja)k e ujë·e u pa marturi

u frinë fort, thanë: Vërtet Perëndisë bir ë ky. E ludheit, mos jesë më kryqt shtati të shëtynë, se që e premte, — se ishte dite e madhe ajo e shëtunë pyetnë Pilatnë t'i thyejnë gjunjët e u nisnë. Erdhë trimatë e të parit i thyenë gjunjët ende tjetërit të kryqzuam me të. E mbë Jisunë erdhë, si e panë se ishte vdekun, nuku ja thyenë atij gjunjët: po një trimashit me shtijë i ra ndë brinjë e dual gjak

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

15 e vërtetë e tij · ca acish panë
se vërtet thotë · qi nde ju besë
të kini · e u banë këto qi e

e ujë. E u pa marturi e vër-
tetë. Ca acish parë se vërtet
thotë, qi nde ju besë të kini.
E u banë këto qi e

1 — *u frinë* — u frikën, nga folja *me u frikë*.
1-2 — *vërtet perëndisë bir ë ky* — Të ndërtohet: *vërtet ky ë bir' i perëndisë*. Por do të kishte qenë ma drejtë që folja të vendosej në admirativ: *poaska qenë*, si ban Krist. — N'aorist e ka Gjir.: *qe*

SHËNIM: Në këtë pikë përkthimi hikën nga Ungjilli Matheut e kapet n'atë të Shën Gjonit XIX-31, pass.

2 — *e iudheit mos...* — Kupto: *e iudheit që mos...*
3 — *jesë...shtati* — Duhej shumës, sepse *tre* ishin të kryqëzuemit.
— *të shëtynë* — të shtunde
4-5 — *dite* — Kështu asht: *dite*
5 — *pyetnë* — Zen vendin e foljes *kërkuen*. Nuk ishte, pra, një *pyetje* por një *kërkesë*. Pështjellimi asht i spjeguem nga afiniteti i këtyne dy foljeve. — Krist. e Gjir. kanë foljen *i u lutnë*, edhe kjo në një shkallëzim me të parat.
6 — *gjunjët* — Gjir.: *kofshetë*, e Krist.: *kërsit' e kambëvet*.
7 — *e u nisnë* — Duhej.: *e t'i nisin* (t'i largojnë, t'i heqin q'andej ata trupna).
12 — *një trimashit* — njeni prej trimavet (rojevet).
13 — *shtijë* — heshtë. Krist.: *shtizë*, Gjir.: *shish*.
14-17 — *e u pa marturi* etj. — Nuk del e kuptueshme kjo copë. Po e marrin nga Gjirokastriti: *E kush e pa e dëfton e marturia e tij është e vërtetë; e ai e di që thotë të vërtetënë, që të besoni edhe juvet.*

— 53 —

1 shkruameja të mbushet · ëështëntë
mos përrzihetë me të · e tjetëra(v)
e shkruameja thotë · pa një qi ruante
ilishinë atje gra shumë cë largu
5 *ruanjënë* · qi u gjitnë jisusit ·
prej galilejet qi i shëbenjëna
tij · acosh *ilishte* maria magdha
lina · e maria e jakovit · e o
sia *aama* e e *aam* e të birt zeve
10 dheut · u grys nata · erth një njeri
i pëgatë · prej arimathiet ·
eemënit jiosif · qi nde ai u psua
prej jisu it · ky vote ke pilati
lypte shtatn e jisu it · atëhe
15 re pilati · urdhënoi ta *aamënë*
shtatnë · e muar shtatnë jiosifi

shkruameja të mbushet :Eshtën-
të mos përrzihetë me të, e
tjetëra e shkruameja thotë: Pa
një qi ruante. Ishinë atje gra
shumë, cë largu ruanjënë, qi
u gjitnë Jisusit prej Galilejet,
qi i shëbenjënë atij· acosh
ishte Maria Magdhalina, e
Maria e Jakovit e Osia ama,
e e am'e të birt Zevedheut.
U grys nata; erth një njeri i
pëgatë prej Arimathiet, emënit
Jiosif, qi nde ai u psua prej
Jisusit ky vote ke Pilati, lyp-
te shtatn' e Jisusit. Atëhere
Pilati urdhënoi ta amënë shtat-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

e e pshtual ndë pëlhurë të pastrë
e e shtiu ndë vorr të rri · qi goditi
prej guri·e vunë gur të math · më derë
të vorrit votnë · e qenë atje mari
a (magdhalina) e tjetëra

në. E muar shtatnë Jiosifi e
e pshtual ndë pëlhurë të pastrë, e e shtiu ndë vorr të rri
[ri] qi goditi prej guri: e vunë gur të math më derë të vorrit, votnë. E qenë atje Maria
Magdhalina e tjetëra

1 — *e shkruameja* — profecija
2 — *mos përrzihet me të* — Nuk e dij çfarë kuptimi mund të ketë folja *përrzihet* përveç kuptimit të sotshëm *përziehet*. Por me këtë kuptim nuk shkon mbas tekstit: *Do të mos thihetë ndonjë nga eshtërat e tij* (Gjir.)
3 — *pa një qi ruante* — Edhe kjo copë, sikurse e përparshmja asht nji profeci (*e shkruameja*), por as këtë A. s'e jep si duhet: *Kanë me vum' orë mb'atë qi shpuenë* (Krist.).

SHËNIM: Këtu soset «inserti» i Ungjillit të Johanit dhe kapet prap Matheu XXVII-55, tamam në vendin ku kishte mbetë në f. 52, rr. 2

4-5 — *cë largu ruanjënë* — që shëkonin nga larg.
5 — *qi u gjitnë* — Relativi *qi* asht vumë shum larg emënit e prandej dei i vshtir kuptimi. Mjafton të zevendsohet me tjetrin përemën: *të cilat* (në venp t'emënit *gratë*)
6 — *qi i shëbenjën* — Edhe këtu relativi po ashtu si sipri. Fjalën *shëbenjën* (shërbenjën) e ka shkrue pa *r*
7 — *acosh* — *prej atyne* ose: *ndër to*
7-8 — *magdhalina* — Në këtë fjalë përdor varjantën 3) të shkrojes *g*.
8-9 — *maria e jakovit e osia ama* — Për analogji shiko këtë frazë në fq. 43, rr. 15-16. — Edhe këtu, si aty, ka pështjellim. Ndërto: Maria e ama e Jakovit e e Joseut.
9 — *të birt*. Duhej: *të bijvet të Zevedheut*.
11 — *i pëgatë* — i bëgatun, i pasun.
15 — *ta aamënë* — ta apin. — Ndoshta asht shkrue gabimisht *amënë* për *apënë*, por kemi gjallë trajta analoge që e arësyetojnë edhe grafinë e A.: *ama bukën* = epma bukën, etj.
18 — *të rri* — të ri.
19-20 — *e vunë ... votnë* — Duhej njëjës: *edhe, si rrokullisi (vunë) një gur të math ndë derët të vorrit, iku (votnë)* (Krist.)
21 — (*magdhalina*) — D. i damtuem nuk e ka këtë fjalë përveç një pjesë të rrokjes *ma*.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

1 mari · rrinte mbi vorri:—— *Mari, rrinte mbi vorrt.——*
e diela e qorit · pas pashkëvet *E diela e Qorit, pas Pashkëvet.*

joan · *Joan*

Ndatë koho tye shëdritun jsi pa *Nd' atë koho tye shëdritun*

5 njeri të verbët të lem·e pyet
njënë të psuamit e tit e i thonë: ra
vvi·qish faj ka bam gjënia e kë
tij qi verbët ë lem·përgjegjetë
jësi as ky faj s ka as gjëni e tij·po
10 të dëftohetë pun e perëndisë më të
se mu të më quhetë punë puna e atij
qi më ka çuam sa ëështë dita·vjene
nata·kur s mun kush të punonjë·kur
jam ndë gjin drita jam i gjinsë·
15 këtë tha e pshtyni mbë dhet·e u ba bal
të prej pshtymet·e e leu baltën(ë)
më su të të ve bëti·e i tha atij·
eeë u laj ndë hurdhë të siloamsë
qi e quajnë e çuame·vote e u la
10 e eerth tye pam·gjënia e tij e

Jësi pa njeri të verbët të lem. E pyetnjënë të psuamit e tij e i thonë: Ravvi, qish faj ka bam gjënia e këtij qi verbët ë lem? Përgjegjetë Jësi. As ky faj s' ka as gjëni' e tij, po të dëftohetë pun' e Perëndisë më të. Se mu të më quhetë punë puna e atij qi më ka çuam sa është dita: vjene nata, kur s' mun kush të punonjë. Kur jam ndë gjin drita jam i gjinsë. Këtë tha e pshtyni mbë dhet e u ba baltë prej pshtymet, e e leu baltënë më su [sy] të të verbëti[ ]. E i tha atij: Ecë u laj ndë hurdhë të Siloamsë — qi e quajnë: e çuame —. Vote e u la, e erth tye pam. Gjënia e tij e

1 — *rrinte mbi vorr* — Tashti, përkundra, duhej së paku në shumës. Por tekst ka: *tue ndenjun kundruell vorrit* (Krist.)

SHËNIM: Në këtë pikë A. e këputë vijimin e tregimit shi n'atë vend ku e kishte nisë «perikopenë» e fq. 17 «*Nesëret qi ishte pas së premtejet*» etj.

2 — *qorit — qorrit.* Këtu që asht një shënim i tij, A. përdor këtë fjalë turqisht kurse, në përkthim e sipër, ka kujdes me përdorë fjalën *i verbët.*
3 — *joan* — Ungjill prej Joanit IX-1, pass.
4 — *tye shëdritun — tue shetitë*
5 — *njeri te verbët të lem* — Kuptohet: *pau një njeri që kish lindun i verbët*
6 — *tit* — tij. — A por mos e shquen: *të psuamit e tij?*
7 — *gjënia* — gjinija, far'e fisi.
8 — *qi verbët ë lem* — qi verbët asht lemë.
9-10 — *po të dëftohetë*: Kupto: *por asht puna kështu qi të dëftohetë etj.*
11 — *të më quhetë punë puna e atij* — *më duhet me punuem punën e atij* (Krist.)
14 — *drita jam i gjinsë* — Ndërrim gjinije.
16 — *e e leu baltënë më su* — Me të vërtetë: *e lieu synin me baltë.* Por në ndërtimin e A. folja *leu* duket se ka një vlerë që s'e ka sot, ndoshta si it. *applicare.* Vre ma tutje fq. 55 rr. 8-9: *e ma gjiti syvet,* dhe fq. 55 rr. 18: *më vu më syt.*
19 — *qi e quajnë* — qi don me thanë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

— 55 —

ata qi e kishinë pam përpara se verbëtë qe thoshinë · nuku ëështë ky qi rrinte e përderonte. tjerë të thoshinë ky ëështë · tjerëtë thoshi në · si mun njeri fajtuar kë

ata qi e kishinë pam përpara se verbëtë qe, thoshinë: Nuku ësht'ë ky qi rrinte e përderonte? Tjerët thoshinë: ky është. Tjerëtë thoshinë: i ngjan atij. Ai thoshte se unë jam. I thonë atij: Si t' u çelë sytë? Përgjegjetë ai e thotë: Njeri qi e quajnë Js, baltë bani e ma gjiti syvet e më tha: Ecë ndë hurdhë të Siloamit e u laj. Vojta e u lashë, e shof. I thonëte ata: Ku është ai? Thotë ai: S' e pashë. U ndie ndë Fariset qi qe ërpara verbëtë. Ishte e shëtunë kur bani baltënë Jsi e i çeli syt e tij. Pësëri e puesnjënë Farisei: Si t' u çelë sut? Ai ju thotë atune: Baltë më vu më syt e u lashë, e shof. I thonë prej Farisheishit ca: Ky njeri s' ë—

3 — *përderonte* — lypte lëmoshë. Folja *me përderue* na duket e nxjerrun me vend nga fraza populiore: *me lypë dërë më-derë* ose nga ndonjë tjetër shoqja e saj. Në gjuhë t'Arbreshëvet përdoret edhe emëni: *përderës-i* — lypës-i.

7 — *njri* — njeri.

9-10 — *ndë hurdhë të Siloamit* — Ma parë (fq. 54. rr. 18) pat thanë: *ndë hurdhë të Siloamsë.*

11 — *u lashë* — u lava.
e shof — dhe ja ku po shof.
i thonëte — Prezent shumës me shtojcën *te*.

12-13 — *u ndie...* Duhej: *e dërguene te Farisejt*. Natyrisht, edhe çka vjen pas n'atë frazë hecën ashtu si e ka nisë. A Fraza ungjillore asht: *e bijnë (ose e dërgojnë) te Fariseitë atë qi tshte njiherë i verbët* (Krist)

19 — *prej farisheishit ca* — Ndërto: ca prej farisheishit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

— 56 —

shtë i perëndisë · qi të shëtu nënë se shëkon · tjerëtë thoshi në · si mun njeri fajtuar kë

shtë i Perëndisë, qi të shëtunënë s' e shëkon. Tjerët thoshinë: Si mun njeri fajtuar këto

të të gjoftuna të banjë · e mbë
mi ilshinë mb atë · i thonë të ver
bëtit pësëri · ti qish thua për
të qi të çeli sytë · thotë ai · se
fjalëparë qe · s mbesitnë iudhe
it mbë atë · se verbëtë qe e shef
mjen ke thirë gjënin e tij ta shofë
në i pyesnjinë ata e ju thoshinë ·
ky ëështë biri juaj · qi thoni ju se
verbëtë leu · si njëme shef · s e
pamëte kush ja çeli sytë · na s e
pamëte ai di atë pyetni · ai
mbë vet-he le të flasë këto tha
në gjëni e tij se kishinë frikë
prej iudheivet · nde këtë medo
njënë iudheitë: se ai q(i) (t)ë shpal

të gjoftuna të banjë? E mbëni ishinë mb'atë. I thonë të verbëtit: pësëri Ti qish thua për të qi të çeli sytë? Thotë ai se fjalëparë qe. S' mbesitnë Iudheit mbë atë, se verbëtë qe e shef, mjen ke thirrë gjënin e tij ta shofënë. I pyesnjinë ata e ju thoshinë: Ky është biri juaj, qi thoni ju se verbëtë leu? si njënë shef? — S' e pamëte kush ja çeli sytë, na s' e pamëte, ai di, atë pyetni, ai mbë vet-he le të flasë. Këto thanë gjëni e tij, se kishinë frikë prej Iudheivet, nde këtë mendonjëne Iudheitë: se ai qi të shpall

2 — *s e shëkon* — Krist. e Gjit. kanë: *nukë ruen (ruan)* d m th.: me mbajtë (*osservare* it.) të kremten dhe ligjët e vume për atë ditë. Ndër Ebrejt e Shtundja ishte ditë pushimi absolut.

3-4 — *këtë të gjoftuna* — Duhej: *këto të gjoftuna.* Fjala *të gjoftuna*, që na e kemi ndeshë në fq 20 rr, 6-8, këtu d m th: *mrekulli.*

4-5 — *e mbëni ishin mb'atë* — Kupto: e mb' atë çashtje ishin në mëni; d m th. *ishte të shkierë ndërmjet atyneve* (Krist.)

8 — *fjalëparë qe* — Ma mirë: *fjalëparë është.*

10-11 — *mjen ke thirë gjënin e tij ta shofnë* — Në tekst nuk thohet se e thirrën gjininë e tij *ta shofin* por: *...nuk i zunë besë, se ishte i verbëtë, edhe çeli sytë, qysh sa thërritnë përint'e ati qi i u çëlne sytë* (Krist.)

8-9 — *s e pamëte* — nuk e pamë

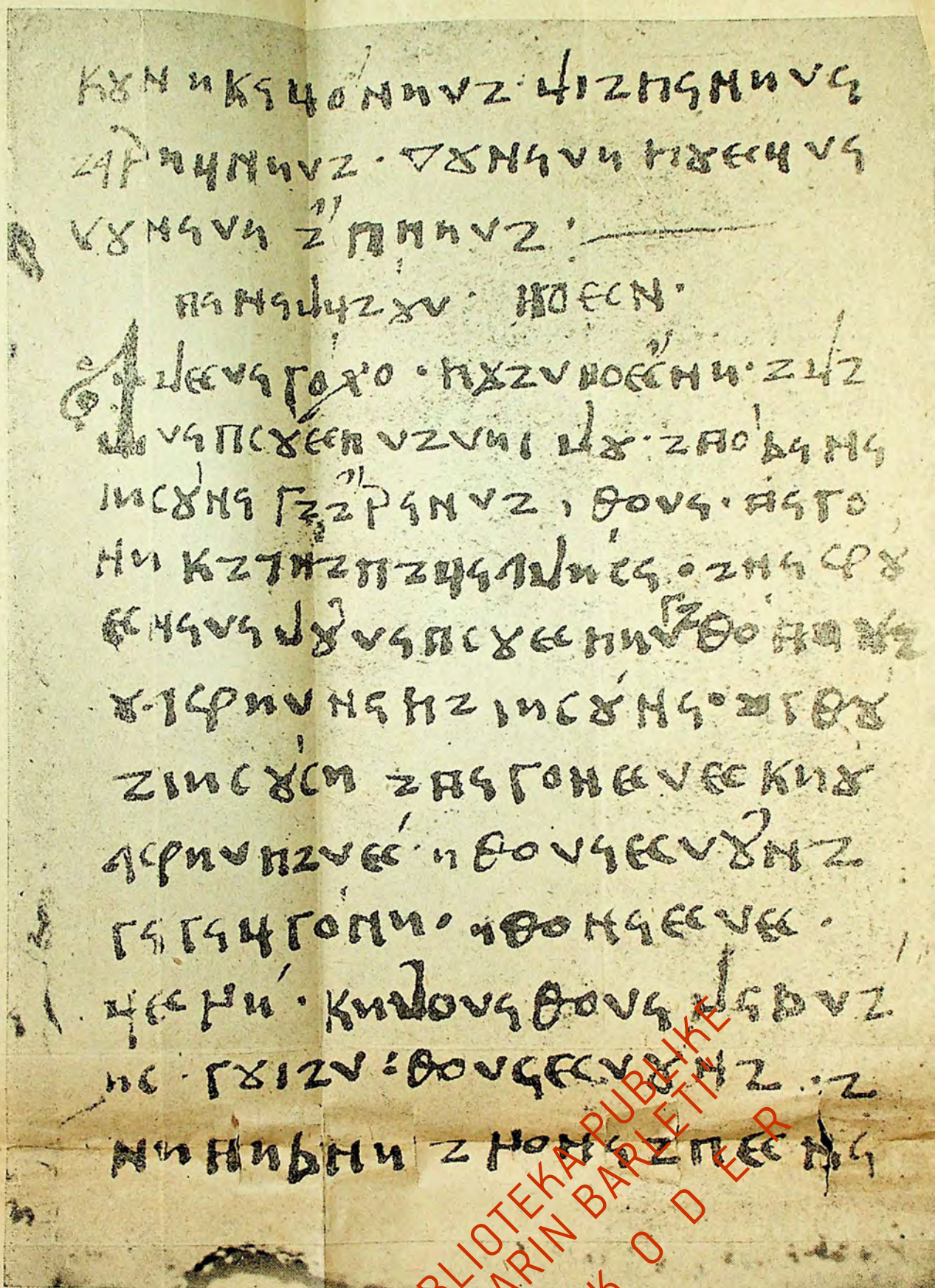
9-16 — E gjithë kjo përjudhë deri tek fraza *le të flasë* (rr. 16) na duket një si përmbledhje që i bau A. tekstit ungjillor, të cilin po e nxjerrim prej Kristoforidhit: *Përint'e ati upërgjegjnë atyne e thanë, E dimë se kyi është biri ynë edhe se ka lem'i verbëtë: por si shef tashti, nuk dimë, a cili i çell sytë, na nukë dimë: ai ka moshë; pyetni atë: ai ka me folunë për vetëvetëhenë.*

18-19 — *medonjënë* — mendonjënë, mendojshin.

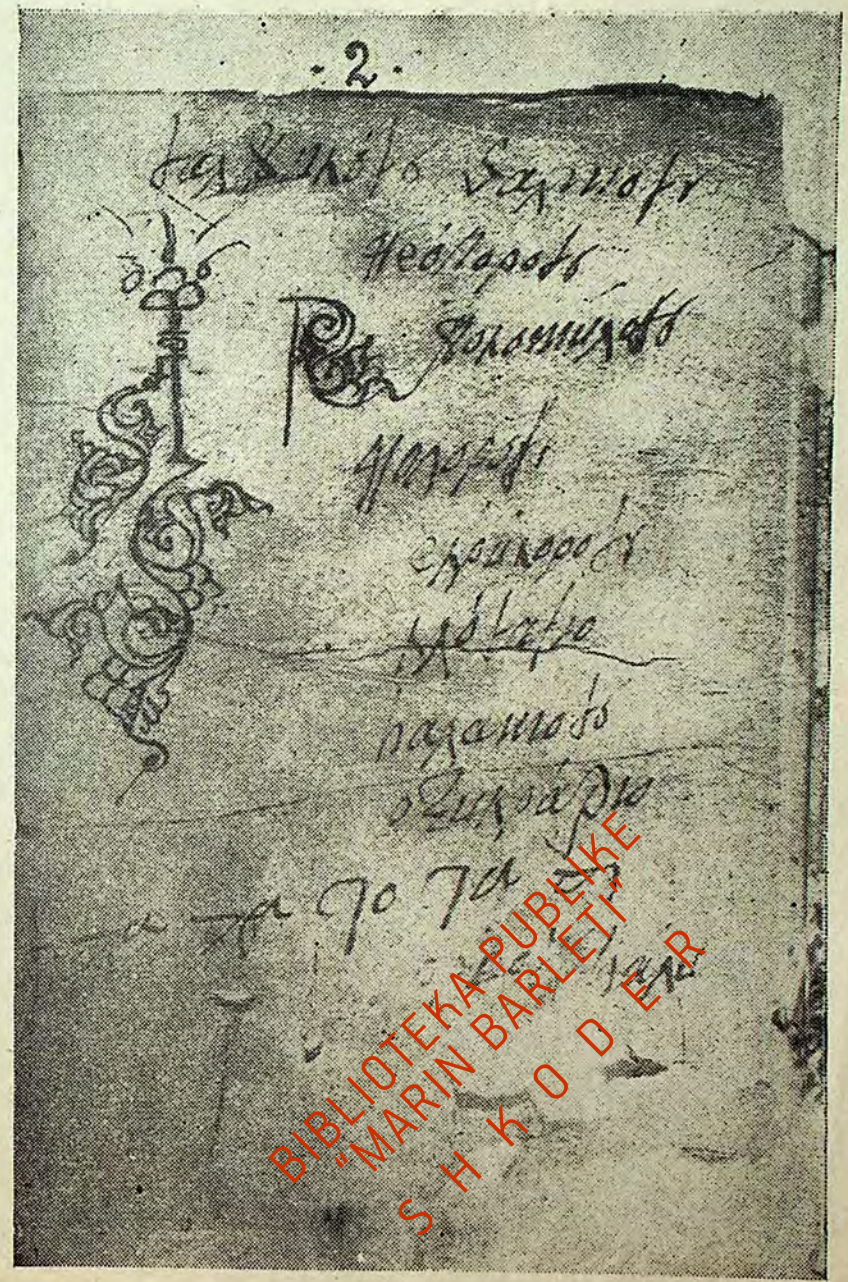
BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

1 krishnë xojerrë të jetë prej si
nagolet · e pradaj gjëni e tij
thanë ai di atë pyetni · e py
etnë të dytënë herë atë njeri

Krishnë xojerrë të jetë prej Sinagolet. E prandaj gjëni e tij thanë: ai di, atë pyetni. E pyetnë të dytënë herë atë

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
„MARIN BARLETI"
S H K O D E R

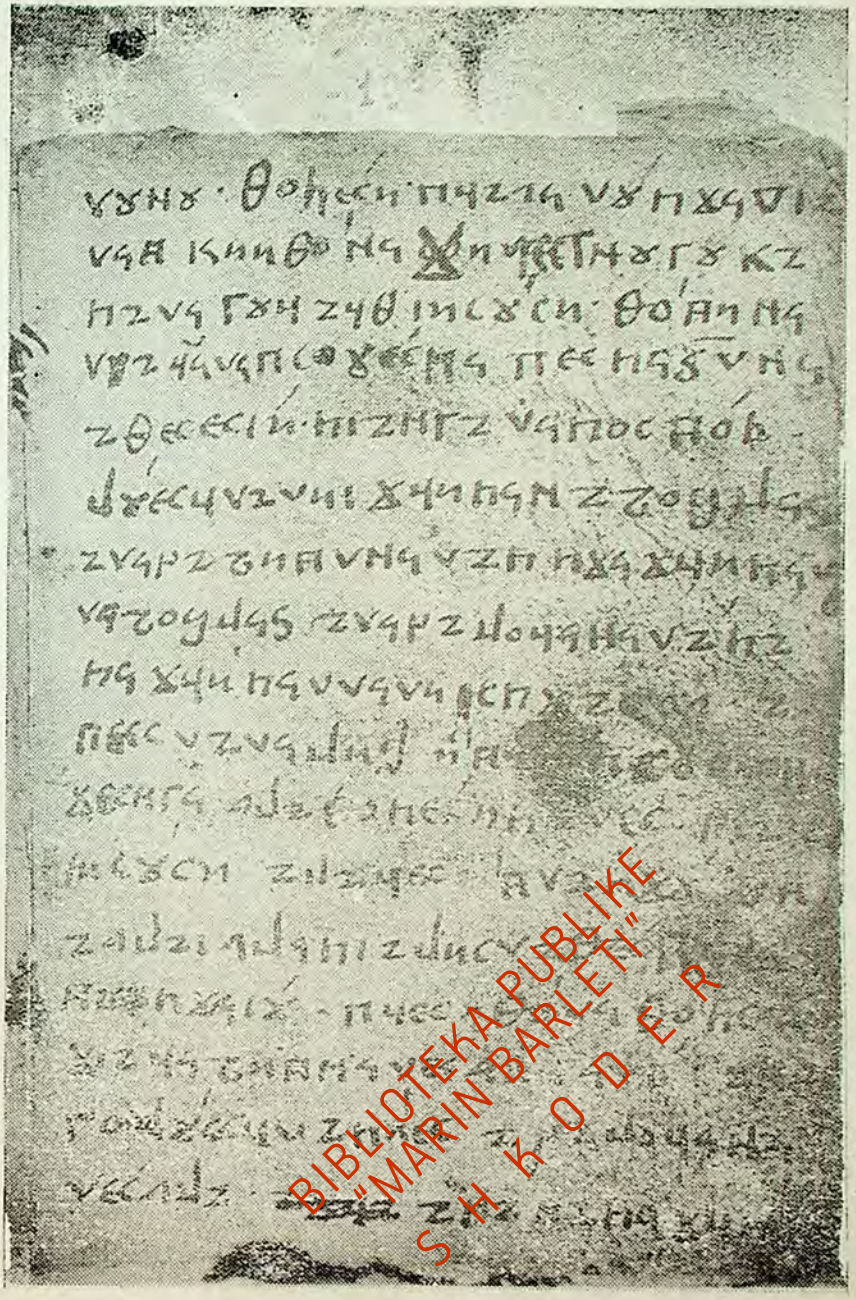
BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

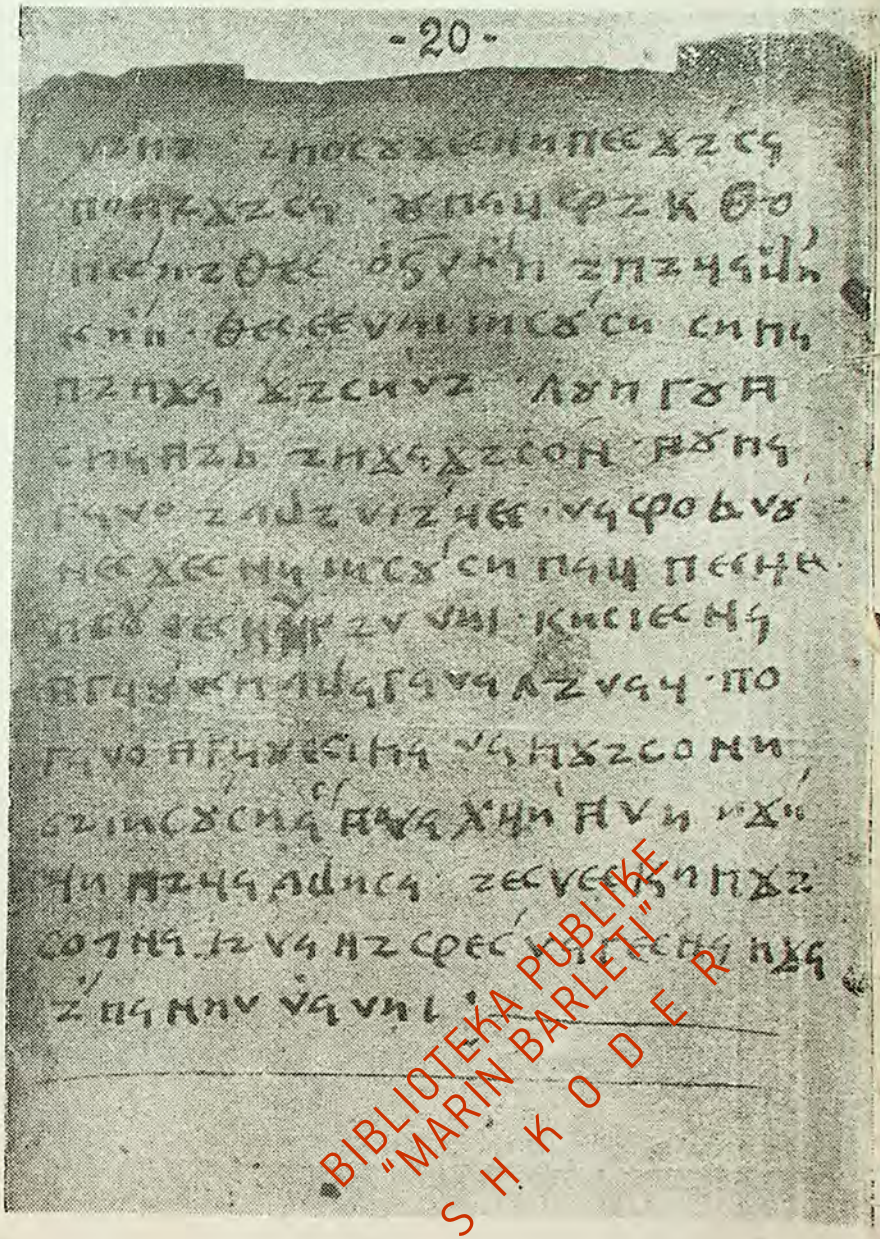
BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA RYBNIKE
MARIN BARLETI
S H K O D E R

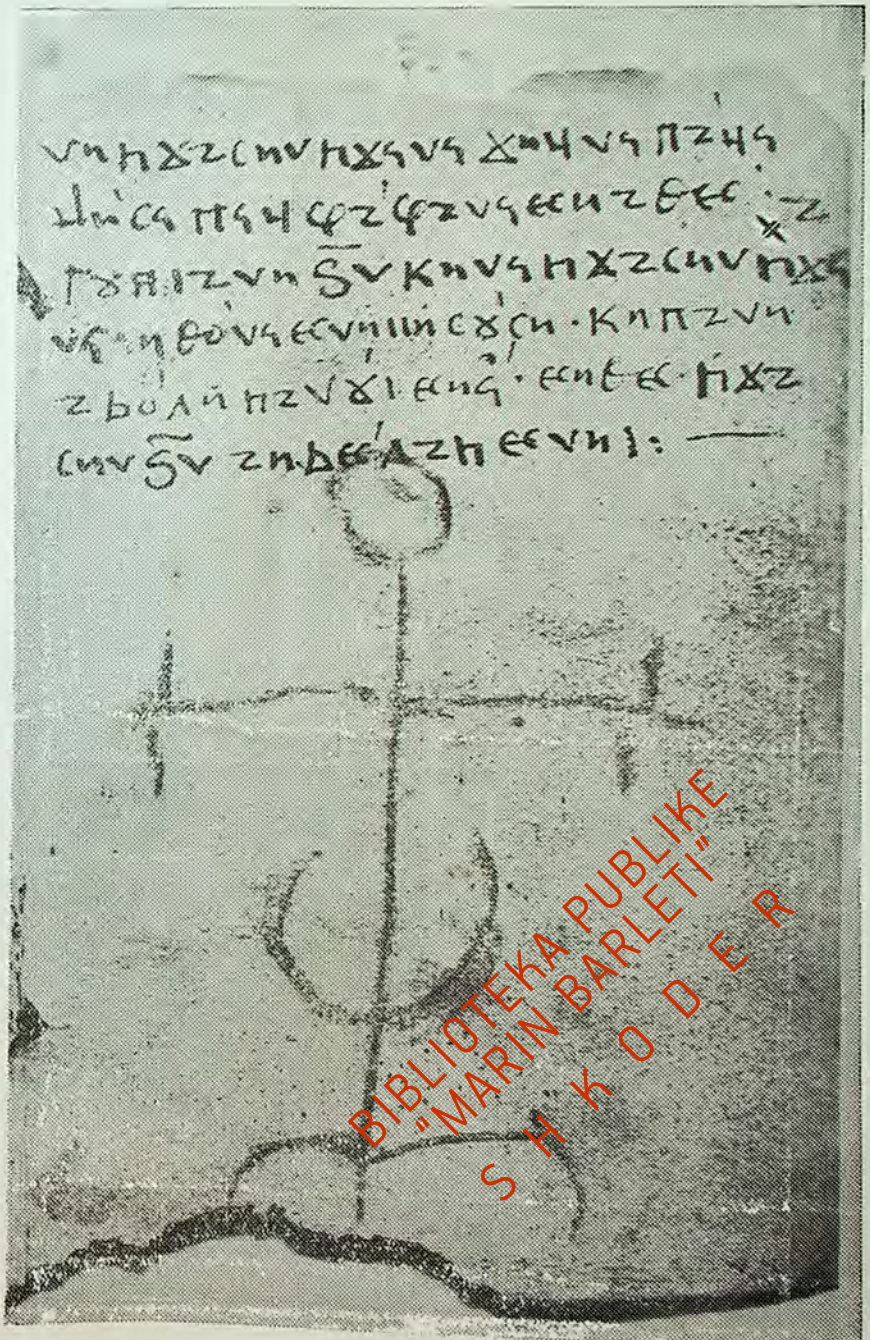
BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

qi qe verbëtë · thotë ai · dha lav
di perëndisë na s e pamëte ·
se ky njeri fajtyar ëështë · përgje
gjenë ata e thanë · na fajtuar
s e dimëte se ëështë po këtë dimë
te na qi ky verbëtë qe e njëme
shef i thonë atij pësëri · qish ba
ne si t u çelë sytë përgjegje
të ai unë juve ju them e ju s nëgjo
ni · përse pësëri do të nëgjoni
mos ju të psuamit e tij doni të
bachi · u idhënuanë ata e thanë
ti je i psuam i tij na të moiseut
jemi (të) (p)suam·na s kemi nëgjua(m)

njeri qi qe verbëtë, thotë ai: Dha lavdi Perëndisë. Na s' e pamëte se ky njeri fajtyar është. Përgjegjenë ata e thanë: Na fajtuar s' e dimëte se është po këtë dimëte na qi ky verbëtë qe e njëme shef. I thonë atij pësëri: Qish bane? si t' u çelë sytë? Përgjegjetë ai: Unë juve ju them e ju s' nëgjoni, përse pësëri do të nëgjoni? Mos ju të psuamit e tij doni të bachi? U idhënuanë ata e thanë: Ti je i psuam i tij, na të Moiseut jemi të psuam. Na s' kemi nëgjuam

1 — *xojerrë* — Gjithënjë shkruesi nuk asht i sigurtë për tingullin e shkrojës *x* që ka çpikë në procesin e shkrimit të vet.

3 — *ai di, atë pyetni* — A. ynë duket se ja ban me të dijtun e me dashje ndërrimet tekstit. Në këtë vend Ungjilli përsëritë frazën e përparëshme: *ai ka moshë, pyetni atë*, dhe A. nuk gënjehet por e shikon si e ka për. kthye ai vetë ma parë e po ashtu e përsëritë.

3-11 — Njëkaqë janë shëndërrue vehtjet dhe njëkaqë asht ndryshue teksti në këtë copë, saqë s'i shofim hall tjetër por me i vumë përbri përkthimin e Kristoforidhit: *Thirrnë pra për së dyti atê nierinë qi qe i verbëtë, edhe i thanë, Ep·i laft Perëndisë: na e dimë se kyi nieri âsht fajtuer. Ai upërgjeq pra, e tha, Ndë qoftë fajtuer nuk dij: por një punë dij, se qesh' i verbët' edhe tashti shof.*

11-12 — *qish bane si t u çelë sytë* — As këtu s'i ka ndejë tekstit: *Qish të bani? si të çeli sytë?* (Krist.)

16 — *u idhënuanë* — Gjir.: *Ma ata e shaijtinë*, e Krist.: *E përgeshnë pra.*

18 — *na s kemi nëgjuam* — Duhej afermativ: *na kemi nëgjuam.*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

— 58 —

se mosinë thiri perëndia · kë
të na s e dimëte gëha ëështë · për
gjegjetë ai njeri e ju thotë aty
ne · më këtë mërehem nde u se ju
s e patë gëha ëë e më çeli sytë
shof se fajtuar perëndia nu
ku nëgjon · po kush ëështë i der
shimi i perëdisë e urdhënim

se Mosinë thirri Perëndia, këtë na s' e dimëte gëha është. Përgjegjetë ai njeri e ju thotë atyne: Më këtë mërehem nde u, se ju s' e patë gëha ë, e më çeli sytë. Shof se fajtuar Perëndia nuku nëgjon: po kush është i ndershimi i Perëndisë

n e tij ban atë nëgjon · se	*e urdhënimn' e tij ban, atë në·*
kurrë s ë nëgjua qi të çelnjë sy	*gjon. Se kurrë s' ë nëgjua qi*
t(ë) të verbëtë të jetë lem · po	*të çelnjë sytë të verbëtë të je-*
me mos qenë i perëdisë s mun	*të lem. Po me mos qenë i Pe-*
të bante gja kurrë · përgjegje	*rëndisë s' mun të bante gja*
në e i thonë atij · me faje ti	*kurrë. Përgjegjenë e i thonë*
leve gjithë e ti ne të na psojsh	*atij: Me faje ti leve gjithë e*
e nxuarrë këtë përjaashta · e në	*tine të na psojsh? E nxuarrë*
gjoi isusi se e x arë këtë për	*kë të përjashta. E nëgjoi Isusi*
jaashta e gjet kë(të) i tha	*se e xuarrë këtë përjashta; e*
	gjet këtë, i tha:

1-2 — *këtë* — dmth Krishtin.
2 — *s e dimëte* — nuk e dijmë.
— *gëha* — kahë, ngaha, nga.
7-8 — *i dershimi i perëndisë* — i ndershimi, d m th.: *kush nderon Perëndinë* (Gjir.)
11 — *të verbëtë të jetë lem* — (*sytë*) *e ati qi ka lem'i verbëtë* (Krist)
15 — *të na psoish* — të na mësojsh.

— 59 —

1 ti mbesit mbë të bir të perë	*Ti mbesit mbë Bir të Perën-*
disë përgjegjëtë ai e tha · e	*disë? Përgjegjet ai e tha: E*
kush je ti $\bar{z}t$ qi të mbesit mbë	*kush je ti $z\bar{t}$ qi të mbesit mbë*
të · i thotë atij jisusi · qi pe ti	*të? I thotë atij Jisusi: qi pe*
5 e foli me tuj ai ëë ai tha · mbe	*ti e foli me tuj [ty] ai ë. Ai*
sit $\bar{z}t$ e i falem atij: ——	*tha: mbesit, $\bar{z}t$: e i falem*
	atij.-- ——

3 — *kush je ti* $\bar{Z}t$ — Duhej: Kush asht ai Zot.
4 — *qi pe ti* — ai qi pe ti etj.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

RÉSUMÉ

Dans les colonnes de notre Bulletin, on a déjà parlé à deux reprises (Année II, 1948, Nr. 2-3; III, 1949, N°1) d'un ancien manuscrit albanais découvert en janvier 1949, écrit dans un alphabet particulier inconnu jusqu'à présent. Dans l'actuel numéro du Bulletin I. Zamputi, l'un des déchiffreurs de cet alphabet, donne la translitération et la transcription de ce texte avec de copieuses notes.

Dans la translitération il transpose le mss dans l'alphabet actuel en le reproduisant d'une manière rigoureusement fidèle avec ses accents, ses points placés à la mi-hauteur, ses imprécisions graphiques et orthographiques etc, se permettant seulement de procéder à la séparation des mots les uns des autres, qui n'est pas nette dans le manuscrit. Dans

la transcription, pour rendre le texte plus accessible, il ajoute les signes de ponctuation et corrige quelque erreur évidente, mais conserve les fluctuations de la graphie et orthographie de l'orginal. Les notes donnent des explications sur la graphie du texte, motivent la manière de lire de certains passages douteux, font des observations philologiques et établissent des parallèles avec le texte des Evangiles et les passages corrélatifs des aeuvres de Buzuku (XVI siecle,) Gr. Gjirokastriti (1824) e Kristoforidhi.

L'énumération des pages est conventionnelle, puisque le manuscrit a perdu par-ci par-là des pages, comme il est signalé dans les notes.

Le manuscrit est fomé de deux parties: un sermon religieux (pages 3-16) resté inachevé, car il semble qu'entre les pages 11 et 17 sont allés perdues quelques feuilles. Cette première partie semble être une prose originale. La deuxième partie (pages 17 et jusqu'a la fin) est composée de traducions partielles des divers Evangiles (*péricopaë-sequentia*) qui font du manuscrit une sorte de «Missel».

La langue du manuscrit, — qui dès qu'il fut trouvé, fut baptisé «L'Anonyme d'Elbasan», — est essentiellement celle de l'Albanie centrale. Z. attire l'attention sur les eléments du dialecte tosque qui y apparaissent quelquefois, comme la forme du verbe *être* á la 3 personne du singulier de l'indicatif présent (ë, ësht, është) etc

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

ELEMENTI ILIR NË QYTETET DYRRHACHIUM DHE APOLLONIA

nga

HASAN CEKA

Simbas burimeve historike antike, dy qytetet ma të mëdhenj e ma të randësishëm të bregdetit ilir, Dyrrhachium dhe Apollonia, kan qenë themelue nga kolonistë t'ardhun prej Korinthi e Korkyre (Korfuzi), i pari më 627 dhe i dyti 588 para Ep. Re. [1]) Ky asht nji fakt qi asht pranue pa rezerva nga dijetarët dne i përgjigjet më të vërtetë vetëm vendosjes më kto dy vende të banorëve të parë prej origjine helene

Thukydidi, nga i cili në radhë të parë i kemi datat e sipërme, shprehet më nji mënyrë, sikur terreni ku u vendosën kolonistët e parë helenë tue themelue dy qytetet bregdetare, të mos kishte qenë banue fare nga fiset ilire që e rrethojshin. Ky përshkrim, sikurse do të përpiqem t'a shpjegoj ma poshtë, nuk mund t'i jetë përgjegj krejt gjendjes, në të cilën e gjetën helenët vendin që zgjodhën për banim të përhershëm të tynen.

Përsa i përket Apollonisë, data e themelimit që na epet për të mund t'i përgjigjet së vërtetës pse edhe emni i qytetit asht nji emën thjesht helen. Por në lidhje me Durrësin, pozita gjeografike e të cilit asht e tillë, që nuk mund të mendohet të ket qenë i pa-banuem para ardhjes së kolonistëve helenë, çfarëdo pa tjetër dyshime përsa i përket saktësisë së datës së themelimit të dhanun prej Thykydidit. Për nji banim ma të hershëm të tij kemi nji shënim nga koha romake. Appiani na kallxon (Bell. civ. II. 39) se nji mbret barbar (pra ilir e jo helen) paska qenë ay që e themeloi i pari qytetin, të cilit i ka dhanë edhe emnin e vet, Epidamnos. Djali i tij Dyrrhachos nga ana tjetër paska pasë ndërtue limanin, i cili u pagzue gjithashtu me emnin e themeluesit, Dyrrhachion. Ky shënim i Appianit meritoi pa tjetër të merret me seriozitetin e duhun e të mos kalohet tue u konsiderue si nji legjendë e thjeshtë, pa baza historike. Appiani nuk mund t'a ket shpikë nga mendja atë që thotë për themelimin

1) Thukydidi I. 24-26.

BIBLIOTEKA KOMBËTARE BIBLIOTEKA KOMBËTARE S I K O D E R

e Durrsit por sigurisht e ka nxjerrë nga burime historike ma të vjetra që nuk kanë si kontrollohen ma prej nesh; ose na ka kumtue nji gojdhanë të moçme popullore ilire, e cila, tue qenë se ilirët nuk kishin nji histori të shkrueme të tyne, mbështetet në nji ndodhinë të vërtetë trashëgue gojarisht brez mbas brezi.

Edhe po t'i shqyrtojmë të dy emnat, Epidamnos dhe Dyrrhachion, nga pikpamja linguistike, duhet t'i apim të drejtë kumtimit t'Appianit d.m.th. se themeluesit e parë nuk janë helenët por vendësit autoktonë, ilirët. Arkeologu Schober 2) kujton se emni Dyrrhachium (Δυρράχιον) asht emni i vjetër vendas, i përdorun para ardhjes së helenëve; kjo do të përputhesh plotësisht edhe me kumtimin e sipërm t'Appianit, por studimet ma të reja linguistike duen t'a nxjerrin kët emën me prejardhje greke (δυῦ — ραχία) «përplasje valësh» 3). Nga ana tjetër emni ma i moçëm i qytetit, Epidamnos ('Επίδαμνος), të cilin deri përpara pak vjetëve dojshin me e shpjegue gjithashtu me anë të greqishtes 4), asht rrjeshtue sot në listën e emnave gjeografike ilire 5).

Nga sa ma sipër del pra se helenët, të cilët erdhën edhe u ngulën në Durrës me qëllime thjesht tregtare, gjetën këtu pa tjetër nji popullsi vendase ilire. Historija nuk ban fjalë për nji pushtim me forcë të Durrësit nga ana e tyne, prandaj duhet të supozojmë se vendosja e helenëve u ba në bazë të nji marrëveshjeje dy-palshe në mbështetje të së cilës ilirët vazhduen të banojnë për krahë helenëve. Asht afër mendjes se tregtarët helenë nuk kishin interesë t'i dëbojshin ilirët nga qyteti i ri, pse kjo s'munt t'ishte veçse në damin e tyne. Ata kishin nevojë për ilirët, pse vetëm me ndërmjetsimë e tyne munt të zhvillojshin nji tregti të frytshme me krahinat e pasuna ilire të hinterlandit, tue shkëmbye artikuj zejtarie me prodhime bujqësore, blegtorale, pyjore, minerale etj.; helenët duhej t'i shmangeshin ç'do konflikti — dhe dëbimi do të kishte pa tjetër nji pasojë të tillë — e të mbajshin lidhje të ngushta, të pakën me fiset fqinj, mbasi vetëm nji fqinjësi e mirë e nji kuptim i mirë reciprok munt të garantonte zhvillimin e nji tregtije të frytshme, pa të cilën qyteti nuk munt as të lulëzonte as edhe të rrinte. Përkrah për të sigurue relacione sa më të përzëmërta me ilirët, populli i Durrësit zgjidhte nga gjini i vet nji person të përshtatëshëm, i cili ishte i vetmi i autorizuem që kishte të drejtë me lidhë me ilirët e jashtëm, n'emën të qytetarëve të tjerë, ç'do llojë marrëdhanjeje tregtare. Ky person që zgjidhesh

2) C. Praschiker dhe A. Schober, Archäologische Forschungen in Albanien u. Montenegro. f. 38 Wien 1919.

3) H. Krahe, Die alten balkan-illyrischen geographischen Namen, Heidelberg 1925, f. 2.

4) Tue u mbështet mbi parafjalën greke ἐπί dhe fjalën δάμνος të cilën Hesyhi e shpjegon me ἵππος = kal.

5) Krahe, vepër e cituame, f. 23

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

vetëm për një vit dhe quhesh πωλητής (Plutarh, Quaest. gr. 29 p. 297 F) për t'a krye mirë detyrën, duhet të ket dijt mirë gjuhën ilire, prandaj nuk përjashtohet mundësija që të ket qenë zgjedh shpesh herë nga radhët e banorëve prej origjine ilire, aq ma shumë, kur, sikurse do të provohet ma poshtë, ilirët e qytetit kishin fitue, të paktën qysh nga fundi i shek. IV-të p. Ep. Re, të njejtat të drejta si dhe banorët prej origjine helene.

Një gjendje të tillë të njëllojtë, duhet të supozojmë edhe për Apolloninë, mbasi të dy qytetet ishin lidhë, nga ç'do pikpamje, ngushtë njani me tjetrin dhe pësojnë gjatë zhvillimit të ngjarjeve historike, thuejse gjithmonë të njejtin fat.

Influenca e ilirëve në punët e mbrendshme të Durrësit fillon të zgjanohet sidomos nga mezi i shek. V-të, kur populli ngren krye kundër shtypjes nga ana e aristokratëve. Këta, të dëbuem nga qyteti (437 para Ep. Re) kërkuan dhe gjetën përkrahjen e fiseve ilire të Taulantëve dhe Parthinëve (Diodor XII 30,2), të cilët banojshin për rreth Durrësit. Schutt 6) mendon se rivendosjen e regjimit të ma-parshëm shtypës me anën e forcës së fiseve ilire të përmënduna, aristokratët e paguen tue u dhanë ilirëve të drejtën e banimit në qytet. Mbas sa u tha sipër kët të drejtë duhet t'a kenë pasë gëzue ilirët vendas qysh nga fillimi i themelimit të qytetit, me gjithë që, në këtë kohë të parë, ato konsideroheshin gjithnji si një shtresë me të drejta të kufizueme dhe çfrytëzoheshin prandaj nga shume pikë-pamje; ato konsideroheshin si periodike dhe si të tillë ishin detyrue me pague tatime, me ba shërbim ushtarak në rasa lufte si dhe me krye shumë angarina të tjera. Ajo që fituen ata me këtë ndërhymje të vlezërve të tyne të jashtëm, që pat si pasojë asgjasimin e lirise së fitueme nga shtresat e gjana të popullit dhe rivendosjen e një regjimi oligarhik, ishte e drejta e qytetarisë, e cila i epte mundësinë të gëzojshin gjithë ato të drejta e detyra si edhe banorët helenë.

Tue filluе keh mezi i shek. IV, të dy qytetet ndodhen vazhdimisht nën pushtimin efektiv ose të pakën nën mvartësinë politike të fiseve ilire të hinterlandit, në radhë të parë të Taulantëve e të Parthinëve. Mbreti ilir Monuni, i cili si mbas tridrahmeve argjendë të preme prej tij në Durrës duhet të ket rrojt në gjysmën e dytë të shek. IV të, 7) më-

---

6) Schütt, Untersuchungen zur Geschichte der alten Illyrier. f. 31 Disertacion Breslau 1911.

7) Monuni i tridrahmeve nuk asht, siç kujtojnë Nissen dhe Beloch, dhe mbas tyne edhe Schütt (vepër e cituеme f. 64) pasardhës i mbretit Glauklas, por para-ardhës i tij dhe kjo provohet, simbas mendimit tem, nga stili i monetave të argjendëta të preme prej tij. Tridrahmet e Monunit kan të njëjtin tip (Lopë tue pi viçi — quadratum incusum të stilizuem) dhe peshë si stateret autonome të Durrsit e t'Apollonisë, të cilët simbas numismatëve i atribuohen shek IV-të para Ep. Re (Gardner, Thessaly to Aetolia, f. 65; Maier. Die Silberprägung v. Apollonia u. Dyrrhachion, në: Numismat. Zeitschrift, N. F., Bd. I., f. 11 i ve në 450 deri 350 para Ep. Re.) Tue qenë se edhe drahmet simbas

BIBLIOTEKA PUBLIKE "NAIM BARLETI" S H K O D E R

rrinë t'a quej vetëhen në kto tridrahme, që mbajnë emblemat e vjetra të qytetit (Lopë tue pi viçi dhe quadratum incusum të stilizuem) mbret të Durrësit, Βασιλέως Μονούνιο, Δυρ. Sundimi i Mbretit Monun dhe i pasardhësit të tij Glaukias, forcuen jo vetëm pozitat e bashkatdhetarëve të tyne me banim të përhershëm në Durrës, por pat sigurisht si pa ojë edhe një shtim të konsiderueshëm t'elementit ilir, i cili lashtë mërrinë me zan oficë me randësi në jetën politike, shoqnore dhe ekonomike të qytetit. Këtë na e dëshmojnë sidomos drahmet e argjendëta të preme në dy qytetet bregdetare pak kohë mbas vdekjes së Monumit, në një kohë kur Durrësi dhe Apollonia nuk ishin t'okupuem ma drejtë për drejtë nga ilirët. Kto drahme që filojnë të priten kah fundi i shek. IV të 8) dhe vazhdojnë deri në shek. I rë para Ep. Re, kan një randësi të veçantë për historinë e zhvillimit politik e ekonomik të ty qyteteve. Ato përmbajnë në faqe dhe në shpinë emna personash, në të cilat, simbas numismatëve, duhet të shofim mëpunës të mallë të qyteteve Dyrrhachium dhe Apollonia. Simbas mendimit të tyne n'emnin e shpinës kemi Prytanin eponym d.m.th. kryetarin e fuqisë ekzekutive të qytetit, i cili njikohësisht, tue qenë se zgjidhesh rregullisht për një vit, shërbente edhe si datë si për monetat ashtu edhe për vendimet e marruna gjatë periodës së tij [9]) Nëse emni i faqes i përgjigjet një personi privat, sipërmarrës i ngarkuem me premjen e mo-

---

Münsterberg (Zur Silberprägung von Dyrrhachion und Apollonia në: Monatsblatt d. numismat. Gesellschaft in Wien, Bd. X (1916-1917) f. 259) kan filiue të priten në kohën mbas Lekës së Madh d.m.th. në 25 vjetorin e fundit të shek. IV., dei vetiu se tri drahmet e mbretit ilir duhen të jenë pre të pakën në këtë ndërkohë dhe Monuni i tridrahmeve duhet të ket rrojt pra aty kah vjeti 325 e të jetë i ati ose, ma mirë të thomi, para-ardhësi i Glaukias, për të cilin dijmë se më 314 ishte në luftë, pikërisht për sundimin e Durrësit dhe Apollonisë, me mbretin Kasandër të Maqedonisë. Münsterberg e mbështet tezën e tij të fillimit të drahmeve me dy argumenta bindëse. Ay krahason përgjashmëninë e drahmeve durrsake e apolloniate me ato të Korkyrës (Gardner, vepër e citueme Pl. XXII, fig. 18) të cilat numismatët ia mveshin kohës mbas Lekës së Madh dhe na kujton edhe shënimin e randësishëm të Plinit (Nat. hist. XXXIV 46) i cili thotë se viktoriati romak kishte ardhë nga Ilirija d.m.th se romakët për t'i ba ballë konkurrencës së dy qyteteve tona në lamën e tregtisë së jashtme, u detyruen t'i ulin denarëve të vjetër të tyne prej 4,5 gr. — e jo të riut të zbritun në 3,9 gr. shumë kohë para vitit 217 — një peshë prej 3.4 gr. (= $\frac{3}{4}$ denari), monedhë kjo që muer mandej emnin Viktoriat dhe që i përgjigjesh në peshë drahmeve të Durrësit e t'Apollonisë (me afërsisht 3.5 gr.).

8) Ndërsa Gardner (Vepër e citueme, p. XL), të cilin e ndjekin edhe numismatët e tjerë, premjen e drahmeve e përcakton ndërmjet datave 229-100 para Ep. Re, Münsterberg (Vepër e e citueme, f 259), mbështet me të drejtë pikëpamjen e Lenormant (La monnaie III. 65) i cili si datë fillimi të tyne merr kohën mbas Lekës së Madh.

9) Këtë lloj përcaktimi kohe e ka edhe populli ynë deri në ditë të soçme tue i lidh ngjarjet gjithmonë me njerëz ose edhe me evenimente të çqueme: në kohën e Turqisë, Haxhi Qamilit, t'Austrisë, të Partizanëve, të Partisë etj.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

netave t'argjendeta 10), apo ç'ka do t'ishte ma e besueshme, kemi në to emna nëpunësish t'autorizuem posaçërisht me emisionin e drahmeve, nuk asht veçdi këtu t'a analizojmë. Ajo që na interesoi neve këtu asht se ato, qoftë n'at ose në kët kuptim, jan për neve nji deshmi tjetër që ilirët gëzojshin në Durrës e Apollonì të drejtat e qytetarëve të lirë tue marrë pjesë gjanësisht, krahë për krahë me helenët, në jetën politike dhe ekonomike të dy qyteteve. Në mes të nji numri të madh emnash helenë neve gjejmë mbi të dy faqet e drahmeve edhe emna si ΒΑΤΩΝ (Ap.), ΒΟΙΚΗΝ (D.), ΓΕΝΘΙΟΣ (D.), ΓΡΑΒΟΣ (Ap.), ΔΑΖΙΟΣ (D.), ΕΟΡΤΑΙΟΣ (D.), ΕΠΙΚΑΔΟΣ (Ap.), ΜΟΝΟΥΝΙΟΣ (D.), ΠΡΕΥΡΑΔΟΣ (A).). ΣΚΥΡΘΑΝΑΣ (D.), ΤΡΙΤΟΣ (D.), ΦΑΛΑΚΡΙΩΝ (D), ΦΑΛΑΚΡΟΣ (Ap.) etj. që nuk jan tjetër veçse origjine ilire. 11) Kryne emnave duhet t'i shtojshim edhe nji pjesë të mirë t'emnave mbi drahmet që neve sot etymologjikisht i shpjegojmë me greqishten e vjetër, perse në të vërtetë në to fshihen ilirë qi adaptuen, siç asht e natyrshme në rasa bashkjetese të dy popullsive me shkallë kulture të ndryshme, emna helenë.

Dihet se në jetën antike nji rol të randësishëm luejshin skilevët, të cilët ishin ato që kryejshin të gjitha punët manuale ma të randa e ma të vështira. I njejti sistem mbretnonte pa tjetër edhe në Durrës e Apollonì, ku shumica dërmuese e skilevërve duhet të ket qenë prej origjine ilire. S'ka dyshim se transportimi, punimi dhe gdhendja e gurëve si dhe ndërtimi vetë i mureve madhështore të rrethimit e shumë monumenta të tjera arqitektonike që neve sot admirojmë në gërmadhat e Apollonisë, jan krye me ndihmën e djersën e ktyne ilirëve skilevëm.

Puna manuale në sektorin ekonomik ma të randësishëm, i cili formonte bazën jetike të zhvillimit të dy qyteteve, d.m.th. në mjeshtëritë e degave të ndryshme, bahej të paktën përsa i përket Durrësit, vetëm nga skilevërit d.m.th. në përgjithësi nga ilirët 12). Ky institucion, që për atë kohë munt të quhej përparimtar, shpjegon edhe nevojën e krijimit t'ofiqit të πωλητής për të cilin folëm ma sipër. Ky ishte ay që kishte kujdesin e shitjes ose të çkëmbimit t'artikujve t'artizanit me të tjera bujqësore, blegtorale etj. që prodhoheshin vetëm nga fiset ilire të hinterlandit e të pjesës perëndimore të Ballkanit, vise kto ku ishte përqendrue

10) Lenormant, Vepër e citueme, III, f. 249.

11) Do t'ishte nji detyrë që e vlen mundimin sikur emnat e personeve, qofshin mbi moneta të preme në vend ose mbi mbishkrime greke të llojeve të ndryshme të zbuluame në tokën shqiptare, t'i shtroheshin nga linguistët t'onë nji analize nga pikëpamja gjuhësore. Kujtoj se nji studim i tillë do t'a bajshte numrin e emnave ilire të njoftuna e të vërtetueme deri më sot; munt të nxirrëshin ndoshta edhe konkluzione të dobishme në lidhje me gjuhën tonë moderne. Shtojmë në këtë rasë se nji punim pregatitor në këtë drejtim d.m.th. rrjeshtimi i këtyre emnave në nji katalog alfabetik gadi për studim, asht krye nga Muzeu Arkeologjik-Etnografik.

12) Aristoteli, Pol. II. 7 f. 1267 B.; Busolt Griech. Staatskunde, vol. I, f. 607.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

kryesisht tregtija dhe furnizimi me gjana ushqimore e qyteteve Durrës dhe Apollonia.

Në rasë se edhe n' Apolloni artizanati ishte monopolizue dhe ushtrohesh prej skilevësh të mbajtun nga qyteti-shtet, stelet e bukra të Falakrës 13) (ilire simbas emnit), Parmeniskut etj, të cilat në kompozimin artistik të tyne janë unike në botën helene, duhet të jenë pjella të gjenisë së skilevëve ilir. Forma e ndërtimi i steles, ornamentet, figurat simbolike dhe mythologjike të zgjedhuna për zbukurimin skulptural të sajë, që të gjitha janë marrë nga thesari i pasun e i pa-ebterun helen. por rrjeshtimi i tyne në nji grup të harmonishëm e tërhjekës asht nji çpikie apolloniate që s'ka shoqe kurrkundi n'artin grek. Pikërisht për këtë arsye kto monumenta vorri, që i përkasin nji epoke, në të cilën influencat ilire duhet të ket qenë ma e forte se kurrë n' Apolloni e Durrës (shek. III-të para Ep. Re), duhet t'ua atribuojmë vetëm ilirëve.

Skulpturat e gjetuna rasësisht ose gjatë gërmimeve kan nxjerrë në shesh se Apollonia edhe në fushën e artit të madh ka dhanë prova të nji zotësije që meriton të vehet në dukje 15). Për fat të keq si burimet letrare ashtu edhe gërmimet kan hesht deri tashti mbi artistët që na kan falë këto vepra. Skulptorët apollonjat ndjekin në veprat e tyne krejt gjurmat e tendencat e artit helen të kohës, udhëzonjësit e prototipet e tyne janë mjeshtërt ma të mëdhenj të Greqisë, por kjo nuk do të thotë se veprat origjinale si replika e kokës s'Ares Ludovisi 16) dhe ajo e Apoksyomenit 17) të Lysipit të daluna nga toka e Apollonisë, të kenë qenë punue e importue nga jashtë. Në nji qendër kulture me randësi si Apollonia, ku gjatë shek. I-rë para Ep. Re. vijshin për të ndjek studimet e tyne djem patricësh romak, ndër të cilët edhe oktavian Augusti, perandori i parë i ma pastajshëm, duhet të ket veprue pa tjetër edhe nji shkollë e mirë arti. Në këtë shkollë skulpture s'ka si të mos kenë marrë pjesë edhe mjeshtër ilirë, të cilët sikurse u provue sipër, patën mërrijt të ndajnë me elenët deri nëpunsit ma të naltë politike dhe ekonomike të qytetit.

RÉSUMÉ

Dans cet article, l'auteur s'efforce à démontrer que les Hellènes qui ont pris terre sur le littoral illyrien en qualité de commerçants, ont trouvé, au moins à Durrës, un

---

13) Praschniker-Schober, vepër e cituemë, f. 71, fig. 87.

14) Praschniker C., Muzakhia u. Malokastra f. 128, fig. 47.

15) Praschniker, vepër e cituemë f. 128.

16) Praschniker, Eine neue Replik des Ares Ludovisi, në: Jahreshefte d. öest. arch. Institutes in Wien vol. XXI-XXII. f. 203-221. Wien 1924.

17) I pa-botuem Rrëmbye prej italjanëve gjat okupacjonit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

elément autochtone illyrien qui est demeuré dans cette ville aussi aprés leur établissement définitif. Ensuite, grâce à l'appui des tribus illyriennes des Taulantes et des Parthines qui demeuraient aux environs de deux villes du Dyrrhachium et d'Apollonie, les illyriens sont parvenus à en devenir citoyens à parité de droits et d'arriver, ainsi qu' il est démontré par toute une serie de noms complétement illyriens sur les deux faces des drachmes frappés dans ces deux villes vers la fin du IV *ème* siécle, méme à la charge du prytane, la plus haute charge exécutive de la ville. Entre les mains des illyriens devraient être surtout aussi les divers métieres de l'artisanat qui à Dyrrhachium revêtaient le caractére de monopole et étaient pratiqués par des esclaves dont la ville en avait la charge Quelques branches de l'artisanat, ainsi que toute une série de monuments funèbres du III *ème* siecle découverts à Apollonie, ont pris un essor grâce à la contribution illyrienne, recevant une forme et une composition harmonieuse ornamentale qui n'a pas d'égale dans le monde hellénique. L'art de la sculpture monumentale en Apollonie trouva ainsi un terrain propice, où les artistes indigénes, Hellènes et illyriens nous ont fourni toute une série d'oeuvres que ne la cèdent en rien aux œuvres des meilleurs maîtres de la Gréce antique

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

FYTYRA E SKËNDERBEUT NË DRITËN E STUDIMEVE TË REJA

nga

ALEKS BUDA

Mbi asnjë figurë dhe fazë të historisë sonë literatura historiografike nuk është kaqë e pasur sa mbi Skënderbeun dhe kohën e tij. Nuk e kemi fjalën këtu aqë për biografitë e panumurta në frymë pak a shumë panegjirike, që janë shkrojtur gjatë shekujvet në të katër anët e botës, sa për studimet kritike që janë botuar që nga shekulli XIX-të e këndej, për botimet e burimevet letrare, të materialevet arkivale etj.

Megjithatë ka munguar një monografi që të përmblithte gjithë materialin e shpërndarë andej-këndej nëpër qindra botime, t'i kordinonte të dhënat që janë shpesh herë në kundërshtim në mes tyre, për të krijuar figurën historike të çveshur nga çdo egzagjerim jo kritik si dhe nga çdo përçmim skeptik, figurën e Heroit mbi sfondin social ekonomik të kohës së tij.

Në shekullin tonë kanë qënë dy shqiptarë ata, të cilët iu përveshën kësaj pune të rëndësishme. Më 1921 botonte Fan Noli në Boston librin e tij shqip «Historia e Skënderbeut», me të cilin ai epte një histori të frymëzuar nga dashuria për Heroin tonë popullor. E shkruar më tepër me dorën e patriotit dhe letrarit, sesa të një historiani kritik, kjo vepër kishte disa të meta themelore: ajo mbështetej kryesisht mbi burime letrare, siç janë biografët e parë, dhe para së gjithash mbi Barletin Tiveras. burime që në të vërtetë janë të dorës së dytë, në mos qofshin fare të dyshimtë; kurse burimet e dorës së parë, materialet arkivale Noli atëhere ose nuk i njihte fare, ose nuk i kishte për dore. Këto burime arkivale do ta kishin ndihmuar të korrigjonte pikëpamjet e tija, së të vërtetonte disa hamendje. Me gjithë dëshirën për ta afruar me masat popullore, figura e Heroit që epte Noli mbetej një figurë e idealizuar; aresyet e fitorevet të Heroit tonë ishin ollësitë e tija ideale, të cilat e bënin të shëmbëllejë më tepër me një Zhan d'Ark të legjendës, se sa me një figurë reale.

Më 1936 Athanas Gegaj jepte një histori të Skënderbeut me veprën

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

e tij frëngjisht «Shqipëria dhe invazioni turk në shekullin e XV-të» (L'Albanie et l'invasion turque au XVe siecle), Paris 1937. Gegaj ka meritën të ketë mbledhur në mënyrë mjaft të plotë informatat nga gjithë burimet arkivale dhe letrare që njiheshin, i'i ketë renditur në mënyrë që të epë në një ekspozicion sa më të ngjeshur dhe substancial të jetës dhe të luftravet të Heroit, duke ruajtur até qëndrim kritik që është karakteristikë e profesionistit. Megjithatë, edhe vepra e Gegajt ka disa të meta me rëndësi.

Si Fan Noli më 1921 dhe shumë të tjerë më parë dhe me vonë, Gegaj bintë viktimë e falsifikatorit të rafinuar italian të shekullit XVIII-të, të priftit Xhammaria Biemmi, duke kujtuar se vepra e këtij, «Istoria di Giorgio Castrioto Scander-Begh», 1742, na ruante një biografi latine të humbur, të botuar nga një bashkëkohas anonim i Skënderbeut nga Tivari që më 1480, përkthimi i së cilës ishte, si pas thënjes së Biemmit, kjo vepër e tij. Mbi këtë vepër si Noli edhe Gegaj mbështeteshin si mbi një burim bashkëkohas të dorës së parë, duke i dhënë preferencën përpara biografisë së Barletit, e cila akuzoheshe në shumë pika si produkt i fantazisë. Tivarasi i Biemmit dukej edhe më i vlefshëm, sepse ai zgjerohej pikërisht aty ku hesnte Barleti. Por që më 1931 F. Babinger [1]) çfaqte dyshimin, dhe K. Oli (K. Ohly) e provonte më 1933 [2]), se biografia e pretenduar e Anonimit Tivaras nuk ishte gjë tjetër veçse një çpikje e falsifikatorit profesionist Biemmi, i cili kishte falsifikuar edhe dy kronika mesjetare të qytetit Bresha, gjoja të shkuilit XI dhe XII, ndërsa një falsifikim i tretë u gjent i pambaruar më vonë në trashëgimin e tij.

Pa dyshim, po të heqim nga historia e Skënderbeut, siç na e paraqesin Noli edhe Gegaj, datat, ngjarjet dhe vëndet — dhe këto nuk janë të paka — për të cilat kemi si burim të vetëm «Tivarasin», nga historia e Skënderbeut do të zhdukeshin ngjarjesh, figurash dhe vëndesh që na ishin bërë familiare.

Po e meta kryesore e Gegajt është se ai heshtë pothuajse krejt për kushtet social-ekonomike të Shqipërisë në shekullin XV-të dhe me këtë, siç është e natyrëshme për një historiograf borgjez, nuk pranon se këto mund të kenë lojtur një rol në zhvillimin e ngjarjeve, për shpjegimin e sukseseve ose dështimeve të luftës, për shpjegimin e asaj që është dukuri legjendare dhe e jashtëzakonëshme në luftrat e Skënderbeut. Si rjedhim, në librin e Gegajt nuk dalin në dritë roli dhe funksioni historik i figurës së Heroit, karakteri i luftrave të tija, dhe një varg çështjesh të varura nga ky problem qëndror nuk shtrohen fare.

BIBLIOTEKA UNIVERSITARE "MARIN BARLETI" C.H.K.O.D.E.R.

---

1) F. Babinger: «Die Grundung von Elbassan» në «Mitteil d. Seminars f. orient. Sprachen an d Univers. zu Berlin, lahrg XXXIV, 1931, II Abt. f 94.

2) K Ohly: «Eine gefälschte Ratdolt-Inkunabel» në «Gutenberg-Jahrbuch», Mainz 1933, f 53-61

Pikërisht nga kjo pikëpamje shënon një hap përpara dhe meriton vëmendje vepra e re që ka botuar më 1947 anglisht Fan Noli mbi Skënderbeun, vepër që është objekti i këtij recensjoni (F. S. Noli: «George Castrioti Skanderbeg», New York, International Universities Press [1]).

Në pesë kapituj dhe një hyrje, Noli shtron edhe një herë, pas 25 vjetësh, historinë e Heroit tonë. Nga 240 faqe të libr it vetëm 74 i janë kushtuar tregimit të ngjarjeve të jetës dhe të luftrave të tija, kurse 166 faqet e tjera i zënë vetëm aparati kritik, shqyrtimi i burimeve biografike, i koleksjoneve të materialit arkival dhe i monografive kushtuar Heroit, shtojca që përmbl:th materialin dokumentar kryesor, bibliografia, shënimet e shumta dhe ind ksi i emravet të cituara. Ky fakt dëshmon se Fan Noli i është përveshur kësaj vepre të re duke u pregatitur dhe armatosur me gjithë mjetet e kritikës historike, me një njohje të plotë të burimevet, dhe veçanërisht të burimevet arkivale, që i kishte munguar punës së tij më 1921.

Një meritë tjetër e veprës që kemi përpara është se ka çfrytëzuar burime të reja pas dore, të cilat lejojnë të sqarohen disa çështje me rëndësi; këto burime nuk i njihte as Gegaj, i cili kishte pasur gjer tani njohjen më të plotë të materialit burimor. Kështu për shembëll në një koleksion dokumentash mesjetare të Bosnjes, të publikuara nga E. Fermexhin më 1892, Noli gjen një indikacion që na lejon të zgjidhim problemin e origjinës së familjes Kastrioti nga një fshat Kastriot ose Kastrat në Has, Malësi e Gjakovës [2]). Një pasazh i veprës latinisht të hu

---

1) Më 1950 Noli botoi shqip një vepër të re me titull «Historia e Gjergj Kastriotit Skënderbeut, kryezot i Arbërisë», që është një përpunim i «Historisë» të vitit 1921 në drejtën e tezave të tija të reja. Por duke qenë se vepra anglisht i formulon më qartë dhe në mënyrë programatike mendimet e Nolit, zg odhëm këtë, dhe jo veprën shqipe, që përveç asaj na ra tepër vonë në dorë, si objekt recensioni

2) Megjithse Noli (f. 19), duke u mbështetur mbi dokumentin, insiston se fshati quhet *Kastriot*, unë mendoj se emri duhet të jetë Kastrat. Lukkari në «Annali di Rausa», Venedik 1605 (Libri III, f. 86), duke përdorur burime për më të panjohura, na thotë se katundi nga rithuin Kastriotët ishte Kastrati në Has. Ky indikacion vërtetohet edhe nga shkrimtari ynë Frank Bardhi (F. Blancus) i cili në librin e tij «Georgius Castriottus etc.», Venedik 1636 f. 70 71, na përmend gjithashtu si vend origjine të Kastriotëve Kastratin në Has. Në kohën e Bardhit gjëndej akoma një familje që ishte fis me Skënderbeun. Megjithatë Gegaj insiston (f. 34 dhe në shënimin 2 të kësaj faqe) se Kastriotët rjedhin nga një katund Mazrek në Has, duke u mbështetur edhe mbi faktin se nuk egziston në Has një fshat Kastrat, sepse ky është emëri i një fisi në Veri të Shkodrës; emërin e tyre Kastriotët e muarën, pas Gegaj, nga prona që kishin në fshatin Kastri në Mirëditë. Një njohës i mirë i vëndit, etnografi Rrok Zojzi, më dëshmon se një lagje e Krumës në Has mban sot akoma emërin Kastrat dhe vërteton me këtë indikacionet e Lukkarit dhe të Bardhit, rrëzon hipotezën e Gegajt dhe korigjon, pas mejtimit tim, indikacionin e dokumentit të botuar nga Fermexhini. Arësyeja që ky dokument e shkruan *Kastriot* dhe jo *Kastrat* emërin e katundit, është pa dyshim se shkronjësi ka qenë in-

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR

manistit Enea Silvio Pikkolomini (më vonë Papa Piu i II-të) »Përshkrim i Azisë dhe i Europës» na thotë se s'qe vetëm Gjergj Kastrioti që përqafoi islamin, porse këtë e kish bërë edhe i ati i tij Gjoni, duke marrë emrin Kamusa (Hamza). Nga burimet letrare bizantine të shekullit të Skënderbeut është Noli i pari që çfrytëzon jetëshkrimin e Mehmetit të II-të prej Kritobulit nga Imbros; këndej ai nxjerr jo vetëm të dhëna me vlerë mbi luftat e viteve të fundit të Skënderbeut, por na jep hollësirat dhe kolloritin e këtyre ngjarjeve vigane, pikërisht atë që mungon në informatat e thata të burimevet arkivale. Ky kolorit është edhe më i gjallë, hollësirat janë edhe më me interesë në të dhënat e disa kronistëve turq që i ka çfrytëzuar gjithashtu për herë të parë për historin' e Skënderbeut Fan Noli. Pikërisht pse vijnë nga goja e kundërshtarit, këto të dhëna kanë një vlerë të veçantë, dhe zgjerojnë njohuritë tona mbi gjendjen e Shqipërisë në këtë kohë.

Një e metë që trashëgohet akoma në punimin e ri të Nolit, është fakti se falsifikimi i Biemmit vazhdon të përdoret si burim i dorës së parë në formë citatesh prej «Tivarasit». Në tekst si edhe në kapitullin kushtuar burimeve, Tivarasi, me fjalë të tjera Biemmi, zë një vend të konsiderueshëm, përpara Barletit. Noli nuk ka vetëm dyshimin që ka shprehur Babinger kundër Biemmit në vendin e cituar më sipër, dhe prandaj (faqe 78 dhe 91) deklaron se Tivarasi i ka gjithë cilësit' e një burimi të vlefshëm dhe të pavarur, se është plot me material burimor të dorës së parë, dhe prandaj është «e fortë» të besosh se «një historian i kalibrit të Biemmit të mund të ketë bërë një falsifikim të tillë». Siç shihet, Noli nuk ka pasë në dorë studimin e Olit që do ta bindte se «Tivarasi» nuk është veçse i pari nga një radhë falsifikimesh të tjera të Biemmit.

Me gjithë se vepra e 1947-ës në krahasim me «Historinë» e 1921-së paraqit shumë përmirësime dhe përparime, mund të themi se shtytja kryesore për t'u kthyer prap dhe për ta ripunuar historin' e Heroit nuk kanë qenë konsiderazione metodologjike. Noli na thotë (faqe 104) se ai ngurroi për një kohë të gjatë gjersa iu përvesh punës së re, pasi vepra e Gegajt iu duk se paraqiste fjalën e fundit të shkencës mbi këtë subjekt. Ajo që e shtyri, ishte me fjalë të tjera nevoja që të shtrohej si problem qëndror roli, funksioni historik, karakteri i figurës së Skënderbeut dhe të luftrave të tija në historin e Shqipërisë' dhe në historin' e përbotëshme, gjë që mungonte te Gegaj. Nga skjarimi i këtij problemi qëndror rrjedhin pastaj vetvetiu një varg konkluzionesh dhe hollësirash që e përcaktojnë edhe më mirë figurën e Heroit.

Çdo epokë e shtron rishtas problemin e rëndësisë dhe të funksio-

---

fluencuar nga analogjia me emrin e familjes. Arësyet, përse emri i familjes që vjen nga Kastrati, ka marrë formën *Kastrioti*, duhen kërkuar në influencën bizantine që ka vepruar mbi emërat e shumë krerëve feudalë shqiptarë në mesjetë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

nit historik të një heroi, dhe çdo epokë i përgjigjet ndryshe këtij problemi. Noli e formulon këtë si një farë ligje: figura e një heroi në histori do të shkojë nëpër tri faza: nëpërmes fazës së ngritjes në qiell, nëpërmes zbritjes dhe rrëzimit në pluhur, për t'arritur më në fund në sintezën, në rivlerësimin e drejtë. Ky proces, nëpër të cilin ka kaluar edhe Heroi ynë, nuk është, pas mejtimit tim, një proces mekanik, që vepron më vete, duke përshkuar medoemos nëpër tri shkallë, çkëputur nga procese shoqërore që e përcjellin dhe i japin kuptimin, siç mund të dukej nga formulimi i Nolit. Pikërisht historia e famës së Heroit tonë gjatë shekujve dëshmon se kjo famë është rritur sa kohë që lufta kundra Turqisë ishte një problem vital për popujt e Europës Jugë-Lindore; aqë kohë edhe figura e Skënderbeut në historinë evropjane kishte një funkcion të ekstuar, që të mobilizonte forcat e popujve në luftën për jetë a për vdekje me pushtonjësit turq, aqë kohë edhe figura e Heroit tonë në literaturën historiografike, popullore dhe artistike shërbente si një flamur i gallë për të mobilizuar masat në luftë për çlirimin nacional. Vetëm pas realizimit të çlirimit dhe bashkimit nacional të popujve t' Europës, pasi e kaloi borgezia fazën e saj luftarake, fillon të duket te disa historianë një qëndrim skeptik, përçmonjës kundrejt Heroit; këta rrëzojnë më pluhur atë që e kishin ngritur më qiell të tjerët: kështu më parë anglezi E. Xhibben (Gibbon), më vonë gjermani G. Voigt dhe rumuni N. Jorga. Në ditët tona, pas luftës së madhe antifashiste, ku pjesëmarrja e masave popullore ka lojtur një rol kaqë të rëndësishëm në shpartallimin e okupatorëve, figura e Skënderbeut bëhet prap aktuale dhe kërkon një vlerësim të ri. Vëndin e drejtë dhe të merituar do të mund t' ia japë Heroit tonë, si gjithë figurave të mëdha historike, vetëm historiografia marksiste. E udhëhequr nga kjo doktrinë, Partia jonë e ka ngritur në mënyrën e merituar figurën e heroit kombëtar Skënderbej; nga ana tjetër është karakteristike dhe vlen të shënohet se si trockistët jugosllavë dhe agjentët e tyre në Shqipëri, në vazhdim t'aktivitetit të tyre armiqsor, janë përpjekur për ta ulur dhe përçmuar figurën e Heroit.

Është meritë e Nolit që është përpjekur për ta parë drejtë rolin e masave popullore në luftat e Skënderbeut. Luftat i bëjnë popujt dhe atyre u përket merita e vërtetë për fitoret, thotë ai (f. 7); por kjo s'do të thotë se udhëheqësit nuk janë tjetër veç se figura dhe si rjedhim, duhet të bëjmë si Katoni, i cili shkroftë një histori të Romës pa zënë në gojë asnjë emër udhëheqësi. Udhëheqës të mbëdhenj janë ata që dinë të përfaqësojnë aspiratat e popullit. Nën një udhëheqës të tillë, populli, s'ç qe rasti i popullit shqiptar nën Skënderbeun, bëhet çudira në një luftë popullore.

Me këto konsideracione që dëshmojnë përpjekjet e Nolit për të dalë nga rrethi i ngushtë i kuptimit borgjez të historisë, ne hyjmë në thelbin e çështjes, siç e ka shtruar autori në «Hyrjen» dhe në kapitujt

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

«Sfondi» dhe «Fillimet legjendare», që janë pjesa më e rëndësishme e e librit të tij.

Në tri pika mund t'i përmbledhim ne me fjalët tona mendimet dhe argumentimet interesante të Nolit:

1) A është veprimtaria e Skënderbeut vetëm një varg prralliash, «një balon i fryrë», siç është thënë, apo një fakt historik? Me fjalë të tjera: ç'rëndësi kanë luftat e Skënderbeut? A kemi të bëjmë këtu vetëm me operacione banditësh të maleve, siç ka dashur ta shohë Voigt-i, apo është historikisht e vërtetë dhe e mundëshmë ajo luftë gjiganteske me proporcione europiane që zgjati më tepër se një çerek shekulli dhe vuri përballë forcave vigane turke popullin tonë të vogël? Mjaftom të vërtetojmë, thotë Noli, se Skënderbeu ka mprojtur me sukses Krujën kundër tri rethimeve të Muratit II dhe Mëhmetit II, dy pushtonjësve më të tmerrshëm të kohës, që kishin në dispozicion ushtritë më të forta të botës s'atëherëshme, të pajisura me teknikën më moderne; mjaftom të mendojmë se inkursionet turke bëheshin regullisht vit për vit dhe dy herë në vit, dhe s'ishin gjë e improvizuar, po bënin pjesë të një taktike që përdornin turqit për të pregatitur ekspeditat e mëdha që vinin pas operacioneve paraprake; se në këto ekspedita turqit koncentronin epërsinë numerike, efiçiencën teknike të gjithë ushtrisë së tyre më një pikë të vogël — para Krujës — duke lënë çveshur gjithë zonat e tjera të perandorisë; mjaftom të vërtetojmë këtë — dhe ne jemi plotësisht në gjendje ta bëjmë këtë me material autentik, në bazë edhe të kronikave turke — dhe do të na shtrohet me të drejtë pyetja:

2) Si spjegohen këto luftra dhe fitore, të cilat në një vështrim të parë duken të pabesueshme? Cilët janë faktorët që kanë kontribuar këtu: konditat e vështira të terenit, veçoritë e popullit, gjenia e një njeriu, ndihma e jashtme, apo ka këtu shkaqe më të thella për spjegimin e këtyre fitoreve?

U tha edhe më sipër, se është merita e autorit që i ka kërkuar këto shkaqe në faktorët social-ekonomikë të kohës, të cilët, siç thotë ay (faqe 2), këtu si kudo, janë në themel të ngjarjeve, pa i mënçmuar faktorët e tjerë, siç janë kushtet e favorëshme gjeografike, ndihma e botës së jashtme etj.

Duke i lënë për më poshtë vërejtjet tona kritike, ne po paraqesim këtu arsyetimet e Nolit, siç i ka parashtruar ay në kapitullin e rëndësishëm «Sfondi» (faqe 7 e vv,) për të mbështetur tezën e tij.

Në Shqipërinë e kohës së Skënderbeut, thotë Noli, kishte tri klasë sociale: fshatarët e malësive dhe të krahinave kodrinore, tregtarët në qytetet e lulëzuara të bregdetit dhe «aristokratët e vegjël, ose» siç e theksoi Noli, «më mirë, krerët patriarkalë të malësorëve» (f 8). Strukturën sociale të Shqipërisë në këtë kohë e çquajnë raporte karakteristike për fazën parafeudale. Fshatarët rronin në komuna të lira, pa njohur

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKRIMARIN BARLETI
SHKODËR

akoma ndarjen në klasa dhe çfrytëzimin e klasës: kronisti turk Uruxh, i përdorur së pari nga Noli, thotë për shqiptarët: «ata nuk i paguajnë *kurrkujt* tribut» dhe bizantini Kritobul shton: «ata nuk e njohin aspak Paranë». Kjo vlen, thotë Noli, për shumicën dërmonjëse të popullsisë së Shqipërisë (f.9). Vetëm në rethet imediate të qyteteve shqiptare që kishte zënë Venediku, fshatarët e lirë ishin kthyer në bujq-robër (f.12). Këto dy klasa, fshatarët dhe qytetarët, të cilët Noli shpesh herë i quan borgezë (shih p.sh. f. 12), ishin armiq të vendosur dhe të betuar të turqve.

Fshatarët shqiptarë, duke lëfruar kundër pushtonjësve turq, mprenin tokën dhe lirinë e tyre. Këtu e ka rrënjën lufta e gjatë dhe heroike e shqiptarëve kundër turqve nëm Skënderbeun, një luftë që i ka të ralla shoqet e saja në histori, këtu e kanë spjegimin fitoret e tyre legjendare. Ajo është, thotë Noli (f. 4), një luftë klase e fshatarëve të lirë shqiptarë kundër feudalizmit turk. Rezistenca e kësaj fshatarësie së lirë ka qenë shtylla e rezistencës nacionale kundër asimilimit turk gjatë shekujve. Traditat e kësaj lufte rilindin në kryengritjet e malësorëve të vitevet 1910-12, që i dhanë një grusht dërmonjës sundimit turk në Ballkan, në kryengritjen e labërve të Vlorës më 1920, që i shkaktuan një disfatë të turpshme imperializmit italian, (faqet 71-72). Me udhëheqës të ri, fshatarët shqiptarë në ditët tona korrën fitore të shkëlqyera si ata të Skënderbeut (f. 72). Nuk ka dyshim se autori e ka fjalën këtu për fitoret e shkëlqyera gjatë Luftës Nacional-Çlirimtare të popullit tonë.

Sa për aristokratët, disa nga ata lëkundeshin edhe nga një herë u hodhën nga ana e turkut, por shumica e tyre u bë bashkë me dy klasat e tjera (f. 8). Autori nuk e cilëson më afër se e çfarë lloji ishte kjo aristokraci, e gjakut (e fisit), apo e tokës (feudale); po ai thekson se ata ishin më tepër krerë patriarkalë malësorësh (f. 8); familjet e tyre nuk kanë ndonjë histori të gjatë dhe të shkëlqyer, prandaj është e kotë të hetosh pas origjinës së tyre (f. 19); tokat ku sundojnë ata nuk janë prinsipata, por kantone malore (f 35), fshatra të varfëra; titulli latin «Dominus» që mbajnë ata, pas Nolit nuk është veçse një krerë titulli oborrsie për një kryetar malësorësh, titulli që e mbante fundi i fundit çdo «kapadai» (anglisht hill billy) që kishte një farë pozite, pa pasur ndonjë rreth feudal (f. 36). Të gjitha këto kanë si qëllim, siç e thotë vetë autori, ta sjellin Skënderbeun më afër popullit të tij, ta njohin sa më shumë siç ishte me të vërtetë — si një udhëheqës fshatarësh; dhe fshatar ay mbeti edhe si u bë gjenerali më i math i kohës së tij.

Në lidhje me karakterin popullor të luftës së Skënderbeut, Noli ka theksuar edhe karakterin popullor të taktikës së saj, të armëve të saja. Taktika e Skënderbeut ishte taktika e luftës guerrile, e luftës partizane, arma tradicionale e fshatarsisë — për të cilën vendi ynë ofronte kondita të favorëshme si në kohën e Skënderbeut ashtu edhe në Luftën Nacional Çlirimtare; ushtria fshatare e Skënderbeut përbëhej kryesisht nga for-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

macione të lehta, të shpejta kalorësish, të pa ngarkuar nga armaturat e rënda feudale; taktika e tyre ishte shqetësimi i kundërshtarit, prerja e rrugëve të furnizimit, që e mbanin armikun në alarm të vazhduar, mbillnin konfuzion dhe terror në radhët e tij, dhe më në fund sulmi i papritur, i rrufeshëm, kur e kish futur armikun në kllapë dhe e shpartallonte. Dhe pikërisht si çdo ushtëri e përbërë nga fshatarë, ushtria e Heroit tonë ishte e pafuqishme kundër fortesave. Me këtë armë primitive që Skënderbeu e zotëronte mjeshtërisht, si qe në gjendje të shkatërrojë dy komandantët ushtarakë më të mëdhenj, që udhëhiqnin armatat më të mëdha dhe më moderne të kohës. Për të arritur në dritë zotësitë prej strategu të Skënderbeut, Noli sjell një varg materjalesh nga burime bashkëkohase ose të mëvonëshme, ndër të cilat këtë citat interesant nga letrat e gjeneralit anglez Xhelms Volf (James Wolfe), një teoretisiem i strategjisë së shekullit XVIII, citat që Noli e ka vënë në krye të librit: «Ai (Skënderbeu) shkëlqen mbi të gjithë komandantët e Rohës së vjetër e të re për zotësinë e tij në udhëheqjen e një ushtrie të vogël defensive».

3) Po atëherë ngrihet një pyetje e re dhe me rëndësi (f. 2-3): ku mund ta mësonte Skënderbeu këtë taktikë kaqë mjeshtërisht, sa ta përdorë me sukses në luftra të mëdha me proporcione evropjane? Në mallet e vendlindjes së tij, ose në pallatin e Sulltanit, siç thonë biografët e tij? Ky problem me rëndësi, kritika e legjendës që ka mveshur rininë e Heroit, gjer tani, thotë Noli, është kapërxyer pa u vënë re: disa historianë e kanë pranuar legjendën, disa të tjerë kanë shprehur disa dyshime sepse legjenda është në kundërshtim me të dhënat e kronologjisë, por asnjeri nuk shkoi aqë thellë, sa të gjejë një rrugë dalje nga kjo fazë e rinisë legjendare të Heroit. Sepse legjenda duhet flakur e tërë, ose ndryshuar rrenjësisht, përndryshe e tërë biografia e Skënderbeut do të jetë e ndërtuar mbi rërë.

Ky kapitull, i titulluar «Fillimet legjendare», është pjesa më me rëndësi e librit; këtu autori propozon një version të ri të viteve të para të jetës së Skënderbeut, duke i përmbysur krejt pikëpamjet që ekzistonin gjer tani, siç i kish paraqitur edhe ai vetë në «Historinë» e tij të vitit 1921, pikëpamje që ai tani i karakterizon si legjendë. Për të na udhëhequr në periodën e gjatë dhe të errët të jetës së Skënderbeut që përmbilidhet brënda viteve 1405 — kur supozohet të këtë lindur Heroi — dhe vitit 1443, kur ai këthehet në atdhe, ne nuk kemi veçse pak dokumenta dhe tradicionin që e shënon biografi i tij i parë Barleti, prej të cilit e përsërisin biografë të tjerë, si pseudo-Frangu, Muzaku, dhe shkrimtarë të tjerë më të rinjë. Ja si e paraqet mënyra tradicionale ose legjenda rininë e Heroit: Gjon Kastrioti, i mundur prej Muratit të II-të, u shtërngua t'i dorzojë këtij si peng të katër djemt e tij, nga të cilët më i vogli Gjergji, n'atë Rohe s'kish më tëpër se 9 vjet. Djemt e Gjonit u edukuan si muslimanë në shkollën e pazhëve të oborrit të Sulltanit, favorit i të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

ellit u bë Gjergji. Pas vdekjes së Gjonit, Murati e zmeksoi shtetin e këtij, në vend që t'ia dorëzojë trashëgimtarit. Atëhere Skënderbeu përdori rastin më të parë, që i-u dha më 1443, dhe dezertoi në çastin kritik në luftën e Nishit, shtërngoi shkronjësin e Sulltanit t'i japë një ferman për të marrë më dorzim Krujën, vrau shkronjësin dhe me letrat e rreme mori Krujën dhe ngriti atje flamurin e tij, flamurin e luftës.

Ky varg ngjarjesh Noli nuk i duket histori, por më tepër një film aventurash «alla amerikana», si një «Wild West-Story»; pas mendimit të tij, këto të dhëna duhet të jenë marrë nga këngë popullore shqiptare (f. 23); ato përbëjnë një melodramë që filion me rrëmbimin e një familje si në Amerikë, dhe mbaron me vrasjen e një shkronjësi të pafajshëm (faqe 28).

Nuk ka dyshim se versioni që na jep Barleti me shokë paraqet një varg kontradiktash kronologjike që i shërbejnë Nolit për ta deklaruar të pa-pranuarshëm. Ja p.sh. disa nga këto: sipas Barletit, Skënderbeu lindi rreth vitit 1403, ai që 9 vjeç kur i u dorëzua peng Sulltan Muratit të II-të; kjo duhet të ketë qenë pra reth vitit 1412, kurse më të vërtetë Murati hipi më fron më 1421. Nga ana e tjetër ka dy dokumenta, njëri i vitit 1426, dhe tjetri aferisht po i kësaj kohe, ku figuron emri Gjergjit bashkë me emrin e të vëllezërve dhe të t'etit si dhurues të dy fshatrave në favor të manastirit të Hilandarit dhe si bierës të një pirgu po nga ay manastir. Këndej rezulton, thotë Noli (f. 80), se gjer më 1426 të paktën, Skënderbeu ka qenë në shtëpi, nuk ka pasë shkuar akoma në oborrin e Sulltanit si peng, nuk ka pasë qenë bërë akoma musliman.

Prasë kontradiktave të jashtëme legjenda paraqit edhe kontradikta të brendëshme. Që një djalë i vogël të rritet në një shkollë pazhësh dhe oborrtarësh në pallatin e sulltanëve, dhe me 15 vjeç të fillojë një karrierë të madhe dhe të mbarojë pastaj si një nga më të egrit «kazuboj» dhe «kapadai», ose — edhe më keq — që një djalë i vogël të rritet si një mysliman i falur prej 10 deri 40 vjeç e të bëhet pastaj një nga kryqtarët kristjanë më fanatikë të kohës, të gjitha këto kontradikta të brendëshme janë, thotë Noli, aqë fantastike sa që na detyrojnë ta shtrojmë edhe një herë legjendën, edhe sikur të mos kish dokumenta që na tregojnë një drejtim tjetër. Po për fat të tilla dokumenta ka, thotë Noli (f. 29), të cilat na tregojnë një rrugë dalje në këtë fazë të errët të filimevet legjendare e që na japin një spjegim më të besuarshëm të karrierës dhe të fitoreve të Skënderbeut.

Duke u nisur nga këto kontradikta që padyshim ekzistojnë, dhe duke përdorur material, i cili, sipas Nolit, flet në favor të një pikëpamje tjetër, autori na jep një version të ri të rinisë së Heroit, një version që e ndryshon, për të mos thënë e rrëzon krejt, mënyrën e gjertanishme se si qe paraqitur kjo fazë e jetës së Heroit tonë.

Ne pamë më sipër se Noli është i mendimit se gjer më 1426 Skën-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

derbeu nuk mund të ketë qenë larguar nga shtëpia e tij; porse i ati, nën Presionin e rrezikut turk që përforcohet, prej 1410 e këndej kishte pasë qenë i detyruar të bëjë një politikë kompromisi dhe koncesionesh ndaj turqëve, duke mos mundur t'u rezistojë më mënyrë të hapur. Më 1428 Gjon Kastrioti i deklarontë Senatit venecian se ai nuk ka asnjë përgjegjësi, në qoftë se i biri «që është bërë turk dhe mysliman» me urdhër të Sulltanit do të plaçkiste tokat e Venedikut, madje mund të sulmonte dhe të jatin; Senati i përgjigjej se, pas mendimit të tij, i ati me gjithatë mund t'i jepte urdhëra të birit. [1]) Këtë dokument më rëndësi Noli e interpreton si një dëshmi që Gjon Kastrioti ka pasë qenë detyruar t'u bëjë një farë koncesioni turqve: një djalë i tij ishte me sherbim në ushtrinë e Sulltanit, ndofta Skënderbeu. Por nga përgjigja e Senatit Noli mendon se mund të nxjerë konkluzionin që Skënderbeu nuk ka shërbyer nën urdhëritë e Sulltanit, por t'etit: kjo do të thotë se Skënderbeu rrinte në Shqipëri, se ai dërgohej vetëm rastësisht në ushtrinë e Sulltanit për të shërbyer me kontigjentet shqiptare dhe se qëndronte gjithmonë nën komandën e Gjonit, d. m. th. se nuk shërbente në ushtrinë e rregullt turke të jeniçerëve (f. 30-31). Për këto arësye, sipas Nolit, s' është më e nevojëshme të pranojmë se Skënderbeu u dorëzua si peng që në fëmijërinë më të njomë, që u rrit në shkollën e pazhëve të oborrit, as që u bë myslimam nën presion në pallatin e Sulltanit, as që arriti të bëhet favoriti i këtij. Skënderbeu ndrroi fenë në Shqipëri sipas shëmbullës së të jatit i cili ishte bërë vetë myslimam. Po me gjithë politikën e tij kompromisesh, Gjoni më në fund kishte marrë pjesë më lufte kundër Sulltanit dhe kish pësuar një disfatë të rëndë që e kish keqësuar edhe më tepër gjendjen e Kastriotëve. Noli e gjakton këtë datë në vitin 1430 kur, sipas korespondencës diplomatike të ragjuzanëve, turqit u muarën venecianëve Selanikun dhe pushtuan tokat e Gjonit afër, si duket, i Venedikut, duke e detyruar të bëjë një marrëveshje të re me Sulltanin. Kondilat qenë të rënda, për Gjon Kastriotin mundi të mbajë pjesën më të madhe të principatës së tij si vasal i Sulltanit, duke paguar një tribut të përvitshëm dhe duke sherbyer tani me të gjithë djemt dhe me trupat e tija në ushtritë ndihmëse. Të gjithë pjesëtarët e familjes përqafuan tani islamin, me qëllim që të shpëtonin çmund të shpëtohej. Por për dorëzimin e djemve në këto dokumenta zyrtare të 1430-ës nuk bëhet fjalë. Ndërsa përpara kësaj disfate do të ketë qenë vetëm i madhi nga djemtë që do të ketë ndihmuar rastësisht turqit me kontigjentet e tij, tani, pas 1430-ës, thotë Noli, të gjithë djemt e Gjonit ishin të detyruar të merrnin pjesë rregullisht në ekspeditat turke. Është fare mirë e mundur, që në fund të çdo ekspedite, ata të ktheheshin në Shqipëri, në shtëpi, për të kaluar kohën midis dy ekspeditave. Gjatë këtyre lufrave

1) Dokumenti është botuar edhe në shtojcën e librit të Nolit, f. 112.

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR "MARIN BARLETI"

më i riu, Gjergji, me zotësin' e tij fitoi një titull të lartë ushtarak dhe mori emrin e ri, që u bë emri i tij i luftës: Skenderbej; një emër që ai e ka mbajtur me mburrje (f 36).

Duke u mbështetur mbi disa burime letrare që kanë pasë qenë njohur edhe më parë, Noli thekson se Skënderbeu nuk pat nevojë të ikë fshehurazi, kundër vullnetit të Sulltanit, nga oborri i tij, sepse ai nuk pat qenë fare atje; tokat e familjes së tij ai nuk i mori në dorëzim kundër vullnetit të Sulltanit, por me lejen e këtij, pikërisht si vazal feudal i Sulltanit. Duke u ndodhur në Shqipëri, Skëndrebeu me të jatin dhe vëllezërit që nga viti 1438 filojnë të pregatisin një kthesë në politikën e tyre duke iu afruar prap Venedikut, Raguzës dhe Romës, siç dëshmon, thotë Noli, fakti që më 1438 dhe 1439 Skënderbau dhe Stanisha, më i madhi nga vëllezërit, deklarohen qytetarë nderi të Venedikut e të Raguzës. Kjo tregon se ata prisnin vetëm një rast të mirë për të ngritur krye, për t'i këputur marëdhënjet e vazalitetit me Sulltanin. Ky rast i mirë ardhi më 1443 me disfatën e turqëve në Nish. Skënderbeu, që ndodhej në këtë betejë, dezertoi, u kthye në Shqipëri dhe me dokumenta të falsifikuara mori Krujën nga dora e garnizonit turk dhe filloi luftën e tij kryengritëse kundër Sulltanit. Në luftë e sipër, përpara murevet të Sfetigradit më 1448, dhe jo në pallatin perandorak të Adrianopojës, u njoh dhe u takua për herë të parë Murati II me armikun e tij të tmerrshëm, Skënderbenë (f.43).

Nuk ka dyshim se versioni i Nolit ka një varg të mirash dhe thjeshtën një varg kontradiktash. Në favor të tij flasin, më tepër terthorazi se sa drejt për drejtë, disa burime. Shkronjësi i këtyre radhëve duhet të pranojë se, pas një leximi të parë, arësyetimi i mprehtë i Nolit e bëri për vehte. Në librin e Nolit gjëndet përveç asaj pikërisht çka u mungonte gjer tani punimeve mbi historinë e Heroit tonë: koloriti i gjallë i kohës, përpjekja për të përcaktuar kushtet sociale, ekonomike dhe politike, për ta parë Heroin në lidhje të ngushtë me popullin e tij, përpjekja për të kapërxyer kontradiktat e «legjendës». Lexonjësin e librit të Nolit nuk mund të mos e kënaqë zotërimi mjeshtëror i gjithë materialit nga ana e autorit; për materialin e madh që është përpunuar këtu, për konkluzionet e mprehta që janë arxjerë, nuk mund të kemi ide ai që këndon vetëm prozën elegante të 74 faqeve të para që përmbajnë jetën dhe veprat e Heroit, ai që nuk futet në 166 faqet e tjera të ngjeshura me material bibliografik e dokumentar, ai që nuk njeh punën e madhe që autori ka futur në shënimet.

Me gjithate, argumentimet e Nolit japin rast për një varg verejtjesh kritike. Unë mendoj se kritika mund të përmbidhet rreth këtyre dy pikave kryesore: 1) problemi i klasës, të cilës i përket Skënderbeu 2) versioni i ri që na jep Noli për rininë e Heroit. Le t'i shqyrtojmë këto pika më afër dhe njerën pas tjetrës.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
MARIN BARLETI
SHKODËR

1) Problemi, se cilës klasë i përket Heroi ynë, e ka preokupuar autorin shumë; ky është në problem tek i cili Noli kthehet e rikthehet duke na siguruar se te Skënderbeu dhe shokët e tij kemi të bëjmë me krerë që s'janë feudalë, po më mirë krerë patriarkalë (kështu p. sh. në faqen 8, 19, 52 etj). Në faqen 72 ay e analizon më me hollësi këtë problem; rezultati është ky: «Klasa, së cilës i përket Skënderbeu, është një klasë që është më afër fshatarëve se çdo klase tjetër; karakteristikat e kësaj aristokracie së vogël ose më mirë aristokracie patriarkale janë: ajo *nuk ka baza ekonomike* dhe prandaj *nuk formon një klasë më vete.* Si rrjedhim ajo lëkundet në mes fshatarësisë, borgjezisë, aristokracisë dhe proletariatit; si gjysëm-fshatarë ata anojnë nga fshatarësia». Duke lënë më një'anë anakronizmin e qartë siç është fakti që Fan Noli flet për borgjezi e proletariat në një kohë kur këto nuk mund të ishin formuar akoma, duhet theksuar se autori nuk e ka parë drejtë strukturën social-ekonomike të Shqipërisë në shekullin XV. Sipas Nolit në Shqipëri (me përjashtim të qyteteve) nuk ekzis onte akoma diferencimi i shoqërisë dhe ndarja e saj në klasa, në dy klasa themelore karakteristike për kohën feudale, pronarë toke dhe bujq rob Te Noli vihet re një tendencë për ta mbuluar ekzistencën e klasave, ndarjen që përshkonte mes për mes shoqërinë mesjetare shqiptare. Autori thotë se robërimi fshatarëve shqiptarë u ka ardhur nga jashtë, nga zotëri feudale *të huaj* (f 35); se armiqt e kësaj klase kanë qenë zotërijtë feudalë turq dhe princër tregëtarë venedikas që donin ta çfrytëzonin dhe robëronin (f.72). Ky argumentim dëshmon pikëpamjet idealiste të Nolit që mohojnë egzistencën e klasëve dhe luftën e klasëve si një fenomen të ligjëshëm në shoqërinë në këtë shkallë të zhvillimit.

Por kjo paraqitje e origjinës sociale dhe të karakteristikave të klasës së Skënderbeut bije në kundërshtim me faktet historike që na paraqesin një strukturë socialo-ekomike të ndryshme nga ajo që na jep Noli. Aristokracia shqiptare e shek. XV, në të cilën bën pjesë edhe Skënderbeu, kishte një bazë ekonomike te sajen, e cila ishte pikërisht shfrytëzimi i tokës dhe i punës së bujqërve që e punonin atë, qoftë si fshatarë personalisht të lirë, qoftë si fshatarë të lidhur pas tokës; d. m. th. kjo aristokraci formonte një klasë më vetë, me tipare të përcaktuara mirë, klasën feudale. Domenat e tyre dallojnë krejt nga tokat e trashëguara të fshatarëve të lirë, të cilët nuk ishin nënshtruar robërimit. Fakti se origjina e Kastriotëve lidhet me fshatin Kastriot ose Kastrat në Has, kurse domenat e tyre ishin lokalizuar në Dibër dhe në Mat, dëshmon qartë se këtu nuk kemi të bëjmë me fshatarë vendas pak'o shumë të pasur, por me toka, me të cilat Kastriotët janë investuar në mënyrë feudale për shërbime ushtarake. Po përveç këtyre argumentimeve indirekte, ne kemi mundësinë ta korigjojmë paraqitjen e strukturës social-ekonomike të Nolit me anë të materialit dokumentar që na dëshmon haptazi të kundër-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

tën, d. m. th. fillimet dhe zhvillimin e feudalizmit në Shqipëri. E kemi fjalën për materiale që i njeh padyshim edhe Noli, por te cilave ay s'u ka dhënë rëndësi. Njeri dokument është i vitit 1426 dhe është një akt dhurimi të dy fshatrave që bën Gjon Kastrioti me katër djemt e tij në favor të manastirit Hilandar (dokumenti citohet në lidhje me probleme të tjera nga Noli në f. 22, 30 dhe 111, por pa u analizuar përmbajtja e tij). Këto dy fshatra janë Radostusha në Rekë afër qytetit të Dibrës dhe Trebishti që gjendet në një luginë të anës së majtë të Drinit, në Gollobordin e sotme. Me këtë akt Gjon Kastrioti heq dorë nga gjithë të drejtat që kishte mbi këto dy fshatra, i liron nga gjithë detyrimet që kishin këto kundrejt atij dhe që i kalojnë tani manastirit. Me këtë rast rjeshtohen të gjitha detyrimet e fshatarëve kundrejt të zotit të tokës dhe me kemi rastin të shohim se sa kishte përparuar shfrytëzimi feudal në këto zonë kaq larg bregdetit dhe qytetave, se cilat ishin detyrimet e fshatarit kundrejt të zotit të tokës jo vetëm në naturë dhe angari, por edhe në të holla. Paragrafi që na intereson në këtë dokument, është ay i dyti; unë po e sjell këtu në një përkthim shqip, që shpresoj se nuk do ta shtrembërojë origjinalin në gjuhë kishtare sllave:

«...Dhe kështu, duke i dhuruar këto dy fshatra, ato të jenë çliruar nga gjithë angaritë, të mëdha e të vogla, me të gjitha të drejtat, çliruar nga detyrimi i haraçit mbretëror dhe të qytetit, dhe të gjitha këto (të drejta) do t'i përkasin Manastirit të shenjtë, dhe të mos ketë më në rrethin e tyre as kefali, as zotërues, as osarë (detyrim shërbimi në oborrin e zotërisë si kuj lestarë të qenëve, A B) të mos ketë të dhjetë as të grurit, as të rrushit, as të mjaltës, as dhuratë në dinarë, as të holla kullote, as të dhjetë dhensh. Kështu që kisha t'i marri të gjitha të drejtat mbi këto fshatra sipas ligjit. Për ta thënë shkurt, ato do të jenë çliruar nga të gjitha angaritë, të vogla e të mëdha, që më detyrojnë mua».[1])

Këtu nuk bëhet fjalë për gjendjen juridike personale të fshatarëve; një indikacion me interes në këtë drejtim e gjejmë gjetiu; në veprën «Notes et extraits pour servir â l'histoire des croisades au 15e siècle», vol. I (Paris 1899), f 558, Jorga çfrytzon një dokument të datës 25 maj 1433 — njerisht pa cituar tekstin orgjinal të dokumentit, por duke e përmbledhur me fjalët e tija. Në këtë dokument Senati venecian u përgjigjet kërkesavet të Gjon Kastriotit, i cili kish kërkuar lehtësira doganore dhe «kthimin e të ikurve»[2]). Senati përgjigjet në mënyrë pohonjëse dhe «pranon kthimin e skllevërve, të bujqërve rob dhe të pasurivet (të tyre)»[3])

Nga ky dokument rezulton se të dhënat e Gjon Kastriotit sundo-

1) St Novakoviç, Zakonski spomenici Srpskih Drzhava Srednjega Veka, Beograd 1912, f.467-68.

2) «Que les fugitifs lui fussent restitués».

3) «Le Senat accorde la restitution des esclaves, des serfs et des biens...».

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

nin raporte feudale tipike për gjithë mesjetën. Ne gjejmë këtu bujqërit-rob (servi), që ikin nga zgjedha e rëndë e shfrytëzimit feudal në qytete që janë jashtë jurisdiksionit të të zot — një fenomen i njohur në shoqëritë feudale në gjithë Europën; gjejmë gjurmat e skllavërisë shtëpiake dhe agrare që e njohim edhe nga vendet jugosllave dhe përgjithësisht ballkanike në këtë kohë, shih p. sh. institucionin e otrokëve në Kodeksin e Stefan Dushanit [1]).

Që feudalizmi s'është ndofta një fenomen i ri, i kohës së Skënderbeut, po që i ka rrënjët thellë në të kaluarën, e shohim nga një përshkrim gjeografik i vëndit tonë dhe të vëndeve t'Europës Lindore, që daton nga viti 1308 [2]). Autori anonim na dëshmon këtu egzistencën e atyre fshatarëve të lirë, bari të maleve, [që rojnë n'ato kondita që na përshkruan edhe Noli, duke ndruar vëndbanimin bashkë me kopetë e tyre prej kullotës dimërore në bjeshkat verore; po edhe tek ata është zhvilluar pabarazia ekonomike: «...Ky vënd (Shqipëria A. B.) është i pasur përsa i përket mishit, djathit, bulmetit, por jo shumë i pasur për sa i përket bukës dhe verës; por bujarët sidomos i kanë këto me bollëk. Banorët nuk kanë qytete, kështjella, qyteza, vënde të fortifikuara dhe fshatra, por banojnë në kasolle dhe lëvizin prej një vëndi në vënd tjetër (të bashkuar) në turma dhe fise.» (f.25-26 i edicionit të Gorkës). Kurse në një sërë krahinash të tjera janë zhvilluar raporte feudale: «...Banorët e këtyre provincave u pagusjnë tribut atyre shqiptarëve të maleve dhe janë pothuajse rob (serve), ato ushtrojnë bujqësinë dhe punojnë vreshtat...Njerëzit e këtyre krahinave nuk lëvizin prej vëndi në vënd por kanë banesa të qëndruarshme dhe qyteza...»

.Egzistencën e raporteve feudale e gjejmë të vërtetuar edhe në një dokument ku perandori bizantim Andronik II Paleologu (1282-1328) u siguron qytetarëve të Krujës «tokat e tyre të laripërmëndura dhe bujqit e lidhur pas këtyre tokave» (predictas possessiones et possessionum colonos aut agricolas)[3]).

Të gjitha këto të dhëna na paraqesin një pamje shumë më komplekse të strukturës social-ekonomike të Shqipërisë në kohën e Skënderbeut nga ç'është paraqitja lepër e thjeshtuar dhe idilike e Nolit. Far Noli ka përgjithësuar strukturën e një zone të pjesëshme të Shqipërisë, siç është zona e malësive të larta, ku baza e ekonomisë nuk ishte bujqësia, por blegtoria, ka përgjithësuar gjendjen e fiseve të barinjve përgjithë Shqipërinë. Por duhet theksuar se ka ndryshime esenciale në mes

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

1) Shih: K Jireçek, Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien, T. I, Wien 1912, f 73

2) Shih: Anonymi descriptio Europae Orientalis, ed. O. Gorka, Krakow, 1916.

3) Shih: Thalloczy-Jireçek, Zwei Urkunden aus Nord-Albanien, në Illyrisch-Albanische Forschungen, vol. I, f.149

të zonës me strukturë ekonomike bleqtorale dhe t'asaj me strukturë bujqësore: ndërsa fshati bujqësor përbën një grumbullim elementesh me pre ardhje të ndryshme, të çkëputura nga lidhnitë e gjakut dhe të lidhura vetëm me raporte territoriale feudale, siç na e pasqyron Kadastri i Shkodrës për vitet 1416-17 [1]), në zonat malore ruheshin akoma struktura fisnore dhe lidhnitë e gjakut. Brinjt rronin në komunitete, personalisht të lirë, pa qenë lidhur pas tokës, por duke paguar p. sh. taksa për kullotat. Në krye të këtyre komuniteteve të lira qëndronte një «katunar», një «çelnik», që përfaqësonin komunitetin kundrejt prinçit ose mbretit sundonjës [2]). Për këtë pjesë të popullsisë vetëm vlen karakteristika që na dha Noli si karakteristikë social-ekonomike të përgjithëshme për Shqipërinë e tërë.

Ne s'jemi në gjendje të përcaktojmë sot me hollësi kufijt e njerës zonë kundrejt tjetrës; por nuk ka dyshim se shoqëria e barive që ronin në komunitete fisnore ishte në dekompozim e sipër, kurse raportet feudale ishin raportet themelore që determinonin karakterin e shoqërisë shqiptare t'asaj kohe.

Fakti që struktura themelore e shoqërisë shqiptare është feudale dhe, si rrjedhim, Skënderbeu rezulton si një pjesëtar i kësaj klase feudale, nuk është aspak në kundërshtim me karakterin popullor të luftës dhe të udhëheqësit të saj, Skënderbeut. Noli mendon se një Skënderbej pjesëtar i klasës feudale, nuk mund të ngrente edhe të udhëhiqte masat popullore në Shqipëri që janë kryesisht fshatarë. Unë mendoj se kjo nuk është e drejtë. Madhësia e figurës së Skënderbeut qëndron pikërisht në faktin se Skënderbeu, me gjithë se pjesëtar i klasës feudale, qe më i qartë, më i ndërgjegjshëm se kushdo tjetër në kohën e tij për rrezikun që po i afronte vendit me invazionin turk, duke kërcënuar edhe klasën feudale edhe fshatarësinë bashkë; kundrejt këtij rreziku ai si feudal kishte pasur mundësinë të mbante atë qëndrim që mbajtën feudalët e tjerë, të lëkundëshe, të kërkonte strehë te venecianët, t'u dorëzoheshe turqëve; por ai bëri të kundërtën, bëri një luftë të vendosur kundër pushtonjësve, duke u mbështetur mbi masat popullore, veçanërisht mbi fshatarësinë, kundër armikut turk dhe kundër anarkisë feudale që rezikonte luftën, duke shprehur kështu në mënyrë më të qartë edhe më të ndërgjegjshme se kushdo tjetër aspiratat e thella të masave, duke realizuar kështu nevojat sociale të epokës. Vetëm një Skënderbej pjesëtar i klasës sundonjëse, kishte mundësinë të mobilizonte në luftë gjithë forcat e Shqipërisë së atëhershme, të organizonte gjithë fuqitë e shpër-

1) Shih: Il Catasto Veneto di Scutari e Registrum Concessionum 1416-17, ed Cordignano, Shkodër 1940

2) Shih: Jireçek, vepër e cituar. f.69.-70

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

ndara të klasës feudale dhe të fshatarësisë, t'u impozohesha në bazë të autoritetit të tij forcavet centrifugale dhe të lëkundëshme të feudalëvet, të bëntë një politikë të jashtëme të përshtatur për të fituar aleatë në këtë luftë për jetë a për vdekje. Pikërisht këtu është forca, rëndësia dhe madhëria e kësaj figure dhe ai kontribuoi më tepër se kushdo tjetër në këtë fazë për zgjidhjen e problemeve që shtronte si nevoja të domosdoshme epoka.

Nga sa thamë më sipër del edhe një herë qartë në shesh rëndësia dhe nevoja e periodizimit të historisë për të përcaktuar shkallën e zhvillimit ekonomik të një shoqërie, për të determinuar vendin që zë një ngjarje ose një personalitet në histori.

Si pasojë të këtij periodizimi të gabuar, shohim te Noli një varg pikëpamjesh jo të drejta në lidhje me historinë tonë në fazën mesjetare. Noli e injoron, siç u pa më lart, feudalizmin në vendin tonë. Ai nuk shen se që nga gjysma e dytë e shek. XIII struktura fisnore sapo vjen po dekompozohej, se në lidhje me këtë krerët e fiseve po transformoheshin në pronarë të mëdhenj tokash, në feudalë, se që prej kohës së sundimit të Anzhuve (1272 e këtej) këta krerë s'janë më thjeshtësisht «kapadai» malësorë, siç i pëlqen Nolit t'i cilësojë, por «nobiles viri, comites, barones et feudatarii regni Albaniae» (fisnikë, kontër, baronë dhe feudatarë të mbretërisë shqiptare), siç i cilësojnë dokumentat e kësaj kohe[1]). Ky është një proces ekonomik-social që i ka rrënjat e thella; po pa dyshim këtu ka influencuar në mënyrë nxitëse situata politike e vendit tonë. Të ndodhur në udhëkryq, në zonën e përplejkeve qindravjeçare midis Përendimit dhe Lindjes, herë duke i shërbyer perandorit të Bizancit në Lindje dhe herë Papatit dhe Anzhuve të Përendimit ose Nemanjidëve serbë, këta krerë u bënë aristokratë feudalë bizantinë, «protosevastë dhe dhespotë», u bënë kontër e marëshalë të Anzhuve dhe të Papës, zhupanë të Dushanit dhe pas çkatërrimit të perandorisë së këtij dualëm në shesh si dinastë të pavarur, krijuan shtete më vete. Gjithë kjo fazë gjer në ardhjen e turqvet karakterizohet nga copëzimi i pushtetit në duart e një vargu zotërinjsh feudalë, në mes të cilëvet zhvillohet një luftë e tmerrëshme që i jep herë njerit e herë tjetrit supremacinë dhe që u lejoi pikërisht turqëvet të mundin relativisht lehtë një pas një princat shqiptarë të debësuar nga kjo luftë. Noli e konsideron këtë si një periodë në të cilën «Balshajt, Topiajt, Muzakët, Shpatajt, Buat dhe Kastriotet arritën *të bashkojnë fshatarësi të* shqiptare në luftë kundër pushtonjësve të huaj» (f.9). Është e vërtetë se këtu kemi të bëjmë me formimin e uniteteve më të mëdha shtetërore nga ato të këryetarëve krerëve, por Noli harron

1) Shih: ACTA et Diplomata Res Albaniae etc. Wien 1913, vol. I, f. 239, dokumenti nr. 805, me datë 19 Gusht 1336.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

se këto tentativa janë bërë mbi baza feudale, duke i pushtuar njeri-tjetrit domenat, po askurrë, me përjashtim të Skënderbeut, duke bashkuar fshatarët në luftë kundër të huajit.

Si pasojë e këtij interpretimi të gabuar të kësaj faze me rëndësi, nuk dei qartë vendi që zë në historinë tonë Skënderbeu dhe funksioni i tij, që është kapërximi i anarkisë feudale dhe ecja drejt formimit të një monarkie feudale të përqëndruar, kushtet paraprake e domosdoshme për formacione politike më të përparuara, për formimin e një shteti nacional, siç e dimë nga historia e përgjithshme. Noli thotë f.52 se «ishte e natyrëshme për Skënderbenë t'i heqë qafës këta krerë centrifugalë dhe t'i aneksojë kantonet e tyre, të bashkojë vendin kundër turqëve dhe venecianëve, kurse kërëve s'u mbesin tjetër veçse të kërkonin mbrojtje pikërisht te këta turq ose venecianë». Por duke ignoruar karakterin feudal të shoqërisë shqiptare, Noli i shpëton faktit se masat, me anë të të cilave Skënderbeu u bën ballë rivalitetit të këtyre krerëve, janë pikërisht ato që i gjejmë kudo në Europë në këtë fazë, që shënon kapërximin e anarkisë feudale, si p. sh. në Francë, ku ky proces i formimit të monarkisë feudale të përqëndruar paraqitet me një qartësi klasike. Te Noli këto fakte janë shënuar si fakte të veçuara, po nuk zënë vendin që u përket. Si në Francë domena e Valuave (Valois), domena e Kastriotëve në Shqipëri zë një pozitë qëndrore (që prej Shufadaje pranë Leshit gjer në Prizren në Veri dhe nëm Skënderbenë gjer afër Beratit në Jugë); për mes saj kalojnë vija komunikacioni me rëndësi tregëtare që lidhin Veriun me Jugun, Lindjen me Përendimin dhe sjellin të ardhura të pasura nga doganat. Kësaj pozite të domenës i përgjigjet dhe pozita me rëndësi që zë familja Kastrioti në mes feudalëve të tjerë. Me anë të një sistemi martesash Kastriotët janë lidhur me familjet feudale kryesore dhe përpiqen të neutralizojnë kështu armiqësinë dhe rivalitetin e tyre. Skënderbeu mbështetet mbi feudalë të vegjël kundër rivalëve të tij të mëdhenj dhe në radhët e tyre gjenë shokë luftë besnikë, ofiçerë të ushtrisë së tij. Në përforcimin e pozitës së tij e ka ndihmuar padyshim edhe mbështetja që ay ka gëzuar nga ana e klerit dhe e kishës katolike, të cilët me anë të luftës së Skënderbeut donin të mprojnë pozitat e tyre të rrezikuara në Ballkan. Një faktor tjetër që ka kontribuar për ta përforcuar pozitën e Skënderbeut kanë qenë trupat e qëndruarshme me rrogë, të cilat në Shqipëri si kudo, e bënë kryezotin të pavarur gjer në njëfarë grade nga feudalët e tjerë dhe i jepnin atij një mbizotërim ushtarak. Atje ku ky proces u zhvillua pa ndërprerje, fuqia e përqëndruar gjeti një mbështetje kryesore në një forcë të re që po lindte në gjirin e shoqërisë feudale nëpër qytetet, dhe që do të shkë një ndryshim rrënjësor në marëdhaniet sociale: e kemi fjalën për tregëtarët e qyteteve që qenë ndihma dhe mbështetja kryesore e fuqisë qëndrore kundër feudalëve rivalë. Në Shqipëri kjo forcë nuk i dha ndihmën e saj efektive luftës së

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Skënderbeut kundër turqve dhe anarkisë feudale. Ky fakt karakteristik për kondikat e veçanta të historisë sonë nuk del më shesh te Noli e gjithashtu nuk dalin më dritë pasojat negative që pat ai për zhvillimin e luftës së Skënderbeut: pikërisht qytetet e pasura tregëtare të bregdetit, që duhej të ishin burimet financiare kryesore për luftën, ishin më dorën e Venedikut; ndihma e tyre financiare i mungoi Skënderbeut dhe e detyroi atë të kërkojë, të lypë ndihmë atje ku mundte, veçanërisht në vitet e fundit, kur gjithë burimet ekonomike kishin shterur. Në vend të ndihmës së kësaj klase në zgritje e sipër, ekonomikisht më të fortë të shoqërisë mesjetare, Skënderbeu pat ndihmën e një klase tjetër: kjo qe fshatarësia, sidomos fshatarësia e lirë; mbi shpatullat e kësaj klase ekonomikisht të dobët, rëndoi barra kryesore e luftës kundër turqëvet, për të mpiojtur tokën dhe lirinë e vet; vërtet ajo i dha Skënderbeut mbështetjen e saj dhe preponderancën kundrejt rivalëvet feudalë, po pikërisht në dobësinë e saj qëndron edhe një nga arësyet kryesore për disfatën e luftës, një arësye që Noli nuk e ka parë. Po nga ana tjetër është e vërtetë, dhe këtë e ka parë drejtë Noli, se fakti që një pjesë e fshatarësisë nuk i ishte nënshtruar regjimit feudal, bujkroberisë, se kishte ruajtur lirinë e vet personale, se fshatarsia përbënte pjesën më të madhe të ushtrisë së Skënderbeut, ky fakt i ka dhënë vrullin, forcën dhe karakterin popullor luftës dhe udhëheqësit të saj, një karakter që e kapërxente terrenin e kufizuar të një lufte tipike feudale.

Në f. 4 Noli shënon katër aspektet e luftës së Skënderbeut që e bëjnë atë kaq të rëndësishme: ajo është luftë klase e fshatarëve të lirë shqiptarë kundër feudalizmit turk më nj' anë dhe kundër tregëtarëve ve neciane nga ana tjetër, një luftë e gjatë rezistence kundër dy pushtonjës vet më të mëdhenj të kohës; dhe më në fund një kryqëzatë kristjane kundër turqëve dhe një kapitull shum i rëndësishëm i historisë së gadishullit ballkanik. Me të drejtë Noli ve në dukje më në fund (f. 74) kontributin e luftës së popullit shqiptar nën Skënderbenë për të mbrojtur Europën nga katastrofa më e madhe që mund ta gjente ate n'atë kohë, nga invazioni turk, i cili do të silite shkatërrimin e jetës ekonomike dhe të qyterimit europian pikërisht në fazën e lulëzimit të tyre të Rilindjes. Duke marrë parasysh sa u tha më sipër për karakterin e klasës në të cilën bën pjesë Skënderbeu, unë mendoj se këtu nuk mund të bëhet më fjalë për luftë klase të fshatarësisë, por duhet folur përgjithësisht për një luftë për liri; po nga ana tjetër mungon një aspekt kryesor që duhej të figuronte këtu: luftat e popullit shqiptar nën Skënderbenë shënojnë atë fazë me rëndësi të historisë sonë, në të cilën pregatitet kapërximi i popullit shqiptar nga anarkia feudale në formimin e një monarkie feudale të përqëndruar, kondita paraprake për formimin e një shteti nacional; një fazë ku pregatitet, i farkëtuar në luftë, uniteti politik i popullit tonë.

2) Versioni i ri që na jep Noli për historinë e rinisë së Heroit, me-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MANIN BARLETI" SHKODËR

gjithë interesin e madh që paraqit, nuk mund të mos zgjojë një varg objekcionesh kritike. Ja këtu disa nga ato:

Noli më disa raste nuk merr parasysh të dhënat e disa dokumentave, përbuz pa arësye të forta të dhënat e disa autorëve, ose nxjerr nga ato konkluzione që nuk të bindin. Në fillim të 1410-ës Gjon Kastrioti u deklaronte venecianëve se ai gjëndej nën presionin e turqëve dhe se u kish dorëzuar këtyreve djalin e vet si peng. Ky fakt na bën të mendojmë se ai ish bërë që atëherë gjer në një farë grade tributar i Sulltanit dhe kish dorëzuar një peng të parë dhe na paralajmëron se ky rast do të përsëritet edhe për Gjergjin. Megjithatë Fan Noli faktin e dorëzimit të një djali të Gjonit si peng e deklaron thjeshtësisht si «një manevër» që përdor Gjoni për të gënjyer venecianët, për t'u fshehur faktin se ai po fillonte një «flirt», një miqësi me turqit (f. 22). Po ashtu, pa arësye shtrëngonjëse, Noli e merr tepër lehtë punën me indikacionin e dokumentit të vitit 1428, me anë të të cilit Gjoni largon çdo përgjegjësi në qoftë se i biri që «është bërë turk dhe myslimam» me urdhër të Sulltanit do të plaçkiste tokat e venecianëve; madje ai mund të sulmonte edhe të jatin. Për këtë deklaratë Noli thotë se Gjoni po u shiste prapë venecianëve ato «përallat e vjetra» si më 1410 (f. 22): nga ana tjetër ai nxjerr nga përgjigja e venecianëve që thotë se i ati me gjithatë mund t'i epte urdhëra të birit, një konkluzion jo fort të sigurtë, se Skënderbeu qëndronte në fakt nën urdhërat e të jatit dhe jo të Sulltanit (f. 22), gjë që e bën fare të pakuptueshme, se si do të mund të sulmonte atëhere i biri tokat e të jatit.

Një konkluzion tjatër të tillë, që s'është bindës, nxjerr Noli nga dokumenti i dhuratës që bëhet në emrin e Gjon Kastriotit e të katër djemve të tij në favor të manastirit Hilandar më 1426, për të thënë se në këtë kohë të katër vëllezërit ishin në shtëpi pa shkuar kurrë si peng në oborrin e Sulltanit. Unë mendoj se nga ky akt nuk rezulton tjetër veçse fakti që Gjoni atë dhuratë e bënte në emër të vetin dhe të djemve të tij. Interpretimi i Nolit që e ka pasë paraqitur më parë edhe Jireçeku [1]), nuk më duket i drejtë, sepse Gjoni fare mirë mund ta bënte këtë akt devocioni edhe me emrin e të bijve, edhe në qoftë se (ose pikërisht sepse) këta ndodheshin si peng në oborrin e Sulltanit dhe me detyrim, e jo me vullnet të tyre, kishin ndruar fenë.

Një shëmbëll tjetër: Noli thotë se më 1428 Gjoni me të bijt po pregatiste një kthesë në politikën e tij duke iu sfruar Venedikut dhe Raguzës dhe duke kërkuar të drejtën e qytetarisë së nderiti për fëmijt e tij; kjo është e drejtë. Por Noli nuk thotë se në dokumentin raguzan emri i Gjergjit është fshirë me një vijë [2]) nga radha e të vëllezërve; kjo do të

1) Shih: Geschichte der Serben, vol. II-1, f. 183, Gotha 1918.

2) Shih: Thalloczy-Jireçek: Zwei Urkunden aus Nord-Albanien në: Illyrisch-Albanische Forschungen, vol. I, f 142.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

ishte e pakuptuarshme, po të mos ishte Skënderbeu në oborrin e Sulltanit ku kishte fituar nam si komandant i çquar i tij, gjë që e detyronte Senatin ta fshinte nga radha e vëllezërve, të cilëve u- akordohej ky nder, megjithë dëshirën që kishte Senati për t'i fituar Kastriotët për vete.

Përgjithërisht vihet re se Noli i kapërxen, duke mos u dhënë rëndësi, indikacionet e një vargu burimesh bashkëkohase me Heroin, burime që flasin kundër tezës së tij. Ja disa shëmbuila: ne pamë më sipër se Noli indikacionet e Barletit dhe të pseudo Frangut nuk i quan të vlefshme, sepse ato bazohen — ka të ngjarë — mbi këngë popullore shqiptare (f. 23); po ashtu mendon ay — dhe me të drejtë — se G. Muzaku në memoriet e tija në disa pika mbështetet mbi Barletin. (f. 80). Po Noli kapërxen, pa u vënë rëndësi dhe pa i diskutuar, edhe një varg shkrimtarësh të tjerë, tek të cilët nuk mund të mendohet se janë të varur nga burimet e sipërpërmendura, sepse janë bashkëkohas të Skënderbeut dhe vepra e tyre është anteriore nga botimi i Barletit (shtypur midis viteve 1508-1510). Kështu ndër letrat e humanistit F. Filelfo (1398-1481) gjejmë shprehimisht atë që mohon Noli, d.m.th. se Skënderbeu u qe dorëzuar turqëve si peng që në moshë të vogël, siç e shohim nga vetë shtojca e dokumentave në librin e Nolit f. 149 150. Pak më të ri, kaluar midis shekujve XIV dhe XV janë dy shkrimtarë të tjerë, të dhënat e të cilëve rreth kësaj pike Noli i injoron gjithashtu; J.J. Pontanus dhe R. Volaterranus. Por ndofta Noli mendon se këta shkrimtarë të fundit janë mbështetur mi traditën që ish krijuar që herët rreth figurës së heroit në Shqipëri dhe në Perëndim.

Por puna bëhet më serioze kur Noli hesht edhe për burime të cilat kanë vlerën e një burimi të pavarur. Është fjala për dëshmitë e dy kronistëve që Noli i ka njohur: njëri bizantin e tjetri turk, të dy bashkëkohës të Skënderbeut. Bizantini Laonikos Halkokondiles thotë për Skënderbenë se «erdhi si djalë i vogël në pallatin e Sulltanit dhe u arratis pastaj në atdhe» [1]). Turku Ashik Pasha Zade (1400-1485) thotë nga ana e tij për Skënderbenë: «ai ka qenë pazhë i Sulltanit dhe pastaj u çkëput nga Sulltani» [2]) Unë mendoj se këto dëshmi kanë një vlerë të veçantë, dhe Noli nuk duhej t'i linte pas dore, pikërisht sepse këtu jemi të sigurtë se nuk bazohen te «legjenda» e shënuar nga Barleti me shkrim, dhe nuk kanë pasur mundësinë të çfrytëzojnë traditën gojore shqiptare.

Si rezultat mund te themi se argumentet e Nolit kundër tezës se Skënderbeu ka qenë dorëzuar si peng në një moshë shumë të vogël, nuk janë aqë të forta sa ta rrëxojnë versionin e vjetër. Noli thotë se ekzis-

---

1) Shih: E. Darkó, Laonici Chalcocandylae historiarum demonstrationes, Budapest 1923, II 119-121

2) Shih citatet nga Ashik Pasha Zade tek J. Radonic, Gjuragj Kastriot Skenderbeg i Arbanija u 15 veku, Beograd 1942, f. 243.

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODËR

tojnë dokumente që flasin direkt në favor të versionit të tij (f. 29); por në fakt për tezën e tij Noli gjer tani nuk ka paraqitur veçse argumentime të tërthorta, d.m.th. duke përdorur kontradiktat e legjendës dhe të burimevet. Do të shohim pak më poshtë se të tilla dokumenta të reja ekzistojnë me të vërtetë, por ata flasin pikërisht kundër tezës së Nolit.

Një pikë tjetër ku Noli, siç pamë, është në kundërshtim me pikëpamjen e gjertanishme, është problemi i «kthimit» të Skënderbeut në atdhe. Sipas Nolit ky kthim nuk ka ndodhur n'atë formë, sepse Skënderbeu ka qenë në Shqipëri, si vasal i Sulltanit në feudin e tij. Ajo që ka ndodhur me të vërtetë, thotë Noli, është çkëputja e Skënderbeut nga ana e Sulltanit, për t'u lidhur me anën europiane kundër turqëve. Por megjithë dëshirën e tij për ta thjeshtuar legjendën, e cila ka trajtat e një melodrami të keq, Noli nuk mund të evitojë në versionin e tij disa ngjarje që ruajnë pikërisht karakteristikat e një historie «alla amerikana». Ai kishte hedhur poshtë episodën e detyrimit të shkronjësit të Sulltanit për t'i dorëzuar fermanin, si dhe vrasjen e tij, por me gjithatë duhet të pranojë faktin se Skënderbeu qyteti e Krujës e shtiu në dorë me anë letrash të rreme, sepse dëshmitë për këtë janë të qarta dhe ndër to gjindet edhe dëshmia e raguzanit Lukkari, për të cilin Noli thotë se ka pasur në dispozicion burime të panjohura nga ne.

Ç'thonë burimet për këtë pikë? Dihet se versioni i vjetër i ikjes mbështetet prap mbi Barletin, pseudo-Frangun dhe Muzakën. Kundrejt këtyre Noli vën dëshminë e një shkrimtari të vetëm të Përendimit, Volaterranus që është pak më i vonë nga Skënderbeu, i cili, pasi pranon se Skënderbeu u dorëzua peng në moshë 8 vjeç dhe u rrit në oborr të Sulltanit, na thotë se Sulltani pas vdekjes së Gjonit, i dorëzoi Skënderbeut sundimin mbi tokat e të jatit. Unë nuk kuptoj pse Noli e mban *këtë* dëshmi për kaq të sigurtë, kurse pjesën e parë, që nuk e interesonte, e heth poshtë pa e marrë parasysh. Më e rëndësishme është dëshmia e kronistit turk Ashik Pasha Zade i cili në vëndin e cituar më lart thotë se Skënderbeut Sulltani ja kishte dhënë tokën e tij si timar (feud). Prej këndej e merr si duket edhe kronisti turk më i vonë Saad-ed-Din (i gjysmës së dytë të shek. XVI), i cili, pas vetë dëshmisë së Nolit (fq.85), nuk ka ndonjë vlerë burimore më vete. Dëshmia e Ashik Pasha Zades qëndron pra gjer tani pothuajse vetëm. Kundër asaj flasin disa burime bashkëkohase të Skënderbeut që Noli nuk i ka marë parasysh. Një burim përendimor, «Chronica Ragusina», f. 290-91[1]), na dëshmon shprehimisht në një lajm, që e ka vendin përpara luftës së Varnës, pra përpara 1444, se «Skënderbeu është futur prapë në tokat e të jatit» (Nuovamente *intruso* nelle paterne dizioni). Por edhe Halkokondili, siç pamë më sipër, na thotë se Skënderbeu prej pallatit të Sulltanit u arratis në atdheun e tij.

1) Cituar nga Gegaj në librin e tij f.46, shënim 2.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Këndej rezulton se edhe kjo pikë e Nolit me këto materjale nuk mund të konsiderohet më e sigurtë dhe më e vërtetuar nga e para. Në këtë rast mund të shtojmë se Laoniku [1]) na thotë se edhe Gjergj Arianiti, që do të bëhej më vonë i vjehrri i Skënderbeut, kish pasë qenë në oborrin e Sulltanit dhe iku prej këndej, si do të ketë ikur edhe Skënderbeu. Te koleksioni i akteve të botuara nga Makushev [2]) gjejmë një rast tjetër të gjashëm: në një dokument që sigurisht do ta ketë parë dhe Noli, që mban datën 22 gusht 1455 bëhet fjalë për një zotëri shqiptar, i biri i princit Simon Zenebisi (nga Çamëria) që është lindur dhe rritur në Turqi dhe që ka ikur andej për t'u bashkuar me kampin antiturk. Siç shihet, rasti i Skënderbeut nuk është as një rast i veçuar, as i rallë, sa të ishim të detyruar për këtë arësye të hiqnim dorë nga kjo pikë si e pabesuarshme, ashtu siç kërkon Noli.

Po përveç këtyre argumentimeve indirekte ka dhe disa dokumente që flasin, pas mendimit tim, drejtë për drejtë *kundër* tezës së Nolit, dhe në favor të asaj që Noli quan «legjendë». Dhe, ç'është më e rëndësishme, këto burime e kanë origjinën në Lindje, janë shkrojtur prej bashkëkohasish të Skënderbeut, të cilët nuk kishin mundësi të njihnin Barletin dhe biografët e tjerë që janë të mëvonshëm, as traditën gojore që u formua në Shqipëri dhe në Përendim. E kemi fjalën për disa kronistë turq që nuk i njeh Noli; mundësinë që t'i çfrytëzojmë këto burime të reja, më rëndësi për historinë e Skënderbeut, na e ka dhënë vepra e historianit jugosllav Dr. Jovan Radoniç «Gjergj Kastrioti Skenderbeu dhe Shqipëria në shek. 15», të cilën e cituam edhe më lart. Duke e lënë për më vonë shqyrtimin e përmbajtjes së kësaj vepre me rëndësi, le të shohim se ç'na thonë disa nga materjalet e saja në lidhje më versionin e ri të Nolit. Këta kronistë janë bashkëkohas me Skënderbenë. I tilë është Ashik Pasha Zade të cilin siç pamë e ka çfrytëzuar Noli pjesërisht sipas botimit që i ka bërë më 1929 F. Giese (Giese).

Një kronist turk i ri, i panjohur gjer tani për historinë e Skënderbeut, është Dursun Begu; kronika e tij «Tarih i Ebu'l-fetih»[3]), një tregim i jetës së Sulltan Mehmet II, përmban disa indikacione me rëndësi për ne. Dursun Begu ka marrë pjesë vetë në luftrat e këtij sulltani në Ballkan: më 1456 në rrethimin e Belgradit, më 1458 në ekspeditën kundër Serbisë dhe më 1463 kundër Bosnjes. Kronika e tij ka qenë shkruar përpara fundit të shek. XV.

Dursun Begu shkruan ndër të tjera për Skënderbenë [4]):

---

1) Shih: E. Darko, vepër e cituar, II, 26-28.

2) Shih: V. V. Makushev, Monumenta Historica Slavorum Meridionalium, Belgrad 1882. vol. II 147-48

3) Botuar në revistën «Tarih-i-Osmani enxhymen mexhmuasi,» Nr. 26-38, Stamboll 1914-16.

4) Faqe 135 e botimit turk; te Radoniqi f. 249, kolona II.

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODËR

«. Frota shqiptare është e lindur për të kundërshtuar, për të mos u përulur dhe për të bërë inat. Ata derra u përulën vetëm nga frika e shpatës së përgjaktë të Sulltanit. Po kur shkëlqimi i shpatës u çiuk për disa kohë nga syte e tyre, tradhëtari Skënder, i cili qysh në fëmijnì e herë-hme u edukua në pallatin e Sulltanit, ven iosi që të kthehet në kundërshtim. Që të mund të bëhej kryetar i një bylyku ushtarësh të pafe dhe mëkatarë, ai veshi petkën e tradhëtarit; me veshjen e tradhëtarit në shpinë, ai iku nga Pragu i Sulltanit dhe u fut në mes të tyre Ai u tha: unë jam djali i sundonjësit tuaj... «Këtu kemi kre,t versio in e vjetër, por nga një burim që s'është i dyshimtë.

Te Radoniqi gjejmë edhe disa kronistë të tjerë turq më të vonë, siç janë Saad-ed-Dini dhe Sollak Zade; ata vertetojnë fjalët e A hik Pashës, por nuk na japin ndonjë gjë të re; bile informatat e Sollak Zadesë janë dhënë pothuajse me të njejtat fjalë stereotipe dhe formula si te Saad-ed Dini, gjë që dëshmon se edhe në Lindje u krijua një farë versioni zyrtar, një farë tradite në lidhje me Skënderbenë.

Por Radoniqi na jep edhe dy burime të tjera, njëri nga të cilët fare i pashfrytëzuar gjer tani. Është fjala për një serb të quajtur Konstantin Mihailoviç nga Ostrovica, që ka pasur një jetë të mbushur me ngjarje aventuroze, që i ngjan, megjithëse me proporcione më të vogëla, jetës së Heroit tonë. I lindur më 1435, Konstantini me dy vëllezër të tij u rrëmbye nga turqit më 1455 dhe u dërgua n' Azi të Vogël ku u fut kundër dëshirës ndër jeniçerët. Ai mori pjesë në luftrat turke në Azi dhe në Europë dhe kur pushtoi mb eti Matias i Ungarisë qyteiin Zveçaj, ku Konstantini shërbente si dizdar turk, u bashkua me ungarezët; më vonë ai kaloi në Poloni ku rrojti afërma 25-30 vjet duke punuar për organizimin e luftrave kundër Turqisë. Midis viteve 1496-1501 ay shkroi polonisht kujtimet e tija, «Kujtimet e një jeniçeri»[1]). Ja se ç' thotë për Skënderbenë ky bashkëkohas duke bashkuar fakte dhe legjendë:

«Një vetëm qe në gjendje t'i bëjë ballë atij (Sulltan Muratit); ky quhej Skënder, i biri i Ivanit (Gjonit[2]); atë e kishin futur që të ri midis jeniçerëve të Sulltan Muratit dhe ay mësoi te Sulltani gjithë çka mund të ishte në dobi të vendit të vet, duke qenë se gëzonte favorin e Sulltanit. Kur arriti ta bëjë këtë, i tha një herë Sulltani: Skënder, kërko prej meje cilin sundim do, unë do ta jap. Dhe ai kërkoi që t'i jepte tokën e Ivanit, pa thënë se ishte i biri i Ivanit (!) dhe Sulltani ia dha; ai e mori të gjithë, përveç qyteteve; pastaj i nxori jashtë, duke i gënjyer, jeniçerët që ishin atje dhe i pusntoi qytetet. Atëherë Sulltani deshi t'i nënshtro-

1) Jan Llosh (Los) «Pamietniki Janczara czyli kronika turecka Konstantego z Ostrowicy», w Krakowie 1912

2) Shënimet në kllapa janë të mijat. A B

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

jē kēto fortesa por nuk mundi ta bējē...»[1]). Dhe më poshtē: «Pas dy vjet Sulltan Murati vdiq në Adrianopojē nga inati dhe mërija e madhe që vetëm Skënderit të Shqipërisë nuk mundi t'i marrë tokën dhe vendin Krojë. Sepse ky më përpara kish qenë në oborrin e Sultanit po pastaj sh shkëputur prej tij dhe mundi t'i qëndrojë...»[2]).

Kronisti i dytë, edhe ky nga Përendimi, por që shfrytëzon burime turke, është Donado da Lecce (Lezze); prej veprës së këtij, «Historia turchesca», Radoniqi sjell një ekstrakt me interesë për Skënderbenë (f.228). Edhe pse nga pikëpamja e kohës da Lecce është më i vonë (ay ka lindur më 1479) indikacionet e tija janë më të vjetra dhe me rëndësi, sepse vijnë nga burime turke, bashkëkohase të Skënderbeut Në fakt da Lecce ka inkorporuar në tërësi në historinë e tij «Memoriet» e një figure interesante, të italianit Xhovanni Maria Anxholelo (Angiolello), i cili kish rrojtur një kohë të gjatë në afërsitë imediate të Sulltan Mehmetit të II-të dhe e kish përcjellur në ekspeditat e tija luftarake. Pas vdekjes së Mehmetit ai ishte kthyer më 1483 në Itali. Anxholelo - da Lecce na thotë: «Duke qenë Murati në Adrianopojë, i ardhi lajmi se subashi (vasali) i tij në Krujë kishte vdekur; dhe duke qenë se n'oborrin e Muratit gjendej Skënderbeu, skllavi i tij, të cilin e kishin marrë si djalë nga Shqipëria dhe e kishin bërë turk; dhe duke qenë se ky ishte burrë i zoti dhe shërbëtor besnik i të zot, e mori këtë zyrë të vasalit të Krujës; dhe pasi iu dha ky hir, u nis dhe ardhi në sundim të Krujës; ai qëndroi besnik disa vjet, afro 2, duke u munduar të fitojë miqësinë dhe dashamirësinë e popullsisë së atjeshme dhe fshehurazi i bëri të ditur madhërisë së tij mbreti. Alfons se ishte dëshira e tij të ngrinte krye kundër turqve...»[3]).

Përfundojmë se, siç shihet, burimet lindore, në të cilat fusim me të drejtë edhe Konstantinin dhe da Lecce-Anxholelon, konkordojnë të *gjitha* shprehimisht me versionin e vjetër, dhe flasin kundër Nolit në pikat që i përkasin dorëzimit të Skënderbeut si peng që në moshë të vogël dhe rritjes së tij në oborrin e Sulltanit, prej të cilit Skënderbeu iku për t'u kthyer në Shqipëri. Vetëm tani kemi një divergjencë në mes të këtyre burimeve dhe versionit të vjetër. Me përjashtim të Dursun Begut, burimet lindore vërtetojnë se Skënderbeu iku me rastin e vdekjes të të jatit (1443?[4]) me lejen e Sulltanit për të zënë tokat që mbante i ati si vasal. Por nuk zgjati shumë dhe me rastin e parë Skënderbeu ka ngritur krye, padyshim me rastin e luftës së Nishit, kur, duke përdo-

---

1) Shih: Llosh, vepër e cituar, XXXIII, 108-110, te Radoniqi f.235.

2) Shih: Llosh, vepër e cituar, XXIV, 183, te Radoniqi f.235.

3) Shih: Donado da Lezze, Historia turchesca (1300-1514), Ed I Ursu, Bukuresht, 1910, f 15-10; te Radoniqi f. 228

4) Siç mendojnë Thalloczy-Ilireçek, Hopf, Gegaj dhe Noli vetë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R

rur letra false të nxjerra në njerën ose tjetrën mënyrë, shtiu në dorë edhe fortesat ku qëndronin garnizonet turke. Fakti që burimet perëndimore heshtin për këte kthim të parë si vasal dhe përmendin vetëm të dytin, ikjen nga Nishi, mund të spjegohej, sepse të dy ngjarjet kanë që-në afër njëra tjetrës sa që në kujtimin e biografëvet u bënë një. A mjaftojnë këto materiale të sipërshënuara që të na detyrojnë të ndryshojmë të pakën në këtë pikë pikëpamjet e gjertanishme për kthimin e Skënderbeut n'atdhe? Sido qoftë, një vjet më vonë ose më përpara, ky mbetet gjithëmonë një kthim nga oborri i Sulltanit, ku Skënderbeu pat kaluar rininë e tij, gjë që Noli, siç pamë, e mohon plotësisht.

Do të duhej një shqyrtim i ri, i gjithanëshëm, një peshim i matur i materjalit burimor, një interpretim me pikëpamje shkencore të shëndosha, për të zgjidhur gjithë kontradiktat që paraqesin burimet e për ta parë në dritën e drejtë figurën e Heroit tonë. Sido qoftë, me gjithë vërejtjet dhe objekcionet që zgjon, libri i Nolit, duke shtruar rishtas problemin e Skënderbeut, ka meritën që e ka shtruar këtë problem në një plan të ri, më të ngritur, me pikëpamje më të përparuara

RÉSUMÉ

Le nouvel ouvrage sur Skenderbeg dont l'auteur est l'érudit albanais F.S. Noli (George Castrioti Skenderbeg, New-York, International Universities Press) fait l'objet de ce compte-rendu. L'ouvrage de Noli fait ressortir surtout trois points principaux: 1) Les luttes et les victoires de Skenderbeg ont étés d'une grande envergure, d'une envergure à l'échelle européenne. 2) L'explication de ces victoires se trouve surtout dans le caractère populaire de la lutte, qui était une lutte de classe menée par les paysans contre le féodalisme turque. En partant de cette idée, Noli exprime l'opinion qu'il faudrait se débarrasser de la tradition formée sur les données des anciens biographes de Skenderbeg concernant les années de sa jeunesse. Selon Noli, Skenderbeg n'a pas été elevé à la cour du Sultan comme ôtage, mais il a vécu en Albanie, servant en même temps dans les troupes irrégulières turques en qualité de vassal du sultan; outrement il n'aurait pas si bien maîtrisé l'art de la guerre partisane. Skenderbeg ne s'est pas enfui de la cour du Sultan, mais s'est soustrait au camp turque pour se jeter dans le camp chretien anti-turque. Le Skenderbeg de la tradition ne pouvait pas devenir un chef populaire. Au fait, chez Skenderbeg et ses compagnons d'armes nous trouvons, selon Noli, le caractère des chefs patriarcaux, qui n'ont pas une base économique différente de celle des paysans. En d'autres termes, partant de cette idée de Noli, on arriverait à cette conclusion: Il n'y a pas eu de classes à cette époque en Albanie; on n'était pas encore à l'époque du féodalisme.

C'est précisément sur ces points que portent les observations critiques du compte-rendu. 1) La structure sociale et économique de l'Albanie du XVe siécle, ébauchée par Noli, est en contradiction avec les données et les documents ici cités, qui attestent expressément l'existence de l'exploitation féodale des paysans sur les domaines de Gjon Kastrioti, père de Skenderbeg. Donc dans les combats de Skenderbeg on ne doit pas voir une lutte de classe, mais une guerre de liberation en général. En niant l'existence du féodalisme en Albanie, Noli d'apres l'auteur du compte-rendu, n'a pas vu au

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S K O D R

juste la fonction historique que la figure de Skenderbeg occupe dans l'histoire de l'Albanie: Skenderbeg marque le passage de l'anarchie féodale vers une monarchie féodale centralisée, la phase de la préparation par la guerre de l'unité politique du peuple albanais. Les éléments indispensables au passage de l'anarchie féodale sont les mêmes que nous connaissons en général en Europe. Mais le fait de la participation de la paysannerie à la lutte pour la défense de sa terre et de sa liberté contre les turcs donna à la lutte ainsi qu'à son chef l'élan et le caractère populaire. 2) La nouvelle version élaborée par Noli sur la jeunesse du héros est en contradiction avec toutes les sources connues jusqu'à maintenant ainsi qu'avec toute une série de sources nouvelles, contemporaines de Skenderbeg, inconnues de Noli, et citées par l'auteur du compterendu. L'idée de Noli, selon laquelle toutes ces sources auraient été puisé dans Barletius ainsi que dans la tradition orale formée en Albanie, manque de fondement, car ces sources sont antérieures à la publication de Barletius et d'autre part ce sont de sources d'origine orientale, turque, qui ne pouvaient pas connaître la tradition albanaise.

La version de Noli qui s'appuyait essentiellement sur les contradictions des sources, selon l'auteur du compte-rendu, ne résiste pas à la preuve des faits. Un seul point de la version ancienne a la possibilité d'être modifié: les nouveaux matériaux d'origine turque démontrent que Skenderbeg est retourné en Albanie avec la permission du Sultan après la mort de son père, chargé à occuper ses terres en qualité de vassal. Peu de temps après, la bataille de Niš lui fournit l'occasion de se revolter contre le Sultan. Mais de toute façon cet amendement ne porte pas atteinte au fait que Skenderbeg resta jusqu'à un âge mûr à la cour du Sultan.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

KRONIKA

AKTIVITETI SHKENCOR I INSTITUTIT

I. SEKCIONI I GJUHËSISË DHE I LETËRSISË.

Në gusht filloi puna për *fjalorin shqip-rusisht*. Ky do të jetë një fjalor me nja 25.000 fjalë. Do të punohet në bazë të fjalorit shqip t' Institutit dhe të fjalorëve të vegjël dy gjuhësh të botuar në Moskë. Mbarohet pas tri vjetësh.

Në sektorin e *përkthimeve artistike të veprave klasike të letërsisë së përbotëshme* u përfundua shqipëtimi i kryeveprës së Pushkinit, poemës «Eugjeni Onjegin», u përkthyen tragjedia e Shekspirit «Mbreti Lir», drama e A. Çehovit «Kopshti i vishnjeve». tragjedia e Euripidit «Higjenia n' Aulidë».

Ne lidhje me *historinë e letërsisë shqipe* u punuan 6 monografi për shkrimtarë të ndryshëm, mbi Pjetër Bogdanin, Mihal Gramenon etj.

Në përfundim të kërkimeve të bëra, u gjetën e u shtien në dorë dorëshkrime të ndryshme të letërsisë së bejtexhinjve, të shkruara në pjesën më të madhe me shkronjat arabe. Ndërmjet tyre janë për t'u përmëndur disa shkrime të Muhamet Çamit, poema fetare me nja 60.000 vargje «Hadikaja» e përshtatur shqip nga Dalip Frashëri etj. Vepra e fundit, e shkruar më 1840, ka rëndësi për gjuhën e saj, pse na pasqyron të folmen e Frashërit në gjysmën e parë të shekullit të kaluar. Nga këto tekste u transkiptuan pjesë të zgjedhura.

Përfundoi gjithashtu transkiptimi i dy veprave të Pjeter Budit, i «Doktrinës së Kshtenë» dhe i «Pasqyrës së të Rrëfyemit».

U punuan disa *monografi gjuhësore*, ndërmjet tyre një studim mbi «Doktrinën e Kshtenë» të Pjetër Budit nga Kostaq Cipo, dhe studime mbi neologjizmat e disa shkrimtarëve. U nis puna për një punim të gjatë mbi etimologjitë e shqipes, i cili do të përmbledhi përfundimet e arritjura gjer tani në këtë fushë, e do të jetë një mbështetje e mirë për t'i hyrë në një fazë të mëvonëshme një fjalori të plotë etimologjik të shqipes.

Në *folklor* përfundoi shkedimi i materialit të botuar dhe bibliografia e tij; kështu me plotësimin e koleksionekës shkencore u epet mjeti i vlefshëm pune dhe një ndihmë e madhe për studimet e tyre.

Janë sistemuar materialet e mbledhura n'ekspeditat e vjetme. Është punuar për një Antologji të prozës shqipe që do t'u vihet mjaft si nxënësve të shkollave asntu edhe gjith atyre që kanë nevojë të njohin mirë strukturën dhe frazeologjinë e gjuhës shqipe. Antologjia do të përmbledhi pjesët e zgjedhura si nga ato të botuarat ashtu edhe nga të pabotuarat. Me anë bashkëpunonjësish e mbledhësish të jashtëm është mbledhur një sasi e mirë materiali të ri folkloristik.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

II. SEKCIONI I SHKENCAVE TË NATYRËS

Një aktivitet të dukëshëm në lidhje me disa probleme që i interesojnë ekonomisë së vëndit ka zhvilluar Muzeu i Shkencave të Natyrës gjatë tremujorit të fundit të këtij viti. Një seri ekspeditash dhe eskursionesh kanë pasur si rezultat vjilimin e studimeve të filluara mbi pasuritë minerale, iktiofaunën dhe entomofaunën e vëndit.

Kështu *Reparti i Gjeologjisë* i këtij Muzeu gjatë një ekspedite që nuk zgjati më tepër se 40 ditë mundi të studiojë dukurit e squfurit në zonën e Kërçishtit dhe të nxjerrë prej këtij studimi përfundime premtuajëse. Rezultatet e parë treguin se shënjat sulfuroze në këtë zonë janë jo vetëm mjaft të përhapura por edhe të pasura në përqindje minerale të vlefshëm. Studimet do të vijojnë edhe në vitin 1952.

Reparti i Iktiologjisë, me ardhjen e specjalistit sovjetik, Prof. Poljakov, e ka rifilluar aktivitetin e tij prej muajit nëntor duke vizituar sistematikisht ujrat e Shqipërisë (bregdet, liqene, këneta) me qëllim që të studjohen llojet e peshqëve industrialë, rajonet më të rëndësishme për peshkim, kondita dhe metodat e peshkimit në vëndin tonë. Në bazë të këtij studimi paraprak do të përcaktohet tematika e studimeve iktiologjike racjonale në të ardhëshmen.

Reparti i Entomologjisë ka vijuar studimin e ciklit biologjik të Mizës së Ullirit në ullishtat e Vlorës dhe Elbasanit. Ky studim ka konsistuar në konstatimin e çfaqjes së gjeneracjonit të katërt të këtij insekti kaqë të dëmëshëm për ullinjt tonë.

Edhe *Shërbimi Hidrometeorologjik* e ka zhvilluar normalisht aktivitetin e tij duke kryer një seri punimesh me anë ekipash të ndryshme të dërguara në terren.

Kështu në fushën e *meteorologjisë* janë pasuruar me instrumente të ndryshme meteorologjike (termometra maksima dhe minima, pluviografë, heliografë, barografë, termografë, anemoskopë Vilda etj). të gjitha stacionet e klasit të I-rë, të klasit të II-të dhe 32 stacione të klasit të III-të. Pjesa më e madhe e këtyre instrumentave janë dërguar nga Bashkimi Sovjetik.

Për zgjerimin dhe përmirësimin e rrjetit meteorologjik, janë kryer një sërë punimesh të ndryshme, si installimi i një stacioni të klasit III-të në katundin Dajt, zmadhimi dhe pasurimi i atij të Savrës, përmirësimi i qëndrës së vrejtimeve pranë Stacionit të Kërkimeve Bujqësore në Tiranë dhe translokimi i stacioneve meteorologjike në Kavajë, Elbasan dhe në Pojan të Korçës.

Për studime klimatologjike me karakter të përgjithshëm që do të ndërmerren në të arthmen, janë studjuar në terren vëndet më adapte për ngritjen e tre stacioneve meteorologjike malore në reliefe të ngritur të Shqipërisë së Jugut, Shqipërisë së Mesme dhe të Veriut.

Në të arthmen Shërbimi Hidrometeorologjik do t'i kushtojë një vëmëndje të posaçme sektorit të *agrometeorologjisë*. Veprimtaria e tij në këtë drejtim, për periodën e fundit të këtij viti, mund të përmbledhet si vijon: në lidhje me disa studime bujqësore me karakter të posaçëm është mëkëmbur në Lukovë një stacjon i përkohshëm për vrejtimin e faktorit temperaturë; dy stacionet agrometeorologjike eksperimentale të Lushnjës dhe të Korçës që janë ngritur me kohë për studimin e influences së brezave pyjore mbi prodhimet bujqësore kanë funkcionuar me rregull gjer në mbarimin e stinës së vjeshtës; në bashkëpunim me një komisjon të gjerë ku kanë marrë pjesë të deleguar të Ministrive të Bujqësisë e Pyjeve, në fushën e Dukatit është kryer një studim klimatologjik me qëllim që të përcaktohen kondita e zhvillimin të kulturave të ndryshme bujqësore n'atë vënd.

Në fushën e *hidrometrisë* kanë vijuar sistematikisht matjet e prurjeve të ujit në më se 40 pika të ndryshme të lumenive tonë. Kryesore dhe janë verifikuar kuotat e hidrometrave të stacioneve përkatëse për të garantuar kështu vlerën reale të shënimeve mbi nivelet e ujrave që nevojiten për projektime gjithfarësh. Nga ana tjetër rrjeti hidrometrik është pasuruar me ngritjen e një stacioni të klasit I-rë mbi lumin Mat, në Kokërdhok e Va-

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKODËR

blin, dhe të një stacioni të klasit II-të në Fushë-Arrëz. Këta stacione japin ujoftime të cilat ndihmojnë në zgjidhjen e problemeve ekonomike me karakter nacional të posaçëm që paraqiten në këto vënde.

III SEKCIONI I HISTORISË SOCIOLOGJISË DHE EKONOMISË

Ekspozita e Tekstilit

Me rastin e *10* vjetorit të Partisë së Punës së Shqipërisë dhe inaugurimit të Kombinatit të tekstilit «Stalin», Muzeu Arkeologjik Etnografik çeli pranë këtij Kombinati një ekspozitë mbi punimet e tekstilit në Shqipëri.

Materjali i ekspozitës ishte marrë nga fondet e Muzeut Arkeologjik — Etnografik. Qëllimi i saj ishte, të tregonte zhvillimin historik të mjeteve të punës dhe të vinte përkrah tyre prodhimet përkatëse, duke filluar nga veglat më primitive të punimit të tekstilit, gjer te ekonomia qytetare pak a shumë e mekanizuar.

Ekspozita fillonte me paraqitjen e lëndëve të para të tekstilit (leshi, kmenë, lin, pambuk, gjeshtër e mëndafsh) dhe tregonte pastaj procesin e pregatitjes së fijes: shprishje, dredhje, mbështjellje, më tutje endjen dhe tipet e ndryshme të veglavet; veglën vertikale të Dalljasit, veglën primitive të blegtorëve. me katër shkopij kryesorë të ngulur në dhé; pastaj vegla të një faze pak më të përparuar, por gjithënjë brënda ekonomisë shtëpijake. Si mbylije të pjesës së ekonomisë primitive dhe asaj shtëpijake, ishte vënë një kombinim copash të punuara prej pambuku, leshi e mëndafshi, që kish për qëllim të tregonte punimet më të bukura të dala nga duart e endëses së thjeshtë shqiptare, shijen e hollë artistike të tyre, pasurinë e motiveve t'artit tonë popullor në tekstil dhe kombinimet aq të qëlluara të ngjyrave.

Pjesa e fundit e ekspozitës paraqiste sektorin kooperativist, vegla gjysmë automatike që lehtësojnë konditat e punës dhe shtojnë shumë prodhimin, dhe përkrah tyre prodhimet e sektorit kooperativist, që gjithënjë vijnë duke u shtuar në sasi dhe duke u përmirësuar në cilësi. Ekspozita mbyllej me disa kampione të bezes së porsa prodhuar në kombinatin e tekstilit «Stalin», frut'i parë i ekonomisë sonë socialiste që është në ngritje e sipër.

Ekspozita qëndroi e hapur një muaj dhe u vizitua nga shumë delegacione të huaja, nga punëtorët e Kombinatit dhe nga shumë vizitorë të tjerë. Përshtypjet e gjithë vizitonjësve kanë qenë shumë të mira: «Nga veglat primitive gjer tek Kombinati «Stalin», ç'ilustrim i bukur i rrugës së përshkuar nga populli shqiptar», shkruante delegati Tunizian.

Ekspozita e Tekstilit ishte një tablo e gjallë që dëshmonte gjëndjen shumë të prapambetur të mjeteve të punës në reglimet e kaluara dhe njëkohësisht traditën e fortë artistike dhe burimet e pa shterura krijonjëse të popullit tonë.

Suksesi i kësaj ekspozite është një garanci e mirë për punën tonë në t'ardhmen.

Ekspedita Etnografike e Bregdetit.

Gjatë kësaj ekspedite që u bë në muajin dhjetor u përcaktuan rrathët e ndryshme etnografikë të zonës, që u përshkua në bazë analogjish të theksuara në kulturën materiale si edhe të traditave të përbashkëta në kulturën shoqërore. Këta rrathë ishin: Dukati, Bregdeti i Sipërm dhe i Poshtëm, Rrëzoma e Delvinës (në Veri të Delvinës), Vurgu i Delvinës dhe Rrëzoma në Lindje të Vurgut.

Nga ekspeditë u rezultoi se Dukati, Bregdeti i Sipërm dhe i Poshtëm, Rrëzoma paraqesin analogji të shumta midis tyre dhe në përgjithësi me Labërinë.

Zona e Bregdetit nga ana e kulturës materiale. nuk ruan gjurmë shumë të vjetra sepse luftrat e ndryshme dhe kurbeti shumë i përhapur në këto vënde u kanë dhënë fshatrave të Bregdetit një fizionomi të jashteme krejt të veçantë: katundet

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

janë me shtëpi të grumbulluara, ndërtesa mjaft të mëdha dhe komode etj Veshja e vjetër tradicionale me fustanellë e xhokë të bardhë prej shajaku, ka dalë nga përdorimi që nga fillimi i shekullit tonë. Popullsija merret tani më shumë me kultivimin e ullinjve dhe t'agrumeve: portokaj, limoj, mandarina e qitro. Përsa i përket jetës shoqërore kjo zonë paraqitej mjaft interesante. Me këtë rast u mblodhën një sasi e madhe informatash mbi origjinën e popullisë, lëvizjet e ndryshme të saj, mbi zakonet etj,

Ekspedita në Rrethet e Matit e të Peshkopisë.

N'ekspeditat e repartit t'arkeologjisë në vitin 1951 ju rezervua një vënd i posaçëm edhe disa problemeve historike me rëndësi të vëndit tonë: kështu u caktua një ekspeditë që u krye në fund të muajit Tetor, e cila kishte për qëllim të studjonte në terren disa vënde e kështjella që përmënden në Biografinë e Skënderbeut, të shkruara prej shkodranit Marin Barleti. Kjo ekspeditë informative do të shërbente njëkohësisht si bazë për një studim më të gjërë të toponomastikës së përfilur në këtë vepër dhe veçanërisht për të lehtësuar identifikimin e emrave gjeografike të kohës së Skënderbeut me emra që mbajnë këto vënde sot.

Si objektiv kryesor i ekspeditës u zgjodhën rrethet e Burrelit e të Peshkopisë, ku ishte përqëndruar rezistenca kryesore e Heroit tonë Kombëtar, kunder invadonjësve barbarë t'Anadollit. U vizituan, kështjella e Gurit të Bardhë (Petralba), Lugina e Vejkalit (Velehalia) në Bulqizë, ku u-zhvilluan dy nga betejat më të përgjakëshme të gjithë luftës, Guri i Qytetit dhe Kulla e Skënderbeut (në katundin Vali-Kardhë) si dhe Kalaja e Skënderbeut ose, si i thotë populli më rëndom, Varoshi (në Qafë Murë), kështjellë e forcuar me dy palë mure dhe një gjykë natyrale rreth se cilës janë thurë disa legjenda në lidhje me personin e Skënderbeut. Emri i vjetër i këtij qyteti të vogël por të fortë e të papushtuarshëm në 1250 m.lartësi, të cilin Barleti e quan Stelusium (Shtëlluzë), është zhdukur sot.

Në bazë të kësaj ekspedite ne mund të përcaktojmë drejtimin prej nga më të shumtën e rasave Turqit kanë sulmuar tokën tonë: duke ardhur nga Ohri përmes ngushticave të Drinit, ose nga Shkupi nëpër Gostivar e Mavrovë gjer në Dibër të Poshtme, prej nga pastaj tentojshin të thyejnë rezistencën e shqiptarëve, duke shpërthyer në luginë të Vejkalit, Qaf Buellit e luginës së Matit, dhe më në funt nga Ohri nëpër Qaf Thanë në luginën e Shkumbinit gjer sa delshin përpara portave të Krujës dhe në fushën e saj.

Ekspedita e Shpatit.

Në tetorin e këtij viti një ekspeditë e Muzeut Arkeologjik-Etnografik pati fatin të zbulojë në fshatin Valsh të krahinës Shpat të Elbasanit një varg afreskash të panjohura gjer tashi, të rralla si punë artistike, dhe të ruajtura mirë. Këto afreska, sikurse mund të gjykohet nga mbishkrimi që gjendet n' altar, janë punuar prej artistit shqiptar Onufri nga Neokastra (emri i vjetër i Elbasanit) Nga ekspedita rezulton se të së njëjtes dorë duhet të jenë edhe afreskat që ishin zbuluar para disa vjetësh në fshatin Selcan.

Arkitektura e këtyre dy kishave është fare e thjeshtë: në formë bazilike, me një anie, pa kollona e pa kupolë, me absidë të rrumbullakët jo vetëm nga brënda por edhe nga jashtë. Ikonostasi është prej guri dhe i stolisur me afreska nga të dy anët. Këto afreska janë një punë e rrallë artistike dhe shumë interesante nga tematika, gjë që nuk haset në asnjë nga kishat e njohura gjer më sot. Virtuozëria e gamës së ngjyrave, harmonia e kompozicionit, frymëzimi i tipave, të gjitha këto flasin për një mjeshtër të pjekur të shkollës Bizantine, që me aq modesti shkruan për vehten e tij: «Mëkatari dhe i padituri Onufri, prifti, piktori dhe protopapai i Neokastrës».

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MIRINBARLETI" SHKODËR

Të abonuarve

Buletini i Institutit të Shkencave ndahet, duke filluar prej vitit 1952. në dy seri — në serin e Shkencave Shoqërore dhe në serin e Shkencave biologjike e natyrore.

Të abonuarit kanë të drejtë të zgjedhin një prej serive, për efekt të abonimit të tyre.

Abonimet pranohen pranë Librarive Popullore në Rrethe. Çmimi vjetor do të jetë lek 80 për secilën seri.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R